

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

919, 920

205

7-79

1857

2010

3437

W. E. P. U.

1914

Թ Է Ն Գ Է Ր Է Ն

Խ Բ Ը Տ Ո Ի

5

• • •

11. + 11. -

200
371-70

Թ Լ Ն Գ Լ Ր Ը Ն

205:

7-79

Խ Ի Ր Ը Տ Ո Ւ

371-70

ՅՕՐԻՆԵԱԼ

Ի ՊՕՂՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼՍԵՑԻՈՑ
Ի ՆԱԽԻԿԸ ՊԱՏՐԻԱՐՔԷ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ
Ի ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆՆԷ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԲԱԺԱՆԵԱԼ ՅԵՐԿՈՒՍ ՀԱՏՈՐՍ

ՀԱՏՈՐ Ա.

ՕԳՈՒՏՆ ԱԹԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ

ՏԻՊ ԵՐԿՐՈՐԴ ԻՄԵՆԱ, ՄԵՍԻԱՆԻՆԱ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՑՆ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
Տ. Տ. ՆԵՐՍԷՍԻ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՑՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ԱԹՈՌՈՑՍ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ. Տ. ՅՈՂՀԱՆՆՈՒ ՍՐԲԱԶՆԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ
Տ. Տ. ՅԱԿՈԲԱՑ ՍՐԲԱԶՆԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԱԲԵԱՆՑ

19313

2001

008
41-15

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

BUREAU OF LAND MANAGEMENT

WATER RESOURCES DIVISION

REPORT OF THE DIRECTOR OF THE BUREAU OF LAND MANAGEMENT
ON THE PROGRESS OF THE WORK OF THE DIVISION
DURING THE YEAR 1908

WASHINGTON: GOVERNMENT PRINTING OFFICE

1909

ORDERED BY THE SECRETARY OF THE INTERIOR

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

REPORT OF THE DIRECTOR OF THE BUREAU OF LAND MANAGEMENT
ON THE PROGRESS OF THE WORK OF THE DIVISION
DURING THE YEAR 1908
BY
J. M. WATKINS, DIRECTOR
AND
J. H. HARRIS, CHIEF OF BUREAU

46801-15

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

BUREAU OF LAND MANAGEMENT

1909

Յ Ե Ռ Ե Ջ Ա Բ Ը Ն

ԵՐԿՈՒ ինչ կարողութիւնք սեպհական են մարդոյ՝ որով է մարդ, իմացական միտք, և ազատ կամք։ Ստաց՝ կան առաջի ճանաչել զճշմարտութիւն, և ընտրութիւն առնել ՚ի մէջ բարւոյ և չարի. իսկ կամոց՝ խորշիլ ՚ի չարէն, և առնել զբարին ազատ բերմամբ։

Եւ այսոքիւք իբրեւ երկոքումբք թեօք վերանայ մարդս ՚ի պատկեր և ՚ի նմանութիւն Աստուծոյ, որպիսի ստեղծաւ և առաջին մարդն Ադամ. ըստ այնմ, « Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան », Օհնդ. Ա. 26։

Սարգն մեղանչելով կորոյս զնմանութիւնն Աստուծոյ, այլ ոչ զլինելն պատկեր Աստուծոյ. զի պատկեր լինելն մտածի ՚ի բնական կարգի, իսկ նման լինիլն՝ ՚ի բարոյական կարգի. և որ ինչ բնական է՝ ՚ի բնութենէ է, և անեղծ. ապա որպէս նախ քան զմեղանչելն էր անձնիշխան, ՚ի նոյն եկաց և զկնի անկմանն։

Իսկ բնականաւ ոչ որ կարէ ժառանգել զԱստուած, զի գործողութիւնն բնականն՝ ոչ ելուղանի ՚ի յազատ կամոց, այլ ՚ի հարկէ բնութեանն. և

որ ինչ անկանի ՚ի ներքոյ հարկի բնութեան , ոչ է արժանի վարձուց կամ պատժոց : Իսկ բարոյական նրն՝ որ ՚ի յազատ կամոց ներգործի , արժանի լինի վարձուց կամ պատժոց :

Այլա պարտ է մարդոյ նմանիլ Աստուծոյ բարոյական առաքինութեամբ , զի այս է՝ որ զմարդն առնէ նման Աստուծոյ . և մինչ ոչ ելանէ մարդ ՚ի նմանութիւն Աստուծոյ , ոչ կարէ գտանել ըզ-
փառս զոր կորոյս՝ յորժամ էր նման Աստուծոյ :

Եւ այս նմանութիւն հիմնի ՚ի համաձայնութեան կամոցն Աստուծոյ . վասն որոյ ետ Աստուած զպատուիրանս , և եցոյց զհաճոյս կամոց իւրոց , զի նմա միացնոյ ջանասցէ մարդ հաճոյանալ , և զնա միայն պաշտել : Օ՛ի ոչ այլ ինչ է պատուէրն , քան կամք պատուիրողին . և ոչ այլ ինչ է պաշտել զկամս Աստուծոյ , քան յօժար կամօք հընադանդիլ և պահել զնոյն պատուէրն . զի նպատակ գործողութեան մարդոյ պարտ է լինիլ կամքն Աստուծոյ . ըստ այնմ , « Այն որ հանգիստ՝ աշխատելոց , և կամք ընդործ՝ է եղելոց » . Շարակ :

Աւտի որ մտադիւր սիրով պահէ զպատուիրանս Աստուծոյ , լինի համաձայն կամոց նորա , որ է նմանիլ Աստուծոյ ՚ի բարոյական կարգի . քանզի անհնար է ստեղծուածոց նմանիլ Աստուծոյ ըստ էութեան : Յայս միտ ուսուցանեն մեզ սուրբ գիրք պաշտել զկամս Աստուծոյ , որպէս զի կարասցուք ժառանգել զԱստուած իբրեւ վերջին վախճան :

Եւ քանզի Աստուած է ողորմած և գիտակ տը կարութեան մարդկան , հաստատեաց զհաճու-

Թիւն իւր 'ի յաւղղութիւն բարուց մարդկան ,
որ ուղղի միայն առաքինութեամբ :

Իսկ զառաքինութիւնս հիմնեաց 'ի դիւրին
սկզբունս , զի ամենեցուն հեշարնկալ լիցի , և մի
որ պատճառեացէ զտկարութիւն և զանբաւա-
կանութիւն իւր . ըստ այնմ , « Պատուիրանքն նորա
չեն ինչ ծանուիք » . Ա . Յով . Ե . 3 : Եւ Թէ
« Ի ուծ իմ քաղցր է , և բեռն իմ փոքրոցի » ,
Սաղմ . ԺԱ . 30 :

Վանդի զննչ գոյ դիւրին քան զտէր , քան ըն-
խոնարհութիւն , ժուժկալութիւն , հեղութիւն ,
համբերութիւն , ներողութիւն , սրահեցողութիւն ,
աղօթատիրութիւն , սղորմութիւն , և այլն . որք
և անաշխատ գործին , և ամենայն որ կարէ սանել :

Իսկ եթէ սրահանջէր Վատուած յամենեցունց
զուժեղութիւնն Սամիստի , զարագրնթացու-
թիւնն Վայելի , զարիութիւնն Հերակլեսայ ,
զիմաստութիւնն Արիստոտէլի , զբանաստեղծու-
թիւնն Վիրգիլիոսի , յայնժամ կարէին մարդիկ
անպարտ կացուցանել զանձինս : Իսկ այժմ ոչ
կարեն մնալ անպարտ , յորժամ ոչ սա արքանանս ,
վասն զի գործք սուրբինութեան դիւրին են , և
ամենայն ումեք կարելի , զի սրահանջեն միայն քղ-
յօժարութիւն կամաց , և այն է 'ի պարարտութի-
ւեթէ ախորժէ մարդս :

Տես և զմիւս դթութիւն Վատուծոյ , զի ոչ
միայն 'ի դիւրին սկզբունս կարգեաց զառաքինու-
թիւնս , այլ և ոչ սրահանջեաց յամենեցունց միա-
չափ , այլ ըստ իւրաքանչիւր կարեաց , զի ոչ յող-
քատաց խնդրէ զտուրս , և ոչ 'ի հիւանդաց բն-

ծոմապահուածութիւն , և ոչ 'ի ազիտաց զերաւ : Ապաքէն Աստուած որպէս ամենեցուն պարգևէ զբաւական շնորհս ըստ իւրաքանչիւր կարգի և աստիճանի , նոյնպէս խնդրէ յամենեցունց՝ զի գործեսցեն զբարիս նովին շնորհօք՝ զոր ետ նոցա ձրիաբար : Օ , ի շնորհքն տուեալ լինի 'ի կողմանէ Աստուծոյ , և գործածութիւնն պահանջի 'ի կողմանէ մարդոյն , այս է գործակից լինել շնորհացն Աստուծոյ՝ առ 'ի հաճոյանալ նմին :

Իսկ զգործածութիւն շնորհացն Աստուծոյ կատարի բարոյական առաքինութեամբ . վասն որոյ չիք 'ի կեանս մարդոյ օգտակար և հարկաւոր՝ քան զուսումն բարոյական առաքինութեան : Իսկ և բարոյական առաքինութիւնք արդիւնաւորին յաստուածաբանական առաքինութեանց , որք են հաւատք՝ յոյս՝ և սէր . հաւատքն տայ ճանաչել զԱստուած . յոյսն առ Աստուած առաջնորդէ , և սէրն ընդ Աստուծոյ միաւորէ :

Եւ բարոյական առաքինութիւնք են միջոց՝ առ 'ի պահել ամբողջ զաստուածաբանական առաքինութիւնսն , ուստի աստուածային և մարդկային առաքինութիւնք զստ 'ի միմեանց ոչ հասուցանեն զչափահաս մարդն յերանական փառսն 'ի ժառանգել զԱստուած . ըստ որում հաւատք առանց գործոց մեռեալ են , և գործք առանց հաւատոյ մեռեալ . զի աստուածաբանականքն են որպէս հոգի , և մարդկայինքն՝ որ այն ինքն է բարոյականքն , որպէս մարմին :

Ապաքէն միայն առաքինութեամբ ուղղի կամբ մարդոյ՝ նմանիլ կամացն Աստուծոյ , և առաքինու-

Թիւնք գործին 'ի մեղ ջանիւք և կրթութեամբ . բայց ըստ որում մարմինն հակէ զմիտս մարդոյ 'ի հողեղէն յարկս , և արդեւք բազում են առաքինեաց 'ի կենցաղոյս ճանապարհի ելանել առ Աստուած , կարօտի մարդն առաջնորդութեան խրատուց և յորդորանաց : Արդ աղագաւ սուրբ հարբ և վարդապետք և տեսուչք հոգւոյ հաւատացելոյ՝ հոգացին միշտ և հոգան ուսուցանել և յորդորել զմարդիկ գործել զբարիս ըստ կամացն Աստուծոյ . քանզի ոչ զերծանին 'ի պարտաւորութենէ , եթէ առ դիւրութիւն անձին անփոյթ լիցին 'ի խրատելոյ զայնսսիկ՝ որք կարօտ իցեն խրատուց :

Օչայս պարտաւորութիւն ունելով և մեր , արդէն ողորմութեամբ Տեառն 'ի հրաժարել մեր 'ի պատրիարգական զբաղմանց , և 'ի դադարիլ 'ի Վանա սրբոյ Լէրուսաղէմի՝ որ 'ի Խրիստաօլիս , ոչ կամելով զպատուական ժամանակն անաշխատ վատնել , զոմանա բարոյական իմաստս հաւաքեալ 'ի մի , և զայլս բազումս յաւելեալ 'ի նոյն՝ իբրև ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԽՐԱՏՈՒ լի ամենայն կենցաղօգուտ վաճառօք՝ եդորք առաջի : Ի սմա կտրեն առ ձեռն պատրաստ գտանել իւրաքանչիւր փափագողք զկարեորս հոգւոյ և մարմնոյ :

Եւ մի դք ասիցէ , թէ անթիւ են խրատական գրեանք սրբոց հարց կամ իմաստասիրաց . մանաւանդ զի աստուածաշունչ մատեանն ամենայն ուրեք անմոլար ուղեցոյց է ցանկացողաց ճանապարհին բարեաց : Բայց զի՞նչ , միթէ անդէպ ի՞նչ իցէ զմի և զնոյն օգտակար դեղ զանազան

եղանակաւ մատուցանել ակարաց , ոմանց գառնահամ` և ոմանց քաղցրահամ . զի ոմն զայս` և ոմն զայն ակորժէ առնուլ :

Նա` զի որ ինչ ՚ի սմա է` գտանի այն ՚ի բազում գրեանս , այլ ցրիւ , կամ մթին ոճիւ . իսկ աստ որպէս ՚ի վճիտ հայելւոյ երևին միանգամայն պարզ և մեկին : Յոր եթէ որ յառաքինեաց հայեսցի , տեսեալ ՚ի սմա զգեղեցկութիւնն առաքինութեան` որով զարդարեալ է , զուարճացեալ ցնծայ ՚ի հոգի : Իսկ եթէ ՚ի մուկաց որ իցէ , գիւրաւ նշմարէ ՚ի սմա զարտա և զբիծ չարաչար վարուց իւրոց , և բազդատեալ զանարգն ընդ պատուականին , ջանայ մտքրել յանձնէ զբիծս չարեաց :

Ապաքէն տեսանես յընթացս մատենիս , զի բանք խրատուց սրբ ՚ի մի և ՚ի նոյն նիւթ վերաբերին , ՚ի բազում պարբերութիւնս արոհեալ` հատուածօրէն առաջի դնին իբրև զատածս նախնեաց , որպէս զի պարզ և մեկն ցուցցի իմաստ բանիցն , և գիւրընկալ մտաց վերձանողաց :

Արով յուսումք շնորհօք տեսուն , թէ բազումք ընթերցանութեամբ սորին քաղեսցեն օգուտ անձանց , և վառեալ ՚ի սէր նազելի գեղոյ առաքինութեան` զարդարեսցին գործովք բարութեան : Օ ՚ի որպէս մարդս անձնիշխան կամօք պատկեր է Աստուծոյ , լիցի և բարոյական առաքինութեամբ համաձայն կամացն Աստուծոյ , որով վերանայցէ ՚ի նմանութիւն Աստուծոյ . որպէս զի ընկալցի զարդիւնս վաստակոց առաքինութեան` զերանական փառս , զոր խոստացաւ Աստուած սիրելեաց իւրոց :

Եւ ահա սովին մոռք փոյթ յանձին կալաք աշխատասիրել ՚ի յօրինուածս մատենիս , յուսալով յառատ ողորմութիւնն Աստուծոյ , թէ ոչ թողու և զմեզ անմասն ՚ի վարձուց . ըստ այնմ , « Որ դարձուցէ զմեղաւորն ՚ի մոլորութեան ճանապարհէն իւրմէ , փրկեցէ զոգի իւր ՚ի մահուանէ , և ծածկեցէ զբաղմութիւն մեղաց » . Յակ. Ե . 20 :

Ապաքէն մեծաւ սիրով և ակնածութեամբ մատուցանեմ հայրենի ազգիս իմոյ զայս գոյզն նուէր՝ իբրև նախընծայ երեխայրի , ՚ի փառս Աստուծոյ :

Եւ զհամ Վասն յեր Ռիչարդս
Ժառայ Ժառայիցն Աստուծոյ՝ Պօղոս
արքեպիսկոպոս Անդրիանոսայօլեցի ,
նախկին Պապիարժ Կոստանդնուպօլ
այ . Ռաբանս արքայ Արհապոյ
Երոստաղէի :

Օ Գ Տ Ա Կ Ա Ր

Խ Ր Ը Տ Ը Բ Ը Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Բ

Ի Ի Ր Ա Ք Ա Ն Չ Ի Ի Ր Ա Ն Չ Ի Ն

Հ Ա Ս Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Ա Ռ Ա Ջ Ն Ո Ր Դ

Ա. **Ո**ր Պ Ե Ս է ղեկավարն 'ի նաւի , զօրապետն 'ի զօրու , հովիւն 'ի հօտի , և աչքն 'ի գլուխ , նոյնպէս է և առաջնորդն 'ի քաղաքի և յազգի իւրում : Օ ի եթէ ղեկավարն է ճարտար , կարէ նաւն անվտանգ հասանիլ 'ի գիտեալ նաւահանգիստն : Եւ թէ զօրապետն է քաջ , յաղթական հանդիսանան զօրք նորա 'ի մարտ թշնամեաց : Եւ թէ հովիւն է հսկօղ , հօտ նորա անշորթելի 'ի գայլոց արածեալ պարարի 'ի մարգո գալարիս : Եւ թէ աչքն է պայծառ , բոլոր մարմինն լինի լուսաւոր : Եւ յսպէս եթէ առաջնորդն իցէ արժանաւոր , հասարակութիւնն ողջոյն վայելէ յերջանկութեան :

Բ. Եւ է արժանի առաջնորդութեան , որ քաջամանօթ է ժողովրդեան , և հրաժարի 'ի լի-

նեկոյ առաջնորդ , զի որ զանձն բնծայեցուցանէ ,
 և ցանկաց իշխանութեան , ոչ ճանաչէ թէ զի՞նչ
 է լինել առաջնորդ . բազմաց . և ոչ կարէ ընու-
 ղպարտաւորութիւն իւր : Բայց և ժողովուրդն
 զայնպիսին պարտի ընտրել՝ որ իցէ իմաստուն և
 բարեջան : Վասն զի երկու շնորհք հարկաւոր են
 առաջնորդին , խոհեմութիւն՝ ի սահմանելն զօ-
 րէնս օգտակարս , և ջանք՝ ի գործ դնել զօրէնսն :

Դ . Կարևոր է առաջնորդին գիտել զեղանակն
 բարւոք կառավարութեան , թէ ի ժամանակս
 խաղաղութեան , և թէ ի ժամանակս խռովու-
 թեան . զի այլ է կերպն կառավարութեան ի
 խաղաղութեան ժամանակի , և այլ՝ ի խռովու-
 թեան . և եթէ յերկոսին վիճական միօրինակ վա-
 րեցի , չէ նա խոհական և կատարեալ :

Ե . Պարտ է առաջնորդին զգոյշ լինել յամե-
 նայնի , վասն զի ամենայն մարդիկ անթարթ ա-
 չօք դիտեն զօրհանսպառ , զի դատեցեն զնա ,
 չեն տեղեակ վիճակին յորում գտանի նա , և ոչ
 զքան զդժուարութիւնսն զորս կրէ . այլ խնդրեն
 տեսանել ի նմա զկատարելութիւնս՝ որ ի վեր է
 քան զմարդկային կարողութիւն :

Ե . Առաջնորդք և իշխանք առաւել պարտին
 հոգածու լինել մանկանց հասարակութեան քան
 զծնողս նոցա , ջանացեալ վարժել զդեռաբոյս
 մանկունս քաղաքին՝ կամ աղգին , յուսումն գի-
 տութեան և բարի վարույց , և հարկաւոր ար-
 հեստից : Օչ ի մանկունք՝ որք ի թարմագոյն հա-
 սակի սովորին լինել ուսումնատեաց , կամ ան-
 գործ , կամ չարաբարոյ , դժուարին է յոյժ ի

զարդանալ տիոյն՝ գտանիլ ուսու միասէր , ժրաշան , և բարեբարոյ :

Զ. Առաջնորդք փայթ կալցին ուսուցանել ժողովրդեան արհամարհել զաանջանս և զմահ վասն ճշմարիտ հաւատոյ . հեռի կալ ՚ի փառիկութենէ , և յապերախտութենէ , ժիր և անձանձիր լինել յաշխատանս . ճանաչել զերախախ բարերարին . և սիրել զազգն և զհայրենին :

Է. Առաջնորդն՝ որ սիրէ միայն զմեծարանս և զօգուտ և զգիւրութիւն անձին իւրոյ , չկարէ լինել սիրելի ժողովրդեան . վասն զի օգուտն հասարակաց առաջին է դասելի՝ քան զօգուտ և ըզգիւրութիւն անձին : Վասն որոյ ոչ կարեն անբասիր լինել նոքա , որք վասն հանգիստ և հանգարտ կեանս վարելոյ՝ հրաժեշտ ասն ՚ի բռնաւոյ զձանրութիւն կառավարութեան հասարակաց : Չեն անբասիր և նոքա՝ որք ցանկան լինել կառավարիչ , և հնարս հնարեն յափշտակել զայն քաղցր պատու :

Առաջնորդն՝ եթէ միայն ՚ի հաճոյս և յօգուտ իւր վարէ զիշխանութիւնն , է անիրաւ բռնաւոր . իսկ եթէ ըստ իրաւանց և յօգուտ հասարակաց վարէ , է նա հայր գթած , և արժանի առաջնորդութեան :

Ը. Առաջնորդք պարաին ունել որոշեալ ժամանակ լսել հպատակաց իւրեանց , որք ունին բողոք առ նա , կամ լուր ինչ հասուցանել : Նոյնն պարտ է և զեկս և զպանդուխտս , և խօսակից ընդ նոսա լինել , և տեղեկանալ սովորութեան հեռաւոր ազանց , յորոյ մարթ է ուսանել զօրէնս

ինչ՝ որ իցէ օգտակար ժողովրդեան իւրոյ :

Թ. Առաջնորդք կարեկցութեան են արժանի առաւել քան զայլ՝ քան թէ դատողութեան . զի զգածեալ գորով մարդկային տկարութեամբ՝ անկեալ են ՚ի նեքոյ անտանելի ծանրութեան : Օ՛ր պարտաւորեալ են կառավարել զբաղմութիւն ժողովրդեան , և բարիս առնել նոցա , և հոգալ միշտ զպէսա՝ որոց կարօտին . և զի բազում են պիտոյքն , բազում աշխատութիւնս կրեն՝ որք կամին բարւոք կառավարել :

Ժ. Առաջնորդն՝ եթէ տեսանէ զպակասութիւն գործակալաց իւրոց ՚ի պաշտամունս իւրեանց , պարտ է նմա յորդորական բանիւք յայտնել զպակասութիւնս նոցա , և իրաւունս պահանջել առանց վրդովման . եթէ այսու ուղղեսցին , յուսալի է հաւատարմութեան նոցին . ապա թէ ոչ՝ պարտ է զգուշանալ ՚ի նոցանէ , զի մի վնասեսցի :

ԺԱ. Առաջնորդ օր՝ թէ և իցէ բարեկարգ , գոնէ սխալի երբեմն իբրեւ զմարդ . և արդարեւ գովութեան լինի ժառանգաւոր , եթէ ունկնդիր եղեալ խրատուց՝ ջանայ ճանաչել զպակասութիւն իւր , և ուղղել զանձն : Աշան ուղղութեան է խոստովանիլն զպակասութիւն անձին , և տանիլ ծանր խրատուց իմաստուն բարեկամաց :

ԺԲ. Ար ոչ է առաջնորդ , ոչ գիտէ տակաւին թէ զինչ է առաջնորդելն բաղմաց , վասն որոյ համարձակաբար դատի զառաջնորդն , թէ յայս և ՚ի սոյն իցէ սխալեալ . բայց մինչ այնպիսոյն դէպ լինի հասանիլ յիշխանութիւն առաջնորդական , առաւել ևս սխալի , և դատի յայլոց :

ԺԳ. Սոսկական մարդ՝ կարծէ զանձնէ թէ ըստայեալ իցէ զքաջ հմուտութիւն ամենայն հանգամանայ կառավարութեան առաւել քան զամենեւին, և համարի թէ ինքն ոչ սխալէր՝ եթէ լինէր տեսուչ, բայց ոչ գիտէ՝ թէ իշխանութիւն կառավարութեան նուաճէ զմիտս, և ըստ մեծութեան իշխանութեան՝ մեծամեծ երեւին ՚ի նմա փոքր սխալանք :

ԺԴ. Չարք՝ երբեմն կարծելով չարիս հասուցանել բարի կառավարչաց իւրեանց, զըպարտութեամբ ամբաստանեն զնոցանէ, և տան վարել յօտարութիւն. բայց այսու առնեն մեծ բարիս, զի նոքա զերծանին ՚ի բազմաատգնապ հոգոց կառավարութեան հասարակաց, և գտանեն զհանգիստ և զանդրազ կեանս :

ԺԵ. Առաջնորդք ունին պարտաւորութիւն երկար խուզողութեամբ քննել զլէճն ՚ի գատատանի, և հասու լինել իրացն ճշմարտութեան. զի ոչ ամենայն ամբաստանեալ է յանցաւոր, և ոչ ևս կարծիք յանցանացն կարէ առնել զոք արժանի դատապարտութեան՝ ըստ բազրբելոյ դատախազից :

ԺԶ. Առաջնորդն է պահապան օրինաց, և օրինակ բարի հասարակաց. ուստի պարտաւոր գտանի դատաստանի վասն մեղաց ժողովրդեան, եթէ զանց առնէ ՚ի պատուհասելոյ զյանցաւորս օրինաց, և կամ անիրաւութեամբ՝ ապահութեամբ՝ և սնափառութեամբ իւրով լինի չար օրինակ այլոց, և պատճառս տայ գայթակղութեան և մեղանչելոյ նոցա :

ՁԵ. Որչափ որ նախամեծար քան զայլս դուռնի, այնչափ առաւել քան զայլս բարեկարգ լինել պարտի: Փոքր յանցանք առաջնորդին՝ պատճառեն զմեծ չարիս ՚ի ժողովուրդն, որ երբեմն ձգի ՚ի բազում դարս: Ժողովուրդք աչտուրջ են ՚ի տեսանել զփոքր պակասութիւնս առաջնորդին՝ քան զմեծամեծ առաքինութիւնս նորա. և առաւել զգան զսակաւ մնասն զոր կրեն ՚ի նմանէ՝ քան զբազում օգուտս զոր ստանան նախաւ:

ՁԶ. Առաջնորդք արժանի լինին պատժոյ, յորժամ տան զկառավարութիւն իւրեանց ՚ի ձեռս տնարժանից, որք չարիս հասուցանեն հասարակութեան: Օ՛ի թէ և ինքեանք անհաղորդ իցեն մնասուն, բայց քանզի ոչ փայթ ունին քննել և դտանել զարժանաւորն, և նմին յանձնել զգործակալութիւնն, վասն որոյ իրաւամբք պահանջի ՚ի նոցանէ դատաստանն:

Առաջնորդն՝ եթէ կամի առնել զոր գործակալ, պարտ է յառաջագոյն կացուցանել զնա ՚ի պաշտօն ստորին. փորձել զգործունէութիւն նորա և զհաւատարմութիւն. լրասել զառանձնական վարս նորա. յաճախ խօսակից լինել ընդ նմա. հարցանել ՚ի ծածուկ, և ուսանիլ ՚ի նոցանէ՝ որք ընտանեբար վարին ընդ նմա, թէ զի՛նչ յաւէտ ախորժեղի է նմա, որո՞ց առաւել հաւանի, զո՞րս բնաւորաբար սիրէ, առ ո՞րս ատելութեամբ բերի. և յետ տեղեկանալոյ ամենայն հանգամանոց նորա, ապա կարգել ՚ի գործակալութիւն բարձրագոյն աստիճանի:

ՁԸ. Առաջնորդն՝ եթէ բռնադատիցի զչար որ

ի պաշտօն ինչ կարգել, պահեսցէ զնա միշտ ի ստորին կարգի. և զգոյշ լիցի յամենայնի, զի մի ելանիցէ ի բարձրագոյն պաշտօն, և մի գաղտնի և ներքին խորհրդոց լինիցի իրազեկ: Աւ ևս արժան է հայիլ, զի եթէ սակաւ առ սակաւ յուղղութիւն ոչ եկեսցէ, հնարիւք իմն ի գործակաւ լութենէն ի բաց հանիցէ: Բայց պարտ է խոհեմութեամբ վարիլ, զի մի աղմուկ ինչ վերերեւեոցի. զի եթէ չէ հնար զչարն առ օրին ի բաց հանել, արժան է միշտ մտադիր լինել գիտողագոյն առթի ի միջոյ բառնալ:

Ի. Առաջնորդք՝ ի կարգել իւրեանց զայր բարի և գործունեաց ի պաշտօն ինչ և ի գործակալութիւն, արժան է այնուհետեւ աներկմիտ սրտիւ հաւատալ նմա. զի արք առաքինիք կամին ուղղութեամբ ստանալ զհամբաւ բարի՝ քան զգանձս տկուց: Բայց պարտ է ի չտփու իւրում պահել, և ոչ տալ նմա տարապայման համարձակութիւն. զի այնպիսին որ կարէր մնալ միշտ առաքինի և հաւատարիմ, գուցէ անկողար իշխանութեն կարի համարձակեալ՝ արտօքոյ ելցէ յուղղութենէ:

ԻԱ. Փառք և խաղաղութիւն անբաժ լծորդ են ուղղութեան և հաւատարմութեան. վասն որոյ մինչ պակասի յառաջնորդէն ուղղութիւն կամ հաւատարմութիւն, բառնի փառք և խաղաղութիւն ի ժողովրդէնէ, և փոխանակէ անարգութիւն և խռովութիւն:

ԻԲ. Բաղում հաւատարապատիւ մարդիկ չկարեն անօրինեւ զօրէնս վաղեմիս, կամ դնել զնորս, մինչև ոչ գոցի ի նոսա գլխաւոր որ, որ ունիցի

բաւական իշխանութիւն ՚ի վճռել և ՚ի սահմանել զօրէնս . զի իւրաքանչիւր որ ՚ի համապատիւ անձանց պնդէ զիւր դատումն հաստատել , յորմէ ծնանի հակառակութիւն և խռովութիւն :

ԻԳ . Եւ քանի որ առաջնորդին առանց ճիշդ և երկար քննութեան շտապաւ հատանել վճիռ ՚ի դատատոտանի , զի չարք բազում են յամենայն ուրեք , և խորամանկ հնարիւք խաբեն զանզգոյշ դատաւորս՝ և մոլորեցուցանեն . այլ պարտ է նմա երկուց հակառակ կողմանց ունկն մատուցանել , և ասլա վճռել : Եւ առաջնորդ որ կամ իշխան՝ պարտի լսել ամենեցուն , բայց հաւատալ սակաւուց :

ԻԴ . Եւ առաջնորդն կարգեալ է բառնալ զճանրութիւն կառավարութեան ժողովրդոց՝ որպէս հովիւ մի հօտին , և հայր ընտանեաց . և այս ոչ է նմա վատարբատութիւն՝ այլ երջանկութիւն : Օրինքեան ցուցանէ զնմանութիւնն Եստուծոյ՝ պատժելով զչարս , և վարձատրելով զբարիս , և զամենեւին յորդորելով ՚ի կատարել զօրէնս Եստուծոյ : Եւ քանի որ բաւական փառք են նմա լինել պահապան օրինացն Եստուծոյ , և բաւական մխիթարութիւն՝ վարձքն յաւիտենական կենաց , որ պատրաստեալ է յԵստուծոյ փոխանակ աշխատութեան նորա :

ԻԵ . Եւ առաջնորդ որ՝ եթէ ցանկաց զարս իմաստունս և առաքինիս բազմացուցանել , պարտ է նմա զայնալիս արս որչափ և սակաւ իյեն՝ ունել ՚ի պատուի , և օրինակօք նոցին յորդորել զբազումս յուսումն գիտութեան , և ՚ի կրթութիւն առաքինութեան . և որք յառաջանան ՚ի նոցանէ

ի բարեբաւութիւնն և յիմաստութիւն՝ յարգել զնոսա, և կարգել ի պաշտօն ինչ. որպէս զի տեսեալ և այլոց բազմաց զմեծարանս նոցա, գուն գործեոցեն լինել նմանող, զի ստասցին զպատիւ Բանգի գտանին բազումք՝ որք այժմ՝ զուրկ են ի գիտութենէ և յառաքինութենէ. և մարթ էր նոցա լինել իմաստուն և բարի, եթէ լեալ էր յոյս և ակնկալութիւն պատուոյ:

Ի Զ. Որ կարգեալ է տեսուչ հասարակութեան, սրարտ է լինել համբերող և երկայնամիտ, զի լինիցի տէր անձին իւրոյ, և ապա անձանց այլոց: Այսան զի անհամբերութիւնն ոչ եթէ զօրութիւն ինչ է հոգւոյ, այնու զի վազկազէ առ վախճան իրին, այլ է տկարութիւն, զի ոչ կարէ տոկ ունել վշտոց:

Որ ոչ գիտէ սպասել և համբերել, նման է այնմ՝ որ ոչ գիտէ լուել և պահել զխորհուրդ իւր. և երկրեան սգբա յառաջ քան ի տկարութենէ, որով չկարէ զուսպ ունել զանձն:

Ո՞ր զոր օրինակ՝ որ արշաւէ սրննթաց կառօք, և չունի բաւական զօրութիւն ըստ պիտելոյ դադարեցուցանել, գահավէժ կործանի ի վիհս. այսպէս և անհամբերն՝ ոչ կարելով զկայ առնուլ, անկանի ի գութն թշուառութեան:

Ո՞ր ոչ սպասէ երբեք, և ոչ գիտէ չափել զժամանակն. այլ բուռն առնէ զամենայն ինչ ծառայեցուցանել ի հաճոցս իւր: Բեկանէ զոստո՝ ի ժողովել զպտուղ յառաջ քան զհասունակիլ նոցա. խորտակէ զդրունս, և ոչ սպասէ զի բացի. կամի ինքն հնձել, մինչդեռ այլք սերմանեն:

Օ, ի զոր ինչ առնէ՝ կարճմտութեամբ շտապէ . ոչ գիտէ ժուժել և մնալ դիպողութեան ժամանակի . և որքան մեծ է իշխանութիւն իւր , այնքան մեծ լինի և վնասն իւր :

Ի՛նչ . Առաջնորդ ազգի ուրուք՝ կամ իշխան որ ժողովրդեան՝ եթէ հայեցի ընդ վիշտս կառավարութեան և ընդ ասկերախառութիւն մարդկան , դժբաղդութիւն անձին համարի լինել իւր առաջնորդ կամ իշխան : Բայց պարտ է նմա գիտել՝ թէ մարդիկ լինին ասկերախառ , սակայն չէ արժան վասն այնորիկ ՚ի բաց հրաժարիլ ՚ի բարերարութենէ . այլ հարկ է ամենայն իրօք խնամել և շահել զազգ և զժողովուրդ իւր բարի օրինակօք , ոչ այնքան վասն սիրոյ նոցա՝ որքան վասն սիրոյն Աստուծոյ . զի ոչ կորնչի բարերարութիւն , զոր առնէ որ այլոց ՚ի փառս Աստուծոյ :

Այս և եթէ ապերախառ բաղումք իցեն , գլխանին և երախտագէտք ոմանք , որք ճանաչեն զերախտիս և զբարերարութիւնս , և սիրեն զերախտաւորն : Այլ հասարակութիւնն թէպէտ և փոփոխամիտ իցէ առ ՚ի լինել երախտագէտ , բայց ոչ իսպառ մնայ երախտամուայ . զի կանուխ կամ անապան առնէ դատաստան վասն ճշմարիտ առաքինութեան , և ճանաչէ զբարերարութիւնն :

Այլ քանզի ապերախտութիւնն առաւել յառաջ գայ ՚ի վատթարութենէ բարուց , վասն որոյ պարտ է առաջնորդին կամ իշխանին ջանալ ՚ի բարեկարգել և ուղղել զբարս մարդկան , և առնել զնոսա առաքինի , հաւատարիմ , և երկիւղած յԱստուծոյ . որպէս զի կարող լինիցին ճանաչել զբար

բերարն և զերախտաւորն իւրեանց, և սիրել զնա :
Ուստի առնելով զհասարակութիւնն կատարեալ
բարի, առնէ ինքեան զբազում բարի, և ոչ եր-
կընչի բնաւ յապերախտութենէ նոցա :

Եւստ եթէ առաջնորդն կամ իշխանն իցէ ա-
նիրաւ և անհաւատարիմ, ոչ ինչ են զարմանք
թէ և ժողովուրդն լինիցի ապերախտ : Եւստ եթէ
առաջնորդն կամ իշխանն իցէ բարի, և աշխոս
լինիցի օգտակար խրատուք՝ և բարի օրինակօր
իւրովք վարժել զհասարակութիւնն ՚ի բարի սու-
վորութիւնս, և ՚ի պահպանութիւն օրինացն Եւ-
ստուծոյ, գտանէ և վայելէ զպտուղ աշխատու-
թեան իւրոյ յառաքինութիւնս հասարակու-
թեան, կամ գննէ վայելէ զայն յանձին իւրում
յառաքինութիւնս իւր :

ԻԸ. Երկրւոյն հարկաւոր է, յորժամ սէրն պա-
կասի ՚ի ժողովրդենէն. բայց պիտոյ է ունիլ զայն
՚ի կառավարութեան միշտ ակամայ, որպէս զգեղ
ինչ առաւել աղգու և առաւել վտանգաւոր :

ԻԹ. Չէ տմօթ առաջնորդաց խոնարհիլ և
լինել երբեմն իբրեւ զովար՝ զի շահն սցին զովարս .
բանդի և վարժապետն մինչ ոչ զիջանիցի և տուիցէ
այք, աշակերտն ոչ կարէ ուսանիլ և տեսլ այք :

Լ. Ոչ ամենայն ձեռնք միատեսակ խոյժիւ որ-
սացեալ լինին, և ոչ ամենայն մարդիկ միակերպ
խրատուք ՚ի բարին յորդորին. ապա բոտ այլ և այլ
վիճակի և բնաւորութեան մարդկան՝ պարտ է
յարմարել զբան խրատուն :

ԼԱ. Տկարամիտ համարի առաջնորդ ք, որ
մինչ տեսանէ զժողովուրդն անլուր խրատու իւ-

րում, յուսահատեալ յետոս կասի ՚ի խրատելոյ ըզնոսա : Վանզի պարտաւոր է ըստ սրաշտաման իւրում՝ սաստել յանդիմանել և միխթարել ամենայն երկայնմութեամբ . ապա յետ այսր ամենայնի եթէ մնասցեն անուղղայ, ինքն առնու յ'ստուծոյ զվարձս վաստակոց իւրոց : Բայց բազում անգամ հայեցեալ լ'ստուծոյ ՚ի ջանս առաջնորդին, շնորհօք իւրովք շարժէ գկամս ժողովրդեան անաւ բանից խրատու նորա, և դառնալ յուղւթիւն :

ԼԲ. Լ'առաջնորդն և ժողովուրդ իւր այնպէս սիրեսցեն զմիմեանս, մինչև մնալ անսրոշելի, թէ ո՛ր առաւել սիրիցէ : Վանզի պարտին ջանալ յաղթել միմեանց սիրով . առաջնորդն՝ վասն օգտի ժողովրդեանն, և ժողովուրդն՝ վասն դիւրութեան և խաղաղութեան առաջնորդին :

ԼԳ. Լ'նխահեմ է առաջնորդն, որ վասն միոյն սիրոյ՝ առելի լինի ամենեցուն, կամ վասն միոյն օգտի՝ զրկէ զամենեւին, կամ միոյն խորհրդոյ անսալով՝ արհամարհէ զխորհուրդս ամենեցուն :

ԼԴ. Ս'եղանչէ առաջնորդն՝ եթէ սրտոտեսցէ գիտութեամս և զիշխանաւորս, որք չիցեն օրինապահ, և անդոսնեսցէ զաղքատս և զսոսկականս՝ որք պահիցեն զօրէնս, կամ պատժեսցէ զսոսկականս՝ որք ստունգանեն օրինաց, և անպատիժ արձակեսցէ գիտութեամս՝ որք յանցանեն ընդ օրէնս : Օ՛ի թշնամի արդարութեան է՝ որ անպատիժ թողու զյանցաւորն, և անխաբի՝ զանմեղն :

Չէ տրժանի առաջնորդութեան ագահ որ կամ՝ ռխակալ . զի ագահն վաճառէ զարդարու :

թիւնն ընդ արծաթոյ, և ռիսակալն թիւրէ զիրաւունս վասն ասեղութեան՝ զոր ունի ընդ ումէք :

ԼԵ. յԵճապէս պատժել վասն ռիսակալութեան զյանցաւոր որ՝ որ միայն արժանի է կշտամբանաց և սաստից, է անիրաւութիւն : Օ, ի պատիժն է սպասաւոր արդարութեան, և պարտ է միայն ՚ի նոյն պաշտօն ծառայեցուցանել. ապա թէ որ ծառայեցուցանէ կրից իւրոց, է անիրաւ :

Չէ արժան ՚ի ժամու սաստիկ բարկութեան պատժել զյանցաւորն, այլ պարտ է թողուլ մինչև շիջանիցի բորբոքումն սրտի. զի բարկութիւնն խանգարէ զուղեղ մարդոյ, և տայ խօսել զանվայելս, և գործել զանիրաւութիւն :

ԼԶ. Պարտ է առաջնորդին լինել քաղցր առ ամենեւին. զոր կարէ առանձինն խրտուռք շուհիլ, մի խրատեցէ հրապարակաւ. և զոր կարէ առնել ողորանօք, մի սրաոյգէ սպառնալեօք. և զոր կարէ ուղղել սպառնալեօք, մի ՚ի գործ գիցէ զպատիժ :

Իայց եթէ հարկաւոր իցէ պատժել, պարտի վարիլ գթութեամբ՝ և ոչ ճիշդ արդարութեամբ, զի մի յանցաւորն փոխանակ ուղղելոյ՝ դարձցի ՚ի յանդգնութիւն. զի առաջնորդն ոչ է գահիճ յանցաւորաց՝ այլ ուղղիչ :

ԼԷ. Առաջնորդ որ՝ եթէ յամենայն գործս կառավարութեան խորհրդով այլոց վարի, է անխուհեմ, և անարժան առաջնորդութեան. իսկ եթէ ոչ բնաւ ընդ այլոց խորհրդակցի, այլ զամենայն ինչ գործէ միայն ըստ խորհրդոց կամաց իւրոց, է կամակոր և յանդուգն. այլ որ խոհական է և

արժանի կառավարութեան՝ խորհրդակցի ընդ իւ
մաստնոց և գլխաւորոց ժողովրդեան, և գործէ
զարժանն և զվայելուչն յօգուտ հասարակութեան:

ԼԸ. Տեսուչ որ ժողովրդեան՝ եթէ կամիցի հա
մողել զոր ՚ի գործադրութիւն օգտակար ինչ իրու
ղութեան, պարտ է յառաջագոյն խորհիլ, թէ իւ
իւիք հնար է յինքն յանկուցանել զկամս նորա, զի
ոչ տակենքին են համաբարոյ, և ոչ միատեսակ
բանիւք յորդորին ՚ի գործ:

Վանդի ոմանք շարժին առ վայելչականն, որ
պէս երկատասարդք. ոմանք առ օգտակարն, որպէս
կատարեալքն հաստկաւ, և ոմանք առ համբա
ւաւորն, որպէս ծերք. կէսք առ շահաւէտն ան
ձանց, որպէս ագահք. այլք առ փառաւորն, որ
պէս փառասերք. և այլք առ այլ ինչ առարկայ,
որք ակորժելիք են բնաւորութեան իւրեանց. ա
պա գործ է ճանաչել զբարս իւրաքանչիւր ումք,
որպէս զի կարացէ ածել զմիաս նորա ՚ի հաւա
նութիւն, և ՚ի գործ շարժել զկամս նորա՝ զոր
համողէ: Կարեւոր է նկատել ևս զպարագայս ժա
մանակին, անձին, և գործողութեանն, ապա թէ
ոչ՝ մնոյ գործն ամուլ, կամ թերի. և է ուրեք զի
փոխանակ օգտութեանն՝ գտանի առիթ վնասու:

ԼԹ. Մշիւ և քաղցրահամ է մեղր, բայց յա
ճախ մատուցանել ՚ի կեր՝ առբերէ զասղակու
թիւն ՚ի սեղանաւորս. բանք քարոզին որչափ
քաղցրալուր իցեն և ընտիր, եթէ ստէպ կրկնես
ցին ՚ի միում տաննաբանութեան, կամ յաճա
խութեամբ բանից երկարաձգեցին, պատճառ են
զձանձրութիւն ՚ի յունկնդ իրս:

Նա՛ զի յառաւելութիւն բանից դժուարին է
չարդիլ ակամայ վրիպանաց , կամ չխառնիլ ան-
պիտան և աւելորդ զրուցաց ընդ պիտանիս և ընդ
կարեւորս : Այս պարտ է զգուշանալ քարոզչին
յերկարաբան ճառից , և չափով և կշռով խօսիլ .
որպէս զի բանք խրատու իւրոյ ատորժելի և աղ-
ջու լինիցի ունկնդրաց , և ինքն ընկալցի զպատիւ
և զգոլութիւն :

Առաւելութիւն բանից ոչ է նշան իմաստնոյ՝
այլ տգիտի . քանզի տգէտք սովորաբար են շատա-
խօսք , և իմաստունք սակաւախօսք , բայց այսու
ամենայնիւ ունին զպատիւ և զմեծարանս , որպէս
և տգէտ շատախօսք՝ զարհամարհանս :

Խ. Իշխանք աշխարհի կացուցանեն գործակալս ,
պի ոչ են կարող անձամբ միայն զհոգ ժողովրդեանն
բառնալ . որպէս Մովսէս ըստ խոհական խրատու
Հոթորոյ՝ կարգեաց զարս զօրաւորս , աստուածա-
պաշտս , և արդարակորովս ՚ի մասնաւոր գործս
կտաւարութեան . Լւից . ԺԸ , 21 :

Ուստի և առաջնորդք կարգեն դքահանայս՝
իբրև փոխանորդ և գործակալ ՚ի վերայ ժողովրդ-
դեան . զի ոչ կարեն զբազմութիւն ժողովրդեան
անձամբ կառավարել որոց կարգեալ են ՚ի Տեառ-
նէ հովիւ և դէս : Վասն որոյ պարտին ամենայն
արթնութեամբ քննել և իմանալ զվորս և զկա-
ռավարութիւնս քահանայից , զի մի արատ ինչ
կամ պակասութիւն գացի ՚ի նոսա . այլ յամենայնի
լինիցին բարեկարգ և աստուածահաճոյ , որպէս
պահանջէ պայմանն քահանայութեան . զի որով-
հետև քահանայքն են գործակալք առաջնորդին ,

ամենայն պահառութիւն նոցա վերաբերի առ
առաջնորդն :

“Գոչեա զըրոմեամբ և մի՛ խնայեր . Բարձրացո իբրեւ
զիողլ զբարբառոս . պարմեա թողղղդեան իմոմ զմեղ
նոցա ” . Լսաց . ԾԸ . 1 :

“Ի՛նծիկն հոմէս զանձինս իւրեանց , և զխաչինս իմ ոչ
արածելին . այսպէս ասէ Տէր Տէր . ահաասիկ ես ՚ի վերաց
հոմեացդ , և պահանջեցից զխաչինս իմ ՚ի յեռաց Եդրաս ” .
Լզեկ . ԼԳ . 8 :

“Օգոյշ կայէս անձանց և ամենայն հօգիտ , յորոմ եր
զնիւ Հոգինս սորբ փետուս , հոմեւել զթողղղուրդ փետան ” .
Գործ . Ի . 28 :

“Եւ նա եւս զոմանս առասելալս . զոմանս մարգարէս ,
զոմանս ասեպարանիկս , զոմանս հոմեա և վարդապետս . ՚ի
հասարարոմիւնս արբոց , ՚ի գործ պաշխաման , ՚ի շինուած
մարմնոյն Քրիստոսի ” . Լզիկ . Գ . 11 :

“Օրինակ լինիջի հասարացելոց , Բանիւս , Գնացիւս ,
սիրով , հասարով ” . Ա . Տիմ . Գ . 12 :

“Բարոս պաշտօնեայ լինիդիս Քրիստոսի Յիսուսի . ան-
նիցիս Բանիւս հասարոց , և Բարոս վարդապետարոմեամբն ” .
Ա . Տիմ . Գ . 6 :

Ե. Քաջանայք՝ վասն զի հրեշտակ Տեառն
ամենակալի կոչին. Մաղաք. Բ. 7. վասն որոյ պար-
տին զվարս հրեշտակաց ունել ըստ կարողութեան
մարգկան. զի թէ ծառայ և սպասաւոր Աստու-
ծոյ անուանիլ մեծ պատիւ է, քանի՞ ևս առաւել
բարձրագոյն պատիւ է կոչիլ հրեշտակ Տեառն ս-
մենակալի. որ ոչ միայն զծառայութեանն սպասա-
հարկութիւն, այլ և զմիջնորդութեանն պաշտօն
յինքն փակէ. զի քաջանայն է միջնորդ ՚ի մէջ
Աստուծոյ և մարգկան:

Վարձեալ՝ քաջանայն է այր աստուածատե-
սակ. զի թէ միայն Աստուծոյ է յատուկ քաւել
զմեղս, ահա զնայն առնէ և քաջանայն զօրու-
թեամբ սուրբ կարգին, ըստ բանի Տեառն.
Եւ. Ի. 23:

Վարձեալ՝ ՚ի խորհուրդ սուրբ Պատարագին
քաջանայն ձեռն օր շօշտիւն զայն, որում հրեշտակք
ահիւ սպասաւորեն, ապա մտածեցեն՝ թէ յոր-
պիսի գերագոյն պատիւ վերացեալ կան, և ըստ
այնմ քաղաքավարեցին. զի «որում շատ առաւ՝
շատ խնդրեցի ՚ի նմանէ, և որում քաղում ա-
ւանդեցաւ՝ առաւել ևս պահանջեցեն ՚ի նմանէ».
Ղ. Բ. 43:

Բ. Վարձեալ՝ յատուկ է միջնորդին սիրելի և
հաճոյ լինել այնմ՝ առ որ բարեխօսէ. իսկ սիրե-
լութիւնն հիմնի ՚ի համակերպութեան. և զի

քահանայն է միջնորդ 'ի կողմանէ մարդոյ առ Նստուած, ապա հարկաւ սրահանջէ, զի իցէ նա մարդ առտուածառեսակ, որպէս զի կարասցէ լինել սիրելի Նստուծոյ՝ և բարեխօս ընդ մարդկան:

Գ. Ոչ որ երկբայի թէ քահանային պարտ է ունիլ ոչ միայն զտեղեկութիւն հին և նոր կտաւ կարանոց, այլ և զհմտութիւն իմաստասիրական գիտութեանց. քանզի առաջի կոյ նորա խրատել՝ ուսուցանել՝ համազել 'ի բարիս, և խորշեցուցանել 'ի չարեաց զորս աշխարհիկս, յորոց բազումք առատամիտ են և ուշիմ, հանճարեղք 'ի գիւտս ձեռնարկութեանց, և զօրաւորք 'ի դարձուածս բանից. եթէ քահանայն տկարասցի յաղթել այն պիտեաց զօրաւոր փաստիւք, ոչ ևս ազդէ խրատական բանք նորա 'ի յամսու միտս նոցա, և գուցէ հպարտացեալ իսպառ հետեօցեն հոգեւոր խրատուց, և տգիտութիւն քահանայից առ ի թ լիցի կործանման նոցա: Այսան որոյ պարտ է քահանային ամենայն իրօք գերազանցիլ քան զամենեւեան, որպէս 'ի սրբութիւնս վարուց՝ նոյնպէս և յիմաստութիւնս:

Դ. Քահանայ՝ որ անարի է 'ի հոգեւոր պաշտաման իւրում՝ և անփոյթ զկարեւոր գիտութենէ, ոչ միայն անպատիւ է յերկրի, ոյլ և արժանի պատուոյ 'ի հանդերձեալն: Օրուութիւնն՝ որ յատուածային պաշտօնեայս, և տգիտութիւնն՝ որ յաշխարհականս են չար և արժանի նախատանաց, 'ի քահանայն՝ լինին ամենաչար, և անհնարին անարգանք:

Ե. Քահանայք՝ իբրեւ զարեգակն պարտին լու-

սատու լինել խաւարեալ մոտայ , ջեռուցիչ ցրտա-
յեւոյ 'ի սիրոյն Աստուծոյ . ուստի Վրիտոս ա-
սոց առաքելոյ . Վաւք էք լոյս աշխարհի : Աշխ-
եթէ պահտառութիւն ինչ դայի 'ի բանս և 'ի դոր-
ծըս քահանային , որպէս թէ՛ արեգակն հովանայ
և մթազնի :

Աստուծոյ մինչ երկիրն միգտալատ լինի կամ
աղմաշաղախ , ոչ ումեք ինչ փոյթ է դիտել ընդ
այն , զի սուստս կայ . իսկ մինչ արեգակն կամ
լուսին բնական պատճառաւ խաւարի , ամենայն
որ ակնապիշ լինի . զի են գոյացութիւնք վերամ-
բարձեալք՝ զօրաւորք՝ և ներդորձականք : Այնպէս
ընդ չարաչար անկումն միայ ուրաւք ժողովրդեան՝
ոչ որ հայի , և ոչ որ զարմանայ . բայց ընդ փոքր
մի գլխէլ քահանային՝ աչք ամենեցուն 'ի նա հային
և զարմանան , և բողբոմք ևս գայթակղին :

Զ . Չարմանք են՝ թէ զիմրդ ամանք միջնորդ
'ի մէջ արկանեն , աղաչանս մատուցանեն , կա-
շուս խոստանան , և ազգի ազգի արուեստս 'ի
գործ դնեն , զի ընկալցին զձեռնադրութիւն քա-
հանայութեան : Վաւք սորա ոչ գիտնի թէ զինչ
է լինել քահանայ , և կամ ոչ ճանաչեն զչափ ան-
ձին , և կամ միայն զմարմնաւոր պիտոյից հազան :

Եթէ ոչ ճանաչեն թէ զինչ է լինելն քահա-
նայ , ծանոցեն՝ թէ է լինել հրեշտակ երկնաւոր ,
լոյս թափանցիկ , ոսկի ընտիր : Եթէ զչափ անձին
ոչ ճանաչեն , փորձեցեն զանձինս եթէ ունիցին
դլարս հրեշտակաց , զլոյս գիտութեան . և իցեն
փորձեալ իբրև զոսկի 'ի բովս համբերութեան .
սպա թէ ոչ՝ Աստուած մեր հոգ ծախիչ է , ոյրէ

զխտտ, զխայտ, զխախե, և զամենայն նիւթ կիզա-
նուտ: Իսկ եթէ զատտեայս միայն խորհին՝ ան-
փոյթ եղեալ զհանդերձելոց, ածցեն զմտաւ՝ թէ
կեանք կենցաղոյս անցաւոր է և սնտոի, և իրբեւ առ
աչօք ինչ ստուեր նկատմամբ կենացն յաւիտենից:

Արդ՝ զինչ տացեն պատասխանի յահաւորն առ
տենի, յորժամ լուիցեն ՚ի Տեառնէ. (Նկեր՝ զհարդ-
մանը պար՝ եթէ ոչ ունէիր հանդերձ հարսանեաց,
էւ զի եկեղեցին է ախլ և օրինակ երկնաւոր հարս-
նարանին, ապա քահանայք՝ որք մտանեն ընդ նա
իրբեւ բաղմականք, պարտին ունել զհանդերձ մա-
քուր աստուածաշաճոյ առաքինութեան:

“Այս պարոնէր է իմ առ յեղ քահանայր. երև ոչ
լիցիք և ոչ ունին բնիցէք ՚ի սրբի յերոմ քալ փառս անորան
իմոմ՝ առ Տէր ամենակալ, առաքելոյ ՚ի վերայ յեր անէծսր.
Ամառ. Բ. 1:

“Օ երեցոնս այսոհեան աղալեմ... արածելիք որ
՚ի յեղ հօրք է Աստուծոյ. վերահայր՝ լինել Դ՛ իբրեւ առ
կամոյ՝ այլ կամաւ ըստ Աստուծոյ ”. Ա. Պետ. Ե. 1:

“Որ Բարոս վերահայր՝ լինին երեցոնս, կրին պա-
րոյ արժանի եղելն ”. Ա. Տիմ. Ե. 17:

Ա. Սեծութիւն աշխարհի իբրեւ նաւ հոյս կապ անդադար ծփի 'ի յորձանս ծովու . և որ 'ի նաւին է , կրէ զկատկած մահու , և ցանկաց ելանել 'ի ցամաք . իսկ որ 'ի ցամաքի է , տեսեալ 'ի հեռուստ զգեզեցկութիւն նաւուն՝ ցանկաց մտանել 'ի նա , և ոչ զգայ՝ թէ քանի՞ վտանդ կայ առաջի՝ մինչև մտցէ 'ի նա , և քանի՞ դառն վիշտս ունի կրել՝ մինչդեռ գտանիցի 'ի նմա :

Օրմանք են , զի ոմն փութայ ելանել 'ի նաւէն , և ոմն ճեպէ 'ի ներքս մտանել . զոր օրինակ 'ի խուճապել և զեռալ ձկանց ըմբռնելոյ 'ի ցանցըս , կարծիցեն ձկունք որք արտաքոյ են՝ տօն ուրախութեան լինել անդ , և առ ցնծութեան կայ թել՝ շտապեսցին և ինքեանք 'ի ներքս մտանել :

Օ 'ի մինն փորձ առեալ տառապանաց մեծութեան , գուն գործէ 'ի բաց հեռանալ . և միւսն անփորձ տակաւին՝ ջանաց 'ի մեծութիւն անդր հասանել : Արանի այնմ՝ որ եմուտ յայս նաւ , և ել անվնաս , և ևս երանի այնմ՝ որ ոչ երբէք եմուտ 'ի նա . բայց ո՞ կարէ զայս ճշմարտութիւն հաւատարիմ առնել այնոցիկ՝ որ դեռ կան 'ի ցամաքի , այսինքն չի ևս զփորձ առին մեծութեան :

Բ. Ի խանգարիլ մասանց՝ խանգարի և բոլորն , որպէս 'ի խախտիլ հիմանն՝ խախտի և կործանի շինուածն որ 'ի վերայ նորա է հաստատեալ : Իսկ որդ՝ մարմին մարդոյ բազկանայ 'ի տարեբայ իբրեւ

ի մասանց , և ցորչափ տարերքն են բարեկարգ , մարմինն կայ առողջ . բայց մինչ խանգարի բարեկարգութիւն նոցա , մարմինն տկարանայ , կամ հիւանդանայ , և կամ մեռանի :

Մարմին տէրութեան կամ ազգի բաղկանայ ցորինապահ իշխանէ , յաշխատասէր հպատակաց , յարդարութենէ իրաւանց , և ի խաղաղութենէ սահմանակից ազանց , ապա մինչ ամբօխի բարեխառնութիւն սոցա , իշխանութիւնն այն կամ հասարակութիւնն ընկճի և նուաճի , կամ ի վերտանգի կործանման լինի , և կամ կործանի իսպառ :

Ստան որոյ պարտ է իշխանին լինել օրինապահ , զի և այլ ամենայն մասունք՝ յորոց բաղկանայ կամ հաստատի հասարակութիւնն , ի բարեկարգութեան կացցեն , և ողջոյն մարմինն տէրութեան կամ ազգի՝ մնասցէ զօրաւոր և հաստատ : Սխալմունք գործակալաց՝ աղաւաղէ զհամբաւ իշխանաց և առաջնորդաց :

Գ . Իշխան բարերար՝ է իբրեւ արեգակն լուսափայլ , և որպէս անուռք և չափաք ոչ ըստ արժանւոյն գիտեն զկենդանական զօրութիւնն և զհարկաւոր օգտակարութիւնն՝ զոր ներգործէ տրեգական ի ձեռն ջերմութեան և լուսոյ ի բոլոր բնութեան ընդհանաւր արեւելիս , նոյնպէս ոչ գիտէ ռամիկն որպէս արժան է գիտել՝ զազգօգուտ արդիւնս և զբարերարութիւնս՝ զոր առնէ իշխանն ի բովանդակ հասարակութեան :

Իայց պարտ է առն բարերարի ներել տկարամասութեան նոցա , և ոչ գժդմնիլ , զի եթէ վասն ոչ ճանաչելոյ նոցա զերախտիս իւր՝ դադարեացի

ի բարերարելոյ, լինի նա իբրև զմի ՚ի հասարակ մարդկանէ, և որպէս թէ խաւարի արեգակն:

Այլ որպէս յայտ է փորձիւ, զի մինչ խաւարի արեգակն, ամենայն բազմութիւնն ընդ այն պըշնուն, և բազումք բազում ինչ զնմանէ գուշակեն. սոյնպէս՝ յորժամ լու է իշխանն ՚ի բարիս առնելոյ, ամենեքին վրդովին՝ և ՚ի սէսպէս միտս հարկանին, և անտեղի կարծեօք բազում ինչ այլ ընդ այլոյ խօսին:

Եւ որպէս արեգակն հարկաւոր օրինօք անգագար շարժի ՚ի լրումն պարտաւորութեան իւրոյ, որ է օգուտն աշխարհի, թէ և ոչ ճանաչիցէ աշխարհ զերախտիս նորա. նոյնպէս և իշխանն՝ վասն զի ՚ի վերին խնամոց ամբարձեալ է ՚ի պառիւ գլխաւորութեան ազգին, ունի զպարտաւորութիւն բարերարելոյ, և ոչ երբէք դագարիլ թէ և չիցէ բաւական հասարակութիւնն լինել երախտագէտ:

Դ. Ա՛յ երստեսուչ դք կամ իշխան՝ ոչ միայն զիւրոց առանձնական ատքինութեանց զվարձան ունի ժառանգել, այլ և այնոցիկ՝ որոց բանիւ կամ գործով եղեալ է պատճառ բարեգործութեան: Այլա որ անկարգութեամբ վարի, ոչ միայն զիւրոց ապիրաս գործոց ընդունի զպատիժ, այլ և որոց օրինակ չարեաց եղև զեղծ վարուք իւրովք, կամ անհագութեամբ իւրով թոյլ ետ նոցա գործել զչարիս:

Ե. Ա՛յ ցրկենական սխալումն գլխաւորաց ժողովրդեան վնաս մեծ գործէ բազմաց, և ձգի ՚ի բազում գարս. ապա գիտելով նոցա թէ մարդիկ

են մանդի , բազմալիւք և դիւրաստան բնութեան վիճակեալ , ոչ պարտին վազվազակի որոշել զինն , այլ արթուն մտօք կշռել և խուզարկել , և յետ այնորիկ վճիռ հատանել , զի եթէ միանգամ սխալ լեցին ՚ի դատաստանի , թէ և բազում անգամ զղջացին , ոչ յետս դառնան սխարմուք նոցա :

Զ . Գործ բարի և գործ չար՝ մեծատունն և սոսկականն , որք թէպէտ նոյն իցեն ըստ իրաւ կութեան , այլ չեն նոյն ըստ արժողութեան , վասն որոյ և ոչ համաչափ են փախարինութիւնք :

Ապաքէն զնոյն բարին՝ զոր առնէ մեծատուն որ և սոսկական , որպէս եթէ երկաքանչիւր ապցեն ողորմութիւն դահեկանս հարիւր , սոսկականն առ առելլու արդեամբք յայնմ քան զմեծատունն , վասն որոյ և առաւելու վարձք նորա : Այլ զչարն՝ զոր առնեն երկաքանչիւր , որպէս եթէ զրկէին զորքն , և առնուին դահեկանս հարիւր , մեծատունն առաւելու յանցաւորութեամբ յայնմ քան զսոսկականն , վասն որոյ և առաւելու պատիժ նորոյ : Այլ արդիւնք կամ յանցաւորութիւն բարի կամ չար գործոց՝ ոչ միայն չափին յեակութենէ գործոյն , այլ և յատիժանէ գործողին :

Ապա յաւէտ զգոյշ լիցին մեծատունք շառնել զգործ ասիրաս . զի սոսկական որ արարեալ զայն՝ լինի չար , իսկ մեծատունն՝ չարագոյն , վասն որոյ և ծանրագոյն պատժոյ արժանի :

Ե . Գլխաւորքն ժողովրդեանն են պատճառ բարեկարգութեան , կամ անկարգութեան ազգին . զի կենցաղավարութիւնք , շարժմունք , ըզգեստք , և զարդք նոցա՝ են իբրև վարժարանք

հասարակութեան, զի զոր ինչ տեսանեն առ նոսա համեստ կամ անհամեստ, զնոյն ուսանին առնել: Ուստի և իշխանաւորք՝ որպէս հաղորդակից են առաքինութեան կամ մոլութեան ազգի իւրեանց, նոյնպէս և փոխորինական վարձուց կամ պատժոց:

Ը. Որպէս չէ հնար կշռել զպատիւ համաչափ աշխատութեան հայրենասէր իշխանաց, որք տքնին վասն օգտի սեպհական ազգի իւրեանց. նոյնպէս չէ հնար կշռել զանարգանս զուգաչափ փնասու զանցառութեան նոցա, որք կարող են նպաստել, և պատճառանօք իմն յետս կան, և ոչ ջանան առնել: Աշան է կործանման քաղաքի կամ ազգի, յորժամ գլխաւորք ոչ խորհին զբարեկարգութենէ նորա, այլ միայն զգիւրութենէ անձանց իւրեանց:

Թ. Որ կարող էր արգելուլ զփնաս կամ զանարգանս ազգին իւրոյ, և զանցառութեամբ իւրով եթող փնասիլ կամ անարգիլ, հարկաւ փնասի կամ անարգի և ինքն ընդ ազգին իւրոյ. զի յապականիլ բոլորին, ապականի և մասն նորա:

Ժ. Կառավարիչ որ ազգի կամ ժողովրդեան՝ եթէ իցէ ցովակեաց և հեշտասէր, ՚ի հարկէ լինի և զրկող. քանզի քաջ գիտէ՝ թէ մեղկ և հեշտասէր բարոյիւքն տտելի է հասարակութեան, զոր կանօք ջանայ մթերել գանձս, զի գոնէ նովաւ կուրասցէ կալ յիշխանութեան իւրում:

Իայց այսու առաւել ևս սխալէ. զի տրտունջ և բրթմնջիւն որպէս կայծ ինչ անկեալ ՚ի խռիւս փշոց՝ գաղանի վառի ՚ի ժողովրդեան, և օր քան զօր ճարակեալ և տարածեալ՝ յարուցանէ գհրդեհ տպառամբութեան:

Իսկ որ զրկանօք ժողովեաց զինչս՝ բռնալիր ցրուէ առ ՚ի նուաճել զժողովուրդն , բայց շահի և ոչ ինչ . զի գանձքն ուղտւին , և ապստամբքն բազմանան , և գրոհ տուեալ յաւուր միում՝ զրկեն յիշխանութենէ զզրկողն իւրեանց :

Ապա կառավարքն լինիցին բարեկարգ , զի վայելեացեն յիշխանութեան իւրեանց . իսկ եթէ լինիցին զրկող , կորուստ և ապականութիւն մերձ է առ դուրս նոցա :

ԺԱ . Յաւէտ կարեւոր է իշխանաց հարստացուցանել զորդիս իւրեանց իմաստութեամբ և առաքինութեամբ՝ քան մեծագանձ ճոխութեամբ , քանզի հանդերձեալ են նոքա իշխան և հրամանատար լինել ժողովրդեան . և որ ոչ գիտէ իշխել կրից իւրոյ՝ չկարէ լինել իշխան սլոյց :

ԺԲ . Իազուամբ յորդուց իշխանաց են մոլի , և անարժան իշխանութեան , զի ՚ի կենդանութեան հօր իւրեանց անեալ են ՚ի մէջ փափկութեան և ամբարտաւանութեան . վասն որոյ մինչ սկսանին իշխել , համարին զմարդիկ թէ ծնեալ են ՚ի ծառայել ինքեանց , և ինքեանք ոչ իցեն ՚ի բնութենէ հասարակ մարդկան : Աստի ոչ յայլ ինչ պարապին՝ քան թէ գտանել զնորանոր փափկութիւնս , վատնեն զգանձս հայրենի , և տանջեն զհպատակս իւրեանց ՚ի կեղեքել զինչս նոցա :

Արհամարհեն զխրատս ծերոյ և իմաստնոյ , և անտան հասակակցոց իւրեանց շոգմոգ երիտասարդաց . յորմէ զհետ գոյ անհնազանդութիւն ժողովրդեան , և կործանումն իշխանութեան :

Խցանել արժան է զականջս նոցա իսպառ , կամ

հրացեալ շամիրով բանալ, որք ոչ լսեն հոգեշահ բանից իմաստուն խրատատուաց, այլ միայն հոգեկարուստ համոզանաց օգտախնդիր շողոքորթաց:

ԺԳ. Սեծատուն որ մտնալ զհետ մարմնական հաճութեան՝ որչափ և ջանայցէ հեռի լինել ՚ի տրտմութենէ, այնքան առաւել հուպ մատչի առ տրտմաբեր կիրս. զի չիք յաշխարհի ուրախութիւն ինչ մարմնական, որ կարիցէ անմասն լինել ՚ի տրտմութենէ:

Իսկ այր առաքինի՝ թէ և չունիցի զկտրեւոր պիտոյս մարմնական, ունի տախաւին զերկնային իմն ուրախութիւն, և զքաղցրութիւն ՚ի հոգին, որով միշտ մտիթարի և բերկրի:

ԺԻ. Սեծատուն որ եթէ իցէ տգէտ՝ է պատիժ հասարակութեան. զի տգէտն է իբրեւ կոյր զբ, և մեծութիւնն է իբրեւ սուր ՚ի ձեռս նորա. և որպէս կոյրն առեալ զսուր՝ անխաիր հարկանէ զբարեկամս և զթշնամիս, սոյնպէս և մեծատուն տգէտ խանգարէ զամենայն բարեկարգութիւնս ժողովրդեան:

Աստի եթէ բարկացի Աստուած քաղաքի իմիք կամ աղգի, թողու իմաստնոց լինել աղբաւ, և տգիտաց փարթամ: Քանզի տգէտն եթէ իցէ փարթամ, կամ խնդրէ լինել իշխան՝ կամ խորհրդակից իշխանի. և զի՞նչ օգուտ ստացի ժողովուրդն յայնմանէ, որ ոչ ճանաչէ զօգուտն և զվնաս:

Ապա սրբաւ է խնդրել ՚ի Տեսունէ, զի կամ փարթամք իմաստասիրեցեն, կամ իմաստունք փարթամացին, որպէս զի հասարակութիւն աղ-

գին այնորիկ՝ ունիցի զերջանիկ կեանս և զբարօրութիւնս :

ԺԵ . Ս՝ Եծատունք և աղքատք հաւասարապէս պարտին պահել զօրէնս և զսահմանադրութիւնս , որք միապէս հային առ երկոսինն . ապա եթէ այլայլութիւն ինչ լիցի 'ի պահպանութեան օրինաց , անդէն վրդովի խաղաղութիւնն :

Օ . ի մեծատունն ոչ պահելով ընդ աղքատին , համարի զանձն գերագոյն քան զմարդ , և հպարտացեալ արհամարհէ զայլս . և աղքատն տեսեալ զի մեծատունն ոչ պահէ զօրէնս հասարակաց , սրտնջէ և վհատի զանձնէ :

Ս . ատի եթէ մեծատունք և աղքատք միապէս պահեսցեն , երկոքին ևս առնուն զվարձս . ապա եթէ մեծատունք խղեսցեն զոսոյն օրինաց , սըխաղին մեծապէս , և պարտաւոր գտանին դատաստանի , զի լինին ամբոխիչ եկեղեցւոյ , և օրինակ չարեաց այլոց :

ԺԶ . Եթէ որ 'ի ստորին կարգէ բարձրանայ յիշխանութիւն և 'ի պատիւ , արհամարհեն զնա սղնուականք , խնդրեն զանկումն նորա հաւասարք , և նախանձաբեկ լինին նուաստք . ապա որ կամի կալ անկասկած և յապահովի յիշխանութեան իւրում , յարգեսցէ զսղնուականսն , սիրեսցէ զհաւասարսն , և խնամակալ լիցի նուաստից :

ԺԷ . Իշխան որ մինչ կողրպտէ և նեղէ զհպատակս իւր , և ոչ տայ նոցա վոյելել յարգիւնս գործոց իւրեանց , ոչ է պէտք նմա արտաքին թշնամի , զի ինքնին բուռն հարեալ ջանաց կործանել զիշխանութիւն իւր . և որպէս ախտացեալ

որ լերդացաւ ու թեամբ՝ հիւժեռլ մաշի օր ըստ օրէ , և հուսկ ապա բառնի 'ի միջոյ : Փութով կործանի իշխանութիւնն , որ միայն ջանայ ստանալ զգանձս , և ոչ զբարի և զիմաստուն խորհրդակիցս :

ԺԸ . Ս'եծ յաղթութիւն գործէ , որ յաղթէ թշնամւոյն գթութեամբ և բարերարութեամբ , քան զօրու և զինու : Օ՛ի որ բռնութեամբ նըլաւ ձի , աննուաճելի զսիրա իւր ունի , և սպասէ պարապոյ յառնել 'ի վերայ , և խորտակել զբռնութիւն նորա : Իսկ որ նուաճի մարդասիրութեամբ , ոչ խորհի առնել զթշնամութիւն . և է՛ զի լինի մտերիմ բարեկամ , զի բարերարութիւնն բազում անգամ դարձուցանէ զթշնամութիւնն 'ի հաւատարիմ բարեկամութիւն :

ԺԹ . Իշխան իմաստուն՝ քաջ պատասպարէ ըզտէրութիւն իւր խաղաղութեամբ վարելով ընդ սահմանակիցս՝ քան բազմութեամբ զօրաց և ամբութեամբ պարսպաց . քանզի յանկարծադէպ պատահարօք ցրուին զօրք՝ և կործանին ամբոցք . բայց հաստատուն մնայ խաղաղութիւնն , զոր պահեալ է հաւատարմութեամբ :

Ի . Յոյս վարձուց և երկիւղ պատժոց՝ է կշիռ ուղղութեան 'ի ձեռս իշխանին , որով 'ի խաղաղութեան և 'ի բարօրութեան պահէ զժողովուրդ իւր : Քանզի յոյս վարձուց քաջալերէ զբարիս՝ անդադար բերել պարապ յազգօգուտ իրողութիւնս և 'ի վստակս . և երկիւղն պատժոց սանձահարէ զչարս՝ դադարիլ 'ի վնասակար գործոց :

Իսկ եթէ իշխանն թիւրեցէ զայս կշիռ , իբր

զի ոչ հատուցէ վարձս բարեաց , և ոչ պատիժ չարաց , բառնի բարեկարգութիւնն և խաղաղութիւնն 'ի ժողովրդենէ , և տիրէ անիրաւութիւն և աղմուկ . քանզի արք բարիք յուսակաւոր եղեալ էքանին և 'ի բաց մեկնին , և չարք անպատիժ մնացեալ յաճախեն 'ի չարիս :

Պարգեք իշխանաց և խոստմունք վարձուց յառաջ բերեն զնորանոր արհեստս յօգուտ հասարակաց :

ԻԱ. Իշխան որ բարեմիտ՝ կարէ վասն հոսարակաց օգտի այսու դաշամբ յանձն տունուլ զիշխանութիւնն , որում արժանի դատեցաւ ժողովուրդն : Իբր զի՝ եթէ ինքն սառնեղանեսցէ օրինաց , և շարժեսցի անկարգութեամբ , հանցեն զնա յիշխանութենէն . իսկ եթէ լնուցու զօրէնս՝ զոր պահանջէ պարտաւորութիւն պաշտաման իւրոյ , ժողովուրդքն հլու և հպատակ կոտցեն առ մենայն ակնարկութեան նորա :

ԻԵ. այսու պայմանաւ վստահ և ապահով առնէ իշխանն զսիրտս ժողովրդեան իւրոյ , թէ արդարեւ կամի նա պահպանել զօրէնս , և ոչ երբեք զարտուղիլ , և պարաւանդէ զնոսա 'ի միամիտ հնազանդութիւն իւր . վասն որոյ իշխանն և հնազանդեալք իւր մնան ընդ միմեանս սիրով և օգտիւ :

ԻԲ. Որ կարող է իրօք և արդեամբ օգնել կարօտելոյն , և միայն օգաչու բանիւք սնոտի խոստման լնու զունկն՝ որում խնդրէ զօգնութիւն , ոչ զոր գացէ իւր ձեռնառու և օգնական 'ի ժամանակի կարօտութեան , բայց միայն զընդունայն կարկաչումն լիզուի . զի զոր սերմանէ որ , զնոյն և հնձէ :

ԻԳ. Իշխան որ եթէ ոչ օգնէ ժողովրդոցն իւրոց 'ի ժամանակի նեղութեան նորա, տայ նոցա ցանկալ իշխանութեան: Եւ զի գիտեն՝ թէ ոչ կարեն ըստ կարգի բերման վիճակի իւրեանց հասանիլ այնմ, յանգսնին ձեռնամուխ լինել յանարժան և 'ի մնասակար միջոցս, զի գոնէ նորօք հասանիլ կարացեն. և յայտմանէ հետեւի ընկճումն իշխանին, և ապստամբութիւն ժողովրդեան, որ երկոքին են չար:

Եւրա իշխանն պարտի օգնել ժողովրդեան, և ածել զգութ և զխնամ, և ժողովուրդն գոհ լինել զվիճակէ իւրմէ, և մնալ 'ի հնազանդութեան և յակնածութեան:

ԻԴ. Իշխանք՝ որք պատժեն զաւամիկս վտան փութու յանցանաց, որոց կարէին ներել առանց աշիրաւելոյ յիրաւունս, զինչ արդեօք պատասխանի տայցեն Երաւուն, որ ներէ մեծամեծ յանցանաց նոցա, զորս կարէր պատժել արդար իրաւամբ:

ԻԵ. Իշխան որ՝ եթէ կամի զի չարք պակասեցին, և բարիք բազմացին, մեծարեսցէ զբարեբարոյս, և անգոսնեսցէ զչարս: Օ՛ի մարդիկ բնականաբար գոլով պատուասէր, միշտ հնարին ստանալ զպատիւ. և մինչ տեսանեն՝ թէ չարաչար ընթացիւք ոչ կարեն ստանալ, ջանան ուղղել զանձինս, զի սցնու կարացեն հասանել: Ուստի և պատիւն լինի խթան առաքինութեան՝ զարթնուլ 'ի մղեկան թմրութենէ, և գործել զբարիս: Քանզի ոչ պակասին չարք, մինչդեռ յարգի են նոքա յաչս իշխանին, և ոչ բազմանան բարիք՝ ցորչափ կան յանպատուութեան:

ԻԶ. Հողի իշխանին կապեալ ունի ընդ ինքեան զհողիս ժողովրդեան . ուստի եթէ կամի իշխանն զի ժողովուրդ իւր լինիցի առաքինի , եղիցի և ինքն առաքինի . և ահա գտցէ զամենայն հասարակութիւնն փոխեալ 'ի լաւ անդր :

ԻԷ. Պարտ է իշխանին՝ որքան ունի հպատակ , այնքան ունեւ և զսիրտ . քանզի կամի իւրաքանչիւր որ զի իշխանն տացէ զսիրտ իւր նմա , և զնմանէ միայն հողացի . և իւրաքանչիւր որ առանձինն ճանաչէ զնա՝ թէ միայն վասն իւր է իշխան , և 'ի նա միայն հայի . զի ամենեքին զօգուտն իւրեանց 'ի ձեռն նորա ակն ունին գտանել . և եթէ վշտանան յումեքէ , 'ի նմանէ խնդրեն զօգնականութիւն . իսկ իշխանն զամենեւին ունի յինքեան , և զամենեցունց հոգայ :

Տես քանի՞ դժուարին է իշխան լինել հասարակութեան , չասացից թէ ծառայ . ամենայն ժողովուրդն ծառայէ միոյ իշխանի , և մի միայն իշխանն սարտի ծառայել ամենեցուն :

ԻԸ. Իշխանն բազում անգամ խաբի 'ի շահասէր անձանց , որք երևեցուցանեն նմա զանձինս հաւատարիմ : Օ՛ի երբեմն զգացուցանեն նմա զերողութիւն ինչ՝ որ թուի նմա կարեւոր 'ի գիտել , միջև հարցեալ իցէ 'ի նոցանէ . որով յինքեանս յանկուցեալ զկամս նորա , կարծին լինել բարեկամ : Իսկ յայլում նուագի բանս 'ի մեջ արկեալ , խօսին զնոյն իրողութենէ այլազգ՝ քան զոր կանխաւ խօսեալ էր նոցա : Եւ որ յառաջնում ազդարարութեան՝ ծանօթութիւն իրացն օգտակար ինչ երևէր լսողին , յերկրորդումս յե-

զափոխեցաւ յօգուտ ասողին՝ ՚ի վնաս այլոց :

Այա զգոյշ լինին իշխանք՝ չխաբիլ ՚ի շահախնդրաց, թէպէտ և դժուարին է յոյժ ցորչափ կենցաղավարին ընդ նոսա . զի այր հաւատարիմ կարի սովաւ գտանի՝ որ խօսիցի յօգուտ այլոց և ՚ի ծառայութիւն իշխանին :

ԻԹ . Ինդէր պարծի մարդ՝ եթէ կարէ տիրել երկրի, հրամայել ծովու, նուաճել զժողովուրդ բազում, օրինադիր լինել հասարակաց, պարտաւորել զամենեւին ՚ի պահպանութիւն օրինաց, մինչ տկարանայ իշխել անձին, և նուաճել զկիրս իւր, և պահել զօրէնս որ յաստուածուստ տպոււորեալ է ՚ի սրտի իւրում . զի նա է ճշմարիտ տիրող, որ տիրէ յօժարութեան և կրից իւրոց :

Այ է յաղթող՝ որ յաղթէ այլոց, բայց եթէ նա՝ որ յաղթէ անձին :

Լ . Իրաւամբ մեղադրին նոքա, որ մինչդեռ ՚ի նուաստ կամ ՚ի միջակ վիճակի գտանին, բարեկարգ են և առաքինի . այլ յորժամ ստանան մեծութիւն և զփառս, սկսանին անկարգանալ և մոլիլ . ուր պարտ էր նոցա առաւել ևս լինել բարեկեցիկ, մինչև ակն ածել ՚ի նոցանէ ամենեցուն :

ԼԱ . Առաւել մեծագործութիւն է զբարս ժողովորդեան ուղղել, քան զաւերեալ քաղաքս նորոգել : Ինդվայր աշխատութիւն է նորոգել զաւերակս, եթէ բնակիչքն իցեն անուղղայ . զի անիրաւութիւնք բնակչաց փութով կարեն տապալել զքաղաքն, թէ և իցէ նորակերտ և ամրակուռ :

Չէ պարծանք քաղաքի՝ բազմութիւնք մեծափայելուչ և քարուկիր շինուածոց, այլ կենցաղօ-

գուտ առաքինութիւնք աշխատասեր բնակչաց :

ԼԲ. Օ՛րնչ օգուտ է ումեք լինել աղնուատոհմ, եթէ չիցէ աղնուաբարոյ 'ի կեանս, և բարեհամբաւ 'ի մահու. ապա մի պարծեսցին մօլիք՝ թէ իցեն բարեստհմիկ, այլ ջանասցեն յաւէտ լինել բարեկեցիկ, զի առաւել անարգանք է լինել աոհմիւ սրտուական, և բարուք անպիտան :

ՍԵժամեծ առաքինութիւնք նախնեաց՝ ծանրացուցանեն զապիրատութիւնս որդւոց, զի յեանեալ գտան 'ի բարեմասնութենէ նախնեաց իւրեանց :

ԼԳ. Իշխանն իշխէ 'ի վերայ հպատակաց իւրոց, բայց և օրէնքն իշխեն 'ի վերայ իշխանին. այն է Ճշմարիտ իշխան, որ հնազանդի օրինաց. ապա թէ ոչ բռնաւոր է նա և ոչ իշխան :

ԼԴ. Ե օրինաւոր իշխան՝ որ տայ օրինաց իշխել հպատակոց, զի պարտ է իշխանին միաբանիլ ընդ օրէնս, և 'ի միասին իշխել, և ոչ թէ ինքն միայն, Ոչ է նա գովելի որ քաջ գիտէ զօրէնս՝ այլ որ 'ի գործ դնէ :

Իշխանութիւնն զոր վարէ իշխանն՝ ոչ է իւր, զի ոչ կարէ առնել ինչ վասն փառաց և հաճոյից իւրոց. այլ է իշխանութիւն օրինաց, սրում և ինքն է պաշտպան. ուստի պարտ է նմա հնազանդիլ օրինաց, աւ 'ի լինել օրինակ հպատակաց :

ԼԵ. Իշխանն ունի ազատ կարողութիւն առնել զբարիս, բայց չունի ազատութիւն առնել զշարիս. քանզի օրէնքն յանձն արարեալ է նմա զժողովուրդն իբրեւ սրտուական աւանդ՝ զի լինիցի հասարակութեան հայր խնամածու, և ծաւ

ապեացէ իմաստութեամբ և բարեկարգութեամբ վասն երջանկութեան և խաղաղութեան ամենեցուն . և ոչ եթէ ամենեքին ծառայեցեն նմա իբրև տառապեալ գերի՝ ՚ի ընդ զբաղձանս սը նախաութեան նորա և վաղիկութեան :

ԼԵ . Երկիւղն ոչ է բաւական պինդ ունել ըզ ժողովուրդն ՚ի հնազանդութիւն ամենայն ակնարկութեանց իշխանին , այլ սէրն . զի նորա ոչ են գերիք՝ այլ քաղաքացիք . և որպէս ոչ է բարւոք զի լինիցին գլխովին ազատք , նոյնպէս ոչ է բարւոք զի իցեն բռնութիւն ծառայք :

ԼԶ . Իշխանք պարտին ունել զգութ ՚ի վերայ հպատակաց իւրեանց . զի եթէ ծանրացուցանեն զհարկն առաւել քան զկար նոցա , խորհուրդն աւրտամբութեան զօրացեալ ՚ի նոսա , ծնանի զատելութիւն ՚ի կործանումն հատարակաց . զի յայնժամ կամ իշխանն նուաճէ զհպատակն ՚ի չարաչար ծառայութիւն , կամ հպատակքն խապաւմերժեն զիշխանութիւն նորա . և լինի սլառառումն չար ՚ի միում մարմնի :

ԼԷ . Լնմիս է իշխանն՝ որ կարծէ մեծարու լինել անիրաւ բռնութեամբ , կամ գողութեամբ , կամ խտութեամբ . զի այն է մեծարելի , որ է արդար , հեղ , և քաղցրաբարոյ :

Իշխանք առաւել բարեհամբաւ և մեծանուն հանդիսանան իմաստուն կառավարութեամբ՝ քան թշնամեացն յաղթութեամբ :

ԼԸ . Երանելի է ժողովուրդն , որոյ իշխանն կրթէ զնոսա ՚ի բարիս . բոցց այնու երանելի ևս լինի իշխանն՝ զի գտանէ զժողովուրդ իւր փոխեալ

Ի լուսնդր . զի զարգացեալ առաքինութեամբ՝ ուժգին կապին ընդ ինքեան սիրովքան երկիւղիւ . Յայնժամ՝ ոչ իշխանն ունի պէտս ջանից առ Ի հնազանդեցուցանել զժողովուրդն , զի յօժարութեամբ հնազանդի նմա . և ոչ ժողովուրդն ցանկաց վտարանջել և ազատ մնալ յիշխանութենէ նորա , զի երկնչի կորուսանել զնա , վասն որոյ նշուիրէ զկեանս իւր վասն նորա :

Լյն է արժանաւոր իշխանութեան , զոր կամ Լստուած յայտնէ , կամ ժողովուրդն խնդրէ . զի իշխան լինել բռնութեամբ՝ ընդդէմ՝ կամաց և հաճութեան ժողովրդեան , է առնել զանձն թշուառ , և զհասարակութիւնն գերի :

Իսնաւոր և անիրաւ իշխանն՝ է ցասումն առտուածային հասեալ Ի վերայ մարդկային սեռի՝ Ի կործանումն բազմաց :

ԼԹ . Իժբաղդ են ժողովուրդք , զի կառավարին Ի միոջէ իշխանէ , որ նա ևս է մարդ իբրև զնոսա՝ սխալական բնութեան վիճակեալ . քանզի կառավարել և ուղղել զմարդիկ՝ Լստուծոյ էր անկ , զի նա միայն է անսխալ :

Իժբաղդ է և իշխան , զի է մարդ բազմավրէպ հանգուենակից այլոց , և ունի կառավարել զանթիւ բազմութիւն նենդամիտ մարդկան , և կալ անբամբաս :

Իշխան որ բարի՝ է տակաւին մարդ . ունի կիրք , բարք , և սովորութիւն՝ որք իշխեն նմա . և պաշարեալ է յարանց շահասիրաց , որք խաբեն զնա . վասն որոյ հանապազ անկանի Ի սխալանս , երբեմն յսխտից իւրոց , և երբեմն յսխտից այլոց , և

յուզղգել իւրում՝ զմի ինչ պակասութիւն , դա-
հավիժի 'ի միւսն :

Խ. Իշխանք աշխարհի՝ առաւել քան զամենայն
մարդիկ փութով 'ի ծերութիւն հասանեն , զի ե-
թէ ընդկամիցին զպարտաւորութիւնս իւրեանց ,
խստութիւնք պատերազմի՝ և հոգք հասարակու-
թեան հիւժեալ մաշեն զկեանս նոցա : Իսկ եթէ
անփոյթ լինիցին զպարտաւորութենէ իւրեանց ,
և թողեալ զհոգ հասարակաց բարւոյ՝ տացեն զան-
ձինս 'ի մարմնական հեշտութիւնս , կորուսանեն
զառողջութիւն՝ և փութացուցանեն զմահ :

Որ ցանկայ իշխանութեան՝ չէ իմաստուն , զի
եթէ ջանասցէ արդար իրաւամբ դատել , անհնա-
րին աշխատութիւն է նմա . իսկ եթէ անիրաւու-
թեամբ՝ լինի ատելի մարդկան , և արժանի յա-
ւիտենական դատապարտութեան :

Իշխանութիւնն է ծպտեալ իմն ծառայութիւն .
զի փառք և մեծութիւն իշխանին կախի զբազմաց՝
որոց իշխէ , իսկ կախին զբազմաց՝ է ծառայել
բազմաց :

Հարկաւոր է իշխանին առաւել քան զամե-
նայն մարդիկ լինել ժուժկալ , և թշնամի փափ-
կութեան . զի Մտտուած ոչ արար զնա իշխան և
մեծ վասն իւր , այլ վասն օգտի ժողովրդեան . վասն
որոյ պարտ է նմա զամենայն ժամանակս կենաց իւ-
րոց , և զջանս , և զսէր նուիրել վասն նոցա . մին-
չև մոռանալ զանձն իւր , և զոհել վասն բարեաց
հասարակութեան :

ԽԱ. Իշխանք՝ վասն երկուց առաւել պարտին
հոգալ , մի՝ վասն ունեւոյ ինքեանց խորհրդակից

զարս իմաստունս և առաքինիս, որք ծաղկեցուցեն զօգտակար արհեստս, և առաջարկեցեն նոցա առնել զբարին, և երկրորդ՝ վասն բաղմնացուցանելոյ զերկրագործս, որպէս զի երկիրն բարւոք մշակեալ՝ աճեցուցէ զարմախ 'ի դարման և 'ի սնունդ ժողովրդեան:

Իշխանն ոչ կարէ քաջ ճանաչել զհաւորութիւնս մարդկան, որք շուրջ կան զիւրիւ. քանզի նոքա միշտ կերպարանաւորիս եղեալ՝ ծածկեն ըզբնաւորութիւնս իւրեանց, և պէսպէս հնարիւք ջանան հաճոյ երևիլ յաչս նորս և խաբել զնա: Եւ որքան մեծ է իշխանն, և ունի ընդ իւրիւ ժողովուրդ բազում, այնքան բազում գործակալաց կարօտի, և որքան բազում են գործակալք, այնքան բազում են խաբողք. ապա կարի արթնութեան պէտս ունի՝ զի մի խաբեացի:

ԽԲ. Պարտ է իշխանին կրթել զհայտատկս իւր յօգտակար արհեստս, մանաւանդ յերկրագործութիւնս, և արդելուլ զանպիտան արհեստս՝ որք հային 'ի փափկութիւնս և 'ի զարգարանս. չներել երբէք պճնասիրութեան արանց և կանանց, և շուայլութեան կերակրոց և ըմպելեաց, զի չափազանց վայելչութիւնք և զի զխութիւնք տալականեն զբարս. ուստի որպէս քաջ պարտիզ պան հատանել պարտ է նմա զանպիտան ճիւղս, զի մի գօռացին պողարեր ծառք:

ԽԴ. Իշխանն արկանէ զանձն 'ի վարտնս, յորժամ հաւատայ զինքն գործակալի իւրում՝ որ կեղծիւք ձեանայ հաւատարիմ. քանզի 'ի կասկածիլ իւրում զհաւատարմութենէ նորս, երկնչի հեր-

քել զնա, զի գիտակ է ամենայն գաղտնեաց իւրոց, և ջանոյ անտես առնել զխորդախու թիւնս նորա, և յուցանել կամովին թէ խաբեալ է:

Եւ մինչ կեղծաւորեալն զգոյ՝ թէ իշխանն ունի զիւրմէ զկասկած, խորհի հնարս նենգութեան՝ յուցանել զանձն հաւատարիմ: Չեռն արկանէ ՚ի նորանոր գործս՝ որք յաւելուն զփառս և զհամբաւ իշխանին, զորս ՚ի կատար ածել՝ հարկաւոր է գործակալութեան իւրոյ:

Շարժէ զեղու իւր բոս հաճոյս իշխանին, զի բարձցէ ՚ի մտաց նորա զգոյթակղութիւնն: ()տաւրացուցանէ զարս բարիս ՚ի նմանէ, զի մի՛ յայտնեցին խարդախութիւնք իւր: Յորդորէ զիշխանն հանգչիլ և վայելել ՚ի փափկութիւնս, և ինքն յանձն առնու կրել զամենայն աշխատութիւն վասն կենաց և փառաց նորա. վասն որոյ և իշխանն միշտ մնաց ՚ի վարանման, և չկարէ որոշել՝ թէ արդեօք իցե՞ հաւատարիմ, եթէ՞ նենգաւոր և դաւաճան:

ԽԴ. Իշխանք սովորաբար կասկածոտք են, և անզգոյշ. կասկածոտք են, զի բազում անգամ առեալ են զխորձ նենգաւոր դաւաճանութեան մարդկան. անզգոյշ են, զի տուեալ զանձինս ՚ի զբօսոնս՝ յանձնեալ են զզել կառավարութեան ՚ի ձեռս գործակալոց, որոյ բազումք ոչ ծառայեն նմա ուղղութեամբ. վասն որոյ և խաղալիկ լինին սուտակաստից, և թշուառ քան զամենայն մարդիկ:

ԽԵ. Իշխանք՝ անգտին ՚ի մանուկ տիւոյ յարդական գովեստիւք զարդացեալք, և մանաւանդ շողջորթական բանիւք ապականեալք, խոժոռին

յոյժ՝ յորժամ որ անհաւան գտանի խորհրդոց և գործոց նոցին, և զուղիղն առաջարկէ . այլ սիրեն զհաճելիս ակորժակաց, և զգովութիւն խորհրդոց և գործոց իւրեանց : Սկսան որոյ մարդահաճոյք սիրելի են յաչս իշխանաց իբրու իրաւաստիք և քաղաքավարք . և ճշմարտասօսք ատելի՝ իբրու յանցաւորք և վայրենաբարոյք :

Իսպց հարկաւոր է իշխանին ՚ի խնդիր լինել և գտանել բարեկամ և խորհրդակից զայնպիսի այր, որ կարող իցէ ատել զճշմարիտն, և ոչ երբեք շողորթել . և ՚ի գտանելն անկորուստ պահել, և մտադիւր անսալ բանից նորա :

ԽԶ. Կենցաղավարութիւնն իշխանաց՝ է ջինջ հայելի հասարակաց, զի ամենեքին ցանկան նմանիլ նոցա ըստ կարողութեան իւրեանց : Եթէ առաքինի կեանս վարեսցէ մեծատունն, բաղմանան առաքինիք ՚ի հասարակութեան . իսկ եթէ մոլեկան վարս ունիցի, բաղմանան մոլիք : Եւստ եղով է մոլի մեծատանց, որք օրինակաւ իւրեանց լինին պատճառ չարեաց հասարակաց :

ԽԷ. Իշխանն կամի՝ զի ամենեքին հետեւեսցին կամաց իւրոց . և ամենեքին կամին՝ զի իշխանն հետեւեսցի կամաց իւրաքանչիւրոց . ահա վէճ անվերջ : Եւստ կամեսցի իշխանն զբարին հասարակաց, և յայնժամ ամենեքին հետեւին կամաց իշխանին . ահա խաղաղութիւն անվրդով :

ԽԸ. Իշխանաւորք պարտին լինել զգուշաւորք ՚ի խօսս և ՚ի գործս իւրեանց, զի զոր ինչ խօսին՝ ամենեքին լսեն, և զոր ինչ գործեն՝ ամենեքին իմանան : Քոնզի նմանին ահագին զանգակի, զի իցէ

ի բարձրագոյն դիտանոցի . որ մինչդեռ հարկանի՝ ամենեքին լսեն : Իսկ ռամիկքն նման են ծոցակը՝ ղերի զանգակի , որոյ ձայնն միայն ինքեանց է լսելի :

ԽԹ . Անիրաւութիւն իշխանին խանգարէ ըզկարգ աշխարհի , զի հպատակքն նեղեալ յանիրաւութենէ նորա՝ գուն գործեն լինել ազատ , և աղատութիւնն ստիպէ՝ զի լինիցին հրամայող : Իսկ արդ՝ ՚ի լինել ամենեցուն հրամայող՝ ո՞վ լինիցի հպատակ , կամ ո՞ւմ հրամայեցէ . ահա խռովութիւն անհոշտ , և աղմուկ անվախճան : Ապա իրաւասէր լինիցին իշխանք , զի եղիցին հպատակքն հլու և հնազանդ :

Ծ . Անկարգութիւն ինչ ՚ի թոյլութեանէ իշխանին տիրեալ միանգամ ՚ի հպատակս , հեղինակութիւնք օրինաց և վրէժխնդրութիւնք պատժոց՝ կարի դժուարաւ և կամ ոչ բնաւ կարեն բարեկարգել . վասն որոյ չէ արժան գոնէ դոյզն մի համարձակութիւն տալ նոցա , որք օրինազանցն լինել կամին . զի որ զիրքը յանցանա ուրուք անտես առնէ , թողու նմա գործել զմեծամեծս :

ԾԱ . Իշխան որ եթէ իցէ ագահ , սովոր է կողոպտել զհարստութիւնս հպատակաց իւրոց . և զի հաստատեալ է ՚ի միտս՝ թէ հպատակքն ոչ կարեն տանիլ անիրաւ զըկանաց իւրոց , չունի հանգիստ ՚ի տուէ , և ոչ քաղցր քուն ՚ի գիշերի . յարաժամ երկնչի ՚ի ստուերէ իւրմէ , և ամենայն ինչ թուի նմա վտանգաւոր :

Եւ Աստուած առ ՚ի յաւելուլ զտանջանս նորա , բեռնաւորէ զնա գանձիւք բազմօք , զորս ոչ համարձակի վայելել : Վանճն զոր մթերէ սու ՚ի

լինել երջանիկ, է արդեւ երջանկութեան իւրոյ . զի երկիւղն կորուսանելոյ՝ ոչ տայ նմա հանգիստ երբեք :

Չիք ուրախութիւն 'ի սիրտս նորա , այլ անհնարին սարսափ . յամենայն շնչմանց այլափոխի , և դժնդակ տխրութիւն 'ի դէմս նորա նկարի : Առէ յաճախ , և հառաչէ յանկարծ . ոչ կարէ թաւքուցանել զխայթ սրտին , որ տոչորէ զաղիս նորա . համեղութիւնք կերակրոց անախորժ թուին նմա և դառն , և փափուկ գահաւորակք՝ գետնախշոփ անկողին : Արկնչի յորդուոց իւրոց , և համարի ըզնոսա թշնամի . ամենայն ստացուածք իւր անօգուտ են նմա , և անպիտան որպէս զաւազ , զի ոչ կարէ վայելել 'ի նոսա :

Ապա յայտ է՝ թէ ոչ որ բռնաւոր կարէ լինել ապահով . զի որչափ անիրաւ բաղձանս ունի , այնքան դահիճս ստացեալ է անձին իւրոյ :

ԾԲ . Անժառանգն որ՝ մինչ յօժարամիտ է յանձն առնուլ զլիճակ նուաստութեան 'ի փոխիլ յաջողութեան իւրոյ , այնպիսին անվորդով մոռք վայելէ 'ի մեծութեան իւրում . ոպա թէ ոչ միշտ 'ի կտակածանս է , և ոչ ունի հանգիստ , դիտելով թէ մեծութիւն իւր յորս վայելէ , անհաստատ է և շուտափախուստ :

ԾԳ . Հաստատութիւն իշխանութեան հիմնի 'ի հաւատարմութեան , յարդարութեան , և 'ի բարերարութեան , թէ առ հպատակս՝ և թէ առ սահմանակիցս : Աւտի մինչ պակասին սորա , և փոխանակէ խորդախութիւն , անիրաւութիւն , և անգթութիւն , օրքան զօր տկարացեալ կար-

ծանի իշխանութիւնն :

ԾԴ. Իշխան ժողովրդեան կամ ազգի՝ եթէ իցէ ազահ և հպարտ, յառնէ պատերազմաւ ՚ի վերայ սահմանակից իշխանաց, որք կան ակնածութեամբ և խողազութեամբ ընդ նմա. որպէս զի տիրեցէ նոցա, և յաւելցէ իւր գանձ և համբաւ : Իսկ այս անիրաւ բաղձանք՝ լինի պատճառ չարաչար կործանման իւրոյ. քանզի սահմանակից իշխանք դաշնաւորեալ ընդ միմեանս՝ ՚ի կռիւ գումարին ընդ նմա, խորտակեն զեղջիւր ամբարտաւանութեան նորա, և բառնան ՚ի միջոյ զապականիչն հասարակաց :

ԾԵ. Իշխան որ՝ եթէ վասն անափառութեան յարուցանէ զպատերազմ անիրաւ, և իբրեւ թէ ՚ի խաղ արկեալ զմարդկոյին բնութիւնն՝ զոհեալսոց և կամաց իւրոց զանհամար անձինս, այն պիտին չար քան զգազանս գտանի. զի նոքա զտեսակակիցս իւրեանց ոչ սպառեն, իսկ սորայս առնադորուն սիրա՝ գլխովին մուացեալ զմարդտախրութիւն և զմարդկութիւն, վասն անտրի փառաց և կորստական մեծութեան՝ թաթաւէ զձեռն յաւան եղբօր իւրոյ, որ նման է ինքեան :

Աստուած երբեմն յամեցուցանէ զլրէժիւնդրութիւն այսպիսեաց, այլ ոչ իսպառ թողու անպատիժ. զի ՚ի վախճանի հաստուցանէ զփոխարէնն արդար իրաւամբք :

ԾԶ. Պատերազմն է օրինաւոր՝ եթէ իցէ հարկաւոր վասն բարեաց հասարակաց. զի ոչ է արժան հեղուլ զարիւն ժողովրդեան, եթէ ոչ՝ ՚ի փրկել զնոյն ժողովուրդ ՚ի ծայրագոյն վտանգէ :

Իսկ յարուցանել զպատերազմ վասն սնոտի փառաց
և ագահութեան, է անզգայ թշուառութիւն. զի
արկանէ զանձն ՚ի վտանգ առանց հարկաւորութեան,
և գործէ զանթիւ չարիս ժողովրդեան իւրոյ
առաւել քան թշնամեաց :

ԾԷ. Սեծագոյն յաղթութիւն թշնամւոյ՝ է բարեբարել նմա, քան վնասել. զի վնասելն՝ է գործ
տկարի և չարաբարոյի, իսկ բարեբարելն՝ է գործ
վեհանձին և բարւոյ, որով և զթշնամին առնէ
իւր բարեկամ և մտերիմ, որպէս ՚ի թիւնաւոր
օձից կազմելով զգեղթափ :

ԾԸ. Թշուառ է իշխանն, որ զրկանօք ժողովրդեան
իւրոյ համարի լինել երջանիկ. զի յափրշտակեալ
ի չարաչար կրից իւրոց, ոչ կարէ ճանաչել
զպարտաւորութիւն իւր, որ է միայն առնել
զբարիս, և ոչ գիտէ վայելել ՚ի քաղցրութիւն
առաքինութեան :

ԾԹ. Կառայք իշխանաց ցաւակցութեան են արժանի.
զի եթէ չարք են, և խոշտանգեն զմարդիկ,
գանձեն անձանց իւրեանց զպատիժ գեհեներն :
Իսկ եթէ բարիք են, և ջանան առնել բարիս հասարակաց,
անդադար կրեն զնեղութիւնս ՚ի նենգութենէ
չարագործաց. զի չարք միշտ հակառակ
կան բարեաց :

ԾԺ. Իշխանք՝ որք ոչ խորհին բարեբարութեամբ
և սիրով յինքեանս յանկուցանել զսիրտ
հպատակաց, այլ առաւել քան զչափն նուաճելով
զնոսա՝ ջանան ահարկու երևիլ նոցա, են խանգարիչ
և պատիժ ազգի մարդկան : Ըհ արկանեն
յամենեօին, բայց ատեցեալ լինին յամենայնէ :

վասն որոյ ինքեանք առաւել պարտին երկնչիլ 'ի հպատակաց , քան նորա յիշխանաց :

Որ թոյլ տայ ծառայից իւրոց անիրաւիլ և վնասել այլոց , մի յուսասցի մնալ ազատ 'ի վնասուէ նոցին . զի որ ուսան անիրաւիլ առ այլս , անիրաւեսցին և առ տեսրս իւրեանց :

Կ . Իշխան անիրաւ չունի զոր բարեկամ . քան զի արք բարիք վշտացեալ յանիրաւութենէ նորա՝ օտարանան 'ի նմանէ , ոչ ինչ չար կամեալ նմա . և չարք երկուցեալ 'ի խստութենէ նորին՝ նիւթեն զչարիս , զի բարձցեն 'ի կենաց . վասն որոյ և է միշտ 'ի վտանգի :

ԿԱ . Որ ոչ զգայ զխայթ խղճի մտաց , ոչ ճանաչէ նա զառաքինութիւն . և կարծէ թէ մեծութիւն և իշխանութիւն կայանայ 'ի տիրելն ամենեցուն , և յահարկու երևիլն բազմաց . վասն որոյ 'ի մօր դնէ զրկել զայլս , և ծառայեցուցանել ինքեան , բայց խաբի յոյժ . զի մեծութիւն և իշխանութիւն կայանայ 'ի լինելն բարերար , և տիրելի հաստրակութեան՝ քան երկիւղալի :

Իշխան բարի՝ առաւել ախորժէ լսել զաղաղակս աղքատաց և կարօտելոց՝ զի արասցէ առ նոսա բարիս , քան զբաղցրածայնութիւն երգոց և նուագարանաց : Իսկ որ խնդրէ միայն փափկանալ 'ի զանազան հեշտութիւնս , և ոչ ինչ հոգոյ զազգօգուտ իրողութեանց , այնպիսին է խանգարիչ ազգին . զի ոչ միայն ինքն ոչ օգնէ ազգին , այլ և չար օրինակու իւրով արգել լինի բազմաց հեռի կալ 'ի գործոց օգտակարաց , և պարսպիլ միայն 'ի հաճոյս անձանց իւրեանց :

“Տո՛ւք ՚ի յէնչ յեղ շար՝ իմաստունս՝ և խորհրդականս՝
և հանճարեղ՝ ՚ի վերայ յեղեց յերոց . և կայոցեց ՚ի վերայ
յեր իշխանս յեղ ” . Բ . () ր / ի ն . Ա . 13 :

“ Ըն՝ յեղ ո՛վ բռնունք՝ եմ բանք իմ . ղեռնանկոյնք ղե-
մաստոբիւն , և ղի՛ լաւելոյնք ” . Ի մասսա . Զ . 10 :

“ Եւ ի յանկայք ակոռոց և գաւազանաց իշխանոբիւնս՝
բռնունք ծողովեցոց , պատուելոյնք ղեմաստոբիւնս ” . Ի մասսա .
Զ . 22 :

“ Իշխանոբիւնս բանի՛ր քայ լիւղէն արդարոբիւնս . և
առաջնորդ լինի կարօպոբիւնս՝ հակառակոբիւնս և կոբի . ” .
Լ՛աւ / ի ն . Ժ . 14 :

“ Դասաւոր իմաստունս խրատ ծողովեցեան . . . խաղաք
ղեկեցի յեմաստոբիւնս իշխանաց ” . Ս / ր / ի ն . Ժ . 1 :

“ Շաք լեցի յեղ իշխանսդ Լարայել . արդ ՚ի բաց ա-
րարէք շաղկրատոբիւնս և ղչոռատոբիւնս . իրաւունս և
արդարոբիւնս արարէք , ՚ի բաց մերթեյնք ղբռնոբիւնս ՚ի
ծողովեցեանս իմե , աւե Տէր Աստուած ” . Լ / ղ / ի ն . ԽԵ . 9 :

“ Սեծասանաց որ եմ յայտմ աշխարհի , պատուեր քա-
ղեր՝ ղի՛ հարգանալ և ղի՛ յոռալ ՚ի մեծոբիւնս սնոպի ” .
Ա . Տ / ր / ի ն . Զ . 17 :

“ Օգոյշ լերոս՝ գոցե իշխանոբիւնսդ յեր այդ՝
գոյնակոբիւնս լեցի արարաց ” . Ա . Կ / ր / ի ն . Ը . 9 :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

Ա. **Ս**րպէս առաջնորդք և իշխանք սիրեն ըզհասարակութիւնն, և կրեն միշտ զպէսպէս աշխատանս և զնեղութիւնս վասն օգտի և խաղաղութեան նոցա, նոյնպէս պարտ է հասարակութեանն և ամենայն ստորագրելոյ՝ հնազանդ լինել սիրով հրամանաց առաջնորդին և իշխանին, և ճանաչել զբարերարութիւնսն՝ զոր առնեն նոքա յօգուտ իւրաքանչիւրոյ :

Իսկ եթէ ոչ ճանաչիցեն զերախօրիս և զյարգբարերարաց իւրեանց, և խստապարանոց եղեալ՝ հետեոցեն հրամանաց նոցա, յայնժամ լ'ստուած բարկացեալ ընդ ապերախտութիւն ժողովրդեանն՝ բառնայ զնսամակալ և զբարեջան առաջնորդս և զիշխանս, և փոխանակ նոցա՝ տայ զըկողս և զչարայոյզս : Ուստի սատուածային բարկութեան և պատժոց նշան է՝ պակասիլ բարեբարոյ իշխանոց, և յաջորդել չարաբարոյից :

Բ. Պարս և արժան է ամենայն ժողովրդակա՛նաց, նախ՝ ունել զբարի համարումն զառաջնորդէն, որ ուսուցանէ զամենայն բանս օգտաշահ. և մի թիւր դատողութեամբ առ չիմանալոյ զմիտս ստղին՝ անգոսնել ՚ի սրտի և օտարանալ ՚ի նմանէ : Երկրորդ՝ ճանաչել զնա օգտախնդիր հասարակութեան, և վրէժխնդիր հայրենատուր օրինացն. և մի ՚ի պատժեւն զամենս վասն բանի կրօնի, շէնջել ընդ միմեանս և բամբասել՝ թէ առ ատելութեան

առնէ, և այլն: Ապա եթէ զերկուս զայսոսիկ չու-
նիցին ժողովուրդք, ամենայն բանք և գործք ա-
ռաջնորդին այլ ընդ այլոյ երկին նոցա և կասկա-
ծելի. ուստի բառնի հնազանդութիւնն ժողովրդ-
դոց առ առաջնորդն, և սէր առաջնորդին առ
ժողովուրդն:

Գ. Բարեբաստիկ է ազգն՝ յորժամ ունիցի
զխոհեմ և զիմաստուն առաջնորդ. այլ բարեբաս-
տիկ ևս է, եթէ ունիցի զժողովուրդս հնազանդս
առաջնորդաց եկեղեցւոյ: Քանզի հպատակու-
թիւն ժողովրդոց առ բանս խրատու և պատուի-
րանաց հոգևոր իշխանաւորաց՝ առ Աստուած վե-
րաբերի. ըստ այնմ, « Որ ձեզ լսէ, ինձ լսէ ».
ՂԴ. Ժ. 16:

Բայց գտանին ոմանք, զի զպակասութիւն ինչ
զոր տեսանեն ՚ի կարգաւոր ոք, առ ամենայն կար-
գաւորս տարածանեն, և զամենեւին սոգտանեն
և բամբասեն. գոնէ լուիցեն այնպիսիքն աստուա-
ծային գրոյն՝ որ ասէ. « Օ իշխան ժողովրդեան քո
մի հայհոյեցես ». ԼԵ՛ԼԵ. ԻԲ. 28:

Դ. Իշխան քաղաքի կամ ազգի է որպէս գլուխ
՚ի մարմնի. իսկ ժողովուրդք՝ որպէս անդամք ըստ
իւրաքանչիւր կարգի և աստիճանի: Եւ զոր օրինակ
ամենայն անդամք մարմնոյն՝ արբանեկեն գլխոյն,
զի մի վնաս ինչ հասանիցէ նմա, որպէս ՚ի կար-
կառել թշնամւոյն զսուր՝ հարկանել զգլուխ ու-
րուք, ձեռն նորա վազվազակի յառաջ մատչի՝
յինքն ընդունել զհարուածն. և ՚ի ձգել ուրուք
զքար հարկանել զաչան՝ դիմակալ լինի բազուկն:
Եւ թէպէտ միոյ մարմնոյ անդամք են գլուխ և

աչք և ձեռք . սակայն ձեռն իւրովի ընդ առաջ ելանէ՝ ո՛ր և իցէ արկածից՝ ՚ի պաշտպանութիւն գլխոյ և աչաց . քանզի բնութիւնն իսկ ուսուցանէ՝ թէ նուաստն ծառայեսցէ պատուականին :

Արդ՝ իբրև դուռ և իբրև աչք են առաջ նորդք եկեղեցւոյ , և ազգասէր իշխանք և գլխաւորք , իսկ հասարակութիւնն իբրև ձեռք : Այս արժան է ժողովրդեան առ պատուականս ունել զգլխաւորս ազգին . ոգւով չափ ճգնիլ զի մի մնաս ինչ հասանիցէ . ճանաչել զնոսա հայրենասէր և խորախորհուրդ . և բարեկարգ ակնարկութեան նոցա ամենայն յօժարութեամբ հլու և հպատակ կալ : Վանդի ՚ի տկարանալ կամ ՚ի պակասիլ գլխաւորաց՝ անդէն լքեալ թուլանայ հասարակութիւնն , բառնի վայելչութիւն և յարգ և համբաւ նորա , և լինի կոխան ազգաց օտարաց :

Ե . Վերազանց Կոստան մեղուք ՚ի խոհականութեան քան զամենայն կենդանիս , ՚ի կարգել ՚ի վերայ հաստրակութեան իւրեանց զմի նախագահ և իշխան՝ հնազանդիլ նմա ամենայն ակնածութեամբ . զի եթէ ոչ ունէին զգլխաւոր՝ հնազանդ լինել նմա , միաբանութիւն իւրեանց քակտեալ փեռեկոէր , և ոչ կարէին ընուլ զփեթակս իւրեանց մեղու :

Սոյն օրինակ ճահ է իմանալ և վասն բաղմութեան ժողովրդոյ , որք եթէ ունին առաջնորդ և իշխան՝ և հնազանդին նոցա , լցեալ պարարին առ մենայն բարեօք հոգւոյ և մարմնոյ : Իսկ եթէ իւրաքանչիւր անհատ զինքն ծանիցէ դուռ , տիրէ ՚ի վերայ նոցա անկարգութիւն , և շփոթութիւն , և

զրկին յամենայն բարեաց . նմանեալ իշտմեղուաց՝ որք ոչ ունին գլուխ , և ոչ կարգ , և ոչ միաբանութիւն , վասն որոյ և ոչ կարեն գործել զմեղք , և են անարգ և հալածեալ յամենայնէ : Ապա պարտ է ժողովրդոց ունիլ զգլխաւորս , և կամակար սիրով հնազանդիլ նոցա , զի բարեփայլուչ կարգօք և շինութեամբ օրքսն զօր պայծառացի ազգն , և հոգեւոր և մարմնաւոր բարեմասնութեամբ բարգաւաճեսցի :

2. Ոչ որ ՚ի մարդկանէ՝ որ զմիտս ունի՝ կարէ յերկուանալ կամ հակառակիլ յայսնի ճշմարտութեանս , թէ առանց գլխաւորի չէ հնար հաստատուն կալ բարեկարգութեան իմիք : Իայց յատկուութիւն գլխաւորութեան է ունիլ հպատակեալս , և յատկութիւն հպատակութեան է՝ միամիտ հնազանդութիւն իւրում գլխաւորի : Ուր մին յերկուց աստի պակասի՝ ոչ գտանի անդ բարեկարգութիւն , և հետեաբար՝ ոչ երեւի բնաւ ազգօգուտ շահեկանութիւն ինչ . զի ՚ի բառնիլ պատճառին , բառնի և գործն . իսկ պատճառ ամենայն օգտակար գործոց՝ որով պանծալի հանդիսանայ ազգն , է հաստատութիւն բարեկարգ սահմանադրութեանց :

Ե. Ո՞րնչ օգուտ է գտանիլ ՚ի մէջ ազգի կամ քաղաքի խոհեմ և ազգասէր իշխան , եթէ հասարակութիւնն ոչ հնազանդեացի նմա , և օգտակար բանից նորա ոչ անսայցէ : Եւ զի՞նչ օգուտ է լինել ժողովրդեան հնազանդ և բարեմիտ , եթէ ոչ գտցի ՚ի նոսա արժանաւոր իշխան՝ առաջնորդել նոցա ՚ի բարին և յօգտակարն , դիմադրաւ

լինել վտանգաւոր դիպուածոց , և դնել զանձն 'ի կշիռ՝ 'ի պաշտպանել զհասարակութիւնն :

Եւ սակայն մարթ է խոհեմ իշխանի՝ առանց ժողովրդոց իբրև զմի 'ի հասարակ մարդկանէ կեալ յանքոյթ , զհոգ անձին իւրոյ և զիւրայնոց միայն հոգալ , և լինել երջանիկ յառանձնութեան իւրում . այլ ոչ է հնար բազմութեան ժողովրդոց՝ առանց իշխանի և բարեկարգ սահմանադրութեան իւրաքանչիւր անձին իւրում՝ օրէնսդիր լինելով՝ մնալ անխռով , և լինել երջանիկ :

Քանզի բազումք 'ի նոցանէ զաջ և զահեակ ոչ ճանաչեն , զօգտակարն և զվնասակարն ոչ կարեն որոշել , ուստի բազում անգամ զբարերարն իւրեանց բամբասեն և վշտացուցանեն անիրաւ դատողութեամբ . որով ոչ միայն մեղանչեն առ իշխանն՝ որ արար զմեծամեծ բարիս , այլ և առ Երեսմեծ՝ որ ետ նոցա զայնպիսի իշխան . նմին իրի բազմիցս սլառովն յաստուածուստ վտան ապերախտութեան իւրեանց :

Ը . Հասարակութիւն ողջոյն ազգի կարի վայելչութեւս նմանի ծառոյ , որոյ գլխաւորքն ունին զտեղի արմատոյ և բնոյն , և ժողովուրդքն ոստոց , և որպէս ոստք ծառոյ յամենայն հողմոց շարժին , և յղլովակի անզօրքն 'ի նոցանէ ոչ կարացեալ տակալ բռնութեան նորին՝ բեկանին , և 'ի բունոյ 'ի բաց քեցեալ չորանան , ըստ սյսմ և տկարամիտքն 'ի ժողովրդոց յամենայն շնջմանց աղմկեալ վրդու վին , և հետեալ խորհրդոց և կամաց գլխաւորաց իւրեանց՝ զանձինս 'ի բաց որոշեն , որով ոչ զայլ ինչ շահին , բայց եթէ զվնաս անձանց՝ և զկոր-

ճանուամն ազգին :

Թ . Փառք ազգին՝ են գլխաւորք նորա . զի որքան գլխաւորքն են մեծաշուք և զօրաւոր յիրս և 'ի բանս , այնքան գովանի հանդիսանայ անուն ազգին , և երանելի համարին իւրաքանչիւր անհատ նորա . որպէս 'Ղշխոյն հարաւոյ երանէր զճառայսն Սողոմոնի , զի այնպիսի իմաստուն տեառն ծառայէին . Գ . Թագ . Ժ . 8 : Այլա ժողովուրդ՝ որ զգլխաւոր իւր սիրէ և պատուէ , զփառս իւր բարձրացուցանէ :

Իսկ փառք գլխաւորաց՝ են ամենայն առանձնաւորք ազգին . այլ այս փառք նոցա ոչ 'ի բազմութեան անհատից կայանայ՝ քան թէ 'ի բարեկարգութեան օրինաց , և 'ի միաբանութեան ընդ միմեանս . վասն զի բազմութիւն ապառուժ և խաժամոժ ամբոխից՝ առաւել վնաս գործեն քան օգուտ : Այլ սակայն չէ արժան բարի իշխանի՝ վշտացեալ ընդ անպատկան բանս և գործս սոպու և անոպայ անձանց , հրաժեշտ տալ յազգօգուտ իրողութեանց . քանզի 'ի մէջ հասարակութեան ազգին ոչ սակաւ աղնուաբարոյ , խոհեմ , և բարեսէր անձինք գտանին , որք քաջ ճանաչեն զերախտաւորս և զպատիւ իշխանաց : Բայց միայն պարտ է նոցա յորդորել զհամազգիս , լինել հնազանդ՝ երախտագէտ՝ և պատուադիր ազգասէր բարերարաց . և աղօթս առնել վասն նոցա , զի օր ըստ օրէ շքեղափայլ պայծառացին 'ի բարօրութեան և 'ի յաջողութեան , 'ի սէր և 'ի խնամս հասարակութեան , որով առաւել ևս ազգն փառաւորեացի 'ի նոսա , և նոքա 'ի բազմութեան

ազգին : Քանզի և Լսողուած մինչ տեսանէ զջանս
 և զսէր գլխաւորացն և ժողովրդեան , ինքնին
 կանխէ ընդ զամենեւեան հոգեւոր և մարմնաւոր
 բարեօք . ըստ այնմ , “ Լսւ եղիցի մինչև կարգա-
 ցեալ իցէ նոցա , ես լուսյց նոցա . և մինչդեռ
 խօսեսցին , ասացից՝ Թէ զի՞նչ խնդրէք ” . Լսայ .
 ԿԵ . 24 :

“ Լսալէ՛ք զեղեղէարք՝ ճանաչել զվասպակաւորս և ըզ-
 վերակացոս՝ յեր ՚ի Տէր , և զերապիւս յեր . և համարեցա-
 ըրո՛ւք զնոսա արժանիս առաւել սիրոյ՝ վասն Գործոյ նոցա ” .
 Ա . Թեոսաղ . Ե . 12 :

“ Ունինդիր լերո՛ւք առաջնորդաց յերոյ , և հպապայ
 կայէ՛ք նոցա . զի նոքա քանին վասն ոգւոյ յերոյ՝ որպէս իւր
 համարս փալցոյ իցեն ընդ յեր ” . Եբբ . ԺԳ . 17 :

“ Լսե՛նայն անյն որ ընդ իշխանոթեամբ է , ՚ի հնազան-
 քոթեան կայցէ . քանզի ոչ ոսպէ՛ք է իշխանոթեան , եթէ
 ոչ յԱստուծոյ ” . Հռոմ . ԺԳ . 1 :

Ա. Որպէս մարմին մարդոյ է բոլոր ինչ բաղ-
կացեալ յանդամոց իբրեւ 'ի մասանց, սոյնպէս և
հասարակութիւն միոյ ազգի է բոլոր իմն, որոյ մա-
սունք կամ անդամք՝ են իւրաքանչիւր անձն նոյն
ազգին: Այլ որպէս 'ի վշտանալ հիւանդութեամբ
միոյ յանդամոց մարմնոյն, այլ ամենայն անդամք
ջանան դարման մատուցանել նմա և բժշկել. զի
մի հիւանդութիւնն մահաբեր զբոլոր մարմինն ա-
պականեացէ, որով և ինքեան սպականեցին:

Այսպէս և իւրաքանչիւր առանձնաւոր՝ որ են
անդամք հասարակութեան ազգին, պարտին օգ-
նական լինել, և դարմանիչ տկարութեան և ցա-
ւոց ընկերին, որ վշտացեալ իցէ ձախողակի սպ-
տահարօք, զի մի հետ զհետէ յայլ ամենայն ան-
դամս հասարակութեանն տարածանիցի ակտան .
վասն զի 'ի տկարանալ և 'ի կործանիլ ողջոյն ազ-
գին, անշուշտ կործանին և ինքեանք: Ուստի որք
կորողքն են՝ եթէ ոչ ջանան ցաւակից և օգնական
լինել ազգայնոց իւրեանց, սարտաւոր են դա-
տաստանի, զի անհոգութեամբ լինին պատճառ
կործանման բոլոր ազգին:

Որ ոչ լինի ձեռնտու փորձանաւորաց 'ի յաջո-
ղութեան իւրում, ոչ զսք գտցէ ձեռնտու ինքեան
'ի ձախորդութեան իւրում:

Բ. Ամենիմաստ տեսչութիւնն աստուածային՝
որ խնամէ զարարածս իւր քաղցրութեամբ, ոչ

որոք զամենայն մարդիկ միօրինակ , այլ զոմանս փարթամ, և զոմանս աղքատ . որպէս զի ողորմելի վիճակ աղքատաց՝ շարժեացեն 'ի գութ զփարթամ մըս , և փարթամք յընչից իւրեանց լցուսցեն բզկարօտութիւնս աղքատաց , և փոխախալի լինելով միմեանց պատճառ բարեգործութեան , ամենեքին ընկալցին զվարձս Ղ'ստուծոյ : Սի եթէ ամենեքին լինէին աղքատ , ո՞վ կարէր տալ զողորմութիւն , և եթէ ամենեքին էին փարթամ , ո՞վ զեջանէր աւնուլ զողորմութիւն :

Եւրա որք կարողք են յողորմել , գոհացողք լինցին զՏեառնէ , որ ետ նոցա զինչս օգնել կարօտելոց , որպէս զի ընկալցին վարձս անեղրական՝ փոխանակ բարերարութեան իւրեանց : 'Երբայէս և աղքատք 'ի ընուլ իւրեանց զկարօտութիւն տըրովք փարթամաց , երախտահատոյց լինիցին գոհութեամբ զՏեառնէ և զպարգևողաց , որպէս զի արժանաւային աւնուլ վարձս Ղ'ստուծոյ :

Սակայն թէ և բազմութիւնն չլինիցի երախտագէտ , չէ արժան փարթամաց դադարել 'ի բարերարելոյ , եթէ ցանկան նմանող լինել Ղ'ստուծոյ . զի ահա բազումք զբազում բարիս ընկալեալ Ղ'ստուծոյ՝ ոչ ճանաչեն զբարերարութիւն նորա , սակայն Ղ'ստուած տակաւին առնէ նոցա զբարիս :

Գ. Ըն ազգասիրի չէ բաւական միայն սիրել զօգուան հասարակաց , և վասն նորա աշխատիլ , այլ և պարտ է ատել և 'ի բաց հալածել զայն՝ որ ներհակի բարւոք գիտողութեան իւրում , և ջանայ վնաս հասուցանել հայրենեացն :

Դ. Չէ արժան հայրենասիրին իսպառ համա

կիլ տրամուլթեամբ և լքանիլ, տեսեալ թէ բազմաութիւն մարդկան ատելուլթեամբ բերին առ միմեանս . առ երեսս կերպարանին բարեկամ, և ՚ի սրտի իւրեանց խորհին զչարիս . կեղծաւորին զօգուտն միմեանց խնդրել, բայց գործով ոչ դադարին փնասել . լարեն որոգայթս ոտից երախտաւորաց իւրեանց, և ՚ի յայտնիլ դաւաճանութեանն՝ զլանան և ՚ի չքմեղս լինին . խրատին և ոչ զգաստանան . յանդիմանին և ոչ պատկառեն : Այլ սլարտ է նմա . բաջալերիլ և միտթարիլ, զի գտանին և սակաւք՝ ոյք սիրեն զընկերս իւրեանց ճշմարտութեամբ, և ջանան առնել նոցա զբարիս . դնեն զանձինս ՚ի վտանգի վասն հասարակաց օգտի, և ոչ ՚ի թշնամութենէ սուտ բարեկամաց սրտաբեկ եղեալ կասին յետս :

Ե . Ար կարող է ՚ի բարերարել, այլ եթէ ոչ գուցէ կարօտ ոք՝ որ խնդրիցէ ՚ի նմանէ զօգնականութիւն, մնայ անարգիւն . իսկ եթէ գտցին կարօտեալք, բայց ինքն ոչ կամիցի օգնել նոցա, մնայ պարտական : Օ՛ր զի՞նչ օգուտ իցէ լինել հարուստ, և ոչ ձեռն կարկառել աղքատաց . կամ գիտնական, և ոչ ուսուցանել տգիտաց . կամ խորագէտ, և ոչ խորհուրդ տալ փորձանաւորաց . կամ ուժեղակ, և ոչ բառնալ զտկարութիւն տըկարաց : Օ՛ր ամենայն բարիք իւր՝ ոքք չեղեն ինչ օգուտ ումեք յընդարձակ աշխարհի, ոչ բնաւ լինիցին օգուտ նմա յանձուկ գերեզմանի . այլ մաւնաւանդ դարձցին ՚ի պատիժ և ՚ի դատապարտութիւն անձին իւրոյ . զի լսելոց է ՚ի Տեառնէ յաւնաչառագատն ատենի . Օ՛տուայ չար և վատ՝ ընդէր

ոչ ետուր զարծաթն իմ՝ ՚ի սեղանաւորս, զի և ես եկեալ սոսկսեօք պահանջէի :

Զ. Որ մասնաւոր անձին ումեք տունէ զբարեւրարութիւն, առնու զհատուցումն ՚ի նմանէ ըզջնորհակալութիւն. իսկ որ հասարակաց լինի բարերար, ոչ որ վնա համարի ինքեան յատուկ երախտաւոր, զի գոնէ հատուցէ նմա զպարտս իւր գոհութեամբ : Վասն որոյ հասարակաց բարերարն առնու զհատուցումն վաստակոյ իւրոյ ՚ի Տեառնէ, որ անթերի հատուցանէ իւրաքանչիւր ումեք ըստ գործս իւր :

Է. Որ կարէ բանիւ և գործով օգնել կարօտելոյն, և միայն բանիւ բերանոյ մատչի յօգնութիւն՝ և ոչ գործով, պարտաւոր գտանի վարձուց գործոյ, զի կարէր՝ և ոչ կամեցաւ առնել. կորուսանէ ևս զվարձս լեզուի իւրոյ, որով աշխատ եղև վասն նորս : Իսկ որ ոչ կարէ օգնել գործով, և միայն բանիւ ջանաց նպոստել՝ միջնորդութեամբ, կամ խրատու, կամ մխիթարութեամբ, առնու զվարձս գործոյ վասն յօժարութեանն, զի կամեր՝ և չէր ձեռնհաս առնել :

Սարգիկ հանդերձեալ են պատժիլ ՚ի դժոխս, ոչ միայն վասն չարեացն զոր արարին, այլ և վասն բարեացն զոր պարտ էին առնել, և զանց արարին :

Ը. Կանացի և անարի սրտի է երկնչիլ ՚ի ծանրութենէ աշխատութեան, և յետս կասիլ յազգ-օգուտ իրողութեանց՝ յորժամ կարող է յանձնաւորութեամբ դժուարութեանց կատարել զայնս. զի այնպիսին ոչ միայն մնաց անվարձ՝ այլ և պարտաւոր, զի ձեռնհաս էր առնել՝ և ոչ սրար :

Ոչ այլ ինչ է լինել իշխան, բայց եթէ բառնալ զբեռն հասարակութեան :

Թ. Լճգ մարդկան՝ որ ընդ ամենայն աշխարհս են տարածեալ, ունին զսկիզբն սերնդեան իւրեանց ՚ի միջէ, և են եղբարք միմեանց, վասն որոյ պարտին սիրել զմիմեանս, և օգնական լինել այր ընդ ընկերի իւրոյ. ապա որ վնասէ ընկերին՝ վնասէ անձին, զի ՚ի միջէ արեւնէ են զանգեալ :

Ժ. Բռնաւորն՝ որ զայլս ծառայեցուցանէ, նըման է զայրացեալ գետոյ, որ փոխանակ հեղիկ խաղացմամբ արբուցանելոյ զերկիր, ու ժգին հոսմամբ արտաքս զեղեալ ՚ի խրամոյ իւրմէ, ապականէ զանգըս և զտունկս ընդ որ անցանէ :

ԺԱ. Բռնութիւնք իշխանաց ոչ կարեն աճեցուցանել ՚ի քաղաքի զօգտակար արհեստ ինչ, այլ վարձատրութիւնք արհեստաւորաց, և օգուտն հասարակաց. զի մարդիկ վասն օգտի իւրեանց ջանան հնարել՝ կամ կատարելագործել զարհեստս :

ԺԲ. Ժողովուրդ՝ որ առաջնորդին ՚ի բարերար և յիմաստուն իշխանէ, կեան երջանկաբար և լի ամենայն բարեօք. վասն որոյ սիրեն զիշխանն առաւել քան զկեանս իւրեանց, և նմա յօժարին նուիրել զամենայն բարիս, զի նովաւ ունին զամենայն : Բայց և իշխանք պարտին սիրել զհպատակս իւրեանց իբրև զորդիս, զի և ինքեանք սիրեցեալ լիցին ՚ի նոցանէ իբրև զհայր :

ԺԳ. Իշխան որ ջանայ վասն բարւոյ և հանգրստեան ժողովրդեան իւրոյ, նորին ևս օգնեն նմա ՚ի ժամանակի նեղութեան. ոչ խնայեն ՚ի նմանէ զինչս իւրեանց, զոր ջանիւք նորա ստա-

ցեալ ունին . և այսպէս ինչք հասարակաց լինին իշխանին առանց զըրոյզութեան և յափշտակութեան . նա է նոցա իբրեւ բարեգութ հայր , և նոքա իբրեւ որդի հաւատարիմ :

ԺԴ . Իշխան բարի և ազգատէր չունի հոգ կարգել պահապանս վասն կենաց իւրոց , զի սէրն հասարակաց պահէ անվնաս զկեանս նորա . գիտեն՝ զի ՚ի կորուսանել զնա , կորուսանեն զերջանկութիւն իւրեանց . վասն որոյ նուիրեն զանձինս իւրեանց ՚ի պահպանել զնա , զի պահեսցին զերջանկութիւն իւրեանց՝ զոր ունին նովու :

ԺԵ . Իշխատութիւն ինչ յօգուտ ազգի կամ քաղաքի՝ կարէ լինել կրկնակի , կամ նուիրմամբ անձին վասն սիրոյ հայրենեաց՝ առանց ակնկալութեան փոխարինի , և կամ վաճառմամբ աշխատանոց՝ վասն ընդունելութեան վարձուց : Եւրդ՝ նըւիրումն անձին ձրիապէս՝ է գործ ազատաբարոյի , իսկ ակնկալութիւնն վարձուց՝ է գործ ծառայի , զի այս երկու ծայրք են անմէջ :

Իայց պահանջէ արդարութիւնն զի հասարակութիւնն ճանաչիցէ զչափ երախտեաց բարերարին , որ աշխատի ձրիապէս , և հասուցէ զփոխարէնն՝ զնորհակալութիւն կամ զվարձս , միայն թէ երախտաւորն չունիցի ինչ ակնկալութիւն , զի մի ազատութիւնն ազնուական՝ դարձցի յանարգ ծառայութիւն , զի ծառայից է առնուլ վարձս ընդ աշխատութեան : Եւնհնար է թէ կորուսցէ ինչ , որ յօգուտ ընկերին առնէ զբարիս :

ԺԶ . Իշխատիլ ձրիապէս ՚ի սէր Եւտուծոյ վասն օգտի ընկերին՝ է ծառայել Եւտուծոյ , և բարե-

բարեւ ընկերին . իսկ աշխատիլ վասն ընկերին ա-
կընկալութեամբ վարձուց՝ է ծառայել մարդկան ,
և բարերարել անձին : Որ ահնկալութեամբ պա-
տուոյ և մեծութեան աշխատի յօգուտ հասարա-
կաց՝ է ծառայ մեծութեան և պատուոյ . իսկ որ
աշխատի ազատօրէն՝ միայն վասն սիրոյ առաքինու-
թեան , է իշխող պատուոյ և մեծութեան :

ԺԵ . Փառքն կայանայ ՚ի բարերարութեան , և
ոչ ՚ի փարթամութեան , ապա թէ որ կամի ստա-
նալ զփառս , մի դադարեցի առնել զբարիս այլոց :
Ոչ որ կարէ ունիլ զճշմարիտ մեծարանս և զփառս ,
եթէ չունի բարերարութիւն : Պարտ է աշխատիլ
յօգուտ հասարակաց սոսկ վասն սիրոյ առաքինու-
թեան , և ոչ եթէ վասն փառաց՝ դուլութեան և
չահու . զի եթէ իբրև վարձ աշխատութեան ըն-
կալցի զփառս կամ զգովութիւն կամ զինչս , կո-
րուսանէ զյարգ առաքինութեան , և որպէս թէ
զոսկի փոխանակէ ընդ հողոյ :

Մեծատուն որ օրէնսդիր ՚ի հնումն՝ եղ զբա-
զում օգտակար օրէնս ազգի իւրոյ , և երդմնեցոյց
զնոսա չլուծանել ինչ յօրինաց անտի , մինչ ինքն
ոչ գտանի ներկայ ՚ի միջի . և ապա գաղտ մեկու-
սացեալ ՚ի հայրենեաց իւրոց յերկիր օտար , եկաց
անդ իբրև այր մի աղքատ մինչև ցմահ , զայս ա-
բար վասն սիրոյ ազգին , զի հաստատուն և մշտն-
ջենաւոր մնացեն օրէնքն ընդ պարտաւորու-
թեամբ երդման :

Սերբուպ եգիպտացի՝ որ եղև իմաստուն թա-
գաւոր Աթենացոյ , այնքան կամեցող էր բարւոյն
հասարակաց , մինչ զի ոչ կամեցաւ կարգել զորդին

իւր յաջորդ թագաւորութեան, տծեալ զմտաւ՝
թէ գուցէ գտանիցի այլ որ առաւել արժանաւոր
քան զորդիս իւր :

ԺԸ. Ոչ ինչ են զարմանք, եթէ իշխան բարի
և երախտաւոր հասարակաց վստահամբաւեսցի
յայնցանէ՝ որոց արարեալ է զբարիս, զի այս խի
են այժմ օրէնք աշխարհի՝ թէ երախտաւորն աւ
տեսցի յամենեցունց : Ուստի և բարերար իշխանն
գիտելով զայս, ոչ ինչ դժուարի ընդ գժնդակ հաւ
տուցումն զոր ընդունի, այլ միտթարի ընդ գիւ
ցազնական առաքինութիւնս իւր՝ որք բաւական
են սփոփել զսիրտ նորա, մանաւանդ զի հաստաւ
տեալ է 'ի միտս, թէ արժան է բարւոյ իշխանի
առնել հասարակաց զբաղում բարիս, գիտելով՝
թէ առաջի կայ նմա առնուլ հատուցումն յա
պաշնորհից զբաղում չարիս :

ԺԹ. Ինկերական կենցաղավարութիւնն է իբ
րև անուաւոր ժամացոյց, ուր անդամք ընկերու
թեան հաղորդութեամբ միմեանց գործեն զհա
սարակաց բարին. զի ոմն մչակէ ղերկիր, և ոմն
դարմանէ ղխաշինս, ոմն անկանէ զոստայն, և ոմն
գործէ ղերկաթ, ոմն օգտակար օրինօք կառավարէ
զհասարակութիւնն, և ոմն զօրութեամբ ղինու
պահէ զհայրենիս, և այլք ամենեքին ըստ պէսպէս
շնորհացն զոր ունին յ(՝ստուծոյ՝ արդեամբք վաս
տակոց արբանեկեն հասարակութեան :

Եւ զոր օրինակ՝ եթէ մի ինչ անիւ 'ի ժամա
ցուցէ անտի պակասեսցի կամ խանգարեսցի, տը
կարանայ այնուհետեւ զպարտուպատշաճ գործու
ղութիւն իւր անվրէպ կատարել, այլ է՝ զի կաղ

ի կաղ ընթանայ , և է՝ զի կառեալ դադարի : Ըստ սոյն սարասի՝ եթէ մի ի կարեւոր անդամոց անտի հասարակութեան սրկասեցի կամ խանգարեցի , հասարակութիւնն ողջոյն լինի ՚ի վըտանգի , կամ իսպառ կործանի . որպէս եթէ պաւկասեցի մշակ , կամ ոստայնանկ , կամ դարբին : Եւ կամ թէ խանգարեցի զինուորական բարեկարգութիւնն՝ կամ օրինացն արդարութիւն , որպէս եթէ զինուորն փոխանակ լինելոյ քաջասիրտ և հայրենասէր , եղիցի վատասիրտ և հայրենեացն մատնիչ . և իշխանն կամ դատաւորն փոխանակ օգտակար և իմաստուն օրինաց , դիցէ զօրէնս աշիրաւս և մնասակարս հասարակութեան , մանաւանդ եթէ զկամս իւր արասցէ օրէնք :

Ապա փութալի է ազգասիրին զպահանս յանդամոց անտի ընդ , և զխանգարեալն ուղղել : Իսկ եթէ չկամեցի ուղղիլ , արժան է զայնպիսին ՚ի բաց քեցուլ ՚ի մարմնոյ հասարակութեան , զի մի և զայլ յանդամոց խանգարեցէ : Եւ ահա յայսմ է հաստատեալ երջանկութիւն և թշուառութիւն ընկերական կենցաղավարութեան :

Ի . Չորք ինչ կարի հարկաւորք են առ երջանկութիւն ազգի . առաջին՝ մեծ և առաջին գրել զպահպանութիւնն օրինաց . երկրորդ՝ իւրաքանչիւր ումեք աշխատ լինել ՚ի ստացումն կարեւոր պիտոյից , երրորդ՝ ՚ի ժամանակի հարկաւորութեան ՚ի թիկունս հասանել ընկերին , չորրորդ՝ ջանալ վասն օգտի և բարւոյ հասարակութեան :

Երջանիկ է ազգն , որոյ առաջնորդք են բարեկարգ , իշխանք հայրենասէր , քահանայք իմաս-

տուն, դատաւորք արդար, ուսուցիչք առաքինի,
ծերք խորհրդասու, երիտասարդք բարեջան:

ԻԱ. Աստուած ոչ առնէ որքան կարէ՝ այլ որ-
քան կամի, իսկ մարդս ոչ առնէ որքան կամի՝ այլ
որքան կարէ. և Աստուած այնչափ ինչ պահանջէ
ի մարդկանէ զբարիս, որչափ կարէ առնել: Իայց
պարտ է առն հայրենասիրի առաւել ընտրել զօգ-
տակարն ազգին՝ քան զփառաւորն, յորժամ չիցէ
հնար զերկոսին ևս միանգամայն առնել:

ԻԲ. Որ ունի զսէրն Աստուծոյ բնակեալ ՚ի սրտի
իւրում, ոչ դադարի ՚ի սիրելոյ զընկեր իւր. իսկ
սիրել զընկերն է առնել նմա զբարիս. զի սէրն է
հիմն և արմատ, և բարերարութիւնն է ոստ և
բողբոջ, իսկ եթէ ոստն իցէ դաւար, յայտ է թէ
արմատ նորա է կենսաւոր: Ապա որ բանիւ լոկով
ցուցանէ սիրել զընկեր իւր, և չառնէ ինչ գործ
օգտակար նմին, չէ կատարեալ ՚ի սէրն Աստուծոյ:

ԻԳ. Որ կորուսանէ զգութ և զմարդասիրութիւն,
ոչ ևս է մարդ՝ այլ գաղան այլանդակ, վասն
որոյ մինչ անկանի ՚ի վասնդս, ոչ որ գտանի նմա
կարեկից և օգնական, այլ ամենեքին իբրև ՚ի գող
գաղանէ հեռի կան ՚ի նմանէ. զի որ անգութ էր
այլոց, արդարութիւնն Աստուծոյ ոչ ներէ գտանել
նմա զգթութիւն յուսմեքէ: Այսն որոյ մի ումեք
մեղադիր լիցի ՚ի նեղութեան իւրում, զի արժանի
անգթութեան որտի իւրոյ առնու զհասուցումն:

ԻԴ. Որ կարէ օգնել և ոչ յանձն առնու օգ-
նել է անգութ, իսկ որ կարէ և յանձն առնու՝
այլ ոչ օգնէ, է անգութ և անիրաւ, զի առաւել
սրտաբեկ առնէ զկարօտեալն:

Նշան է բարեգուլթ սրտի, որ ինքն 'ի նեղութեան գոլով՝ ջանայ օգնել նեղելոյն ըստ ձեռնհաս գոլոյ :

ԻԵ . () Գնել ամենեցուն յամենայն ժամանակի՝ է գործ Աստուծոյ . կատարել զամենայն խնդիրս՝ է գործ ծառայի . կատարել զոմանս՝ և զանց առնել զոմամբք, է գործ ազատի . տրանջել վասն այն՝ զոր խնդրեաց և ոչ էառ , է գործ անիրաւի . ապերախտ գտանիլ առ այն՝ զոր խնդրեաց և էառ , է գործ անհաւատի . չտրամիլ ընդ այն՝ զոր խնդրեաց և ոչ էառ , է գործ առն բարեբարոյի :

ԻԶ . Այր քաջ և երկայնամիտ ոչ լինի յուսաբեկ յորժամ յապաղի կատարումն խնդրոյն՝ զոր խնդրեաց յօգուտ իւր , այլ քաջութեամբ համբերէ մինչև առցէ . իսկ որ անարի է և փոքրոգի , ընդ յապաղելն լքանի՝ և 'ի բաց դառնայ : Այլ նա որ մոռանայ զբարերարութիւնն՝ զոր ընկալեալ է յումբէ , և գանգատի վասն այնր զոր խնդրեաց և ոչ էառ , անիրաւ է և ապերախտ :

ԻԿ . Յետին անմոռութիւն է և արտաքոյ բնոււորութեան՝ վատահամբաւել ումբք զանձն իւր . և զարմանք են՝ եթէ զիմրդ ոմանք վատահամբաւեն զազգն իւրեանց չարախօսելով զնմանէ , որպէս թէ ինքեանք միայն իցեն ընտիր և պատուաւիան , և ազգն ողջոյն անարգ և վատթար : Այլ ոչ տեսանեն կուրացեալքն կրիւք , եթէ ամենայն մասըն կարգի առ բոլոր ինչ , և 'ի նմա բովանդակի . իսկ եթէ բոլորն վատթար իցէ և արհամարհ , քաջայայտ է՝ թէ և մասն ինչ նորա է ընդ նմա աւնարգ և վատթար :

Արդ՝ թէ հասարակութիւնն ողջոյն ազգին իցե
անգոսնելի և վատթար, ապա նոքին իսկ չարա-
խօսքն՝ որք են անդամ և մասն հասարակութեան
ողջոյն ազգին, լինին անգոսնելի և վատթար: Աւերմն
չարաչար կուրութիւն է վատահամբաւել ու մեք
զազգ իւր:

Իւ. Այր մօլի՝ իբրև յանդիմանի և անարգի
յազգէ իւրմէ, երթայ յարի յազգ յայլ՝ կատա-
րել զհաճոյս իւր. զի ոչ յուսայ այնուհետև լը-
նուել զկամս չարութեան իւրոյ յազգի անդ իւ-
րում, և ոչ ևս գտանել զպատիւն զոր կորոյս:

Ապա սկսանի չարախօսել զազգէ իւրմէ՝ ան-
խիղճ մտօք բիւր բամբասանս կուտելով 'ի վերայ՝
առ 'ի չքմեղս կացուցանել զինքն, և հաճոյ յաչս
օտարաց: Աւաղ կուրութեան մտացն և յաւէտ
անզգամութեանն. կամելով գտանել զյարգանս,
առաւել անարգի. զի նախատելով զազգ իւր՝ զան-
ձըն նախատէ. քանզի եթէ արմատն ոչ է բարի,
ապա և ոստն: Այսու յաւելլու զչար 'ի վերայ
չարի. զի յառաջն միայն էր չար յազգի իւրում,
և յաւելլով զանարգ և զամարգի գործ ազգատե-
ցութեան՝ լինի ամենաչար, և մատնիչ հայրենեաց:
Այս որով կամէր զվատթարութիւն իւր վարագու-
րել, այնու առաւել յայտնի ցուցանէ. զի լոռք
բազմիցս անզգոյշ գտեալ՝ հաւաստի համարին ըզ-
սուտ զըպարտութիւնս նորա. բայց վասն ապե-
րախտութեան նորա առ ազգն իւր՝ արհամարհեն
զնա և խոտեն, ածեալ զմտաւ՝ թէ որ առ իւրսն
անհաւատարիմ եղև, զիմրդ առ օտարս լինիցի
հաւատարիմ:

Տեսեալ ազգատեցին՝ թէ ունայնացաւ սնտոի յոյս իւր, որ ակն ունէր ընուլ զհաճոյս անձին իւրոյ, միանգամայն և գտանել զպատիւ իբրեւ ճրշմարտասէր, այնուհետեւ դարձ առնել 'ի հայրենիսն ոչ ախորժէ, զի ոչ կամի ճանաչել զսխալանս իւր. վասն որոյ իսպառ յուսահատեալ՝ յաճախէ զանհնարին բարութանս և զստուծիւնս, մերթ 'ի վերայ միոյ և մերթ 'ի վերայ միւսոյ ազգին, սրպէս զի գտնէ միում 'ի նոցանէ բարեհաճոյ թուեսցի. այլ սակայն միշտ անարդ և վատահամբաւ գտանի :

Արդ՝ 'ի պատճառս չարութեան այսպիսեաց լի են գրեանք բազում ազգաց սուտ զրպարտութեամբք զմիմեանց. զի հայրենատեացն 'ի ծածկել զյանցանս իւր՝ անխիղճ մտօք ստէ, և լսողն առանց քննութեան հաւատոյ և դատի. յորոց ծնաւ և ծնանի միշտ անհնարին ատելութիւն 'ի մէջ ազգի և ազգի :

ԻԹ. Այնքան հարկ 'ի վերայ կայ իւրաքանչիւրոյ 'ի մարդկանէ սիրել զհայրենիսն և զազգիւր, մինչև 'ի ստիպել բանաւոր պատճառաց հարկիւ 'ի վերայ եկեղոց՝ պարտաւոր դատի ոչ միայն զարտաքին բարիս՝ զինչս և զստացուածս, այլ և զկեանս մարմնոյ նուիրել 'ի սէր և յօգուտ հասարակաց բարւոյն. զի այս է կշիռ իրաւանց ազգասիրութեան : Վասն զի եթէ միոյն վնասուք և մահուամբ մարմնոյ՝ բազումք փրկեղոց իցեն 'ի վրտանգէ կորստեան հոգւոյ կամ կենաց, վնասեսցի այն մին՝ զի փրկեսցին բազումք :

Իւր յայն դիպուած ոչ համարի նա մեռեալ,

այլ անմահական յիշատակաւ յաւերժացեալ . զի ընդ իւրոյ ազգին կամ հայրենւոյն կեայ միշտ կենդանի, որոց եղև առիթ փրկութեան . մանաւանդ թէ ազգն կեայ ՚ի նմին , որ ետ զանձն և զինչս իւր վասն ազգին . ըստ այնմ՝ քաղցր է վասն հոյրենեաց մեռանիլ :

Բայց զգուշալի է յաւերժ , զի մի վտանգ կուրջատեան հոգւոյ իւրոյ լինիցի . զի զմիջ օգուտ է՝ զաշխարհ ամենայն շահիլ , և զանձն իւր տուժել , այսինքն զհոգին : Քանզի սարտ է ամենայն մարդոյ փրկութիւն հոգւոյ իւրոյ նախադասել քան զազգ իւր , և զհայրենիսն : Օչի ուր հոգին տուժի , անդ շահ ինչ ոչ գործի . զի ընդդէմ է իրաւանց և աստուածային վճռոյն , ՚ի սրտաճառս ոյլոց ոմանց՝ կորուստնել ումեք զհոգի իւր :

Վարձեալ եթէ կորստեամբ ընչից կամ մահուամբ մարմնոյ միոյն փրկելոց իցէ հոգի միւսոյն , լաւ է միոյն թէ կորիցէ ինչք նորա , և մեռցի մարմնով , զի կեցցէ հոգի միւսոյն . զի առաւել է փրկութիւն հոգւոյ միոյն՝ քան զամենայն գանձս և զմարմնական կեանս միւսոյն . քանզի ընդ գիւտ միոյ հոգւոյ՝ ոչ ինչ գանձք աշխարհի և ոչ ինչ մարմնական կեանք կարեն փոխանակել :

Եւ դարձեալ եթէ միոյ ուրուք ՚ի յերկուց ոմանց մեռանիլ հարկն ստիպեոցէ միայն մարմնոյ մահուամբ , սարտ է երկաքանչիւրոյն և ս ջանալ ՚ի պահել զկեանս իւրեանց . զի նախկին է սէր անձին , և երկրորդ՝ ընկերին : Եւ յսու օրինակաւ վարելի է և ՚ի կորուստ ընչից . զի սարտ է ամենեցուն զիւրն նախ սրահպանել , և ապա զընկերին :

Եւ դարձեալ թէ պատահի ումեք կամ զհոգին
կորուսանել, կամ զինչս և զկեանս, պարտ է զհո-
գին պահել, և զինչս և զկեանս մարմնոյ կորու-
սանել, զի ոչ եթէ հոգին վասն ընչից և մարմնոյ,
այլ ինչք և մարմինն վասն հոգւոյն են յաստուա-
ծուստ սահմանեալ :

Լ. Մարդկայինս ազգ՝ յայտ է զի յառաջագոյն
'ի միոջէ սկզբնաւորեալ եղև . և ապա տեղեալ,
լեզուաւ, կրօնիւք, և քաղաքական կառավարու-
թեամբ 'ի միմեանց որոշեալ զատան . բայց 'ի բը-
նութիւնս մարդոյ արմատացեալ գոլով գերազան-
ցիլ 'ի վերայ ընկերին, իւրաքանչիւր ազգ օր ըստ
օրէ փոյթ կալան զառ 'ի միմեանց փոխ առնուլ
զօգտակարն և զգիւրագոյնն 'ի կենցաղօգուտ պի-
տոյից, որով այժմ՝ պայծառացեալ պանծան ազգ
յազգի վերայ :

Եւ սակայն ազգային իրք յայնժամ 'ի լաւ
անդր յառաջանան, յորժամ անհատ անձինք նորա
'ի մի կամս դօտէպնդեալ ջանան յառաջ ածել ըզ-
բարին հասարակաց . և զոր միանգամ ստանան,
զնոյնն յարատեւութեամբ հաստատուեն պահեն .
որով ազգն ողջոյն անպակաս յամենայնէ որ ինչ
մարդկութեանս է պիտանացու՝ 'ի բարեբաստիկ
կեանս վայելեն յաշխարհի :

Բայց սոյն ազգօգուտ իրողութիւն չէ հնար
յատկանալ միոյ ումեք, կամ սակաւուց ոմանց .
զի եթէ 'ի մի ոք՝ կամ յոմանս սեղմեալ լինէր, 'ի
պակասիլ նոցա չքանայր և գործն այն օգտաբեր .
ապա յայտ է թէ առ ամենեօին տարածեալ պահի:
Բայց ո՞ յամենեցունց տիրաբար կարէ պանծալ

զոննէն իւրմէ, թէ իցէ պատճառ բարութեան ազգի միոյ, մինչ նոյն մին՝ ո՞րք և իցէ, կարօտի բազմաց օգնութեան. զի բաց ՚ի Ղաթուծոյ ոչ գոյ մի ըստ ինքեան բաւական՝ առնել զոր կամի :

Ուրեմն անկ է միաբանութեան բազմաց գործել ինչ յօգտակարաց. և այս լինի միայն ազգասիրութեամբ, որպէս զի օգնութեամբ միմեանց կարողացին ունել զոր ոչ ունէին, և անկորուստ պահեսցեն՝ զոր միանգամ ստանան :

Ապա եթէ տեսանես թէ գոյ ազգ մի մեծ, ծանիր թէ գոն ՚ի նմա բազումք՝ որք ազգասէր բարոյս իւր միաբանեալ զօրէն մեղուաց՝ նախանձախնդիր են պահպանութեան հայրենի ազգին իւրեանց, ապա թէ ոչ՝ անհետանայր ողջոյն ազգն այն :

Վասն զի պահպանութիւն ազգի կայանայ ՚ի յատուկ օրէնս իւր, ՚ի կառավարութիւն իւր, ՚ի լեզու իւր, և ՚ի սովորական կանոնս իւր. քանզի յեղծանիլ և ՚ի կորնչիլ սոցա՝ կորնչի և ազգն, զի ՚ի բառնիլ այսպիսի տարբերութեանց՝ ամենայն մարդիկ որպէս նոյն են ՚ի բնութիւնս, նոյն լինէին և յազգի. և աշխարհս դառնայր որպէս ընդհանուր բազանիս, ուր մերկ ՚ի հանդերձից ոչ որոշին ՚ի միմեանց մարդիկ՝ թէ յորմէ ազգէ իցեն :

Ապա կրօն, լեզու, սովորութիւն, և այլն, են որպէս զարդ և հանդերձ ազգի, որք վայելչանան հանապազօր երկասիրութեամբ ազգասէր անձանց. զի ոմանք զկրօնն պահպանեն, ոմանք զլեզուն կատարելագործեն, կէսք զգիտութիւնս պայծառացուցանեն, այլք զօգտակար արհեստս, և զայլ պիտանիս յօտար երկրէ ՚ի ներքս ածեն : Իւր

որքաւ ոչ լինին սուանց միմեանց, զի 'ի պակասիլ միոյն՝ պակասին 'կամ թերանան և այլք, զի կախումն ունին զմիմեանց. ուրեմն ամենեքեան պիտանի են առ ամբողջութիւն և կատարելութիւն ազգին :

Իայց ոչ որ 'ի նոցանէ կարէ ասել զանձնէ, թէ ինքն միայն է ըմբռնող և պահող. և ոչ որ պարտի ուրանալ, թէ չիցէ ինքն միայն ըմբռնող և պահող ազգի : Այս յայտ է յասացելոցս, թէ իւրաքանչիւր անհատ ազգի միոյ՝ զայս օրինակ պարտի ասել և հաւատալ, որպէս թէ ինքեան միայն կարօտ իցէ բոլոր ազգն, և դարձեալ թէ օգնել հարկ է եղբայրութեան : Այլ ոչ ինքն՝ այլ միաբան եղբայրութիւնն է՝ որ պահէ զազգն, վասն որոյ և ինքն պահի ընդ ազգին. նմին իրի որ օգնէ եղբայրութեան, օգնէ իւրեան :

ԱՅ. Յատկութիւն իմն է ազգասիրութեան ջանալ շահեցուցանել զազգակիցս իւր առետըրութեամբ՝ կամ օգտակար գործով. որովհետեւ օգուտ միոյն՝ համարի լինել միւսոյն. զի թէ այսօր նա 'ի բէն օգտի, 'ի վաղիւն գուցէ դու յայլոց օգտիցիս, կամ 'ի նմանէ : Արդ՝ այնչափ սերտ կապակցութիւն պարտի լինել 'ի մէջ ազգայնոց, որպէս թէ համայն անհատ անձինք ազգին իցեն մի անձն և մի հոգի : Իայց աւագ՝ զի այժմ իսպառ անհետ երևի ոգի ազգասիրութեան յազգի մերում, զի առաւել կամին ընդ օտարս առեւտուրս առնել՝ քան ընդ համազգիս, և առաւել ընդունելութիւն ցուցանեն առ օտարս՝ քան առ իւրայինս :

ԼԲ. Ոչ փոքր պարծանք է ազգի միայ ունել յատուկ լեզու, գիր, կանոն, և կրօն. և ոչ փոքր ազգասիրութիւն է հաստատուն պահել զնոսա, և օր ըստ օրէ շքեղացուցանել. որով ոչ միայն ողջոյն ազգն փառաւոր հանդիսանայ, այլ և իւրաքանչիւր անհատք նորին. զի փառքն ազգի 'ի յանհատա իւր երևի: Այս ազգասէր ջանք՝ աւսանի յամենայն հրահանգեալ ազինա:

Բայց զխորդ ոմանք յազգէն մերմէ առաւել փոյթ են ուսանիլ զլեզու և գիր օտար ազգաց՝ քան զՀայոց. բազումք ևս տեղեակ լեզուին՝ ընդ միմեանս խօսին այլազգաբար, ոչ միայն 'ի փողոցս և 'ի շուկայս՝ այլ և 'ի տունս իւրեանց, գուցէ և զայն պարծանք համորին:

Այսու ախալս անհոգութեան բազումք զանուն եօթանասուն, ութսուն, և իննսուն թուոց անգիտացեալ են. զի 'ի տասն թուոց մինչ ցլաթսունն հայերէն թուեն, և յետ այնորիկ տաճկական անուանակոչութեամբ փորին. և ոչ ածեն 'ի միա՝ թէ ողջոյն ազգն նախատելի լինի առաջի այլոց ազգաց իբրև աղքատալեզու:

Սեճ անարդանք է ազգի ոչ ունել սեպհական լեզու և գիր, զի ոչ թուի լինել յատուկ ազգ. ապա մեծագոյն նախատինք է այնմ՝ որ ունիցի և ոչ գիտիցէ, և ևս մեծագոյն արհամարհանք՝ որ գիտէ և ոչ 'ի գործ ածէ:

Լեզուապիտութիւնն այն գովելի է և օգտակար. զի որքան լեզու գիտիցէ որ, համարի այնքան թուով մարդ. բայց նախ պարտ է գիտել զիւրն, և տալա զայլոյն: Աւստի որ ոչ գիտէ զլե-

զուրկ և զգարութիւն ազգի իւրոյ, արտաքոյ գտանի
կարգի բնութեան, որ նախ զարմատն՝ և յետոյ
զոտան յառաջ ածէ : Այս պարտ է ամենեցուն
նախ զիւր հայրենի լեզուն և զգարութիւնն քաջ
ուսանիլ, և ասիա զլեզուս այլոց ազգաց :

Յայն սակա պարտական են առաջնորդք և գրւ-
խաւորք՝ որոց յանձն է խնամ և տեսչութիւն ազ-
գին, ամենայն հոգողութեամբ ջանալ կրթել ըզ-
մանկունս ազգին 'ի հայրենի լեզուս և 'ի գարու-
թիւնս, մանաւանդ յայնոսիկ քաղաքս՝ ուր ոչ
երբէք գիտեն հայերէն :

Օ, ի եթէ առաջին հոգաբարձուք փութա-
ցեալ էին վարժել զնոսս 'ի հայրենի լեզուս, ար-
դէն գտանէին նորա հայրենախօս : Այլ որ տեսուչք
և խնամաճուք են այժմ՝ եթէ տակաւին անփոյթ
արասցեն, յետնորդք նոցա գտցեն զամենեւին այ-
լալեզուս . զի օր ըստ օրէ 'ի բազում տեղիս պա-
կասի յազգէ մերմէ գործածութիւն հայկական
բարբառոյ :

Բազումք ևս անտեղեակ գործլ պատուակա-
նութեան և հնութեան Հայոց լեզուին՝ առ ոչ
ինչ համարին զնա . այլ սակայն լեզու մեր կատա-
րեալ է, և հնագոյն քան զայլոց բաղմաց, գուցէ
քան զլեզուս ամենայն տղանց :

Հաւատոյի իմն թուի, որպէս և մարթի ցու-
ցանիլ 'ի բազում փաստից, թէ սա իցէ նախկին
լեզուն որով խօսէր Ադամ և որդիք և սերունդք
նորա՝ մինչև 'ի շինութիւն բաբելոնեան աշտա-
րակին :

Վասն զի նահապետն Ադմ և ընտանիք նորա

խօսէին զլեզուէն Ադամայ . որովհետեւ նախ քան զընկերներն ոչ գոյր այլ լեզու 'ի վերայ երկրի : Եւ 'ի խառնակիլ լեզուաց 'ի պատիժ՝ աշտարակաւ շինուածեան , 'Այ կենդանի էր 'ի Հայաստան , և անխառն մնաց 'ի տան նորա նոյն լեզու , և բնակիչք 'Ասիի ջհանու և Արարադայ նովին լեզուաւ կրթեցան : Եւ 'ի դառնալն Հայկայ 'ի կողմանցն Բաբելոնի յաշխարհն արարատեան , յոյժ հաւաքեալ է ասել թէ նովին լեզուաւ վարեցաւ , որով խօսէին բնակիչք տեղւոյն . մանաւանդ զի այն բարբառ՝ էր նոյն ինքն հայրենի լեզուն Հայկայ , որով խօսէր յառաջ քան զխառնակումն լեզուաց : Բայց աւանդ՝ զի գտանին սմանք , որք զյարգ նորա ոչ ճանաչելով՝ անգոսնեն 'ի զուր , որով զազգն անպատիւ տունեն , ընդ նմին և զինքեանս՝ որ մասն են ազգին :

“ Եւ այս յեղծօրէ օգնեալ իբրեւ զխաղաք ամուր . և զօրացեալ Բարձրացեալ իբրեւ զԼափաւորութիւն հասարակեալ ” .
Առակ . ԺԸ . 19 :

“ Օրացարոս՝ որդիս՝ խաջ լերոս՝ 'ի վերայ օրինացն , զի 'ի նմին փառաւորեցի ” . Ա . Առակ . Բ . 24 :

“ Օրինակ Բարեաց և առաքինութեան մանկաւոր լողեց , զի յօթարութեամբ և խաջութեամբ 'ի վերայ արբութեան օրինացն մահոս չափ ջանալ մարմնացեն ” . Բ . Առակ . Զ . 28 :

“ Արժանի է որոմ զշնորհս զայս առնես . զի սիրէ զազգս մեր , և զժողովրդանոցն՝ նա զինեաց մեզ ” . 'Ղուկ . Է . 5 :

“ Ամենայն Լափաւորութիւն Բաժանեալ յանցն՝ աւերի . և քուան Բաժանեալ յանցն՝ իորժանի ” . 'Ղուկ . ԺԱ . 17 :

“Եւ գլուխ մեռայնի ղի համաժպտ իցէ՛, համախարի՛, եղբայրասէր՛, աղնո-ագո-լի՛, խոնարհ՛” . Ա. Պետ. Գ. 8 :

“Ուխտի-՛ խնդրէի, ես ինչնին նշով լինելի՛ Բրիտանի՛ վասն եղբարց եւ աղգականաց իմոց ըստ մարմնոց” . Հռոմ. Թ. 3 :

“Ի ա-համարեցաւ չարչարել ընդ ժողովրդեան Ասոր-ժոց, քան առ ժամանակ ի վայելելի՛ մեղս” . Հռոմ. Թ. 3 :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՎԱՐԺԱՊԵՏ

Ա. Արժապետք պարտին լինել բարեկեցիկ, ղի աշակերտք առաւել ուսանին զայն ինչ՝ զոր ՚ի վարժապետն իւրեանց տեսանեն, քան թէ յայլ ամենայն մարդիկ : Բայց այս ինչ է խտիր. ղի եւ թէ վարժապետն է կատարեալ առաքինի, աշակերտն թէպէտ և նմանող լինի նմա, այլ յորովակի ոչ հասանէ ՚ի չափ կատարելութեան նորա :

Իսկ եթէ վարժապետն իցէ մալի, աշակերտն ոչ միայն հասանէ ՚ի չափ յորութեան նորա՝ այլ և զանցանէ բազմօր, և լինի յառեգոյն :

Այլ միայն բարի օրինակ վարուց ուսուցչին առաւել օգուտ է աշակերտին, քան զբազում դասս առանց բարի օրինակին :

Արժանի է նախատանաց՝ որ զայլս աշխատի կրթել, և զանձնէ չունի ինչ փոյթ, առ որ իրաւ

ւացի է տաւել . բժիշկ՝ բժշկեալ զանձն քո : Օ՛ր
նա որ միայն զբնական մակացութիւնս գիտէ ու-
սուցանել, այլ ոչ արժանի բանաւորութեան գոր-
ծըս, է ծառ տերեւախիս՝ բայց անպտուղ :

Բ . Սնունդ անհրահանգ և տգէտ՝ է իբրեւ
անբան , զի ոչ գիտէ կառավարիլ ՚ի բանէ՝ որ
յատուկ է բանաւորաց , այլ ՚ի կրից՝ որ սեպհա-
կան է անբանից : Իսկ յորժամ ուսանի անդ զի-
մաստութիւն , սկսանի նուաճել զկիրս , և վարիլ
բանիւ , և ելանէ անտի այր բանական :

Օ՛նողք ծնանին զարդիս իբրեւ անբան, իսկ վար-
ժապետք տռնեն զնոսա բանական : Օ՛նողք տան
զաւակաց միայն զկեալ , իսկ վարժապետք տան
զբարւոք կեալ :

Գ . Սննդունք եթէ քաջ ճանաչէին՝ թէ զինչ է
սնունդ մարմնոյ , և զինչ սնունդ հոգւոյ , զվար-
ժապետս կոչէին հայր բարի , և զճնողս հայր մի-
այն . զի ճնողք զմարմինս սնուցանեն կերակրովք ,
իսկ վարժապետք զհոգիս՝ իմաստութեամբ և ա-
ռաքինութեամբ :

Դ . Սեծ զգուշութիւն պիտի ՚ի վարժել զոր-
դիս իշխանաց , ածեալ զմոտ՝ թէ հանդերձեալ
են նոքա լինել կառավարիչ հասարակութեան :

Ե . Անդաստանք եթէ ոչ մշակեսցին , ոչ բերեն
զարմախ բարեաց . մանկունք եթէ ոչ դաստիա-
րակեսցին , ոչ սրողաբերեն զառաքինութիւն :
Չիք ինչ ՚ի կեանս մարդկան որ առաջնորդեսցէ
յառաքինութիւն , որպէս խրատ բանից , և օրի-
նակ գործոց :

Զ . Հոգի խրատու է առնել և ուսուցանել ,

զի զոր խօսի որ բանիւ , պարտ է և ինքն կատարել գործով . ապա թէ ոչ՝ ոչ ինչ զօրեն բանքն խրատու :

Ե . Որ հանդերձեալ է լինել խրատիչ այլոյ , նախ ինքն առցէ զխրատ յայլոյ :

Ը . Խրատք իմաստնոց՝ թէ և խտագոյն թուին , բայց օգտակար են յոյժ . որպէս դեղք բժշկաց՝ թէպէտ և դառն իցեն , բայց առողջարար են հիւանդաց :

Վաւազան խրատու պիտոյ է նոցա , որք ոչ զգաստանան բանիւ խրատու . զի ըստ առածին՝ որ ոչ ունկամբ լսէ զբան , լսէ թիկամբ մինչ ըմպէ գան :

Թ . Որ կարգեալ է ուսուցանել այլոց՝ զորս ոչ գիտեն նորս , ջանասցէ և ինքն ուսանիլ յայլոց՝ զորս ոչն գիտէ . ապա թէ ինքն չունի փոյթ ուսանելոյ , յայտ է թէ և ոչ այլոց ջանայ ուսուցանել . զի որ զօգուան անձին ոչ խնդրէ , ոչ բնաւ խնդրէ զօգուան այլոց : Սանաւանդ զի ոչ է նմա բաւական գիտել զգիտութիւն , այլ և գիտել զկերպն ուսուցանելոյ . ապա թէ ոչ աշխատի բազում , և չահի սակաւ :

Ժ . Վաստառուք եթէ ճշդելով ուսուցանեն աշակերտաց իւրեանց զգիտութիւն , յաւետ քան զժլատս ընդունելոյ են զգատաստան . զի ժլատք երկնչին ծախել զարծաթ ՚ի պէտս , կամ ընձեռել ինչ կարօտելոյ , գիտելով թէ որչափ ինչ տան այլոյ , այնչափ պակասի ՚ի մթերից իւրեանց : Իսկ գատաստուք չունին այդպիսի երկիւղ . զի նրմանին լուսաւոր ճրագի , յորմէ որչափ ճրագունք լուցանիցին , ոչ կորուսանէ ՚ի լուսոյ իւրմէ :

Ս) անաւանդ զի փորձառու են և գիտեն, թէ դատաւորութեամբ աճի գիտութիւն իւրեանց՝ և ոչ եթէ նուազի. զի ըստ առածին՝ որ ուսուցանէ, և ինքն ուսանի :

Ի այց զգոյշ լիցին դատաւորք ուսուցանել զգիտութիւն՝ որոց ուշիմ են մտօք՝ այլ յանդուգն բարութ. որպէս ոչ բարւոք առնեն, որք տան զսուր ՚ի ձեռս չարաբարոյից. զի բնաձիր ուշիմութիւնն՝ ստացական գիտութեամբ զօրացեալ, լինի ՚ի նոսա առիթ փնասու անձանց իւրեանց և ընկերաց :

ԺԱ. Պատուական ձիրք բնութեան՝ որպէս սըրամտութիւն, քաջ յիշողականութիւն, ճարտարութիւն լեզուի, և այլն, որ գովութեան պատճառք են բարեկարգ իմաստնոց, դառնան ՚ի նախատինս անզգոյշ իմաստնոց : Իմաստուն մոլի՝ հըրէշ է այլանդակ, զի ունի զգիտութիւն մարդոյ, և զգործ անբանից : Սոսկան մարդիկ՝ եթէ արեգակն սիւեցէ զմէզ մթութեան, և իմաստունն՝ եթէ արասցէ զգործ մոլեկան :

ԺԲ. Լնհնարին ցաւ է առն բարեսրտի տեսանել զտգէտս ամբարձեալ ՚ի պտուիւ, և զիմաստունս՝ ներգեւեալ և կոխան եղեալ : Որպէս ակն աղնիւ՝ գեղեցիկ փայլի ՚ի շարս անարգ քարանց, նոյնպէս այր իմաստուն՝ ՚ի ժողովս տգիտաց : Իմաստունն ոչ մեռանի, որ գրաւոր աշխատութեամբ թողու յիշատակ յերկրի :

“ Իմաստութիւնն Բարի՝ ասյ շնորհս , և ճանաչել շօրէնս՝
Տապ Բարեայ է ” . Լ'ւաղ . ԺԳ . 15 :

“ Իսկն յէր յամենայն ժամ լէ շնորհօք Տեառն , իբրեւ
աղիւ համեմեալ լիցի . Գիպել ո՛րպէս արժան իցէ յէլ իւրա-
բանլէր ումէ՝ ասլ պարասխանի ” . Կող . Գ . 6 :

“ Փոռլայիր զանյն չո ընպիր իացոցանել առաջի Աս-
պուծոյ , ճշաի առանց ամօլոյ , ուղիլ համառօպել զեանն
ճշմարտութեան ” . Բ . Տ/մ . Բ . 15 :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Տ Ն Ո Ղ

Ա . Հայր՝ որ բարեոք կրթէ զորդիս իւր ՚ի
կենդանութեան , յաւերժացուցանէ զյիշատակ
իւր զկնի մահուան : Իարի կենցաղաւորութիւն
որդւոյ կենդանւոյ՝ փառաւոր առնէ զհամբաւ
հօրն մեռելոյ :

Բ . Օնոգք՝ ՚ի մեռանիլ իւրեանց եթէ թող-
ցեն զորդիս իւրեանց ազքատ՝ բայց իմաստուն ,
բազում ընչից ժառանգորդս առնեն զնոսա , քան
թէ թողուցուն հարուստ՝ բայց տգէտ :

Գ . Եթէ ոչ կամիս տրտմիլ ՚ի վերայ զաւակաց
քոց , տրտմեցո զնոսա ՚ի մանկութեան իւրեանց
յանդիմանութեամբ և սաստիւք : Ոչ այնքան վիշտ
է տեսանել զորդին վաղամեռիկ , որքան տեսանել
զնա չարաճճիկ :

Դ. Անոգուտ է հօր կրթել զորդին ՚ի վարս բարիս, եթէ մայրն թոյլ տայ նմա սովորիլ ՚ի չարիս :

Ե. Որ զորդին իւր փափկութեամբ սնուցանէ, ՚ի տեղի կտթին թոյն արբուցանէ. զի մանկական փափկութիւնն ՚ի զարգանալ հասակին՝ առաւել քան զթոյն վնասէ : Անգութ է մայրն, եթէ ոչ սնուցանէ զորդի իւր, բայց առաւել անգութ է, եթէ սնուցանէ փափկութեամբ :

Զ. Փափկութիւնն ՚ի մանկունս՝ է իբրեւ փուշ կակուղ. բայց որքան մեծանայ մանուկն՝ այնքան կարծրանայ և նա, մինչև խայթել առ որս մերձենայ :

Է. Օնոգբ եթէ իցեն առ որդիս իւրեանց կարի բազմագութ, որդիք նոցա լինին առ նոսա խպառ անգութ : Այն հայրական դառնայ ՚ի թըշնամութիւն, եթէ ներելով յանցանաց զաւակին՝ պատճառս տայ անգրէն մեղանչելոյ :

Ը. Խորթ մայր իրաւամբ կոչի այն ծնող, որ գիտէ ծնանիլ զորդիս, այլ ոչ գիտէ բարւոք կրթութեամբ սնուցանել. նա է մայր հարազատ՝ որ գիտէ ծնանիլ՝ միանգամայն և սնուցանել ՚ի համեստ վարս :

Թ. Մանկունք առաւել ուսանին ՚ի մարց քան ՚ի հարց, զի մայրենի դաստիարակութեամբ սնանին մինչև ՚ի զարգանալ իւրեանց. ապա պարտին մարք բարիորդ կրթել զմանկունս իւրեանց, զի մի յետոյ լացցեն ՚ի վերայ կենդանի որդւոյն առաւել՝ քան ՚ի վերայ մեռեալ զաւակին :

Ժ. Պարտական են ծնողք կրթել զմանկունս իւրեանց ՚ի բարի վարս հոգեշահ խրատութ, և

օրինակօք առաքինադործ քաղաքավարութեան իւրեանց . քանզի մատաղ հասակն մանկական՝ թէ և բնական խառնուածով իցէ բարի , սնանելովն ՚ի մէջ չարաբարոյից , և տեսութեամբ անբարի կենցաղավարութեան ծնողաց իւրոց՝ լինի վատթար և մոլի :

ԺԱ. Նախատինք հօր չարաբարոյի ծանրանայ չարաչար վարուք որդւոյ իւրոյ , զի ՚ի հօրէն ուսաւ լինել չար :

ԺԲ. Օնողք՝ արժանի են նախատանաց և պատժոց , որ զորդիս իւրեանց թողուն չըջիլ անգործ :

ԺԳ. Օնողք որ անփոյթ լինին , և ոչ տան զորդիս իւրեանց յուսումն գիտութեան՝ զի լինիցին այր բարի , և ոչ յարհեստս կարեւորս՝ զի շահեսցին զպէտս անձանց , պարտաւոր են դատաստանի . զի ինքեանք գտանին պատճառ անհրահանգ և անգործ լինելոյ որդւոյ իւրեանց :

ԺԴ. Ազականին ձուք , յորժամ թխսամայրն թողու անխնամ , և չըջի ըստ հաճոյս իւր , անպիտան լինին մանկունք , յորժամ ծնողք ոչ պահեն զնոսա ընդ թւօք իւրեանց , այլ անհոգ եղեալ զնոցանէ , խնդրեն զգիւրութիւն անձանց :

ԺԵ. Աթէ ոք կամի զի որդի իւր լինիցի այր բարի , յանձն արասցէ այնպիսի դաստիարակի , որ ոչ միայն իցէ գիտնական՝ այլ և առաքինի . զի մանուկն զայն ուսանի՝ զոր միանգամ յուսուցիչ իւր տեսանէ . քանզի տեսութիւն աչաց առաւել զարթուցանէ զբաղձանս կամաց՝ քան լուրն լսելեաց :

ԺԶ. Ոչ է փառք հարց տեսանել զորդիս իւրեանց գիտունս միայն՝ այլ և գործունեայս բա-

րեաց, զի ուսանելի է գգիտութիւնն վասն գործերց զբարիս :

ԺԷ. Որդիք մեծատանց եթէ իցեն անհրահանգ, հուսկ ապա լինին աղքատ. որդիք աղքատաց եթէ իցեն հրահանգեալ, 'ի վախճանի լինին մեծատուն :

ԺԸ. Լ'յնպէս լինի որ յերիտաւարդութեան, որպէս սնեալ իցէ 'ի աղայութեան. ուստի մեծատուն որ՝ եթէ կամի զի որդի իւր լինիցի երիտաւարդ բարի, սնուցէ զնա 'ի մանկութեան հասակի 'ի բարի կրթութիւնս :

ԺԹ. Որդի առն մեծատան՝ եթէ բաւական համարի զփառսն և զհամբաւ զոր ժառանգութեամբ ունի 'ի նախնեաց, և ոչ ջանաց յաւելուլ օր ըստ օրէ գիտութեամբ և առաքինութեամբ, մինչ յարկածից ժամանակին կորուսանէ զնոսա, միշտ մնաց յանարգութեան, զի 'ի մանկութեան իւրում ոչ ուսաւ ստանալ զփառս :

Ի. Հարբ՝ մինչ տեսանեն զորդիս իւրեանց գործել զանուղղայս, պարտական են քաղցրութեամբ խրատել զնոսա. իսկ եթէ որդիքն անհնազանդ գտանիցին, չափաւոր սաստիւք ածցեն զնոսա 'ի յուղղութիւն : Համարձակութիւն տալ երիտաւարդաց, է թողուլ զսանձ ամեհի ձիոց, կամ հեղուլ զձէթ 'ի բորբոքեալ հուր, կամ 'ի պարկ վշոյ արկանել զկայծ : Եւրատութիւն է գովելի՝ չտալ համարձակութիւն երիտաւարդաց և մանկաւորաց :

ԽԱ. Չափահաս մարդիկ՝ 'ի տեսանել և 'ի լսել զանպատշաճս, է երբեք՝ զի հետեւին, և է՝ զի

ի բաց խորշին , իսկ մանկունք ոչ բնաւ գիտեն խորշիլ , այլ զոր լսեն և տեսանեն՝ վազվազակի յօժարին ի դործ դնել :

ԻԲ. Օ՛նողք՝ եթէ ոչ բարւոք վարեսցին ի զարգացուցանել զորդիս իւրեանց , որդիք նոցա ոչ կարեն լինել ժառանգ բարի : Պարտ է և արժան՝ զսէրն ծնողական զոր բնութիւնն ետ ունել ի վերայ զաւակաց , պահել ի ծածուկ առ ժամանակ մի ի սրտի իւրեանց , և յայտնել զաւակին՝ յորժամ հասանի ի չափ , և կարէ ճանաչել զյարգ ծնողական սիրոյ և զպարտաւորութիւն իւր :

Աստի մինչ տղայ է նա , և չունի զկիրառութիւն բանի , տացէ նմա զքաղցր կաթն ի սնունդ , և զկերակուր ինչ ի յագուրդ , և զհանդերձ անպաճոյճ ի ծածկոյթ : Եւ յորժամ լինի մանուկ իբրև եօթնամեանի , առաքեսցէ զնա ի դպրատուն , ուր վարժապետն ուսուցէ նմա զգրաւարժութիւն , և ապա զգիր , և զթուագիր , մինչև լիցի տասնամեայ . յետ այսորիկ զսկզբունա քրիստոնէական հաւատոյ , և բարոյական առաքինութեանց տացէ նմա սերտ ի բերան ունիլ , և ի միտ առնուլ :

Եւ եթէ մանուկն իցէ ուշիմ և ժրաջան և եռանդնոտ , ասացէ նմա դաս զարհեստն քերականութեան , որպէս զի օր ի յօրէ հասու լիցի նշանակութեան բառից , և խելամուտ իմաստից ընթերցուածոց , և ձեռնհաս ի շարադրել զբանս ինչ ըստ կանոնի և ըստ սովորութեան հայկազնեան լեզուիս . և կացցէ ի հրահանգս կրթութեան մինչև հասցէ յերեքտասան կամ չորեքտասան ամ հոսակի իւրոյ : Զայս ամենայն ժամանակս պիտոյ է

մանկանն սաստ և խրատ 'ի ծնողացն և 'ի դաստիարակէն, որպէս զի անդատին 'ի թարմ և 'ի մատաղ տիոց ուսանիցի հեռի կալ 'ի չարեաց, և ըզհետ երթալ բարեաց :

Յետ այսր ամենայնի պարտուպատշաճ խնամոց՝ եթէ նոքին իսկ ծնողք փափագին արժանաւորել զորդին իւրեանց սրբազան կարգի և աստիճանի, և մանուկն յօժարի, թողուցուն զնա 'ի հրահանգս՝ ուսանիլ զարտաքին և զհոգևոր գիտութիւնս, և կրթիլ 'ի մարդս աւաքինութեան՝ յսրջափ արժան իցէ կալ նմա : Իսկ եթէ ծնողք կամին մուծանել զորդին իւրեանց 'ի կարգ աշխարհի, տացեն զնա 'ի կարևոր արհեստս, որով կարացցէ շահիլ զպէտս կենաց :

Իայց այս բարեկարգ դաստիարակութիւն որդւոց ոչ տեսանի այժմ 'ի ծնողս, յաղաքս որոց ցանցառակի երեւի և որդիտպարտ հնազանդութիւն նոցա առ ծնողս իւրեանց : Վանդի ծնողք անդատին 'ի կաթնաբոյժ հասակէ մանկանն մինչև 'ի տիս պատանեկութեան՝ գգուեն զնա և փայփայեն, աղնիւ զգեստութեամբ պճնեն, ծիծաղին ընդ երեսս նորա, շրջեցուցանեն 'ի տեսարանս խաղուց և զբօսանոց, անյապաղ կատարեն զամենայն կամս նորա և զբաղձանս, և թէպէտ մինչդեռ տղայն է՝ առաքեն զնա 'ի դպրատուն, բայց յետ ուսանելոյ զհասարակ ընթերցումն և զգիր, ածեն զնա 'ի վաճառանոցն :

Եւ մանուկն թէ և իցէ ուշիմ և եռանդնոտ, և խնդրեսցէ ուսանիլ զարհեստ քերականութեան, և զգիտութիւնս կարևորս, վաղվաղակի սաստեն

առեւով . Այ՛ք ոչ եմք առնելոյ դբեզ քահանայ
կամ վարդապետ . և զայն ոչ գիտեն՝ թէ պարտա-
կան են առնել զնա մարդ բանական , և ոչ եթէ
թողուլ մարդակերպարան :

Այսպէն լուիցեն ծնողք , թէ կարեւոր է ամե-
նայն տղայոց ուսանիլ զարհեստն քերականութեան
բառ իւրաքանչիւր կարողութեան . զի գոնէ ծանի-
ցեն զբացայայտ միտս բանից աստուածաշունչ
կտակարանաց հնոյն և նորոյս . խելամուտ լիցին
օրինացն Աստուծոյ , որ պատուիրէ սիրել զԱս-
տուած յամենայն սրտէ , և զընկերն վասն Աստու-
ծոյ . հնազանդ լինել ծնողաց , և պատուել զնոսա
ի վաստակոյ ձեռաց իւրեանց :

Օհուսին ասացից , եթէ ծնողք բարւոք սը-
նուսցեն և կրթեսցեն զօրդիս իւրեանց , որդիքն
ևս լինին ժառանգ բարի , և փառք ծնողաց իւ-
րեանց : Իայց քանզի ուսումնաստեաց բարք բնա-
ւորեալ է ի ծնողս , վասն որոյ և անհնազանդու-
թիւն որդւոց առ ծնողս իւրեանց՝ յաճախեալ է
յաւուրս մեր :

ԻԳ . Կործանեալ է քողաքն , կամ մերձ է ի
կործանումն՝ եթէ ծնողք անփոյթ են ի կրթել
զօրդիս իւրեանց ի գիտութիւն , յառաքինու-
թիւն , և յաշխատութիւն . զի տգիտութիւն ,
մոլութիւն , և դատարկութիւն՝ են աղբիւր վնաս
սրւ և թշուառութեան :

ԻԴ . Ամօթ մեծ է ծնողաց թողուլ զօրդիս
իւրեանց անխրատ , մինչև կարօտիլ նոցա խրատու-
այլոց՝ զի գայցեն յաղղութիւն : Փոքր մի անհա-
գութիւն ծնողաց թողու ածիլ մեծամեծ մոլու-

Թեանց ՚ի զաւակս իւրեանց . որք ապա բազում աշխատութեամբ հազիւ ուղղին , կամ խաբաւման անուղղելի : Քանզի և յանհոգութենէ նաւարեալին տակաւ տակաւ ընդմտեալ ջրոց ՚ի նաւն ընդ ծակտիս նորա , լճանան ՚ի գոգն , և բազում ջանից կտրտին արտաքս Թափիլ . և է ուրեք զի առնեն զնա խորասոյզ : Ուստի պարա է ծնողաց զգոյշ լինել՝ և չտալ Թոյլ մնլութեանց մուտ գլտանել ՚ի վարս որդւոց իւրեանց , զի դժուարին է այնուհետեւ ապաքինել ՚ի նոցանէ :

ԻԵ . Որդի անխրատ՝ սովոր է լինել ստատաց . զի զվրիպակ գործոց՝ զոր առնէ ՚ի գազտնիս , իբրև հարցանի ՚ի ծնողաց՝ այլ ընդ այլոյ տոյ պատասխանի , զի մի յանդիմանեոցի : Օգյսպիսի մանուկն սղարաին ծնողքն կրկնակի պատժովք խրատել , մի՛ վասն գործոցն , և միւս՝ վասն ստախօսութեանն , որպէս զի ուսանիցի այնուհետեւ հեռի կալ ՚ի վրիպակ գործոց , և ՚ի խօսելոյ զսուտ :

ԻԶ . Հայր բարի՝ եթէ ունիցի որդի բարի , երկոքին ևս լինին երանելի . զի բարի համբաւն հօր՝ առաւելու զփառս որդւոյն . և բարի համբաւն որդւոյն՝ աճեցուցանէ զմեծարանս հօր : Այս ջանասցին ծնողք կրթել զորդիս իւրեանց ՚ի բարիս . զի եթէ անհոգութեամբ Թողուցուն զնոսա սովորիլ ՚ի չարիս , վատանունութեամբ նոցա աղաւաղի համբաւ բարութեան իւրեանց , և պարտաւոր ևս գտանին դատաւորանի :

ԻԵ . Եղկելի է մանուկն՝ որոյ ծնողքն են չարաբարոյ , յորոյ և ինքն ուսանի լինել չար . և երսննելի է նա՝ որոյ ծնողքն են բարեբարոյ , յորոյ և

ինքն դաստիարակի լինել բարի : Իսկ եթէ հայրն իցէ բարի՝ և մայրն չար , յօլովակի և մանուկն լինի չար . զի տղայք 'ի մատաղ տիս իւրեանց առաւել ուսանին 'ի մարց՝ քան 'ի հարց : Ուստի եթէ ծնողքն կամին զի որդիք իւրեանց եղիցին բարի , նախ ինքեանք լինիցին բարի :

ԻԸ . Հօր բարւոյ որդի բարի՝ յաւելլու զպատիւ հօր , զի 'ի հօրէն ուսաւ լինել բարի . հօր չարաբարոյի որդի բարի՝ յաւելլու զպատիւ որդւոյն , զի ինքնին ուսաւ լինել բարի :

ԻԹ . Օնողք ոչ ունին իրաւունս գանգատել զբնութենէ , զի ետ նոցա ունիլ զաւակ չարաբարոյ . քանզի ոչ եթէ բնութեամբ ծնան զնոսա չար , այլ ինքեանք անհոգութեամբ իւրեանց արարին զնոսա չար , քանզի և երկիր եթէ անդարման մնասցէ , մոլախոտի և բուսուցանէ փուշ :

Լ . Պարտաւոր են ծնողք զարգացուցանել զորդիս իւրեանց բարւոյք կրթութեամբ , որպէս զի մանկունք պարապեսցին յօգտակար արհեստս և 'ի գիտութիւնս . զգուշացին պահպանութեան օրինաց , և լինիցին հաւատարիմ առ Աստուած և առ մարդիկ :

ԼԱ . Ոչ այնքան ցաւալի է կորուստ ընչից և մեծութեան , որքան կորուստ ամօթխածութեան , և բարի անուան . զի զինչս և զմեծութիւն հնար է միւսանգամ 'ի ձեռս բերել , բայց զամօթխածութիւն և զանուն բարի ոչ բնաւ . զի ըստ նմանութեան անօթոյ բրտի միանգամ խորտակեալ՝ ոչ երբէք ամբողջանայ :

ԼԲ . Վա զգուշացին ծնողք 'ի պարկեշտութեան

պահել զզաւակս իւրեանց, զգուշացին և զաւակք անկորուստ պահել զհամեստութիւն և զանուն բարի, զի երիտասարդական բորբոքն է անցաւոր, հեշտութիւնն վայրկեանական, բայց ամօթահարութիւնն և ցաւն է մշտնջենաւոր յատի կեանս, և պատիժն յաւիտենական ՚ի հանդերձեալն :

ԼԲ. Օ՛րհնչ քան զայս աղետալի, մինչ հայրն ժողովէ զարծաթ և զստացուածս բազում տառապանօք, զի որդին ապրեացի երջանկաբար, և որդին վայրաւատին առնէ զնոսա, զի ապրեացի թրշւառաբար : Եւ զհնչ պատճառ եղկութեանցս, բայց եթէ անկարգ խնամքն ծնողական, զի հայրն քանայ հարստացուցանել զորդի իւր բազում գանձիւք, այլ ոչ սակաւ մի գիտութեամբ, կամի ժառանգորդ առնել ստացուածոց, այլ ոչ առաքինութեանց :

ԼԳ. Իշխանք եթէ ցանկան զի որդիք իւրեանց լինիցին իշխան, սնուսցեն զնոսա ոչ իբրեւ զորդի՝ այլ իբրեւ զծառայ, զի որ ոչ եղև ծառայ հօր իւրոյ, ոչ կարէ իշխան լինել այլոց, զի նա գիտէ լինել հրամանատար, որ եղեալ է հրամանակատար :

ԼԴ. Ուրախութեամբ ելանէ յաշխարհէ որ թուղուցու յաշխարհի որդի բարի, և տրտմութեամբ հրաժարի՝ որ թողու զկնի իւր որդի չար :

Եւ պաբարւոր առնէ՝ որ ՚ի մեռանիլն յանձն առնէ բարեկամին զորդի փոքր խնամել զնա և խրատել : Քանզի մանուկն եթէ չունիցի զօր խնամածու, ընկերակից եղեալ չարաց՝ լինի և ինքն չար և անզգամ, և այնուհետև ոչ օգտի ինչ ՚ի խրատուէ բարեաց : Օ՛ր ըստ հասարակաց առածին,

խափշիկ սեամորթ՝ ոչ խնդրէ օճառ . անմիան չառ-
նու խրատ օգտակար :

ԼԵ . Որ սիրէ զորդի իւր՝ զգուշանայ 'ի պահ-
պանել զնա , ապա թէ ոչ՝ ոչ սիրէ զորդին . քանզի
զգուշաւոր պահպանութիւն յառաջ գայ յերկիւ-
ղէ կորստեան , և երկիւղն կորստեան ծնանի 'ի սի-
րոյ . ապա ուր պակասի գործ սիրոյ , ոչ գտանի
անդ սէր :

ԼԶ . Սորբ զգուշացին գտներաց իւրեանց ,
զի մի իւր արատեսցի համեստութիւն նոցա . զի
համեստութիւն նման է դիւրաբեկ ապակեոյ , որ
'ի դոյզն բախմանէ խորտակի , և կորուսանէ զիւրն
յարգ , և չէ հնար անդրէն 'ի ձեռս բերել :

ԼԷ . Սայր՝ որ պահէ զգուստրն 'ի տան որպէս
'ի բանախ , և ոչ թոյլ տայ նմա խօսակից լինել ընդ
այլոց , ոչ այնու ցուցանէ՝ թէ գուստր իւր է չար
և անպատկառ , այլ զգուշանայ՝ զի մի լինիցի . զի
օրիորդ ամօթխած և բարի՝ որքան խնամով և ըզ-
գուշութեամբ պահեսցի , այնքան առաւել պար-
կեշտ և բարեգոյն գտանի :

ԼԸ . Սանկամարդ եթէ նստիցի 'ի տան համեստ
և անխօս , այլք ամենեքին բարելաւութեան նորա
լինին մունետիկ և քարոզ :

ԼԹ . Թշնամաբար սիրող է զաւակի իւրում
այնպիսի մայր , որ զգուստր իւր ընդ աղջակա-
նաց կամ ընդ դրացեսոց առաքէ 'ի զննին կամ 'ի
զքօսանս , և թողու մնալ աւուրս ինչ 'ի տան նո-
ցո , ասելով . Մտաքէն բազում ժամանակք են ,
յորմէ հետէ արգելեալ զաւակն իմ՝ 'ի տան , խարա-

զայ կապեցաւ 'ի սրտի նորա . Թող փոքր մի արտաքոյ ելցէ , և բացցի սիրտ նորա և հովահարեացի . զի չէ օտար տեղին , ազգական են մեզ և մերձաւոր :

Իսկ աւանդ կուրութեան մտացն և անդգայութեան . այն ինչ յուսայ և սպասէ զի բացցի սիրտ դստերն , վաղվաղակի բացեալ լինին աչք նորա , և տեսանէ զմերկութիւն իւր 'ի համեստութենէ : Ելեալ 'ի տանէ կորուսանէ զամօթիաճութիւն . մտեալ 'ի սուռն ոչ ևս մարթի գտանել : Ընօրեայ զուարճութիւն զբօսանայն՝ փոխի 'ի արտմութիւն անփարատելի , և ցնծալից բերկրութիւնն՝ 'ի սուգ և 'ի կոծ :

Եւս պարտ է որդեսէր մարց հանապազ հրակել 'ի վերայ պահպանութեան դստերայ , և չըթողուլ հեռանալ 'ի քղանցից իւրեանց : Օ՛ի նըմանին նոքա ձուռց հաւսւց , զորս պարտին Թըխսամարք ընդ Թեօք ունել , մինչև յեւանել նոցա 'ի ձուռց . և յետ այնորիկ ընդ իւրեանս չըջեցուցանել մինչև 'ի զարգանալ :

Եւս եթէ թողուցուն զձուս արտաքոյ Թեւոյ , ապականին 'ի ներքուստ . և եթէ թոյլ տայն ձագուց հեռանալ 'ի բաց , յափշտակին յանգեղաց : Իսկ սմին սարասի և մարք պարտաւոր են լինել միշտ հոգաբարձու դստերաց . իսկ եթէ անփոյթ լինիցին զնոցանէ , ինքեանք գտանին պատճառ չարեացն , և արժանի պատժապարտութե :

Խ . Եւս 'ի եթէ զբնական սէրն որով սիրէ ըզգուստր իւր՝ ցուցանիցէ յայտնի , լինի դստեր իւրում գաղտնի Թչնամի . զի գուստրն 'ի տհառ հա-

սակի իւրում ընկալեալ 'ի մօրէն զհամարձակութիւն , որքան զարգանայ 'ի տիս՝ այնքան առաւելու 'ի համարձակութեան , մինչև ոչ հնազանդիլ բանից ծնողին , և ոչ անսալ խրատու նորա :

Եւ զի ուսեալ է նա 'ի մատաղ տիոց անտի ամենայն հաճոյից իւրոց կատարիլ , 'ի մեծութեան հասակին զնոյն խնդրէ 'ի մօրէն . և մինչ նա զանայ կատարել , խոժոռի ինքն և արտմի , և երբեմն կազէ և հակառակի :

Եւ այսմ ամենայնի գլխաւոր պատճառ է թուլութիւն ծնողին , որ յառաջագոյն ետ դստերն ըզհամարձակութիւն՝ առնել զհաճոյս կամաց իւրոց , և մինչ դժուարանայ զսպել զգուստրն , մաշի ծնողն , և աւաղ կարգայ անձին իւրոյ և դստերն : Եւ արդարեւ բազում ջանից պէտք են զուսպ ունել զայնպիսին , և զանուն բարի նորա չարատել : Ապա պարտ է ծնողին զսէրն իւր յառաջագոյն պահել 'ի ծածուկ , որպէս զի 'ի զարգանալ դստերն արասցէ յայտնի , որով երկպէին ևս լինիցին բարեվիճակ :

ԽԱ. () րիորդք՝ որք զձայնս իւրեանց ոչ առնեն այլոց լսելի , համբաւ բարութեան նոցա ամենեցուն լինի ազդեւի : Այս՝ որ բարձրաձայն ընդ ումեք խօսի , խափանէ ինքնին զանուն իւր բարի : Օ՛ի օրիորդ՝ էթէ 'ի մատաղ մանկութենէ ուսանիցի բարձրաձայն խօսել ընդ ծնողաց իւրոց և եղբարց և ազգականաց , զիմրդ հնար է նմա 'ի զարգանալ հասակին զուսպ ունել զձայն իւր , և զգուշանալ՝ զի մի որ յօտարաց լուիցէ : Սանկամարդ՝ որ սովոր է խօսիլ բարձրաբարբառ , մարթ է

լինել այնպիսին յանդուգն և անպատկուռ :

ԽԲ . Ի՞նչպե՞ս էր՝ եթէ տունն յորում բնակին աղջկունք, ոչ ունէր պատուհան կամ դուռն հայել ՚ի փողոցս . զի յորժամ կանգնեալ հային նոքա ակն յանդիման ՚ի տես անցաւորաց , ամբոխի բարեւ մոտութիւն նոցա , իբրև այն թէ կայծ հրոյ անկանի ՚ի խուրձս բամբակի , և ժամ ըստ ժամէ արծարծեալ՝ կիզու և ծախէ զողջմոտութիւն նոցա և զհամեստութիւն : Ի՞նչա երիտասարդուհի կամ կուսան՝ որոյ աչք են ՚ի պատուհան , կամ է աւնամօթ , կամ սկսեալ է անամօթանալ . զի ամենայն հրդեհ ՚ի դոյզն մի կայծէ բորբոքի , և ամենայն մեծ վնաս՝ ՚ի փոքր վնասուէ գոյ յառաջ :

ԽԳ . Եթէ մի հաւատասցեն զգուստր իւրեանց կենցաղավարիլ ընդ երիտասարդի , թէ և ՚ի մերձաւորաց իցէ կամ յաղգականաց . զի մոլեկան ցանկութիւնն խռովէ զմիտան , մինչև մոռանալ զանձն , և վարիլ իբրև զանբան :

ԽԴ . Եթէ տրամեսցին դստերք՝ յորժամ զգուշութեամբ պահպանին ՚ի մարց իւրեանց . զի անկատար հասակ նոցա ոչ գիտելով զօգուտն՝ զոր ունին ՚ի պահպանութենէն , գուցէ տրամեսցուցանէ զնոսա , բայց գիտասցեն առ յապոյ՝ յորժամ լինիցին մայր դստերոց :

ԽԵ . Եթէ ուխտեսցէ արգելուլ զգուշութեամբ ընդ , և օգ՝ զհողմն սաստիկ , միշտ մնայ ծովն խաղաղ և անխռով . և օրիորդ ոք՝ եթէ պահ դիցէ աչաց իւրոց զի մի հայեսցի յարատ , և աւանջաց՝ զի մի լուիցէ զանպատեհս , մնայ հանդարտ և համեստ . ասա ցորչափ զաչսն ՚ի պատու

հան ունիցի, և զունկն 'ի բերանս այլոց, անհնար է նմա կալ մնալ 'ի տան համեստ և ամօթխտծ :

Ար 'ի կուսութեան իւրում մնացէ 'ի տան որպէս 'ի բանտի, յամուսնութեան իւրում գտցէ զվիճակ բարի: Այս շտտաշրջիկ՝ դիւաց է խաղալիկ :

ԽԶ. Բարեւոք առնեն կանայք, զի զսապատ ախանախուռ և ոսկեղէն զարդուց իւրեանց բաւում աչալըջութեամբ պահեն, և եթէ գէպ լինիցի երթալ 'ի տունս ազգականաց իւրեանց, ընդ ինքեանս առեալ ածեն, և փակոնօք ամրացուցանեն՝ զի մի կողոպտեսցի 'ի դողոց : Բայց ոչ բարեւոք առնեն՝ մինչ ոչ այնչափ զգուշանան դստերաց որչափ զարդուց իւրեանց, և յետ կորուսանելոյ նոցա զհամեստութիւն իւրեանց, զուր և ընդվայր հառաչեն և կոծեն :

Եւ որովհետեւ օրինօք բնութեան առաւել պարտին սիրել զզաւակս իւրեանց՝ քան զամենայն մեծագին զարդան, ապա առաւել արթնութեամբ պահեսցեն զնոսա, զի մի վտանգ կորստեան հասանիցի համեստութեան նոցա, և ընդ նմին եկեսցէ կորուստ ընչից, կորուստ զաւակի, և կորուստ բարի անուան :

ԽԷ. Բուստորն մինչ փոքր է՝ աշխատի մայրն 'ի կերակրել զնա և դարմանել. այլ մինչ լինի չափահաս, մայրն հանգչի, և դուստրն աշխատի :

Բայց այս հանգիստ մտքմտոյ՝ յաւելլու զաշխատանս մտաց ծնողին. զի պարտի շուրջ հայիլ և զգուշանալ 'ի պահպանութիւն դստերն, զի ըստ հաստրակաց առածին, որչափ մեծանայ զաւակն, այնքան մեծանան և ցաւք ծնողին :

ԽԸ. Որ ընտրէ հարանաջուցանել զգուստր իւր առն աղնուոյ՝ բայց մոլեկանի, կորուսանէ զպատիւ և զհանգիստ անձին իւրոյ :

ԽԹ. Չէ արժան հայել ՚ի փարթամութիւն փեսայացուն՝ այլ ՚ի խոհեմութիւն նորին. զի որ առնու զփեսայ հարուստ՝ բայց մոլի, առնէ ըզգուստր իւր մշտնջենաւոր գերի :

Ծ. Ոչ ընուն զպարտաւորութիւնս իւրեանց ծնողք, որ վասն վսեմութեան անուան և համբաւոյ իւրեանց՝ ոչ յօժարին տալ զգոստերս իւրեանց համեստ արհեստաւորաց, եթէ չունին նոքա զմեծութիւն բազում : Եւ մինչ դասերք իւրեանց անտես լինին ՚ի մեծատանց ածիլ ՚ի հարսնութիւն, անցեալ ըստ չափ հասակի՝ մնան ՚ի տան իբրեւ զայրի զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց :

Խսկ պատճառ այսմ մնասու՝ է անափառութիւն ծնողաց, որք խնդրեն զհարստութիւն, և ոչ զհամեստութիւն :

ԾԱ. Դժուարին է յոյժ, և բազում զգուշութեան պէտս ունի ընտրութիւն փեսայի, զի գլխովին զամանէ կախի երջանկութիւն կամ թշուառութիւն դասեր իւրեանց :

Եւսմ մի ընտրեսցեն փեսայացու զերիտասարդ որչայն սակա՝ զի է յաղնիւ տոհմէ, այլ զի կարէ լինել սկիզբն ազնիւ տոհմի : Օ՛ի են բազումք, որք զաղնուութիւն տոհմի իւրեանց սպառեն յինքեանս, և են՝ որք սկզբնաւորեն յինքեանց :

ԾԲ. Բարեւից խնջոյք՝ ոչ առնեն զհարսանխն վայելուչ, այլ յարմարութիւն փեսային և հարսին : Տուն տրտմութեան է այն հարսնարան, ուրոյ փեսայն և հարսն չեն միմեանց պատկան :

“Պատուիրեցէ՛ք որդւոց յերոց, պահել և առնել զա-
մենայն բանս օրինացս այսոցիկ ”. Բ. Օրին. ԼԲ. 46 :

“Որ խնայէ ՚ի գաւազան՝ ասեայ զըրրի իւր, իւր յը-
րիւն՝ խնամով խրապէ ”. Լ. Բ. 24 :

“Իսպեր՝ իցեն չո՛ւ զգոյշ կայ, և զգո-ւեր զնոսս և
համարյակեցո-ւցանէր. առն իմաստնոց քոր զնոսս, և չո գործ
Տեճ գրանի կապարեալ ”. Սիրաք. Է. 26 :

“Որ խրապէ զըրրի՝ շահեսցի զնա, և ՚ի Տեջ Բարեկամաց
փառաւորեսցի ”. Սիրաք. Լ. 2 :

“Որ ուսուցանէ զըրրի, նախանշաբէի առնէ զնշնամիս,
և առաջի բարեկամաց ցնծասցէ. Տեառս հայր նորա՝ և զէ
Տեառաւ, զէ նման իւր ելող յաշխարհի ”. Սիրաք. Լ. 3 :

“Հար՝ զի՛ զայրացո-ւցանէ՛ք զըրրիս յեր, այլ սնոցա-
նիջի՛ք զնոսս խրապո-ւ և ուսմամբ Տեառն ”. Լ. 4 :

“Որրի՛ք հնազանդ լերո-՛ք ծնողաց յերոց յամենայնի, զի
այն է հաճոյ առաջի Տեառն ”. Լ. 20 :

“Կամի՛մ զմանկամարդացդ՝ ամուսնանալ, որդիս ծնանել,
քնաբարս լինել. և զի՛ ինչ պարճառս քաւ հակառակորդին՝ ՚ի
հայկոյո-ւնն աղագ ”. Ա. Տիմ. Ե. 14 :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Բարեբաատիկ է ամուսնութիւն , եթէ ամուսինք պահեն զհաւատարմութիւն առ միմեաւնրս , և սիրեն զիրեարս որպէս զանձինս իւրեանց . մինչև այր և կին ոչ երեւիլ երկու զանազան անձինք , քան թէ մի հոգի յերկուս մարմինս բնակեալ . որք և իցեն ողջամիտ և աշխատասէր , ուրախ , հանդարտ , փափոխակի հոգածու ընտանեաց . այրն՝ յարտաքին գործս , և կինն՝ ՚ի կառավարութիւն տանն զբաղեալ . միսթարիչ միմեանց և օգնիչ , մինչ զի ոչ յայլ սակս՝ քան թէ կեալ յօգուտ և ՚ի հաճոյս իրերաց :

Բ. Ոչ է պարտ խնդրել զկին գեղեցիկ այլ բարեբարոյ : Կին գեղեցիկ տեսլամբ՝ այլ չարաբարոյ , է օձ գեղեցկախայտ :

Որ խնդրէ առնուլ զյոյժ գեղեցիկն ՚ի կնուութիւն , հուսկ ապա կամ խելագարի , կամ անկանի յաղքատութիւն :

Գ. Գեղեցկութիւն կնոջ ոչ է վայելչութիւն կերպարանաց նորա , որ աւուրց յաւուրս եղծանի , այլ համեստութիւն և հնազանդութիւն՝ որ ոչ գիտէ պակասիլ մինչև ցլախճան :

Դ. Որ յամենայնի զհետ երթայ կամաց կնոջ իւրոյ՝ առնէ զանձն գերի . և որ միշտ ընդդիմանայ՝ առնէ զինքն թշնամի : Ապա ամուսնացեալն առաւել պէտտ ունի խոհեմութեան քան զամու-

րին . զի ամուրին զիւր անձն միայն հոգաց բարւոյք կառավարել , իսկ ամուսնացեալն՝ զիւրն մի անգամայն և զամուսնոյն իւրոյ :

Ոչ է արժան առն ունել զկին իւր որպէս աղախին անարգ , և ոչ որպէս տիկին հրամանահան ինքեան , այլ պահել 'ի չափաւորութեան :

Ե . Ընդգամ է կինն՝ եթէ կամոյց առն իւրոյ հակառակ զինի . և խելագար է այրն՝ եթէ վիճէ ընդ նմա 'ի հրապարակի :

Զ . Կին՝ եթէ բարի է , պարտ է առաւել ևս խնամել զի բարեգոյն լինիցի . իսկ եթէ չար է , պարտ է համբերել զի մի չարագոյն ևս լինիցի :

Ե . Օգրապետ ոք իմաստուն՝ որ բաւական է կառավարել զմեծ իմն բանակ , տկարանոյ կառավարել զմի միայն կին դժնգակ . զի որ արտաքոյ մարդկութեան կենցաղավարի , չէ հնար մարդկային խոհեմութեան կառավարել զնա :

Ը . Ընդգամութիւն կնոջ՝ առաւել քան զերկրաշարժ կործանէ զտուն առն իւրոյ , և քան ըղհ հողմակոծ հրդեհ զամենայն ստացուածս նորա 'ի մոխիր լուծանէ : Որ կոմիցի գիտել ինչ զտանջանոց դժոխոց , ուսանիցի յայնմանէ որ ունի ըղհ կին անդգամ :

Թ . Սեծ արիութեան պէտս ունի տանիլ անդգամութեան կանանց՝ քան բռնութեան հզօր թշնամեաց : Սասն զի անդգամ կանանց բարկութիւնն է գաղանական , նախանձն դիւական , և սէրն կեղծաւորական :

Ժ . Սովորական մոլութիւն է ազգի կանանց , առ ոչ ինչ համարիլ զայն բարի զոր ունին , և ցանկալ

այնմ՝ զոր ոչ ունին, թէ և ստացումն նորին իցէ անօգուտ կամ դժուարին :

ԺԵ. Կանայք եթէ գտանեն փոքր մի համար ձախութիւն, աճեցուցանեն զամբարտաւանութիւն իւրեանց. եթէ զգան դոյզն մի անպատուութիւն, յարուցանեն զմեծ իմն խռովութիւն, զի զամենայն ինչ տեսանեն խոշորացուցիւ. սպա մեծ զգուշութիւն պիտի պահել զնոսա ՚ի չափաւորութեան :

ԺԶ. Կանայք երևին լինել դժկամակ և անհաւան ընդ գլխաւորութիւն արանց, տակով ընդ միտս՝ թէ ընդէր արք կարգեցան ՚ի վերայ մեր հրամանատար, և մեք եղաք հրամանակատար. Եւ որովհետեւ ոչ կարեն յայտնի ընդդէմ զինիլ, զի գիտեն լինել այնմ յաստուածային կարգաւորութենէ, սկսանին լռելեայն հակառակիլ. զի գանգատեն զբարուց արանց՝ թէ տիրողաբար հըրամայեն մեզ : Եւ հաւատի իմն երևի, թէ այս արտունջ յառաջ գայ յանհաւանութենէ գլխաւորութեան արանց. ապա թէ ոչ պարտ էր նոցա յամենայնի հլու և հպատակ կող ամենայն բարեկարգութեան արանց իւրեանց :

ԺԴ. Սաճառէ զանձն ՚ի ծառայութիւն անղերժ, որ գոլով ինքն աղքատ՝ առնու կին ընչաւէտ : Եթէ կամիս գիտել, թէ որ գերի իցէ կարի ողորմելի և դժբաղդ, իմա զայն՝ որ ծառայ եղեալ կնոջ իւրոյ՝ չերեւի լինել այր մարդ :

ԺԵ. Չէ նա այր իմաստուն, որ կործէ զսէր կնոջ հպատակուն. զի նոքա որպէս բարութ՝ նոյն պէս և սիրով են յողգողգուն :

Կին որպէս առաջին է 'ի սիրտդ տուն իւրոյ՝ մինչ կենդանի է նա, նոյնպէս առաջին լինի 'ի մոռացողս, մինչ յետ մահուան նորա ամուսնանայ ընդ այլում:

ՓԵ. Սանկամարդ կին՝ մինչ առաւել քան ըզ վայելուչն ճէ է և լայ 'ի մեռանիլ տուն իւրոյ, կսրուտանէ զպատիւ իւր. քանզի բազումք վայելուչ իմն զըպարտութեամբ ասեն զնմանէ՝ թէ լալագին կոծովն կամի կարծեցուցանել զանձն հաւատարիմ տուն իւրում, որպէս զի հաճեսցի որ տունուլ ըզ նա 'ի կնութիւն:

ՓԶ. Կանայք ոչ այլ իմիք այնպէս ըզձանան՝ որպէս տեսանել զայլս, և տեսանիլ յայլոյ. վասն որոյ եղան օրէնք 'ի վերայ կանանց՝ նստել 'ի տան, զի մի զայլս տեսանիցեն. և ծածկոյթ զանձամբ ունել, զի մի յայլոյ տեսանիցին:

ՓԷ. Ըն է վայելուչ արանց՝ թողուլ յաշխարհի յիշատակ յաւերժական զպատերազմական քաջութիւնս, զօգտակար մեծագործութիւնս, զիւ մաստուն մոտենագրութիւնս, և զնորանոր արհեստից հեղինակութիւնս. իսկ վայելուչն կանանց ազգի՝ է թողուլ զհամբաւ համեստութեան իւրեանց:

Գեղեցկութիւն կանանց դառնայ յանարգանս նոցա, թէ չիցեն ամօթխած:

ՓԸ. Բնական է արանց լինել սակաւախօս, և կանանց՝ շատախօս. զի այրն 'ի կաւոյ երկրի սաեղծաւ, և կինն յոսկերէ կողին: Ապաքէն կաւ ընդ կաւոյ զարկուցեալ՝ մեղմ ինչ շաջիւն լինի լսելի. բայց ոսկր ընդ ոսկր բախեալ՝ արձակէ գանգիւն ազդող լսելեաց:

Որ զխորհուրդ իւր յուսկանէ պատմէ կանանց ,
փութով գտանէ քարոզեալ 'ի վերայ տանեաց :

ԺԹ . Եթէ 'ի շատխօսութեան կանանց ոչ գը
տանէր բամբասանք , ոչ որ բարկանայր նոցա , գի-
տելով թէ շատխօսութիւնն ընդաբոյս է բա-
րուց նոցա :

Որ որ կամի լսել զուսայնարանութիւնս , խօ-
սակից լիցի ընդ կանանց :

Ի . Կանայք՝ մինչդեռ ունին զմի հոգի , գրժ-
ւարաւ նուաճին . ապա յորժամ ունիցին զերկուս ,
(այսինքն յղի իցեն ,) ո՞վ է որ կարաոցէ յաղթել
նոցա . զի վաղվաղակի կորուսանեն զմին , գուցէ
և զերկուսն : Եւրա խոհեմութեամբ պարտ է կեն-
ցազալարիլ ընդ նոսա . որք իբրև անօթ բրտի 'ի
դոյզն բախմանէ փշրին :

Ոչ ինչ են զարմանք՝ եթէ տղայք սովորաբար
լինին անխրատ , քանզի 'ի կանանց ծնանին , և 'ի
կաթանէ նոցա սնանին :

“ Կին Ժրագլուխ՝ պատի է առն իւրոյ . որպէս որդն՝
Գայտի Զնաստիւրէ , նոյնպէս Կորուսանէ զայր՝ Կին Նաբագործ ” .
Լուսի . ԺԲ . 5 :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԵՐԻՏԱՍԸՐԴ

Ա. Երիտասարդք այնքան կրթեցին ու ուսումնասիրեց և առաքինեաց, մինչ զի ՚ի բաժանիլ և ՚ի հեռանալ իւրեանց՝ կարող եղիցին անկորուստ յուշի ունել զբանս նոցա իբրև ուսուցիչ բարեխրատ :

Ար ունի զիմաստութիւն, և զհաճոյական բազաւաւարութիւն, յոր վայր և երթիցէ, յորպիսի ձախորդութիւնս և անկանիցի, գտանէ զփառս և զհամբաւ բարի :

Երիտասարդ իմաստուն է որպէս ծառ խորարմատ, զոր հողմունք արկածից թէպէտ և շարժեն զնա, այլ ոչ կարեն կործանել :

Բ. Երիտասարդ մեծազգի՝ սովորեալ ՚ի մանկութենէ իւրմէ ՚ի զեղխութիւն և ՚ի զեղծ վարս, ՚ի վախճանի անկանի ՚ի թշուառութիւն, և լինի նպատակ նախատանաց ՚ի մէջ աշխարհի. զի մեծամտութիւնն յառաջ եկեալ ՚ի սլայծառութենէ տոհմին, չթողու նմա խոնարհիլ ՚ի չափաւորութիւն. և սովորական մոլութիւնն արգելու ստանալ զբարի վարս :

Գ. Բազումք յազնուական երիտասարդաց՝ պատճառաւ հարստութեան իւրեանց ուսանին զբազում մոլութիւնս. և կորուսեալ զհարստութիւնն՝ ոչ կորուսանեն զմոլութիւնսն :

Դ. Օգրմանք են, զի որդիք աղքատաց ջանան

ստանալ զարծաթ, զի լինիցին մեծատուն. և որդիք մեծատանց՝ զհետ են վատնել զարծաթ, զի լինիցին աղքատ. և բազումք են այսպիսիք՝ որք կորուսեալ զհայրենի փարթամութիւնն, չըջին աղքատ և կարօտեալ:

Ե. Հասակն երիտասարդական դիւրասահ է յամենայն հաճութիւնս. վասն որոյ և ախորժակին՝ թէ և երեւեցի նմա անմեղ, տակաւին սրտոս է նմա կասկածիլ, և խորհուրդ հարցանել իմաստնոց և փորձառուաց, և ընտ խրատու նոցա վարիլ:

Զ. Արժան է մարդոյ ոչ հաւատալ անձին իւրոյ, զի մի զիւր ինքն խաբեցցէ. և ոչ մոռանալ զկիրս իւր՝ յորոց երբեմն խաբեցաւ, զի մի այլ ևս խաբեցի ՚ի նոցանէ: Աւելորդ որ անծանօթ ճանապարհի հետևի առաջնորդի. բայց զարմանք են, զի երիտասարդ՝ որ ճանապարհորդէ ՚ի հասակ ծերութեան, ոչ հետևի առաջնորդութեան ծերոց:

Է. Ա՛ որ սխալի, բայց այնու ճանաչէ զպաւհատութիւն իւր, զգաստանայ, և օգտի. և է՛ որ սխալի, բայց այնու առաւել կամակորի ՚ի կարծիս իւր, և վնասի. զի տգիտական սխալմունքն դառնան ՚ի յանդուգն խելադարութիւն, և վնասեն չարաչար: Աւստի ոչ այնքան մեղադրելի է նա՝ որ սխալի, այլ նա՝ որ ոչ կամի ճանաչել զսխալանս իւր և ուղղիլ. իսկ որ ոչ ուղղի կամաւ, վնասի ահամայ:

Ը. Աւր չիք նախատեսութիւն ապառնեաց, փորձառութիւն անցելոց, բարեկարգութի՛ ներ-

կոյից՝ գահավէժ լինին միտք 'ի գործել զանկար-
գրս : Իսկ որ ճանաչէ զխաղանս իւր և խոստո-
վանի , չէ յանդիմանութեան արժանի , քանզի
նշան է ազնուութեան հոգւոյ նորա . և թէ այ-
նու սխալմամբ ուսաւ զգուշանալ յապագայ ար-
կածից , և բարեկարգել զընթացս իւր , քանզի չիք
ինչ ծայրագոյն յանցանք որ խոնարհ խոստովանու-
թեամբ չիցէ ներելի . ապա չէ արժան վհատիլ
ումեք՝ թէ և անկեալ իցէ 'ի վտանգս , այլ անվե-
հեր սրտիւ ջանալ 'ի գտանել հնարս ազատու-
թեան :

Թ . Երիտասարդք՝ որք պատուադիր լինին ար-
գոյ ծերունեաց , զորս փորձառութիւնն բազում
իրաց արարեալ է իմաստունս , 'ի ծերութեան
իւրեանց գտանեն զպատիւ և զյարգանս իբրեւ
փորձառուս և խոհականս . զի զոր սերմանէ ոք ,
զնոյն և հնձէ :

Ժ . Երջանիկ լինէին մարդիկ , եթէ յերիտասար-
գական հասակի ունէին զխոհմութիւն փորձա-
ռու ծերոց , և 'ի տիս ծերութեան՝ զզօրութիւն
առոյգ երիտասարդի : Երանի էր եթէ երիտա-
սարդք 'ի փոխ առնուին զխոհմութիւն 'ի ծե-
րոց , և ծերք՝ զզօրութիւն յերիտասարդաց . զի
բազում ինչ զգայ ծերն , զոր ոչ զգայր յերիտա-
սարդութեան իւրում . և բազում ինչ կարէ երի-
տասարդն , զոր ոչ կարոսցէ առնել 'ի ծերութեան :

ԺԱ . Բարեվիճակ է մանուկն , որ ընդ զարգա-
նալ և աճել հասակին՝ զարգանայ և առաւելու
գիտութեամբ և առաքինութեամբ . այնպիսին և
'ի պակասիլ ծերութեամբ 'ի զօրութենէ մարմնոյ ,

ոչ պակասի 'ի խոհականութենէ և յառարկանութենէ :

ՃԲ . Երիտասարդութիւնն է դստող ինքնահաճութիւն , որ հաւատարմացուցանէ անձին՝ թէ կարէ առնել զամենայն , և համարձակ միտ յամենայն վտանգս , և անկանի յորոգայթ : Եւ երբեմն Լստուած թոյլ տայ նոցա սխալիլ , որպէս զի ծանկոյեն զմարդկային տկարութիւնն , և զգաւտասցին , և մի ևս 'ի զօրութիւն անձին ապաստան լիցին :

ՃԳ . Սխալանք ծերոց դժուարաւ ուղղին , զի ծանր թուի նոցա անսալ խրատուց , նմանեալ հինաւուրց ծառոյ՝ որ 'ի թիւրութենէ ոչ իւրք արհեստիւ ուղղի : Օրբ՝ թէ և ծանկոյեն զպակասութիւնս իւրեանց , ոչ կարեն զգաստանալ . զի վատ թար սովորութիւնն եղեալ է նոցա երկրորդ բընութիւն : Երահասակ երիտասարդք նմանին մատաղասունկ ծառոյ , և դիւրաւ ուղղին՝ եթէ անոան խրատուց բարեաց :

ՃԴ . Եւանդագին երիտասարդք առաւել կարօտ են խրատուց՝ քան դրամոց . զի եթէ խրատեալ իցեն և բարեկարգ , թէ և չունիցին ըզդրամ , չէ ինչ դժուարին նոցա ստանալ զայն , և 'ի դործ ածել յօգտակար իրողութիւնս : Իսկ եթէ ունիցին զգրամ՝ բոց իցեն անխրատ , հնար է վատնել զայն 'ի մոլեկան դործս , և մնալ միշտ յաղքատութեան 'ի վնաս անձանց իւրեանց :

Իսկ ծերք՝ որք առաւել յաղքատութեան , առաւել կարօտ են դրամոց՝ քան խրատուց . քանզի բազմամեայ փորձառութեամբ վաղու ևս խրա-

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ա. Յատուկ է մարդկային ազգի յայանել ընկերին զիմացուածս մտաց իւրոյ, և զկիրս անձին՝ զհաճոյս կամ զանհաճոյս, վասն որոյ իւրութանչիւր ազանց տուեալ եղեն ձայնաւոր նշանք կամ բառք՝ յայտ առնել նորօք զտրամախոհութիւնս, կամ զներքին բանսն. և միայն հրահանգեալ ազանց պարգևեցան գրաւոր նշանք կամ գիրք՝ ի կերպաւորել և յերևեցուցանել զբառս կամ զխօսս:

Եւ քանզի ձայնաւոր բառք կամ խօսք առ ժամայնք են և ցնդականք, և ոչ ինչ օգտեն առ հեռաւորս և առ ապագայս, վասն որոյ մասնաւոր պարգև Լստուծոյ յարգեցան նշանադիրք, որ զբանն մտաց՝ միանգամայն և զբարբառ լեզուի առ հեռաւորս և առ ապագայս հասուցանեն, և զգործս անցելոց և ներկայից յաւերժացուցանեն ազգէ յազգ:

Հրեշտակք ոչ են կարօտ գրոյ, զի չունին պէտքս բարբառոյ. այլ զոր միանգամ կամին յայտ առնել, տպաւորեն զայն ի միտս միմեանց: Եւ բանք չունին միտք և զբան, վասն որոյ անպիտան է նոցա բարբառ և գիր, զի զոր պէտս ունի պահպանութիւն բնութեան միոյն՝ ազգ առնել միւսոյն, վարի նշանաւ անյօդ և անխօս ձայնի:

Եւսմիայն մարդոյ բանաւորի և քաղաքականի պիտանի եղև գիր, վարիլ նորօք ի հոգևոր և ի

մարմնաւոր պէտս . զի և աստուածային պատուի-
րանք գրով դրոշմեցան , և աւետարանական և
առաքելական պատգամք գրով աւանդեցան , և
ամենայն օրինադրութիւնք և կարգք և կառա-
վարութիւնք համօրէն տիեզերաց , և դաշինք և
սակարկութիւնք և առեւտրութիւնք մասնաւո-
րաց՝ գրով վճարին :

Այս օր անպիտան համարի ուսանիլ ղգիր և
զկարդացումն , արհամարհէ ղշնորհն Աստուծոյ ,
զի գիրն ազդեցութեամբ շնորհացն Աստուծոյ
պարգեւեալ է մարդկութեանս . և հաւատարի և ս-
անբանից , զի ղերևակայեալն ոչ կարէ նշանակել
գրով , մանաւանդ զի անբանադոյն քան զանբանա-
գտանի , զի նոցա ոչ է պիտոյ գիր , իսկ սմա պի-
տոյ է , բայց անգոսնէ և ոչ ուսանի :

Բ . Որ ընթեռնու ղգիրս , խօսի ընդ մարդիկ՝
որք իսկզբանէ աշխարհի մինչև ցաւուրս իւր ան-
ընդհատ յաջորդութեամբ քաղաքաւարեցան յաշ-
խարհի . և լսէ 'ի նոցանէ՝ զոր միանգամ ասացին
կամ արարին յընթացս կենաց . և խրատեալ 'ի
բանից և 'ի գործոց նոցա , ուսանի ատել ղմեա-
սակարս , և սիրել զօգտակարս 'ի պահպանել զան-
ձըն , զօրանալ 'ի ձախողակս , և անընկճելի մնալ
'ի տարադէպ պատահարաց , ուղղել ղմոլորութիւն
զգայական կարողութեանց և գործարանաց իւրոց .
բարեկարգել ղկիրս և ղբաղձանս և ղամենայն
չարժմունս հոգւոյն . խոկալ , կամիլ , և աշխատիլ
'ի բարին առ 'ի լինել երջանիկ :

Գ . Որ շարագրէ ղգիրս , խօսի ընդ մարդիկ՝
որք յաւուրց անտի իւրոց մինչև 'ի կատարած

աշխարհի հետզհետէ գալոյ են յաշխարհ : և ուսուցանէ նոցա զամենայն, որք կարևորք են 'ի լուսաւորութիւն մտաց, և յուղղութիւն բարուց : տայ ճանաչել զպարտաւորութիւն և զյարգ մարդկութեանս : պատուասիրել զառաքինութիւն, և ատել զմոլութիւնս : ջանալ և աշխատիլ վասն յատուկ պիտոյից և օգտի իւրեանց առ 'ի լինել երջանիկ : Այս հարկաւոր է ամենայնի գոնէ ընթեռնուլ և իմանալ զգիրս, զի ծանիցեն զանձինս թէ մարդիկ են :

Չիք զբաղումն օգտակար՝ քան զզրաղումն գրոյ :

Դ. Ա' ինչ զարմանար, թէ զիճորդ ոմանք ոչ փափագին ուսման գրոյ. զի ահա և անտուէրք ոչ ըզձանան մարդկային կերակրոյ :

Ե. Եթէ բարձցի 'ի մարդկանէ գիտութիւն, ոչ ինչ գտանի զանաղանութիւն 'ի մէջ մարդոյ և անասնոյ : Զանկալի է լինել աղքատ և իմաստուն՝ քան սոգէտ և մեծատուն :

Որ ճոխանայ ընչիւք, զբարեկամս նուաղեցուցանէ, և զթշնամիս առաւելու, և որ ճոխանայ իմաստութեամբ, զբարեկամս առաւելու, և ըզթշնամիս նուաղեցուցանէ :

Նա է հարստագոյն՝ որ գիտէ բազում ինչ, և նա աղքատագոյն՝ որ գիտէ և ոչ ինչ :

Զ. Որ ցանկոյ անմահութեան, ջանացէ լինել իշխան մեծագործ, կամ իմաստուն մատենադիր, զի յիշատակ սոցա յետ մահու իւրեանց մնոյ անմահ :

Ե. Քաղց մարմնոյ չատանոյ սակաւ կերակրով. իսկ քաղց մտաց ոչ գիտէ ասել շատ, զի որքան

առաւել ուսանի, այնքան առաւելլաւ քաղց նորա. որ եթէ ոչ գտանիցէ օգտակար ուսանելի ինչ, գիմէ 'ի վնասակարս, քանզի չունի յագուրդ:

Լսաւ պարտ է անպակաս տալ մտաց զոգեշահ ճարակ 'ի բժշկել զքաղց նորա, զի մի գուցէ ձըգեսցի 'ի վնասակարս, և 'ի հոգևոր կենաց զբրկեսցի:

Ը. Փոփոխ կերակուրք գրգռեն զախորժակս առ 'ի ուտել, զի ապրեսցի ըստ մարմնոյ. պէսպէս գիտութիւնք գրգռեն զմիտս առ 'ի զբաղնուլ, զի կեցցէ ըստ հոգւոյ. զի եթէ միտք ուրուք յափրացի միովն և տաղտկացի, յայլ ինչ գիտութիւնս պարսպեսցի և օգտիցի:

Թ. Ոչ է իմաստուն որ գիտէ որչափ պիտոյն է, այլ որ գիտէ՝ որչափ կարելի է գիտել:

Ժ. Յատուկ է իմաստնոյ գիտել բազում՝ և խօսիլ սակաւ, որսէս յատուկ է տգիտաց խօսիլ բազում՝ և գիտել սակաւ, կամ ոչ ինչ:

ԺԱ. Լաւ է կուրութիւն աչոյց քան կուրութիւն մտաց. կոյրն աչօք ոչ տեսանէ զլոյս արևու, կոյրն մտօք ոչ ճանաչէ զանձն իւր: Քանզի գիտել արժան է ամենայն ումեք, թէ յինչ վախճան կարգեալ է կեանք մարդոյ. ապա եթէ չգիտիցէ՝ և չկամիցի գիտել, իբրև 'ի խաւարի մուրեալ չըջի. և ոչ ևս խնդրէ ուղեցոյց առաջնորդել ինքեան, նմանեալ նաւու՝ որ 'ի լոյնատարր ծովու իցէ, և չունիցի ղեկավար ճարտար՝ հմուտ ընթացից աստեղաց, և ծանօթ կղզեաց և եզերաց. և զի՞նչ այլ ինչ առաջի կայցէ նմա, բայց եթէ նաւաբեկութիւն և կորուստ:

ԺԲ. Բնորելի է տրամիլ ընդ իմաստնոց՝ քան զուարճանալ ընդ անմտաց, զի յիմաստնոց կարէ գտանել որ զմխիթարութիւն սրտի, իսկ յանմտաց միայն զտանջանս մտաց :

ԺԳ. Երջանիկ կեանք գտանի միայն յիմաստունըս, զի տգէտն՝ եթէ ապրիկար որ իցէ, գուցէ նուաճի ընդ ձեռամբ այլոց, եթէ աղնուական՝ գուցէ ամբարտաւանեացի, եթէ փարթամ՝ գուցէ մոլեցի ՚ի հեշտութիւնս մարմնական, եթէ աղքատ՝ գուցէ ագահիցէ ընչից օտարաց, եթէ ուժեղակ՝ գուցէ լինիցի յանդուգն, զի որովհետև խաւարաւ տգիտութեան մթագնեալ է լոյս բանին, ոչ կարէ գտանել զորքունական զկուռ պաշտայն, այլ խոտորի յաջ՝ և կամ յահեակ, իսկ իմաստունն՝ վասն զի ունի առաջնորդ ինքեան ըզբանն, և նպատակ զառաքինութիւն, գնոց անխոտոր և անսասան :

ԺԴ. Ոչ նոյն վիճակ է իմաստնոց և տգիտի, զի իմաստուն որ՝ թէ և սխալեացի ՚ի մեծամեծս, կարէ աակաւին զինքն ուղղել. իսկ տգէտն թէ և վրիպեցի ՚ի փոքունս, մնաց անուղղելի՝ եթէ ոչ որ յիմաստնոց ձեռնտու լինիցի նմա, զի ոչ գիտէ թէ զիարդ արժան է յառնել ՚ի գլորմանէ :

ԺԵ. Օրբմանան տգէտք ընդ իմաստունս, եթէ զիարդ կարեն զգործ մեծ և սքանչելի ՚ի գլուխ ածել, զի չեն բաւական հասու լինել խորախորհուրդ դիտողութեան մտաց նոցա՝ առ ՚ի գտանել զպատճառս, յորոց գրեթէ հարկաւ յառաջ գայ այնպիսի գործ :

Ոչ զարմանան իմաստունք ընդ անմիտ գործս

տգիտաց , զի խելամուտ են և գիտեն՝ թէ առանց նախատեսութեան պատճառացն զորմէ կախէր գործն , վաղվաղակի ձեռնամուխ եղեն առնել :

ԺԶ . Ընդվայր տագնաւին մարդիկ յաճեալ ընդ ծով և ընդ ցամաք 'ի ստանալ զոսկի . զի թէ ըստասցին զիմաստութիւն և զառաքինութիւն՝ որ առ դուրս կոյ իւրաքանչիւրոց , կամ դիւրաւ ստանային զոսկին , կամ անպիտան լինէր նոցա ոսկին , և ոչ աշխատէին ընդունոյն :

ԺԷ . Իմաստունք եթէ լինէին բազում , և տգէտք սակաւ վաղու ևս հալածական լինէին տգէտք . բայց այժմ իմաստունք հալածին 'ի տգիտաց , զի սակաւութիւ են յոյժ :

ԺԸ . Սարդոյն պիտոյ է մարդ՝ զի արասցէ ըզմարդն մարդ . մարդն եթէ ոչ լինիցի մարդ , ոչ առնէ զմարդն մարդ :

ԺԹ . Յատուկ է առաքինութեան անկորուստ ունել զվարձս իւր . զի իմաստուն որ և առաքինի՝ թէ և 'ի ծառայութիւն վարեցի , տակաւին փայլի յերեսս նորա շնորհք բարելուութեան . և գլխաւ տանէ զսիրելութիւն և զպատիւ , իբրեւ վարձք առաքինութեան և իմաստութեան իւրոյ , և լինի երջանիկ :

Ի . Քաղցր և ողոր բանքն իմաստնոց առաւել յաղթեն թշնամեաց , քան զահագին ումբս պատերազմադաց :

ԻԱ . Լա է սիրելի լինիլ սակաւութիւ իմաստնոց , քան թէ բազում տգիտաց :

ԻԲ . Սի հպարտացի գիտունն ընդ պայծա-

ուսման մտաց իւրոց, զի կայ տակաւին ՚ի դիւրասահ մարմնի :

ԻԳ. Աշխարհս է լիճ աղտեղի, ՚ի մէջ նորա մուտ և ել. մարմինդ նաւ՝ խելքդ թի, վարեալ թիդ՝ ելանել :

ԻԻ. Սոսկան մարդիկ եթէ արեգակն փոխեալ զհոսման իւր՝ սփռեացէ զմէզ մթուածան, և իմաստունն՝ թէ տգիտացեալ զանձնէ՝ արասցէ զգործ մուկան : Աս է ուսանել բարիոք գործել քան բարիոք խօսել :

ԻԵ. Ո՛վ իցէ որ ոչ մեղադիր լինիցի երկրի, զի ժուժայ կրել զիմաստուն որ, որոյ բանք իցեն բարի, և գործքն յուր. զի ճոռումբանէ զառաքինութենէ ՚ի զարմացումն լսողաց, և գործէ զմուսմանս ՚ի գայթակղութիւն հասարակաց : Տուրեան յորումն փոխարկի, եթէ իմաստուն որ լինիցի մոլի :

ԻԶ. Սխալման գիտութեան է ուղղութիւն վարուց. ապա եթէ գիտուն որ չունիցի զվարս բարիս, խոտորեալ է ՚ի վախճանէ, և չէ խելապէս գիտուն, զի վախճանն է պսակիչ և տեսաւ կաւորիչ գործոյն :

ԻԷ. Այսպիսի ամօթ է իմաստնոյն, եթէ անգրագէտ որ առաւել քան զնա լիցի բարեմոյն : Չէ նա ճշմարիտ իմաստուն՝ որ ուսեալ է զբաղում գիտութիւնս, այլ որ ուսեալ է ևս գործել զբարիս :

Օտարմանք են՝ զի ոմանք ՚ի գիտնոց ՚ի խօսիլ և ՚ի շարադրել զգիրս՝ արթուն մտօք շուրջ հային, զի մի սխալեցին, այլ ՚ի գործս բարուց ոչ Զանտն

զգուշանալ, զի մի վերայեսցին : Օ՛րհնչ օգուտ է մարդոյ գիտել զբաղումս, և ոչ գիտել զիւր ինքն :

Ի՞նչ . Իմաստունն չարաչար վարուք իւրովք գայթակղեցուցանէ զբաղումս, քան թէ գռեհիկ որ մալի, զի գռեհիկն յաչս ամենեցուն է անարգ, և ոչ որ յանձն առնու նմանող լինիլ նմա, իսկ իմաստունն է որպէս հայելի, և նպատակ հասարակաց, որում բազումք լինին նմանող, և զհետ երթան մոլորութեան նորա :

Ի՞նչ . Բազումք զբաղում գրեանս շարադրեցին, և զուսանողսն արարին այն նրբամիտ և գիտուն, այլ ոչ բարի և առաքինի, զի ոչ յայն սակա աչխատեցան ՚ի գրել զգիրս՝ զի ընթերցողք նոցա ուսանիցին գործել զբարիս, և լինիցին բարի, այլ զգիտութիւնս իւրեանց միայն յայտնել ջանացին վերացեալ մտօք :

Բարքէն սկստ է ուսանիլ զգիրս իմաստասիրականս, ոչ յայն սակա՝ զի համբաւեսցի գիտուն միայն, այլ մանաւանդ զի լինիցի բարի : Բանգի մարդ գիտուն և առաքինի՝ է իբրեւ մաքուր ոսկի՝ աղնիւ տկամբ ընդելուզեալ և զարդարեալ . իսկ եթէ զերկոսեանն միանգամայն ոչ կարոցէ ՚ի ձեռս բերել, ընտրելի է լինել բարի քան գիտուն :

Ի՞նչ . Եւ է ճշմարիտ գիտուն՝ որ զօգուտն իւրաքանչիւրոց ուսուցանէ . իսկ նա որ գիտէ, բայց ինչնայէ ուսուցանել որոց խնդրեն ՚ի նմանէ, ոչ միայն կորուսանէ զոր գիտէ, այլ և ընդ անձին հակառակի, և բոլոր մարդկան թշնամի լինի, զի ոչ ինքն վայելէ զբարիսն զոր ունի, և ոչ այլոց մատակարարէ . զայնպիսին արժան է ընդ խելագարս չքղ-

Թայեւ իբրեւ անդէտ անձին, և հասարակաց օգտի :
 ԱՆ. Ոչ որ համարի զանձն դժբաղդ և թըշ-
 ւառ՝ պակասութեամբ անծանօթ և անհաս բա-
 րեաց, կամ զոր կարծէ ունել, բայց եթէ նա՝ որ
 ճանաչէր զբարեմասնութիւն ինչ կարելի, այլ ոչ
 ջանաց ՚ի ձեռս բերել, և կամ ունէր՝ և անհո-
 գութեամբ կորոյս :

Վասն որոյ տգէտք՝ սրբ անհասանելի վարկա-
 նին զառաքինութիւն և զշնորհս՝ զորս կարէին
 ստանալ, և մոլիք՝ որբ ոչ համարին զանձինս զըր-
 կեալ ՚ի հոգեւոր բարեաց՝ զոր ունէին յառաջա-
 գոյն, բայց կորուսին, եւ արդարեւ դժբաղդ և
 թշուառ : Որոց եթէ հաստատեալ էր ՚ի միտս՝
 թէ չէ անհնարին գործել զառաքինութիւն և
 ստանալ զշնորհս, կամ թէ չար է կորուսանել
 զբարեմասնութիւն ինչ հոգեւոր քան զամենայն
 բարիս կենցաղոյս, յիրաւի ցանկային մահու չափ
 վիշտս աշխատանաց յանձն առնուլ առ ՚ի ստա-
 նալ զնոստ, քան թէ առանց նոցա կեալ օր մի :
 Ուրեմն որ կամի զարթուցանել զբաղձանս տգի-
 տաց ՚ի սէր տառաքինութեան և շնորհաց, նախա-
 ծանօթս արացէ զնոստ տառաքինութեան, և կա-
 րելի գոլ ցուցցէ, և զգայուսցէ մոլեաց զյարգ
 բարւոյն՝ յորմէ զըկեցան, որպէս զի ինքնին շար-
 ժեցցի ախորժակ նոցին՝ առ ՚ի ստանալ զառաքի-
 նութիւն և զշնորհս, և զկորուսեալ բարիսն անդ-
 րէն ՚ի ձեռս բերել :

ԼԲ. Ըստուած զոր ինչ յայտնեաց, և որքան
 յայտնեաց, միայն զայնոսիկ պարտին գիտել մար-
 գիկ : Իսկ զոր ինչ կամեցաւ ծածկել, ոչ է պարտ

այնպիսի լինել խուզարկու : Քննութիւն դադարեացն Մատուծոյ ոչ մնայ անպատիժ , զի բողոքմ ինչ ծածկէ Մատուած վասն տկարութեան մարդկան , և վասն անսահման բարութեան իւրոյ և ի մատուութեան : Օ՛ի այն է մեզ օգտակար ՚ի գիտել , որ ունի կախումն զանձնիշխան կամոյց մերոց , այսինքն է՝ խոկալ զբարին և տռնել : Իսկ որ ոչ կախին զմէնջ , զգիտութիւն նոցա պահեաց Մատուած ինքեան միայնոյ , և ոչ սակաւ շահ է մեզ չգիտել զնոսա :

ԼԳ . Սղբունք մարդկային գործոց՝ եւ զգայութիւնն , իմացականութիւնն , կամքն , կիրքն , եթէ իմացականութիւնն չիցէ լուսով գիտութեան պայծառացեալ , թիւր է զնա զգայութիւնն զհետ կրից իւրոց , և նա զկամս՝ որ է գործադիր և հուս պատճառ գործողութեան : Իսկ թիւր կամոց ներգործութիւնն օտարացուցեալ զմարդն ՚ի մարդկութեն կենցաղավարութենէ՝ արկանէ յանբանից կարգ . վասն զի մարդն որոշի յանբանից՝ միայն իմացականին լուսով և ուղղութեամբ կամոց . ապա ՚ի մթադնիլ բանին՝ և ՚ի թիւրիլ կամոց , չեր խտիր ՚ի մէջ մարդոյ և անտանոյ :

Յայտ է փորձն ՚ի խելագարս և ՚ի տղայս , որոց միոյն իմացականութիւնն խանգարեալ է , և միւսոյն դեռ ոչ հասունակեալ , որք յորդորմամբ զգայութեան տռնեն զոր ինչ տռնեն . վասն որոյ օրէնքն ոչ դատին զնոսա արժանի պատժոց և վարձուց , զի գործք նոցա ոչ է գործ մարդկային՝ այլ գործ մարդոյ , վասն զի ոչ առնեն իմացական ճանաչմամբ և ազատ կամօք , այլ կոյրզկուրոյն և

իր բնական ազդամբ :

Ուրեմն պարտ է կարևոր գիտութեամբ լուսաւորել զաչս մտաց , զի մի իբրեւ զաչացու մութացիկ ընդ ձեռն զգայութեան յածեալ շրջեցի վասն փշրանաց հայի՝ այսինքն վասն մարմնական հեշտութեան՝ ի դրունս զգայական կրից , և նքթիցի իսպառ : Վասն որոյ որ զուրկ է ի լուսոյ գիտութեան , մտօք կոյր է , և քաղցեալ շրջի , և կեայ իբրեւ զանբան :

ԼԴ . Տեսական գիտութիւնն՝ առնէ զմարդս իմաստուն ի խօսս , և արհեստականն՝ բաղմահնար ի ձեռագործս . մին պատաղի զբնականօք կամ զգերբնականօք , մինչև ի զգալեաց աստի վերանալ ի ծանօթութիւն իմանալեաց . և միւսն պատաղի զարհեստականօք կամ զնիւթաւորօք , մինչև ի նմանութիւն բնական իրաց յարմարել զարհեստակերտեալն իւր :

ԼԵ . Ոչ տեսականն և ոչ արհեստական տոնեն զմարդն բարի , զի մարթ է լինել բաղմաց քաջաւարժ ի տեսական և յարհեստական գիտութիւնն , բայց մոլի ի վարս . իսկ բարոյական գիտութիւնն առնէ զմարդն բարի : Օ ի սլ գիտութիւնք զմիտս կատարելագործեն ի կարգի առ ճշմարիտն , և սա զկամս ուղղէ ի կարգի առ բարին . և մարդիկ վարձատրին յատուծոյ կամ պատժին ի ներգործութենէ կամաց՝ և ոչ ի ներգործութենէ մտաց : Լսա պարտ է ուսանիլ զբարոյական գիտութիւնս առ ի ուղղել զկամս ի բարին :

“ Իմաստութիւնն օգնէսցէ իմաստոյն քան զքաւսն իշխոն
որ իցեն ՚ի քաղաքի ” . Ժողով . Է . 20 :

“ Օ՛ր որոյ զԻմաստութեամբ զանց արարեալ՝ ոչ միայն
ձեռնեցան առ ՚ի շնանալէն զԲարիս , այլ և զանմարտութեան
յիշատակ լեղին յաշխարհի ” . Իմաստ . Ժ . 6 :

“ Սոքանի զձեռս իւր Բանգէպն յապենի ” . Լճակ .
Ի Զ . 26 :

“ Օ՛րաւայ իմաստուն պիւրեսցէ պիւրանց անմաւոյ ” .
Լճակ . ԺԷ . 2 :

“ Ո՛ր սքանայ զհանճար՝ սիրէ զանցն . և որ պահէ զԻ-
մաստութիւն՝ պահէ զԲարիս ” . Լճակ . ԺԹ . 8 :

ԳԼՈՒԽ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ՎԻՃԱԿ ԿԵՆՑԱՂՈՅՍ

Ա . Արկին է վիճակ մարդկան , մին՝ աստեա-
լըս , և միւսն՝ հանդերձեւոց . և ՚ի նոսա զօր ինչ
ունին վայելել բարիս , են պարգև բարերարու-
թեանն Լստուծոյ : Օ՛ր որպէս ինքն Լստուած
ստեղծ զմարդն , նոյնպէս ինքն զամենայն պիտոյս
նորա յառատութենէ իւրմէ չափով , կշռով , և
կարգաւ շնորհեաց , և շնորհէ օր ըստ օրէ յօգուտ
իւրաքսնչիւրոց . զի որ տայ զգող , տայ և զհետե-
ւակն գողոյ :

Եւ զերկիրս զայս իբրեւ զսեղան բարեւից զարդարեաց ՚ի վայելիս մարդկան, և զընդհանուր բարիսն՝ զլոյս, զօր, և զջուր անձրևոյ, որք են կարի հարկաւորք և մեծ, ետ ամենեցուն միապէս:

Իսկ զմասնաւոր բարիսն ինքեան միայնոյ յատկացոյց տալ ում կամի, որքան կամի, յորժամ կամի, զիտարդ և կամի. Թէ զքնական բարիսն, այսինքն՝ զմարմնական կենաց տեղութիւն, զառողջութիւն, զուշիմութիւն, զուժեղութիւն, և այլն. և Թէ զստացական բարիսն, այսինքն՝ զխանութիւն, մեծութիւն, հարստութիւն, և այլն: Վասն զի այսոքիք ոչ ըստ կամաց մարդկան, այլ ըստ կարգադրութեանն Նստուծոյ պարգևին. ըստ այնմ, «Տիրէ բարձրեալն Թագաւորութեան մարդկան, և ում կամի տացէ զնա» . Դան. Դ. 29:

Բանզի բարիք և վայելչութիւնք աշխարհի՝ որովհետեւ են ներկայ, զգալի, և չափաւոր, եթէ որ կամիցի ունել մի ինչ յայնցանէ, հարկ է այնմ յայլմէ ՚ի բաց բառնիլ. և կամ զոր մի որ ունի, այլ որ նոյն Թուով զայն ոչ ունի. և ՚ի ցանկալ բազմաց ունիլ զմի և զնոյն իր, անդէն ծնանին վէճք և խռովութիւնք, զի ստիպին իւրել և յափրշտակել ՚ի միմեանց, զոր կամին ունել:

Վասն որոյ եթէ Նստուած Թողոր ՚ի կամս մարդոյ ունիլ զբարիսն աշխարհի՝ որպէս կամին, որչափ կամին, և ուր կամին, աշխարհս լինէր ասպարէզ աւազակաց և յափշտակողաց, և ամենեքեան լինէին զըկող և անիրաւ: Օր կարողքն յաղթին տկարաց, և տկարքն միտքանեալ՝ յառնէին ընդդէմ կորողաց, մինչև ջնջել զմիմեանս յերկրէ:

զի զդալի առ արկայն 'ի լինելն ներկայ, շարժէ զըզ
 փայտական բաղձանս իւրաքանչիւրոց 'ի սէր և 'ի
 ստացումն իւր :

Իսկ զյաւիտենական և զերկնային բարին հան-
 դերձեալ կենաց, որք են իմանալի և անչափ, յան-
 ձնեաց Մտտուած 'ի կամս մարդոյ, զի ով որ կամի
 և խնդրէ, նմա տացէ : Արարի 'ի խնդրել որդւո-
 ցն Օրբեդեայ՝ Յակօբու և Յովհաննու նաորի
 յաջմէ և յահեկէ Քրիստոսի 'ի փառսն երկնից
 արքայութեան, ասաց Քրիստոս . « Աչ է իմ տալ,
 այլ որոց տուեալ իցէ » . Սաղ . Ժ . 40 : Քանզի
 փառքն այն ամենեցուն է սկստորաստեալ, այլ Մու-
 տուած կամի՝ թէ ամենեքեան 'ի գիտութիւն
 ճշմարտութեան եկեսցեն և խնդրեսցեն . բայց
 քանզի ոչ դան և խնդրեն ամենեքին, վասն որոյ
 այնոցիկ միայն տուեալ լինի, որք խնդրեն զնա .
 իսկ խնդրեցին զնա որդիքն Օրբեդեայ, և առին
 'ի Տեառնէ :

Բայց Մտտուած յիւրմէ կողմանէ նախ ձրի տայ
 և պարգևէ իւրաքանչիւրոցն զբաւական շնորհս,
 որով զօրացեալ կարացեն արժանանալ առաւել
 լազունի շնորհաց՝ մինչև հասանիլ առ փառս .
 ըստ այնմ, « Օղորմութիւն և զճշմարտութիւն
 սիրէ Տէր Մտտուած, զշնորհս և զփառս տացէ » .
 Սաղ . 2Գ . 12 : « Եթէ որ ծարաւի իցէ, եկես-
 ցէ առ իս և արբցէ » . Յով . Է . 37 : « Եթէ կա-
 միս կատարեալ լինել, երթ զոր ինչ ունիս վաճա-
 րեա, և տուր տղքատաց » . Սաղ . Ժ . 21 :

Արովհետեւ փառքն արքայութեան այժմ ոչ ան-
 կանին ընդ զգայութեամբ մարդոյ՝ զի շարժեսցեն

զբաղձանս նոցա ՚ի խնդրել զնա, այլ միայն ըմբռնին զօրութեամբ հաւատոյ, և տեսանին հոգւոյ տկամբ. ապա ով որ ըստ պնդութեան հաւատոյ և սիրոյ խնդրէ զնա, գտանէ և առնու:

Քանզի եթէ իբրեւ զբարիս աշխարհիս ինքն լստուած բաշխէր զյաւիտենական բարիսն՝ որոյ ոչ խնդրեն ՚ի նմանէ, հետեւէր ամենեցուն միապէս տալ. այլ յայնժամ ոչ զատեալ սրօշէին ՚ի միմեանց խնդրողք և ոչ խնդրողք, չարք և բարիք, հաւատացեալք և անհաւատք, մանաւանդ ՚ի դերեւ ելանէին արդիւնք շնորհաց՝ հաւատոյ՝ և առաքինութեանց:

Ուրեմն անարգեալքն ոչ կարեն մեղադրել զլստուած՝ թէ անարգեցան. քանզի լստուած ոչ է պատճառ անարգութեան նոցա, այլ ինքեանք, զի ոչ կոմեցան և ոչ խնդրեցին ըստ արժանւոյն. զի գրեալ է, « Խնդրեցէք և տացի ձեզ, հայցեցէք և գտիք » . Սաղմ. Ե. 7:

Ուստի լստուած ինքնին իբր ձեռամբ առաջ նորդեաց մարդկան՝ ազգի ազգի ճանապարհաւ առ երկնային բարիսն՝ բնական և գրական օրինօք, տեսլեամբ, սքանչելեօք, օրինակօք և խրատութեամբ և մարգարէից, և ՚ի վախճանի Քրիստոսիւ տերամբ մերով, զի մի ասացեն՝ թէ ոչ գիտէսք:

Եւ ևս՝ եդ ՚ի բնութիւնս մարդոյ փափագ անմահութեան՝ մեծութեան՝ և հանգստեան, որ յաստի կեանս ոչ կարէ ընուլ. զի ամենայն որ ցանկայ կեալ, մեծանալ ՚ի փառս, և ՚ի վայելել ՚ի հանգիստ անվախճան ժամանակաւ: Լհա լստուած

տուած զնոյն խոտոացաւ տալ . զի պատրաստեալ է մարդկան յերկինս անմահ կենդանութիւն , ան խնարհելի մեծութիւն և անտրտում հանգիստ , միայն թէ կամեցին և խնդրեսցեն զնա ըստ որ ժանւոյն՝ որպէս պարտ է խնդրել , և ուր պարտ է խնդրել . ըստ այնմ , « Որ խնդրէ՝ առնու , և որ հայցէ՝ գտանէ » . Սաղմ . Է . 8 :

Եւրդ՝ եթէ որ 'ի վիճակ աստեացս վարեսցէ զկեանս ըստ կամացն Աստուծոյ , գոհանալով զնմանէ յամենայնի , և շատացի այնու՝ զոր Աստուած կարգեաց , չափեաց , և ետ իւրաքանչիւրոցն յօգուտ նոցա , և յերկս առաքինութեան աշխատեալ՝ խնդրեսցէ զերկնից արքայութիւնն , գտցէ զնա աներկբայ 'ի հանդերձեալ վիճակի :

Վարձեալ՝ եթէ Աստուած միօրինակ տայր ամենեցուն զբարիսն աշխարհի յաստի կեանս , եղծանէր կարգ և կառավարութիւն տիեզերաց : Եւ եթէ զամենայն մարդիկ 'ի միում վիճակի և կարգի անփոփոխ պահէր միշտ , կարծէին մարդիկ թէ 'ի բնութենէ ունին զայն՝ իբրեւ զսեպհական ինչ , և յայնժամ փարթամք և կարողք հարստացեալ յանդգնէին , աղքատք և տկարք յուսահատեալ լբանէին : Եւ թէ զխնդիրս ամենեցուն կատարէր , բազումք զբազում անարժան խնդրուածս հայցէին յԱստուծոյ՝ 'ի վնաս անձանց և բնկերաց :

Եւ եթէ ոչ երբէք տայր թոյլ ումեք հոսանիլ խնդրոց և բազմանաց իւրոց , խափանէր զազատութիւն կամաց մարդոց :

Ուրեմն մեծի իմաստութեան և բարեբարութեանն Աստուծոյ նշան է այս , զի կամաց իւրոց

սեպհականեաց զբարիսն այսր կենցաղոյս՝ տալ ուրոյ կամի, որպէս զի մարդիկ խաղաղ կենօք քաղաքավարեացին ընդ միմեանս : Իսկ զերկնային վիճակի բարիսն՝ ՚ի կամս մարդոյ սեպհականեաց, զի որք խնդրեսցեն զնա, նոցա տացէ :

Արովհետեւ յերկինս միաբանին կամք մարդոյ ընդ կամացն Աստուծոյ, և ծայրագոյն բարին յորանդ վայելեն՝ ոչ պակասի ՚ի բնաւից, զի է անհուն, և միապէս յազեցուցանէ և հանգուցանէ զիղձ և զփափափ ամենեցուն : Օ՛ր զոր ունի մի ոք, ունի զայն և այլ ոք, և յունիլ միայն՝ ոչ բառնի ՚ի միւսոյն, և ամենայն երանեալք անթերի վայելեն յայն բարին, մինչև ոչ ցանկալ և կարօտիլ այլոյ իրի, զի է պարառութիւն ամենայն բարեաց, վասն որոյ անդ ոչ գոյ նախանձ, ոչ ատելութիւն, ոչ զրկողութիւն, և ոչ յափշտակութիւն :

Բ. Օ՛ր նշքան զայս ազետալի վիճակ, եթէ որ յօրէ ծննդեան մինչև ցօր մահուն իցէ ՚ի ձեռքս խորգախ սնուցչի, և ահա այս իսկ է վիճակ ամենայն մարդոյ : Օ՛ր ծնանի մարդ մանուկ տըխմար, և վաղվազակի գիրկս արկանէ սնուցանել զնա պատրողական այս աշխարհ, որոյ աչք են սիրանշմար, և միտքն չարահնար, չթուռնք նորա անուշակ իբրև քաղցրաւենի, և բանք նորա դառն քան զլեզի, կերպարանք նորա ՚ի նմանութիւն սիրերււոյ, բայց սիրա նորա իբրև մահաբեր թշնամոյ, ատամուռնք նորա ազուականք, իսկ խածուածքն անբժշկականք, ձեռք նորա նազելի, բայց տպտակն երկաթի :

Այն ինչ ծայրիւ մատին տայ ումեք զճաշակ

քաղցրութեան, խիտցն ընու զխիտրդ նորա լեզեաւ,
դառնութեան, զոմանս վտանդէ խեղութեամբ ՚ի
տխա մանկութեան, զոմանս հիւանդութեամբ՝ ՚ի
ծաղկեալ երիտասարդութեան, զոմանս խեղագա-
րութեամբ՝ ՚ի հասակի կատարելութեան, զոմանս
ազքատութեամբ՝ ՚ի տկար ալիս ծերութեան, և
զայլս ոմանս տառապեցուցանէ ՚ի դժնդակ ծա-
ռայութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց :
Ի այց տուաւ չար այն է, զի ամենեքին փորձիւ
գիտեն զգաւաճանութիւն նորա, այլ տակաւին
ոչ զգաստանան, մանաւանդ զի մատնիչ ևս լինին
անձանց իւրեանց ՚ի կորուստ՝ վասն սիրոյ նորա :

Գ. Յիմար է՝ որ խաբի յանցաւոր բարեաց, զի
կեղծութատիր այս աշխարհ զթիւնաւոր ժանկս
կերպարանէ իբրև զոսկի, զտրամական կիրս իբրև
զհեշտալի, զմնաստկար գործս իբրև օգտակար, և
զսրս հաւատան և խաբին՝ զրկէ ՚ի հոգեւոր բա-
րեաց : Այս պարտ է աչալըջութեամբ քաղաքա-
վարիւ, զի որք ննջեն անհոգ, զարթնուն արհաւրօք :

Դ. Վանի՞ անմտութիւն է այս, զի մարդիկ
ծնանին յաշխարհի, բնակին յաշխարհի, սիրեն
զաշխարհ, միշտ կամին մնալ ՚ի յաշխարհ, և ոչ
խեղամուտ լինին բնութեան և բարուց աշխարհի,
զոր եթէ գիտէին՝ համբերութեամբ տանէին վը-
տանգաւոր արկածից աշխարհի, և ոչ արանջային :
Օ. ի զե՞նչ այլ ինչ յուսալի է յաշխարհէ, բայց
եթէ նեղութիւն և վիշտ, զի զայն տայ՝ զոր ունի .
իսկ ունի նա զնեղութիւն և զվիշտս . տալա զայ-
նոսիկ ընդունելոց են յաշխարհէ որդիքն աշ-
խարհի :

Ե. Սարգիս լալադին աղաղակաւ մտանեն յաշխարհ, բայց լուռ և անձայն ելանեն յաշխարհէ. իբր զի յօրէ յօրմէ մտին 'ի յաշխարհ, զփորձ առին ցաւադին կրից նորա, և 'ի մի բարբառ առնենքին լացին. այլ յեւանել իւրեանց յաշխարհէ, իբրև թէ փախուցեալ զերծանին 'ի տառապանաց նորա, փասն որոյ լուռ լինին, և ոչ ճիկ հանեն, որպէս սովորութիւն է փախուցելոց: Իսկ բնակիչք աշխարհի տեսեալ զփախուստ նոցա՝ գոռան, գոչեն, աղաղակ բառնան՝ զի արգելցեն, բայց նորա որք զերծուցին զօձիս իւրեանց 'ի ձեռաց աշխարհի, ոչ երբէք դառնան յետս ըմբռնիլ 'ի նմանէ, այլ երթան անդարձ՝ ընդ որ առաջնորդեն արդիւնք գործոց իւրեանց:

Զ. Ար գանգատի զաշխարհէ, կամ է խելագար, կամ նորոգ զգաստացեալ 'ի խելագարութենէ. զի իւրաքանչիւրք յիւրոց կրից առաւել վնասի՝ քան թէ յաշխարհէ: Եւ զինչ իցէ աշխարհ, բայց եթէ բովանդակութիւն զգալի գոյութեանց որ յերկինս, և որ յերկրի. և ահա այս ամենայն արարածք Աստուծոյ են բարի, և չիք ինչ 'ի նոսա խոտան:

Ո՛ր սկզբնատարերբս՝ հող, և ջուր, և օդ և հուր, բաղադրութեամբ ընդ միմեանս, և յատուկ զօրութեամբ՝ որ հարկաւ յառաջ գայ 'ի բաղադրութենէ իւրեանց, տարրացուցանեն ըզկազմուած մարդոյ, և մարմինն բանական հոգւով շարժի 'ի գործ: Ատեղք արբանեկեն 'ի լուսաւորութիւն տունջեան և գիշերոյ: Երկիր ծառայէ 'ի սնունդ և յաճումն կենդանեաց և բուսոց՝ 'ի

դարման մարդկան : Գաղանք և սողունք նպաստեն
 ՚ի բժշկութիւն մարմնոյ , և յայլ պէտտ : Լսա զոյր
 ուրուք գանգատիցէ մարդ , ոչ աւանիկ ամենե-
 քին օգտակար են և պիտանի . սւրեմն փնտի մարդ
 ՚ի մոլար դատողութենէ իւրմէ , և յանկարգ բաղ-
 ձանաց :

Ոսկին բարի է , մինչդեռ կոյ յընդերս երկրի ,
 բայց ագահութիւնն եգիտ զնա գործիք տանջա-
 նաց : Գինին անմեղ է , ցորչափ կոյ ՚ի կարասի ,
 սակայն արբեցութիւնն արար զնա պատճառ խե-
 լագարութեան : Կերակուր ՚ի սնունդ մարդկան
 սուաւ , իսկ որկորստութիւնն դարձոյց զնա ՚ի
 պէտտ զեղխութեան : Հանդերձ ՚ի ծածկոյթ մար-
 մնոյ սահմանեցաւ , այլ փափկութիւնն էառ զնա
 ՚ի նիւթ պճնութեան : Տուն վասն ընկերութեան
 կազմեցաւ , բայց ամբարտաւանութիւնն ընդար-
 ձակեաց զնա յաճումն սնտիաւութեան : Յան-
 կութիւնն ՚ի պահպանութիւն տեսակի բնաւորե-
 ցաւ , և անբարեխառնութիւնն փոխաբերեաց
 զնա յանկարգ բաղձանս չնութեան :

Տեսե՛ր ո՛ր մարդ , դու ես որ զբարի և զօգտա-
 կար պարգևսն Լստուծոյ դարձուցեր ՚ի չարիս՝
 ՚ի փնտս անձին քո . դու ես մասն աշխարհի , և
 կոչիս փոքր աշխարհ , բայց անկարգութեամբդ
 լինիս մեծ չար աշխարհի : Ի զուր գանգատիս
 զաշխարհէ , զի դու ես որ տանջես զքեզ իբրեւ
 զթշնամի , գուցէ առաւել ևս քան զթշնամի . զի
 օտար թշնամին ոչ այնչափ կարէ չարչարել զքեզ ,
 որչափ դու չարչարես . հապա զգաստացիր ՚ի կա-
 մաւոր խելագարութենէդ , և մի սյսուհետեւ բամ

բառեր զանմեղ արարածս լ'ստուծոյ, այլ միայն
դբեղ :

Է. Լ'նմիտն՝ զչարիսն զոր հարկ էր կրել պառ-
ճառաւ անկարգութեան կրկն իւրոյ, արկանէ ՚ի
վերայ երկնից, և բողոքէ զնմանէ. և ոչ յայն հոյի,
թէ որ անկանի ՚ի հուր՝ այրի, և որ թարթափի
՚ի փուշ՝ խոցոտի. ուստի և ամենայն որ անկարգ
ունի զկիրս՝ գործէ զմոլութիւնս, և որ գործէ
զմոլութիւնս՝ ՚ի հարկէ վնասի :

Ը. Լ'մենայն որ տանջի և տառապի, կամ մե-
ղապարտ է, կամ անմեղ. եթէ իցէ մեղապարտ՝
պարտի համբերել, զի արդար իրաւամբ կրէ բոլ-
սպառիժ յանցանացն՝ որով յանցեալ : Իսկ եթէ ի-
ցէ անմեղ՝ պարտի և նա համբերել, զի կոյ և
մնայ նմա հատուցումն ՚ի Տեառնէ վասն խոշտան-
գանացն, որով խոշտանգի տարապարտուց յանի-
րաւութենէ մարդկան : Լ'պս չէ արժան տառա-
պելոյն՝ եթէ իցէ իրաւամբ և եթէ յանիրաւի,
գանգատել զտարերայ՝ կամ զլ'ստուծոյ, այլ համ-
բերութեամբ տանիլ, ածեալ զմտաւ՝ թէ վիշաք
և տառապանք աշխարհիս պարտիկ փոփոխական
են և անցաւոր, և առ իթ մշանջնաւոր հանգըս-
տեան և փառայ :

Թ. Յանիրաւի տրանջէ որ զլ'ստուծոյ՝ յոր-
ժամ չքաւորի, կամ հիւանդանայ, կամ ՚ի ձախո-
ղութիւն ինչ անկանի, զի ինչք՝ առողջութիւն՝
և յաջողութեամբ ՚ի Տեառնէ լ'ստուծոյ յաւանդ-
տուեալ են մարդկան : Աւստի մինչ պահանջէ և
առնու զաւանդն իւր, չէ արժան ումբ տրամիլ
կամ տրանջել, այլ մանաւանդ պարտի համբերել

գոհութեամբ, որ զամս րադումս ձրիապէս վայելեաց ՚ի պարգևս նորա : որով քաղցրացուցանէ զկամս Տեսուն տալ անդրէն զոր էառ, եթէ օգուտ ինչ իցէ նմին :

Ժ. Սարգիսի՝ զոր միանգամ ունին յաշխարհի ինչք և մեծութիւնք, ստացուածք և զուակք, ոչ են նոցա տեսարք՝ այլ աւանդապահք, զի Մատուծոյ է ամենայն, որ բաժանէ իւրաքանչիւր որպէս և ակտորժէ, ապա չունի որ իրաւունս տրուանջել զՄատուծոյ, յորժամ առնու ՚ի նմանէ զաւանդ իւր, և տայ այլում : Օ՛ի մինչ տեսանէ Մատուած, թէ ոչ բարւոք վարի որ նորօք, կամ ոչ կամի վարիլ, առնու ՚ի նմանէ զաւանդն իւր՝ և տայ ընկերին : Եւ եթէ նա բարւոք վարեսցի, յաւելու տալ զայլ ևս բարիս, ապա թէ ոչ՝ առնու ՚ի նմանէ ևս, և տայ այլում : Աստի եթէ որ կամի ընդ երկար վայելել ՚ի պարգևսն Մատուծոյ, ՚ի վար արկցէ զնոսա ըստ կամացն Մատուծոյ. իսկ եթէ չարաչար վարեսցէ, կամ մտարեւրեսցէ վարիլ, անդրէն տեսանէ զանձն ունայնալեալ :

ԺԱ. Որ ՚ի կեանս յայս սգոյ և տառապի, ՚ի հանդերձեալ կեանսն ուրախանայ և հանդի, վասն այսորիկ կեանք աշխարհիս ոչ սահմանեցաւ ՂԵՄատուծոյ լինել երկարատե, զի միմարդիկ յուստբեկ լինիցին ՚ի կրելոյ զվիշտս ՚ի ժամանակս ձիգս, այլ արարաւ սուղ և կարճատե, զի առանց արանջանոց կարացեն իսպառ համբերել, և սակաւօրեայ ժուժկալութեամբ նեղութեանցն՝ զյաւիտենաւանն ժառանգեսցեն հանգիստ և զխնդութիւն :

ԺԲ. Իշխանք աշխարհի ՚ի պտտմել իւրեանց զմեղապարտս, հրատարակեն զյանցանս նոցա, զի մի ասիցեն մարդիկ՝ Թէ յանիրաւի դատապարտեցին. իսկ Մատուած՝ վասն զի է մարդասէր և արդար յամենայնի, յորժամ ձախողութեամբ իւրիք պատուհասէ զյանցաւորն, չկամի յայտնի լիւնել յանցուածոց նորա, զի մի յանցաւորն վատահամբաւեոցի ՚ի մէջ մարդկան. քանզի իշխանք աշխարհի յանձինս իւրեանց խնայեն, իսկ Մատուած յանձն մեղապարտին :

ԺԳ. Որ ոչ գոհ լինի ընդ վիճակ իւր, մեղանչէ ընդդէմ տեսչութեանն Մատուծոյ, որ ըստ անբնին խորհրդոց իւրոց խնամէ զամենեօին քաղցրութեամբ. ոմանց Թոյլ ատյ աղքատանալ, և ոմանց մեծանալ՝ առ իւրաքանչիւր օգուտ : Մի՛ զի կառավարութիւն ընդհանուր աշխարհի պահանջէ ունել կարգ ինչ յառաջնութեան և յետնութեան՝ ըստ իշխանութեան, ըստ փարթամութեան, ըստ խոհեմութեան, ըստ քաջութեան, և ըստ այլ ևս հանգամանց, որպէս զի փափոխակի օգնելով միմեանց՝ ՚ի բարւոք խաղաղութեան վարեցեն զկենցաղս իւրեանց : Այլ միւս՝ զի տարբերութիւն և զանազանութիւն կարգաց՝ ոչ սակաւ նպատէ իւրաքանչիւր ումբ առ յաւիտենական վարձուցն արժանաւորութիւն : Այլ առուելեալն հոգեւոր և մարմնաւոր բարութեամբ՝ երախտաւոր լինելով առ նուազն, և նուազն՝ երախտագէտ գոլով բարերարութեանցն, երկաքանչիւր նորա արժանաւորին միանգամայն յաւիտենական վարձուց : Աւստի եթէ իշխանաւորքն գժգոհ լի

նիցին զվիճակէ իւրեանց վասն ծանրութեան ըզբաղանաց՝ և բազմավաստակ հոգւոց, և հպատակքն վասն աղքատութեան իւրեանց՝ կամ բրբառնալան աշխատութեանցն մեղանչեն արդարեւ ընդդէմ ընդհանուր կարգի ստոտածային հախտինամութեան :

ԺԴ . Յոլովակի երկնչին մարդիկ՝ յորմէ չէր արժան երկնչիլ, և տրտմին՝ առ որ ոչ պիտէր տրտմութիւն, զի երկնչին ՚ի ձախողութեանց՝ յորժամ տեսանեն մերձենալ, և տրտմին՝ յորժամ հասանեն չարիք : Եւ զայն ոչ լսեն զմտաւ, թէ ձախողութիւնք անցաւորք են և փոփոխականք . և չէ արժան մարդոյ՝ որ վիճակեալ է անմահական հոգւոյ, երկնչիլ վեհերոտութեամբ, և տրտմիլ յաւօք :

ԺԵ . Ոչ ինչ են զարմանք, զի հոգան և տրտմին մարդիկ ընդ կորուստ յաջողութեան, իսկ ընդ կորուստ անմեղութեան ինչ ոչ հոգան, զի գլխովին մարմին եղեալ՝ զմարմնականան միայն տեսանեն, և ոչ ինչ փոյթ է նոցա զատուածայնոց և զհոգեւորաց, ապա արժանապէս զրկին ասա ՚ի մարմնաւոր բարեաց, և անդ ՚ի հոգեւոր փառաց :

ԺԶ . Որ ծառայէ Մտուծոյ միամտութեամբ որակ ՚ի յաջողութեան իւրում, գտանէ զՄտուած ձեռնտու և օգնական ՚ի ձախողութեան իւրում : Մարդիկ մինչև իցեն թողեալ զՄտուած բազում անգամ, Մտուած ոչ թողու զնոսա մի անգամ :

Երբեմն թոյլ տայ Մտուած խարդաւանիլ ումեք ՚ի փտանգս ինչ, զի փոքր մի խրատեալ յուղ-

ղութիւն դայցէ . և մինչ տեսանէ թէ այնու ոչ զգաստանայ , թողու հանդիպիլ առաւել ծանունց և դժնդակ վշտաց . և եթէ նոքիմբ ևս ոչ ինչ խրատեսցի , բարձիթողի առնէ գնա . և հասանէ նմա որպէս արագ սուրհանդակ անհնարին կուրուստ և ապականութիւն :

ԺԵ . Դժբաղդութիւն և վիշտք խթան տուան մարդոց զարթնուլ 'ի թմրութենէ , և առնուլ 'ի միտ՝ թէ աշխարհս ոչ է տեղի երջանկութեան՝ այլ նեղութեան և կրից :

ԺԸ . Որ յաշխարհի քաղաքավարի , անհնար է մնալ անխորհիս յիւրում վիճակի , ապա թէ ոչ պարտ է աշխարհի յեղափոխել զիւրն բնութիւն . զի յսլովակի տայ աշխարհ միով ձեռամբ , և բառնայ միւսովն . միով ակամբն ուրախացուցանէ , և միւսովն լացուցանէ : Եւստ չէ արժան վքանալ՝ յորժամ ապ ումէք զյաջողուածս , և ոչ արտմիլ՝ յորժամ բառնայ զնոսին , զի այս է բնութիւն նորա՝ լինել դիւրափոփոխ : Որ յուսայ մնալ միշտ 'ի յաջողութեան , տիրեսցէ նախ 'ի վերայ բնութեան և ժամանակի . և զի չէ բաւական այդմ , ապա մի՛ վստահասցի 'ի յաջողուածս՝ զոր ունի որ :

ԺԹ . Ենցեալ յաջողութիւնք յիշատակեալ 'ի ձախողութեան՝ բազմապատկեն զվիշտսն . և անցեալ ձախողութիւնք յիշատակեալ 'ի յաջողութեան՝ առաւելուն զբերկրանսն , բայց պարտ է զգաստ կալ յերկասին ևս , զի մի՛ գուցէ յաջողուածք բարեգիպութեանց՝ յանդգնութեան եղիցին առիթ , և ձախողութիւնք արկածից՝ տեղի տացեն յուսահատութեան :

Ի. Թէ պակասի ձիւն և անձրև 'ի ձմեռան ,
յամաքին աղբիւրք յամառան . Թէ պակասի իս-
պառ արկածք ձախողութեան 'ի մարդկանէ , լը-
ռեն լեզուք 'ի գոհանալոյ 'ի յաջողութեան :

ԻԱ. Յաջողութիւն չարաց սուղ է և անհաս-
տատ , զի ըստ օրինակի փայլատականց՝ կամ ասուպ
տատեղաց՝ փոքր մի փայլին փառօք , բայց անդէն
անկանին և անհետանան : Լստուած երբեմն թոյլ
տայ չարաց ունել զյաջողուածս , և գործել զա-
նիրաւութիւն վասն բարւոյ իրիք վախճանի , որ-
պէս զի կրթեցէ զառաքինիս արիաբար տանել
վշտաց , որով աճին վարձք նոցա և փառք :

ԻԲ. Վժբաղդութիւնք և անյաջող եւք՝ բաղում
անգամ այնպէս անդգայ սունեն զմարդիկ , մինչ
զի ոչ թողուն նմա ճանաչել զօգուտն անձին իւ-
րոյ : Իայց որ իմաստուն է և նախատես՝ ոչ իս-
պառ լքանի , զի գիտէ բարեխառնել զտրտմու-
թիւնն , և մնալ զգաստ և անընկճելի : Նշան է
անհաստատ մտաց վրդովիլ յիրս՝ որք պատահին
ընդդէմ կարծեաց , քանզի հաստատուն միտք 'ի
փոփոխիլ դիպուածոց՝ մնայ անփոփոխ :

ԻԳ. Խտկումն դիւրափոփոխ վիճակի կենցաղոյս՝
խանարհեցուցանէ զյանդգնութիւն հպարտացե-
լոցն բարեբաղդութեամբ , և զօրացուցանէ ըզ-
լքումն սրտի վհառելոցն գժբաղդութեամբ : Օ՛ր
տծեալ 'ի յուշ՝ Թէ յաջողուած և ձախողութիւն
իբրև զանիւս սրավար կառաց անդուլ հոլովեալ՝
փոփոխակի յաջորդեն 'ի տեղի միմեանց , փարթամն
զիջանի 'ի չափաւորութիւն 'ի յաջողութեան իւ-
րում , և նուաստն քաջալերի 'ի ձախորդութեան

իւրում. և երկոքին ևս հրաժեշտ տուեալ 'ի ծայրայեղ խոտորմանց՝ դան 'ի միջասահմանութիւն, յորում կայանայ առաքինութիւնն :

ԻԴ. Որ 'ի մեծութենէ անկանի 'ի թշուառութիւն, մնայ յանձն առնուլ զմին յերկուց աստի, կամ մեռանիլ 'ի տրտմութենէ, կամ յաղթել տրամութեան : Եւ քանզի մահուամբ իւրով ոչ կարէ գտանել զմեծութիւն իւր զոր կորցոյս, ապա լաւ է նմա արհամարհել զամենայն վիշտս, և մընալ կենդանի, յորում յուսալի է հասանիլ անդէն յառաջին իւր բարեբաղդութիւն :

ԻԵ. Ուրախութիւնն յաւէտ ներգործէ 'ի լեզուի քան 'ի սրտի, և տրամութիւնն՝ յաւէտ 'ի սրտի քան 'ի լեզուի. զի ուրախն առաւել խօսի՝ քան զոր ունի 'ի սրտի զբերկրանս, և տրամեալն նուազ խօսի՝ քան զոր կրէ 'ի սրտի զցաւս. նա՛ բաղում անգամ՝ չկարէ խօսիլ բնաւ՝ որ տրամագին է յոյժ :

Տրամեալն յաւէտ հանգչի 'ի վշտաց պատմելով զցաւս սրտի իւրոյ՝ քան լսելով յայլոց զբանս սիրտանայ :

ԻԶ. Ըսր իմաստուն համբերէ դժբաղդութեանց, զի վասն այն ուսանին մարդիկ զիմաստութիւն, զի կարող լինիցին համբերել նեղութեանց. ապա որ ոչ գիտէ համբերել՝ չէ իմաստուն : Արտէս ոսկի քննի 'ի բալս, նոյնպէս և իմաստունն 'ի ձախող դիպուածս :

Ըստուած երբեմն թոյլ տայ իմաստնոյն անկաւնիլ 'ի վտանգս, այլ ոչ թողու կորնչիլ, բայց միայն՝ զի փորձառութեամբ վտանգին առաւել ևս

իմաստուն լինիցի և զգոյշ :

Որ կենցաղավարի 'ի մէջ բազմութեան , լինիցի զգուշաւոր և նախատես , որպէս զի 'ի յեղակարծ դիպուածս ոչ ինքն վրդովեացի , և ոչ զոր վրդովեացէ :

ԻԵ . Չախորդութիւնն է մեծ դատարարակ , զի զոր ոչ գիտեն մարդիկ 'ի բարեբաղդութեան , զայն ամենայն հարկաւ ուսանին 'ի նեղութեան իւրեանց , զի որ չէ անկեալ ի ձախորդութիւնս , ոչ գիտէ ինչ , զի ոչ ճանաչէ զայլս , և ոչ զիւր ինքն , ոչ զչարս , և ոչ զբարիս :

ԻԸ . Ինչպէս անգամ օգտի որ 'ի սխալանաց իւրոց՝ քան 'ի բարեբաստիկ գործոց : Օ՛ր 'ի մեծամեծ գործոց , և 'ի յաջող դիպուածոց հպարտանայ որ , և կորուսանէ զիմաստութիւն , իսկ 'ի սխալանաց իւրոց լինի խոհական և զգոյշ , ուսանի ճանաչել զչափ անձին , և ոչ լինել յանձնապաստան : Օ՛ր բարեբաղդ յաջողուածք յափշտակեն զմիտս , իսկ ձախող պատահարք՝ վերածեն 'ի զգաստութիւն : Նշան բարի ցուցանէ՝ որ ամբաստան լինի զանձնէ , զի երեւի՝ թէ զգաստացեալ իցէ 'ի նախկին անուղղայ գնացից իւրոց :

ԻԹ . Չախողակի դիպուածք՝ որ յառաջագոյն պատահեալ են այլոց , ոչ սակաւ խրատեն զմարդիկ և զգաստացուցանեն , մանաւանդ զիշխանս և զկառավարս , ածեալ զմտաւ՝ թէ այն դժնդակ վախճան մարթ է պատահիլ և ինքեանց , որպէս պատահեցաւ այլոց :

Լ . Փորձառութիւն իրաց անցելոց՝ հմտութիւն գործոց ներկայից՝ տայ ծանօթութիւն ապագայից :

ԼԴ. Չախողութիւնք հրահանգեն զմարդ լինել բարեգութ և կարեկից վշտացելոց, ուստի և մեծատունք՝ որք չի են ճաշակեալ զգառնութիւն ձախողութեան, հաւատան զանձինս գոլ լստուած, և ոչ ինչ համարին զմարդիկ, և կամին ծառայեցուցանել ակառից իւրեանց զամենեւին: Եւ յորժամ լսեն զաղքատութիւն, զօտարութիւն, զվիշտ, ոչ իմանան թէ զինչ իցեն նոքին, և իբրեւ երազ թուի նոցա: Եւ յորժամ զփորձ առնուն ձախողութեան, փախարկի խտուրթիւն ապառաժ սրտից նոցա ՚ի սիրտ մարմնեղէն, և զգան՝ թէ և նոքա մարդիկ են նման ինքեանց, և վարին ընդ նոսա գթութեամբ:

ԼԵ. Ոչ գիտէ կարեկից լինել փորձանաւորաց և նժդեհից, որ չէ կրեալ զձախողութիւն և զօտարութիւն. զի որ առեալ է զփորձ դժբաղդութեան ինչ, գիտէ օգնել վտանգելոց:

ԼԶ. Իարեւիլիճակ է այն, որ երբեմն սխալեալ իցէ՝ և դարձեալ անդրէն ՚ի զգաստութիւն, զի խրատեալ նորօք՝ այնուհետեւ ուղղէ զանձն, և ուսանի թէ զինչ սրբաւ է առնել, և զկարդ վարիլ:

Փորձառութիւնն վտանգի՝ անօգուտ իմն է մեղի և անզգաց անձանց, զի և այնու ոչ ուսանին զգատաւանալ:

ԼԷ. Եթէ որ զիրէ իմեքէ խորհի, արժան է յաւէտ նախատես լինել ձախողակի դիպուածոցն, որ կարէ պատահիլ յրնթացս գործոյն: Օ ի ճշմարիտ խահեմութիւնն կայանաց ՚ի տեսանել յառաջագոյն զամենայն վտանգս, և ճշմարիտ արիութիւնն երեւի յարհամարհել զնոսա մինչ ընդ աւ

ԼԴ. Չախողութիւնք հրահանգեն զմարդ լինել բարեգութ և կարեկից վշտացելոց, ուստի և մեծատունք՝ որք չե են ճաշակեալ զդառնութիւն ձախողութեան, հաւատան զանձինս գոլ Լստուած, և ոչ ինչ համարին զմարդիկ, և կամին ծառայեցուցանել աստից իւրեանց զամենեւսին: Եւ յորժամ լսեն զաղքատութիւն, զօտարութիւն, զվիշտ, ոչ իմանան թէ զինչ իցեն նոքին, և իբրեւ երազ թուի նոցա: Եւ յորժամ զփորձ առնուն ձախողութեան, փոխարկի խտտութիւն տպառած սրտից նոցա ՚ի սիրտ մարմնեղէն, և զգան՝ թէ և նոքա մարդիկ են նման ինքեանց, և վարին ընդ նոսա գթութեամբ:

ԼԵ. Ոչ գիտէ կարեկից լինել փորձանաւորաց և նժդեհից, որ չէ կրեալ զձախողութիւն և զօտարութիւն. զի որ առեալ է զփորձ դժբաղդութեան ինչ, գիտէ օգնել վտանգելոց:

ԼԶ. Իարեւիճակ է այն, որ երբեմն սխալեալ իցէ՝ և դարձեալ անդրէն ՚ի զգաստութիւն, զի խրատեալ նոքօք՝ այնուհետեւ ուղղէ զանձն, և ուսանի թէ զինչ սլարա է առնել, և զկարգ վարիլ:

Փորձառութիւնն վտանգի՝ անօդուտ իմն է մեղի և անզգայ անձանց, զի և այնու ոչ ուստանին զգաստանալ:

ԼԷ. Եթէ որ զիրէ իմեքէ խորհի, արժան է յուէտ նախաաես լինել ձախողակի դիպուածոցն, որ կարէ սրտառնիլ յընթացս գործոյն: Օ ի ճշմարիտ խոհեմութիւնն կայանայ ՚ի տեսանել յառաջագոյն զամենայն վտանգս. և ճշմարիտ արիութիւնն երեւի յարհամարհել զնոսա մինչ ընդ աւ

ռաջ ելլեն . զի որ ոչ տեսանէ յառաջագոյն զկարելի վտանգս , ոչ կարէ ունիլ զբաւական վտահաւթիւն ընդդէմ կալ , և զերծանիլ անվնաս :

ԼԸ. Դիւրին է խրատել զանուղղայս , կամ համոզել զբարկացողս , կամ քաջալերել զվհատեալս , բայց դժուարին է յոյժ՝ զոր ասեն բանիւ , կատարել գործով . զի մարդիկ քաջ գիտեն ուսուցանել այլոց , բայց ինքեանք տկարանան առնել : Օ՛րի աւանիկ կարէ որ տեսանել զերեսս այլոց , և նշմարել զբիծսն որ ՚ի նոսա , իսկ տու տեսիլ երեսաց իւրոց՝ պէտս ունի միջնորդութեան հայելոյ : Ըրդ՝ հայելի են փորձառութիւնք պէսպէս դիպուածոց , որովք ուսանի որ խրատիլ , համոզիլ , և քաջալերիլ , և ոչ կարօտի ուսանիլ յայլոց : Իսկ որ չէ փորձառու , պէտս ունի ի մաստնոցն խրատաբանութեանց , որոց եթէ անլուր գտանիցի , վարանի ՚ի խորհուրդս , և յուսաւ հատեալ վտանգի :

Նա՝ որ ոչ գիտէ մխիթարել զանձն ՚ի ձախորդութեան իւրում , վարանի միշտ հոգովք տառապանաց , և բազում անգամ անկանի ՚ի յուսաւ հատութիւն , որ մեծ է քան զամենայն չարիս : Քանզի չառնու ՚ի միա , եթէ կեանք աշխարհիս այսորիկ անդուլ հօլովի ՚ի մէջ յաջողութեան և ձախողութեան , և ոչ ՚ի մինն կամ ՚ի միւսն դարբն . զի աշխարհս ոչ եղև երաշխաւոր պահել զմարդիկ միշտ ՚ի բարեբաղդութեան , և ոչ երբեք խոստացաւ տալ ամենեցուն զյաջողութեամբ :

Եւ զի չէ հաստատուն ո՛ր և իցէ վիճակ՝ յորում գտանին մարդիկ , վասն որոյ ոչ է պարտ յուսաւ

հասիլ ՚ի ձախողակս, և ոչ յապահովի և յանհոգս
կալ ՚ի յաջողուածս, զի մարթ է գլորիլ ձիոյ ՚ի
հարթայատակ դաշտի՝ մինչ անվեհեր արշաւէ ։
Եւ սրովհետեւ երկաքանչիւր սորա յաջողութիւն
և ձախողութիւն՝ յողորդութենէն և փոփոխական ,
և չունին յարատեւութիւն , ապա մնայ մարդոյ ըզ-
գաստ լինել ՚ի յաջողուածս , և արի ՚ի ձախողակս ։

ԼԹ. Պատրողական է կենցաղս և խաբուսիկ ,
զի զբարեբաղդութիւն և զմեծութիւն վաճառե-
անարժանից դիւրագին , և զլանոյ յարժանաւո-
րաց . որով պատրեալ անզգոյշք՝ յօրանան ՚ի մար-
մնական հեշտութիւն , և ՚ի զբօսանս ուրախու-
թեան ։ Ի՞նչոյ իբրեւ շրջի անիւ բաղդին , քաղցր
հեշտութիւնն փոխի ՚ի դառնութիւն և ՚ի զզուա-
նըս , և ուրախութիւնն ՚ի տրամուլութիւն ։ Ուստի
պարտ է նախահայեաց զգուշութեամբ զուսպ ու-
նել զանձն , զի ծանր են տուգանք՝ որ պատրաս-
տեալ մնան փոխանակ տուօրեոյ հեշտութեանց ։

Խ. Որ ոչ շատացեալ յաջողութեամբն զոր ու-
նի , ցանկայ առաւելագունի , ՚ի պատահիլ ձախո-
ղութեան իմիք՝ փութով ընկճի և յուսահատի ։

ԽԱ. Ի պերախտ է նա և տմարդի , որ զամս
բազումս վայելեալ ՚ի պարգևս Լստուծոյ , յան-
կանիլ իւրում ՚ի ձախորդութիւն՝ վաղվաղակի
սկսանի տրտնջել զՏեառնէ , և լքանիլ ։

Որ անտրտունջ համբերէ ձախողակ կրից , է
քաջայոյս և արի . իսկ որ տրտնջէ և գանգատի ,
երկչոտ է և վեհերոտ ։

ԽԲ. Ի մատուռնք տուաւել երկնչին ՚ի յաջողու-
թենէ՝ քան ՚ի ձախողութենէ . զի յաջողութիւնն

բազում անգամ առնէ զոր յանդուգն՝ գահավէժ լինել 'ի վտանգս, իսկ ձախողութիւնն առնէ ըզգուշաւոր և զգաստ, զի մի միւսանգամ անկանիցի :

Օխանելիք 'ի հուր արկեալ, լաւ ևս բուրեն զանուշահոտութիւնս իւրեանց, առաքինիք 'ի նեղութիւնս անկեալ, առաւել ևս ցուցանեն զբարեմասնութիւնս իւրեանց :

ԽԳ. Որ ոչ ճանաչէ զօգուտ իւր և զվնաս, թշնամի է անձին իւրոյ, և արդարեւ ոմանք անզգայեալ թանձր ագիտութեամբ, կամ յափշտակեալ բուռն կրիւք՝ ոչ ճանաչեն զօգուտն իւրեանց և զվնաս, և բանիւ կամ գործով իւրեանց գահավիժեալ զանձինս 'ի վտանգ՝ գանգատին զայլոյ՝ ասելով, այս որ կամ այն՝ արար մեզ զթշնամութիւնս զայս, և ոչ գիտեն եղկելիքն, թէ ոչ որ վնասի՝ բայց եթէ յիւրմէ : Այս մի որ մեղադիր լինիցի այլս՝ բայց միայն անձին իւրոյ, ուշ դիցէ ճանաչել զօգտակարն՝ զի արասցէ զայն, և զվնասակարն՝ զի խորշեսցի 'ի նմանէ, որպէս զի կարասցէ պահպանել զանձն, և կալ յապահովի :

ԽԴ. Չիք բժիշկ ճարտար քան զհամբերութիւնն յապաքինել զցաւս քո, և ոչ ձեռն զօրաւոր՝ աղատել 'ի նեղութենէ, և ոչ փարթամ առատ՝ 'ի ընդ զքեզ բարեօք, և ոչ բարեկամ կարեկից՝ 'ի փարատել զտրտմութիւնս քո, զի համբերութիւնն ամենայն անհնարից է ճարակ :

ՂԺբաղդութիւնք՝ որչափ ակամայ տարեալ լինին, այնքան առաւել ծանրանան :

ԽԵ. Մեկնայն վիշտ և նեղութիւն՝ որ 'ի թոյլ

տալցն Մատուծոյ գտն 'ի վերայ մարդոյ, է վրէժ, խընդրութիւն յառաջագոյն գործեալ մեղաց. զի որ կամաւ մեղանչէ՝ պատժի ակամայ : Ապա որ համբերէ խոնարհութեամբ հոգւոյ, զարդար ցատումն տատուածային դարձուցանէ 'ի քաղցրութիւն, և գտանէ զազատութիւն : Համբերել վշտաց՝ է շնորհ Մատուծոյ :

ԽԶ. Միմիտ է՝ որ կարծէ զթշնամին իւր բարեկամ, և ոչ ճանաչէ՝ բայց եթէ յորժամ փնտսի 'ի նմանէ. և յիրաւի եթէ չէր անմիտ, դոնէ 'ի նշանաց ինչ կասկածէր զնմանէ վաղագոյն, և ըզգուշանայր անձին :

Ստոյգ իմն է, զի բազում են չարք յաշխարհի, որք զանազան կերպիւ նիւթեն զթշնամութիւն, և արկանեն զմարդիկ 'ի վտանգս. և զի յանհնարիցն է բառնալ զամենեւին, կամ յուղղութիւն ածել, ապա արժան է՝ որչափ ինչ մարթ է՝ զգաւտ և աջալուրջ կալ առ մնալոյ անփնաս :

Բայց յետ կարելի զգուշութեան եթէ փնասեսցի որ, պարտ է տալ զայն հարկաւոր և անյեղլի օրինաց բնութեան և աշխարհի՝ ըստ նախախնամութեանն Մատուծոյ. ուր բազում ինչ իրողութիւնք բնականք կամ բարոյականք՝ որք մեղերեին ըստ դիպաց՝ վասն ոչ գիտելոյ մեր զպատճառան, հարկաւ պարտ էին լինել. զի այսպէս պահանջէր զուգընթացութիւն պատճառացն՝ յորոյց յառաջ գտն այնորիկ գործք, եթէ օգտակարք իցեն, և եթէ փնասակարք :

ԽԵ. Մեծ քաջութիւն է տանիլ յանկարծահաս արկածից բազգի, քան ընդդէմ կալ յան-

դուգն յարձակման թշնամեացն գրոհի :

Ոչ յաղթահարի 'ի ձախորդութեանց՝ որ ունի զխոնարհութիւն , զհամբերութիւն և զհնազանդութիւն , զի երեքին սոքա անբաժան ընկեր են միմեանց , և իբրև երեքկդի առասան անխզելի են 'ի բռնութենէ :

ԽԸ. Մարդիկ՝ թէպէտ և յամենայն ժամ 'ի նորանոր դիպուածս ձախողութեանց անկանին , քայց կործելով՝ թէ համայն ձախորդութիւնք անցեալ գնացին , և առ յապայն միշտ յաջողութիւնք յաջորդեն , քաջայոյս եղեալ ուրախանան . այլ յորժամ ձախորդ դիպուածք դարձեալ ժամանեն , վաղվազակի լքանին և տրտմին : Բայց սակայն ոչ երբէք պակասի յոյս յաջողութեան 'ի մարդոյ , և ոչ իսպառ վերջանան ձախորդութիւնք . այսու յուսով միշտ խաբին մարդիկ , և դնեն 'ի մտի ոչ ևս խաբիլ : Եւ թուի թէ այս յուսադրութիւն յաստուածուստ հաստեալ է 'ի բնութիւնս մարդոյ , ապա թէ ոչ՝ անդէն առժամայն յուսաբեկ եղեալ , ոչ ևս կարէին զանձինս մխիթարել :

Բայց սյր կատարեալ և իմաստուն՝ գիտելով թէ ոչ պակասին նորանոր արկածք , հանապազ պատրաստէ զանձն 'ի կրել զնոր փորձութիւն ինչ , և 'ի գալ նորա՝ մնայ անխռով և անտրտում : Եւ եթէ առ ժամանակ մի տեղի տուեալ ձախողութեան՝ յաջորդէ յաջողութիւն , տակաւին ոչ ուրախանայ , որովհետև գիտէ՝ թէ յաջողութիւնն դիւրասահ է և անհաստատ : Ուստի և 'ի նոյն յաջողութեան՝ դարձեալ սպասէ փորձութեան .

ոչ եթէ զնա խնդրէ , այլ զի ստոյգ վկայէ՝ թէ զհետ յաջողութեան ունի ժամանեւ նոր ձախորդութիւն ինչ , նմին իրի միշտ կեայ միապէս . ոչ ընդ յաջողուածս ուրախանայ , և ոչ ընդ ձախորդութիւնս տրտմի , ըստ առածին՝ թէ իմաստնոց ոչ գոյ դիպուած , ոչ տրտմութիւն , և ոչ զարմացումն :

Եւ ոչ միայն յընթացս կենաց է անյողդողդ 'ի պէսպէս կիրս , այլ և 'ի մահուն իւրում լինի անվրդով , զոր միշտ անմոռաց ունելով 'ի միտս , բարեպէս ուղղէ զանձն 'ի մեռանիւ : Վասն որոյ իմաստունք միշտ մեռանին , և ոչ երբէք մեռանին . մեռանին՝ զի հանապաղ զմահն առաջի աչաց ունին , ոչ մեռանին՝ զի բարւոք մեռանելով կենդանի գոլ համարին : Սահն ոչ վնասէ կատարելոց և իմաստնոց՝ այլ օգնէ , զի զերծուցեալ զնոսա 'ի տառապանաց աշխարհի՝ հասուցանէ 'ի հանգիստն յաւիտենից :

ԽԹ. Ս'ի ոք գայթակղեսցի զնախախնամութենէն և զդատատանէն Մատուոյ , թէ զիարդ թոյլ տայ Մատուած չարաբարոյից յաստի կեանս կեալ 'ի յաջողութեան , և բարեբարոյից 'ի տառապանս :

Մարբէն որքան և չար իցէ ոք , հնար է նմա թէ երբեմն արարեալ իցէ զգործ ինչ բարի , այլ ոչ արժանաւոր երկնային վարձուց . նմանապէս որքան և բարի իցէ ոք , մարթ է և նմա առնել երբեմն զչար ինչ , այլ ոչ արժանի դժոխային վրիժուց : Եւ Մատուած՝ այնու զի է արդար՝ ոչ զոք թողու անվարձ , վասն որոյ զփոխարէնն նուազ

բարւոյն՝ զոր արար չար որ յայտ կեանս, հատուցանէ անցաւոր բարեաց յաջողութեամբ, և թողու պատժիլ ՚ի հանդերձեալն՝ ըստ բազում չարեաց իւրոց: Այսպէս և փոխանակ փոքր չարի՝ զոր մարդկային տկարութեամբ կամ տգիտութեամբ արար բարեգործ որ, յաստիս անցաւոր տառապանօք պատժէ. բայց ՚ի հանդերձեալն փոխանակ բազում բարեաց զոր արար յընթացս կենաց, հատուցանէ զվարձս վասն անստեղի խոստմանն՝ զոր խոստացաւ յառատութենէ բարութեան իւրոյ: Օ՛ր բարին զոր գործէ որ արժանի յաւիտենական վարձուց, ոչ է ՚ի զօրութենէ մարդոյ, այլ ՚ի զօրութենէ շնորհացն Աստուծոյ. այլ զվարձսն հատուցանէ Աստուած իբրև զպարտքս վասն հաւատարմութեան խոստման իւրոյ. ըստ այնմ, «Վարձք ձեր բազում են յերկինս»:

Վարձեալ՝ Աստուած երբեմն բառնայ զչարս յաշխարհէ, մինչ ոչ ունին դառնալ ՚ի բարին, զի մի առաւել ծանրացի պատիժ նոցա, կամ վնասեցեն բարեաց: Այլ երբեմն թողու մնալ կենդանի, զի զգաստացեալ ուղղեցին, կամ նոքօք բարիք կրթեցին: Արբեմն բառնայ զբարիս, զի մի սահեցին ՚ի մեղս, կամ առաւել վնասեցին. և երբեմն սղահէ զնոսա ՚ի նեղութեան, զի առաւել սրբեցին, կամ այլոց բարի օրինակ լիցին, և վարձք նոցա բազմացին:

Ապաքէն աշխարհս կառավարի իմաստութեամբ բնն Աստուծոյ, նախախնամի ողորմութեամբ նորա և արդարութեամբ, որ ոչ գիտէ վրիպիլ, կամ ումեք անիրաւիլ. քանզի և վտանգք՝ որ յերկնէ,

և որ յերկրէ, ՚ի տարերոց, կամ յանիրաւութեանէ մարդկան, ոչ էթէ ըստ պատահման՝ այլ ըստ անքննին դատաստանացն Նստուծոյ հասանեն ՚ի մարդիկ. ըստ այնմ, « Ոչ յարեւից, և ոչ յարեւմտից, և ոչ յանապատէ լերանց. այլ Նստուած դատաւոր է » . Սաղմ. 47. 6 :

Ուրեմն լռեսցեն լեզուք կործամուտաց խօսել ընդդէմ նախախնամութեանն և դատաստանին Նստուծոյ. այլ միայն գոհացեն զնմանէ, որ զամենայն ինչ բարւոք արար, և առնէ հանապաղ :

« Եւ զամենայն ինչ զոր խնդրեցին աչ իմ, ոչ զիցոյ ՚ի նոցանէ, և ոչ արգելի զիբա իմ յամենայն ուրախութենէ, և ահա ամենայն անպիւք, և յօծարութիւն ոգւոյ » . Սաղմ. 10 :

« Սարգ նանրութեան նմանեաց, և առաք նորա որպէս հովանի անցին » . Սաղմ. 219. 4 :

« Եւ ամենայն փառք մարդոյ իբրեւ զծաղիկ խոպոյ. ցամաքեցաւ խոպն՝ և թօթափեցաւ ծաղիկ նորա » . Եսայ. 10. 7 :

« Օ՛ ի ամենայն՝ որ ինչ յաշխարհի է՝ ցանկութեան մարգար, ցանկութեան է աշոյ » . Յօհան. 16 :

« Սի՛ ոք որ ՚ի փորձութեան իցէ, ասիցէ իւր յԱստուծոյ փորձիմ. զի Աստուած անփոք է չարեաց. փորձէ նա և ոչ զոք. իւրաքանչիւրոք փորձի առ յիւրոց ցանկութեանց յգիտէ և պարբեւ » . Յով. 15 :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ոչոք է որ ոչ խնդրեսցէ զերջանկութիւն. բայց ոչ գիտելով զտեղին յորում գտանի, անդուլ տատանի ընդ վայր: Սերթ համարի՝ թէ գտանիցի 'ի համադամ խորոիկս. և իբրև յաճախէ առ այն, տաղովացեալ թողու զնա՝ և ցանկայ հարստութեան, յուսողով թէ 'ի նմա իցէ: Եւ իբրև զփորձ տռնու աշխատութեան՝ զոր պարտ էր ունել առ ստացումն և առ պահպանութիւն ընչից, դժկամակեալ ընդ այն՝ զհետ կրթի իշխանութեան: Եւ մինչ փոխանակ հանգստեան գտանէ 'ի նմա վտանգս յայտնի թշնամեաց, և որոգայթս սուտ բարեկամաց, թողու զայն իբրև բեռն անտանելի, և 'ի խնդիր լինի այլոյ:

Եւ զոր օրինակ անկեալն 'ի ծով այսր անդր յածեցուցանէ զձեռն գտանել ինչ՝ որով մարթասցի ապրել, ըստ սմին սարասի և սա յամենայն իբրև դիմէ, թերևս հանգուցանիցէ զբաղձանս իւր: Եւ 'ի զուր ջանայ և տաղտալի. զի ցորչափ տգէտ է որ և մոլի, չկարէ լինել սրտադիւր. վասն զի երջանկութիւն՝ որ է հանդիստ մտաց և բաղձանաց, ոչ յայլ իրս գտանի, բայց եթէ յիմաստութեան և յառաքինութեան: Եւ պա պարտ է իւրաքանչիւր մարդոյ 'ի խնդիր լինել և ըստանալ զիմաստութիւն և զառաքինութիւն, որովք կարացէ գտանել զերջանկութիւնն բնական յաշխարհիս յայսմիկ, և զգերբնականն 'ի կեանսն յաւիտենից:

Բ. Որովհետեւ բնական է մարդոյ 'ի խնդիր լինել երջանկութեան , սմին իրի և մանկունք՝ մինչ սկսանին նորոգ քայլել , ընդարդոյ իմն ախորժակօք ցանկան չըջիլ անդադար , զի զերջանկութիւնն մարթացին ուրեք գտանել : Ոտոտանն ընդ օգս 'ի վեր 'ի խաղալ իւրեանց , կարծելով թէ անդ իցէ բնակեալ : Չեռն կարկառեն առնուլ զոր ինչ տեսնեն , զի համարին թէ այն խոյ իցէ խնդրելին իւրեանց : Հետամուտ լինին իմառնալ զոր միանգամ յունկանէ խօսին մարդիկ ընդ միմեանս , զի այնպէս թուի նոցա՝ թէ զայնմանէ զրուցաբանեն՝ որում ինքեանք փափագին :

Իայց իբրեւ 'ի ճերութիւն հաստանեն , յայնժամ քաջ ճանաչեն՝ թէ երջանկութիւնն ոչ գտանի 'ի վերայ երկրի , և ոչ 'ի բարձունս օդոյ , և ոչ յայլ իրս յորս խնդրէին : Այլ փոխեալ զկարծիս իւրեանց , համարին գտանել 'ի ստորինս երկրի , վարն որոյ զգլուխս և զմէջս իւրեանց ընդ երկիր մածուցանեն : Այլ ախորժեն 'ի վեր յառնել , և ոչ գնալ և չըջիլ ուրեք , տաղտկացեալ խորչին յամենայնէ՝ զորս սիրէին , և ձանձրանան լուել յումեքէ՝ որում նախ փափագէին , և իբրեւ յաւտաբեկ վարանական դեգերեալ՝ տագնապին 'ի խորհուրդս , և ոչ գիտեն թէ զինչ արասցեն : Հուսկ յետոյ ապաստան եղեալ մահուան՝ արթուն աչօք սպասեն նմա , հաստատութեամբ եդեալ 'ի մտի՝ թէ նա միայն կարէ հասուցանել երջանկութեան , զոր 'ի մանկական տիոց անտի կաթողին բաղձանօք խնդրէին :

Ար կամի լինել բարեբաստիկ , ապաստան եղիցի յԱստուած , սակայն մի հեղգացի առնել

զոր կարէ՛ ՚ի սլահայանութիւնն անձին իւրոյ . զի այնպէս կամի Մտուած , թէ մարդիկ զոր ինչ կարեն՝ արաոյեն , և զոր ոչն կարեն՝ ինքեան յանձնեցեն : Իայց է մարդ՝ որ կամի զՄտուած ունել իբրև սպասաւոր . և զոր մարդկութեան է անկ առնել , և զայն թողու Մտուծոյ կատարել . և մինչ ոչ կատարի , դժգոհ լինի զՄտուծոյ , և ոչ որոշէ զաստուածալացելուչ գործսն ՚ի մարդաւ փայելուչ գործոյ :

Արդ՝ դու արա զայն զոր կամիս՝ և կարես առնել , և յանձն արա Մտուծոյ զոր կամիս՝ և ոչ կարես առնել : Եւ եթէ օգուտ իցէ քեզ զոր կամիս , կատարէ Մտուած . և զոր ոչ կատարէ Մտուած , ծանիր՝ թէ այն չէ ինչ օգուտ քեզ , զի Մտուած առաւել գիտէ զօգուտսն քո՝ քան զոր դու ճանաչես և կամիս :

Գ. Բնութիւնն մարդոյ՝ միշտ բաղձայ հեշտալեաց , զի ՚ի նոսա հանգիցէ յաւիտեան , և փախչի ՚ի մահուանէ , որ է բաղձանք անմահութեան : Իսկ բնութիւնն ոչ վրիպի յայսմ , զի գործ բնութեան՝ է գործ Մտուծոյ . և զոր ինչ միանգամ ունի բնութիւնն , յՄտուծոյ ունի . ընդէր ապա օրէնք արգելուն զմարդիկ ՚ի հեշտալեաց , և զմահն ասեն բարի : Ապաքէն բնութիւնն ոչ բաղձայ հեշտութեան և կենաց որ աստ է , այլ՝ այնմ որ ՚ի հանգերձեալն է . ապա թէ ոչ՝ ընդ ինքեան հաւառակէր բնութիւնն : Վանդի փորձիւ գիտեմք՝ թէ որ զհեշտալեօք փարի , տակաւին բնութիւնն ՚ի նմա ոչ հանգչի , այլ անդէն տաղտկացեալ զգուի , և յանկոյ այլոյ բաղձալոյ . նոյնպէս եթէ որ ՚ի

տառապանաց ճերութեան կամ փորձութեան նեղի, զմահ խնդրէ :

Իսկ եթէ բնութիւն մարդոյ այսմ հեշտութեան և այսմ կենաց ըզձանայր, ուրեմն ՚ի նուցանէ ոչ ձանձրանայր, այլ իսկոյն իբր ՚ի կեդրոն իւր ՚ի նոսին դադարեալ հանգչէր ՚ի յաւիտեան : Այս յայտ է թէ զայլ ինչ խնդրէ նա՞ զոր մարդիկ ոչ զգան, նմին իրի նեղին տագնապին, և զբնութիւնն մեղադրեն : Այսքէն բնութիւնն անսխալ է ՚ի բաղձանս իւր, և օրէնք իրաւամբ արդեւուն զմարդիկ ՚ի սնոսի հեշտալեաց աշխարհիս, զի ուղղեցեն զկամս իւրեանց ՚ի յաւիտենական հեշտալիս և յանվախճան կեանս՝ առ ՚ի լինել երջանիկ, և մի հակառակեցին ընդդէմ Աստուծոյ՝ որ ուղիղ սահման հաստեաց զբնութիւնն :

Դ. Երջանկութիւնն կայանայ ՚ի սիրելն զԱստուած ՚ի վեր քան զամենայն. զի որպէս սիրէ Աստուած զմարդն ՚ի վեր քան զամենայն արարածս իւր, կամի զի և ինքն սիրեցի ՚ի մարդկանէ ՚ի վեր քան զամենայն : Որ ոչ սիրէ զԱստուած որպէս պարան է սիրել, վարանի անհանգիստ. զի չէ հնար յայլ իրս հանգչիլ բաղձանաց մարդոյ՝ բայց միայն ՚ի Աստուած : Վասն որոյ և մարդիկ մինչ սիրեն զիմն արտաքոյ Աստուծոյ, ոչ կարեն անտաղտուկ յարամնալ ՚ի նմա. վասն զի Աստուած միայն է առարկայ սիրոյ, յորում կարեն հանգչիլ բաղձանք մարդոյ :

Ե. Պարտ է ամենայնի զգուշութեամբ պահել ՚ի սրտի զերկիւզն Աստուծոյ առաւել քան զամենայն բարիս, զի նովաւ կարէ որ ստանալ զճմա-

րիտ առաքինութիւնս, որք առաջնորդեն առ երջանկութիւն : Որ ոչ երկնչի ՚ի գաղտնասանայն լ'ստուծոյ, կամ ունի զսէրն լ'ստուծոյ կատարեալ, կամ հոգւովն է գլխովին մեռեալ :

Զ. Մարջանիկ է նա և թշուառ, որ չունի զուղիղ հաւատս և զառաքինի վարս, զի է կոյր հոգւով, և ոչ կարէ տեսանել զպայծառութիւն աստուածային լուսոյն : Օ. ի թէ և իմաստուն որ իցէ, և խոստանայցէ գիտել զամենայն, հստատացեալ է այնպիսին և ոչ ինչ գիտէ. զի չունի զճշմարիտ գիտութիւնն, որ է ճանաչել զլ'ստուած ուղիղ հաւատով, և ծառայել նմա բարի գործով :

Իսկ է սիրել զլ'ստուած առանց գիտելոյ ըզգիտնական սահման սիրոյ, քան գիտել զսահման սիրոյ առանց սիրելոյ զլ'ստուած :

Ճշմարիտ հաւատացեալն ՚ի գործ գնէ զայն՝ զոր հաւատայ. ապա որ հաւատայ՝ եթէ պատւառաքեալ կայ երջանիկ վիճակ այնմ՝ որ բարւոք կեայ, և ինքն վարի չարաչար՝ որպէս թէ ոչ հաւատայր, պակասեալ է ՚ի հաւատոյ. զի ոչ կամի գործել զչար, որ հաւատայ թէ գոյ հատուցումն իւրորդանչիւր սեմք ըստ գործս իւր :

Ոչ որ կարէ տեսնել զհաճոյսն լ'ստուծոյ ՚ի ժառանգութիւն կենայն յաւիտենից, եթէ ոչ խընդրեայցէ յլ'ստուծոյ, և տայի նմա առնել. ըստ այնմ, « Ինդրեցէք՝ և փացի ձեզ » . Սաղմ. է. 7 :

Է. Սարգս արարաւ յլ'ստուծոյ ազատ և անձն իշխան, բայց ոչ գիտելով զերջանկութիւն իւր՝ ծառայէ մարութեանց որպէս գերի շղթայակալ : Մարդն ազատ է նա, որ զերծ է ՚ի բռնութեւ

նէ , և իւրովի շարժի 'ի բարիս . զի Թէպէտ և կորուսանիցէ զինչո , զյաջողուածս , և զանդամս ինչ մարմնոյ , և գրաւեցի ընդ մահուամբ , ունի տակաւին զկամանս ազատ և բարեյոժար : Իսկ որ չարաչար վարէ զանձնիշխանութիւն իւր , Թէ և ազատ և հրամանահան ոք իցէ , առնէ զինքն ծառայ մուլութեանց , քան զոր չիք առաւել անարդ և յետին ծառայութիւն :

Լսպա մարդիկ մի արասցեն զանձինս ծառայ , որ ծնեալ են ազատ : Ա՛յ մարիտ ազատ նա է , որ զկամս իւր հաստատեալ ունի 'ի բարիս , և գործէ յոժարութեամբ : Ոչ բաւտիան համարի լիւնել բարի , այսինքն է՝ շատանալ սակաւ բարեօք , այլ և փութայ լինել բարեգոյն , այսինքն օր քան զօր առաւելուլ 'ի գործս բարեաց :

Որ ծառայէ Լստուծոյ և հպատակի օրինաց նորա , է ճշմարիտ ազատ , յորում վիճակի և իցէ :

Ը . Երջանիկ է նա՝ որ ճանաչէ զինքն միշտ ներկայ առաջի Լստուծոյ , և զԼստուած ներկայ առաջի իւր , որպէս և է իսկ : Հաստատեալ 'ի միտքս Թէ Լստուած ոչ զայլոյ ումեքէ հոգայ՝ բայց եթէ զիւրմէ , և ինքն ոչ զայլ ինչ խորհի , բայց եթէ զհաճոյսն Լստուծոյ առնել . զի Լստուած արար զամենայն վասն մարդոյ , և զմարդ վասն իւր միայն , ապա հարկ է մարդոյ միայն ծառայել Լստուծոյ . և այս յայնժամ լինի , յորժամ մարդ զոր ինչ խորհի և ասէ և առնէ , այն ամենայն 'ի փառս Լստուծոյ վերածէ :

Եւ մինչ ճանաչէ զանձն ներկայ առաջի Լստուծոյ , և զԼստուած ներկայ յամենայն ուրեք , տե-

սող գործոյ և քննիչ խորհրդոյ, ոչ բնաւ վրդովի
 ՚ի պատահիլ վնասակար գիտուածոյ . զի ստու-
 գիւ ճանաչէ՝ թէ Մտուած սիրէ զինքն , և միշտ
 կամի զօգուան իւր , և յորժամ թոյլ տայ գալ
 վնասու , է տակաւին վասն օգտի իւրոյ : Արդ՝ որ
 ՚ի սոյն միտս հաստատեալ է , արդարեւ ուրախ և
 խաղաղ է նա յամենայն ՚ի կեանս իւր :

Թ . Երջանիկ է նա՝ որ ոչ ինքն է ծառայ տղում ,
 և ոչ զայլս ունի ծառայ կամաց իւրոյ :

Ժ . Պատճառն և գործն՝ այնու զի են առնչաւ
 կից , փոփոխակի հոյին և ցուցանեն զմիմեանս :
 Արդ՝ չորք են սրտածառք . արարչական , ուստի է
 գործն . նիւթական , յորմէ է գործն . տեսական ,
 որով է գործն . և վախճանական , վասն ոյր է գործն :

Եւ որովհետեւ արարչական պատճառ մարդոյն
 է Մտուած , նիւթական՝ հոգ կամ տարերք , տե-
 սականն՝ հոգի բանական , վախճանականն՝ փառքն
 երանութեան , վասն որոյ մարդն իբրեւ գործ Մու-
 տուծոյ՝ ունի զկարգ և զհայեցուած առ արար-
 չական սրտածառն իւր առ Մտուած , զի ցանկոյ
 պաշտել զնա . զի թէ և ոչ կարասցէ ճանաչել
 զճմարիտ Արարիչն , տակաւին զարարած ինչ իբ-
 րեւ զՄտուած պաշտէ՝ զո և կարծէ , զի բնաւ
 թիւնն իւրովի ձկտի առ այն :

Ունի զկարգ և առ նիւթն յորմէ գոյացաւ ,
 նմին իրի ըստ մարմնոյն՝ վասն զի է ՚ի հոգոյ կամ
 ՚ի տարերաց , միշտ ՚ի նոյն հակի , մինչև լուծա-
 նիլ ՚ի նա :

Ունի զկարգ և առ տեսական սրտածառն առ
 հոգին , զի ոչ կամի թողուլ զնա , զի մի ապա-

կանեացի , վասն որոյ խորշի մարդն 'ի մեռա-
նելոյ . զի մեռանիլն՝ է բաժանումն հոգւոյն 'ի
մարմնոյ : Իսկ հոգին իբրեւ անմարմին գոյացու-
թիւն՝ ըստ ինքեան միշտ ցանկաց անմարմնոցն լի-
ճակի , և աղատութեան 'ի բանաէ մարմնոյն . և
յաւէտ զիմանալեացն խաղալ սիրէ , և զհոգեւոր
միսթարութիւն խնդրէ : Եւ զի գորով անմահ ,
միշտ ցանկաց անմահութեան , և տակաւին 'ի մար-
մնի բնակեալ , խնդրէ առ յապայն յիշատակ յա-
ւիտենական թողուլ , որ է նշան անմահութեան
նորա :

Աւնի զկարգ և առ վախճանական պատճառն .
զի երանութիւնն ըստ որում է հանգիստ և լրումն
բողձանաց , առ ինքն քարշէ զամենեւեան՝ որք
կարգեալ իցեն առ նա : Այսն որոյ ամենայն որ
ցանկաց իւրոյ հանգստեան , որպէս ճանապարհորդ
'ի գէմ եղեալ տեղին . զի բնութիւնն մինչև իցէ
ժամանեալ 'ի վերջին վախճան իւր՝ ոչ հանգչի :
Եւ սակայն վերջին վախճան մարդոյ ըստ սահմա-
նելոյն Աստուծոյ՝ ոչ տուեալ լինի յաստի կեանս ,
այլ 'ի հանդերձեալն . զի չիք արարած 'ի վերայ
երկրի , որ կարող իցէ ընուլ զփափագ մարդոյ , նը-
մին իրի մարդիկ 'ի կեանս յոյս միշտ են անհան-
գիստ , թէ և իցեն ամենայն բարեօք աշխարհի
յղփացեալ :

Եւ այս յայտնի ցուցանի 'ի հանդարտութենէ
մտաց առաքինեաց , և յալէծով խորհրդոյ աշ-
խարհասիրաց . վասն զի արք առաքինիք ուղղեալ
զաւելիս իւրեանց առ Աստուած , անցեալ զան-
ցանեն զբարեօք աշխարհի , և զառաքինութիւնն

կալեալ իբրև միջոց 'ի հասանիլ առ վերջին վախճանն, յամենայնի անդորր մտօք նաւեն ժամանել 'ի նաւահանգիստն վերջին երջանկութեան, ոչ ինչ փոյթ կալեալ զիրաց անցաւորաց և զփոփոխութեանց աշխարհի: Իսկ արբ աշխարհասէրք վարանական խորհրդով խուճապեն անհանգիստ, և ոչ կարեն գտանել գոնէ վայրկեան մի անդորրութիւն մտաց, թէ և իցեն մեծագանձ իշխան՝ կամ ինքնակալ կայսր:

Իայց ըստ որում բնութիւնն բուռն բերմամբ գիմէ առ վախճանն, 'ի գտանել դոյզն ինչ դիւրութիւն մարմնոյ՝ յարի 'ի նա զգայական կոյր բաղձանօք, իբր 'ի վախճան իւր. այլ տեսեալ թէ ոչ կարէ 'ի նմա հանգչիլ, 'ի բաց թողու զայն՝ և ցանկոյ այլում, զգուի և յայնմանէ՝ և փափազի այլոց: Եւ այսպէս ամենեքին 'ի միոյ հեշտաւեաց 'ի միւս հեշտալիս ոստուցեալ թափառին անդագար՝ հասանիլ 'ի վախճան իւրեանց. բայց ոչ գիտելով զինչ իցէ այն, կամ ուր գտանիցի, ընդ վայր տագնապին:

Ապօքէն ծանիցեն զի Աստուած է ստոյգ վախճան մարդոյ, առ որ հնար է հասանիլ միայն առ աքրինութեան ճանապարհաւ. թողցեն ուրեմն զաշխարհասիրութիւնն, և զհետ լիցին առաքինութեան, զի գտանել մարթասցին զոր խնդրեն, տալա թէ ոչ չիք հնար նոցա հասանիլ 'ի վախճան իւրեանց, և լինել երջանիկ:

Իայց ոմանք աշխարհասէրք տակաւին դեգերին յիրս աշխարհի՝ գտանել զնա, այլ սակայն ոչ փափազ մարդոյ դագարի 'ի խնդրելոյ զնորանոր

հեշտալիս , և ոչ հեշտալիք պակասին : Եւ այս վեճ սրտի մարդոյ ընդ հեշտալիս աշխարհի տեւէ մինչև 'ի դուռն գերեզմանի , ուր յուսաբեկ եղեալ քաջ ճանաչէ մարդ , թէ ընդդռնայն վաստակեցաւ յիրս աշխարհի գտանել զվերջին երջանկու թիւն իւր . բայց անկարելի է զինի այնորիկ 'ի ձեռքս բերել զնա , զի յայնժամ ոկտանի սերմանել , յորժամ այլք հնձեն :

ՃԱ . Մարդիկ՝ ոչ զամենայն զոր սիրեն՝ արժանի են սիրոյ , զի սիրեն զաշխարհ և զոր յաշխարհի են փայելլու թիւնք . վասն որոյ յորովակի փոփոխեն զէք իւրեանց 'ի միոյ առ այլ , և ոչ յայս կամ յայն մնան հաստատուն : Եւրա եթէ կամին միշտ մնալ 'ի սէրն , սիրեացեն զճշմորիս բարին , զի նա միայն է արժանի սիրոյ :

ՃԲ . Մարդս՝ եթէ ոչ ունէր զառ 'ի յԱստուծոյ խոստացեալ ինքեան զերջանիկ կեանս 'ի հանդերձեալն , ոչ ոք գտանէր թշուառ քան զնա 'ի վերայ երկրի . զի ծնանի արտասուօք , ուսանի աշխատանօք , տարի տառապանօք , և մեռանի ցաւովք : Եւրա փոյթ յանձին ունել պարտ է ամենայնի՝ գործովք բարութեան հասանիլ 'ի ժառանգութիւն երանաւէտ կենացն խոստացելոյ :

ՃԳ . Բարիք և չարք խոստովանին զանձինս ծառայ Եւստուծոյ , բայց տարբերին 'ի վախճանն . վասն զի բարիք ծառայեն իրրեւ զորդի , զի աշխատին միայն վասն փառաց և վասն սիրոյն Եւստուծոյ , և զհոգ անձանց և զիւրայնոց յանձնեն աստուածային կամաց , վասն որոյ Եւստուած հոգայ զնոցանէ , որքան են յերկրի աստ , և 'ի յերկինս շնորհէ նոցա

զյաւիտենից փառս : Օ՛ր այսպէս վայելէ մեծութեանն լստուծոյ՝ տալ արիտուր ըստ յաւիտենի իւրում զանհուն բարիս այնմ՝ որ ըստ յաւիտենի իւրում սիրեաց զլստուած , և ծառայեաց նմա հաւատարմութեամբ : Եւ այս փոխարինութիւն ոչ է ըստ արժողութեան գործոյն , և կամ գործողին , այլ ըստ առատութեան բարութեան և ողորմութեան լստուծոյ ընդունողին . զի ըստ առաքելոյն , « Ոչ են արժանի չարչարանք ժամանակիս հանդերձեալ փառացն » . Զոմ . Ը . 18 :

Իսկ չարք ծառայեն իբրեւ վարձկան , զի աշխատին վասն փառաց և վասն սիրոյ անձանց . և ոչ յանձնեն լստուծոյ զանձինս և զիւրայինս , զի կամին ըստ հաճոյս իւրեանց առնել զամենայն ինչ . վասն որոյ և լստուած զչարս իբրեւ զվարձկան՝ ժամանակաւոր բարեօք միայն վարձատրէ , ըստ որում են արարածք իւր , նմին իրի ընդ ըսպառիլ կենաց նոցա , սպառին և վարձք նոցա . ըստ օրինակի ՚ի վարձու կալեալ մշակաց , որք յերեկոյանալ աւուրն առեալ զսակ արկեալ դրամն գնան , զի ոչ իբրեւ որդի ծառայեցին՝ զի մտցեն ՚ի ժառանգութիւն որդւոյ : Եւ որովհետեւ ՚ի յաւիտենին իւրեանց արհամարհեցին զանհուն բարին , զոր խոստացաւ լստուած հաւատարիմ ծառայից իւրոց , իրաւամբ զըկին յանհուն բարւոյն ՚ի յաւիտենին լստուծոյ :

« Երանեալ են ամբիժ » ՚ի ճանապարհի , և ոչ գնան յօրէն Տէառն » . Սաղմ . ՃԺԸ . 2 :

“ Լէր էրանէցից ժողովրդեանն՝ որոյ այս այսպէս է՝
 նա՛ էրանի է ժողովրդեանն , որոյ փէր Աստուած է նոյս ” .
 Սաղմ . ՃԽԳ . 17 :

“ Երանեալ է այր որ լո՛ւիցէ ինչ , և մարդ՝ որ շնանա-
 պարհս իմ պահիցէ . զէ որ զէս գրանէ՛ գրանէ շինան ,
 և ընդոռնի շիրիմ-թիւն ՚ի Տէառնէ ” . Լուսկ . Ը . 34 :

“ Ինչէ՞ր բնաւ մեքարիշոյս կենդանիս իցեն , հնայեալս
 և ՚ի Տէոռն-թեան են ” . Յոբ . ԻԱ . 7 :

“ Երանելիս են՝ որ պահեն զպարտութեանս նորա . նոյա-
 ոռնին իշխանութիւն ուրեւ ՚ի Ժայպէն կենայ՝ և մասնել ընդ
 Երոռնս չաղաքին ” . Յայտ . ԻԲ . 14 :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ

Ա . Լուսաբինու թիւնն է գործադրութիւնն օգ-
 տակարաց , և խորշումն ՚ի վնասակարաց յառս և
 ՚ի կիրս՝ ըստ առաջնորդելոյ ուղիղ բանին , հաս-
 տատեալ ՚ի մէջ երկուց մոլեկան ծայրից : Դար-
 ձեալ՝ առաքինութիւնն է բարեկարգ ունակու-
 թիւն հոգւոյ , որով վարի մարդ ըստ օրինի ՚ի
 խորհուրդս՝ ՚ի բանս՝ և ՚ի գործս , որք կամ յԱս-
 տուած , կամ առ ինքն , կամ առ ընկերն վե-
 րաբերին :

Ապրիլէն օրինապահ, բարեպաշտ, արդար, և երկիւղած ասի, որ անթերի կատարէ որ ինչ օրինադրեալ է ՚ի վերայ իւր Աստուծոյ, կամ ՚ի լուսոյ բանին, և խորշի յայնմ ամենայնէ՝ յորոյ արգելուն օրէնք. այլ տակաւին ոչ է՝ և ոչ ասինա կատարեալ առաքինի: Վանգի ՚ի լինիլ մարդոյ կատարեալ, խնդրի առնել ինչ՝ որ իցէ գերազանց քան զհասարակ կանոնական պատուէրս և հարկադրութիւնս. վասն զի ս և իցէ պատուիրան աստուածային օրինադրեալ մարդկան, համարինմա պարտք, զոր եթէ կատարէ՝ ազատի ՚ի պարտուց, և եթէ ոչ կատարէ՝ մնայ պտրտական, և զըկի ՚ի վարձուց զոր խոտապաւ Աստուած այնուցիկ՝ որք ամբողջ պահեն զամենայն հրամանս իւր:

Իսկ նա՝ որ յառաւելութենէ սիրոյն առ Աստուած՝ առնէ զգերազանց գործս բարիս՝ անդր քան զոր ՚ի հասարակի պահանջէ, յայնժամ կոչի կատարեալ առաքինի, որոյ վարձք այնքան տուաւելութան զայլս, որքան ինքն տուաւելութի գործս բարեաց: Վանգի առաքինութիւնն յառաւելութենէ ասացեալ է, որպէս թէ զբարին տուաւելութան զայլս արար. վասն այնորիկ որ ՚ի մեզ առաքինութիւն անուանի, առ Աբաբացիս՝ Քալէէի կոչի, որ է առաւելութիւն:

Վազի՝ առաքինին կազմի ՚ի բառէս ոյր, յարմէ ամանցին և բառքս արու՝ կամ արի, և ստուգաբանի ունող այրութեան, կամ արիութեան, որ այն ինքն է՝ արբենի, քաջ, վեհանձն, զօրաւոր քան զայլս. յայս միտ ասէ Եղիշէ. «Աբուք առաքինիք ՚ի հոգևոր պատերազմի». Երէ. 212:

Արդ՝ օրինապահ ասին նորա, որք զամենայն հըրամայեալ օրէնսն պահեն. կոչին ևս բարեպաշտ, կամ բարեգործ, զի բարի են օրէնքն՝ զոր Աստուած կամ սուրբ եկեղեցին օրինադրեաց. ասին և արդար, զի արդարութիւն է՝ հնազանդելոց զհրամանս Տեառն կատարել. կոչին և երկիւղած, զի երկնչին յԱստուծոյ, որ բարկանայ այնոցիկ՝ որք ոչ առնեն զհրամանս իւր։ Արեւմն առ ՚ի լինել ումեք կատարեալ առաքինի, արժան է նմա առաւել քան զայլս ՚ի մարդկանէ վաստակիլ ՚ի գործս բարիս, և խորշիլ ՚ի չարեաց։

Այլ զինչ ասելի է ցնոցանէ, սրբ ոչ միայն թերանան ՚ի գերազանց առաքինական գործոց, այլ և բազում իւրք պակասին յայնս՝ որք միօրինակ պարտաւորեն զամենեւեան ՚ի պահել. գուցէ և զընդդէմն առնեն հրամանացն Աստուծոյ, և օրինադրութեանց սուրբ եկեղեցւոյ։ Ապա նորա՝ որք ոչ պահեն զօրէնս, մի ակնկալցին զլարծս օրինապահաց և առաքինեաց առնուլ յԱստուծոյ. զի յանդգնութիւն է՝ մոնսուանդ թէ յիմարութիւն՝ առանց արդեանց յուսալ և ակն ունել վարձուց։

Բ. Առաքինութիւնն է կրկին, աստուածաբանական, և բարոյական։ Աստուածաբանականն բաժանի յերիս, ՚ի հաւատ, ՚ի յոյս, և ՚ի սէր։ Բարոյականն բաժանի ՚ի չորս, ՚ի խոհեմութիւն, յարդարութիւն, յարիութիւն, և ՚ի բարեխառնութիւն. որք առանց միմեանց ոչ գործին, և ոչ առնեն զօր կատարեալ առաքինի. ուր մին ՚ի նոցանէ անթերի կատարի, սյւբ զհետ նորա հար-

կաւ հետեւին չղթայաբար :

Քանզի որ ունի զկատարեալ հաւատ, հետեւի նմա ունել զլոյս աներկմիտ, և զսէր անկեղծ. և ՚ի նշան արդեանց կատարելութեան սիրոյ՝ պահանջին գործք բարոյական առաքինութեանց, որք գործին խոհեմութեամբ, արդարութեամբ, արիութեամբ, և բարեխառնութեամբ, որովք իբրեւ աստիճանաւ ժամանեն ՚ի կատարելութիւն առաքինութեան, և արժանաւորին ՚ի վայելել և ՚ի ժողանգել զերկնային փառան, զոր խոստացաւ Աստուծոյ սիրողաց իւրոց. ուստի առաքինութիւնք են միջոցք և ճանապարհ առ երկնային փառան, առանց որոց չէ երբէք հնար հասանիլ :

Այլ սակայն ճշմարիտ առաքինութիւնք կախումն ունին զշնորհացն Աստուծոյ, և նովաւ արգիւնաւորին, և շնորհք Աստուծոյ պարգեւին յարդեանց չարչարանացն Քրիստոսի. վասն որոց ճշմարիտ առաքինութիւնք՝ միայն ՚ի քրիստոնեայս գտանին, և ճշմարիտ առաքինիք՝ միայն քրիստոնեայք են :

Թէպէտ և արտաքոյ քրիստոնէական հաւատոյ փոյին ոմանք, որք յազդարարութենէ լուսոյ բանին և բնական օրինաց՝ վարեցին խոհեմութեամբ, արդարութեամբ, արիութեամբ, բարեխառնութեամբ, և ստոյգեալ ևս իցեն յանձինս իւրեանց զվարս ճգնութեան, զգաստութեան, ժուժկարութեան, խոնարհութեան, համբերութեան, որք և իցեն ողորմած և աղօթասէր, այս ոչ ասին տիրապէս առաքինի :

Օ՛հ սյսպիսի բարոյական գործք առանց շնոր-

հացն Մատուծոյ՝ համարին իբր բնական գործողութիւնք. իսկ բնական ճանապարհաւ ոչ որ կարէ գնալ առ գերբնական երջանկութիւնն, վասն որոյ ապարդիւն լինին ՚ի ստացումն երանական փառաց ամենասուրբ Երրորդութեան :

Վասն զի ՚ի ժառանգել զՄատուած՝ պիտոյ են շնորհք, որք բղխին յարդեանց չարչարանացն Քրիստոսի . ուրեմն ոչ է ճշմարիտ առաքինի՝ որ ոչ ունիցի զհաւատս սուրբ Երրորդութեան և բանին մարդեղութեան, զի ոչ կարէ ընդունակ և արժանաւոր լինիլ աստուածային շնորհացն, նմին իրի և ոչ ժառանգ երանական փառացն Մատուծոյ : Եւս պարտ է նախ քան զամենայն ունիլ զուղիղ հաւատս քրիստոնէական, և հեռաւապէս զստաքինական ունակութիւնս՝ և զգործս բարիս :

Եւ թէպէտ նախ քան զՔրիստոս՝ ՚ի բնական և ՚ի գրական օրէնս բազումք հաճոյացան Մատուծոյ, այլ ոչ առանց շնորհացն Քրիստոսի, զի հաւատային ՚ի գալոց Սեփայն, ըստ այնմ, « Եւրահամ հայր ձեր՝ ցանկացաւ տեսանել զօր իմ. ետես և ուրախ եղև » . Յով. Ը. 36 : Եւ թէ՛ « Բազում մարդարէք և արդարք ցանկացան տեսանել զօր տեսանէքդ, և ոչ տեսին . և լսել՝ զօր լսէքդ, և ոչ լուան » . Սաղմ. ԺԳ. 17 :

Գ. Եւդ՝ ամենայն ազգ մարդկան ունին ըզհաւատս ինչ ուղիղ կամ մոլար՝ իբրև պարտք ի մացական բնութեան . վասն որոյ և առ Երաբաւցիս հաւատն ասի փին՝ կամ փէյն, որ նշանակէ ըզպարտս : Քանզի իմացական միտք հարկաւ խընդ-

րէ տեղի ինչ տալատանի՝ յոր ապաւինեսցի, և գտցէ զհանգիստ, մինչ վարանեալ տաքակուսի և տանջի վասն այնոցիկ՝ որոց ոչ կարէ բնականապէս հասու լինել, և զորս սլարզ և մեկն ըմբռնել:

Վասն զի յատկութիւն է իմացականին իմանալ ինչ՝ որ ՚ի վեր իցէ քան զբնականն, և այս է զսր ուսուցանէ հաւատքն, ապա թէ ոչ մարդն լինէր անարդ քան զանբան կենդանիս, որք առաւել քան զմարդ զգան զբնականս և զազդեցութիւնս նոցա, և գիտեն կառավարիլ ՚ի բնութենէ իւրեանց:

Քանզի աշխարհս և որ ՚ի նոսա՝ արարան յանհուն կարողութենէն Մոտուծոյ, և մարդն հունաւոր կարողութեամբ իւրով ճարտարեաց զարհեստական իրս ՚ի գիւրութիւն պիտոյից իւրոց, և ըստ ձեռնհաս գոլոյ՝ զբազում բնական իրս գաղտնեաց բնութեան եգիտ աշխատանքք, բայց առ այն որ գեր ՚ի վերոյ է քան զբնականն, ոչ կարէր թեւտիտել բնականաւն, այլ կարօտ էր գերբնական զօրութեան:

Վասն զի ամենայն ինչ որ ունի զէութիւն կամ զգոյ, յերիս բաժանի. յարհեստական, ՚ի բնական, և ՚ի գերբնական: Արհեստականն է ՚ի վայր քան զմիտս մարդոյ, զի ՚ի մտաց հնարեալ տեսակաւորի, բնականն հաւասար է մտաց, իսկ գերբնականն ՚ի վեր է քան զմիտս, ուստի կարօտի մարդ գերբնական շնորհաց, զի կարողացի իմանալ զգեր ՚ի վերոյսն քան զինքն:

Արդ՝ առաջին մարդն Ադամ ընկալեալ ունէր զգերբնական շնորհս, որով ճանաչէր զմի Մոտուած ճշմարիտ, և սրաշտէր զնա, զոր և յետնորդացն

աւանդեաց : Այլ զինի քննեղեղին 'ի բազմանալ մարդկան 'ի վերայ երկրի՝ սերունդք նորա մաւրյան զծանօթութիւն միայն Աստուծոյ ճշմարտի , և անձնատուր եղեն յազգի ազգի մուրրութիւնս : սակայն ոչ իսպառ անհետ եղև կրօնասիրութիւն 'ի մարդկանէ , զի զհետ եղեն իւրաքանչիւր բազմութիւն ժողովրդոց հնարել զպաշտելի ինչ :

Քանզի այս իղձ բնական է մարդոց , ունել զինն պաշտել՝ որ 'ի վեր համարիցի քան զամենայն , և իցէ արարիչ և խնամող ամենայն արարածոց , որ 'ի մեր լեզուս կօչի Աստուած : Այլ ըստ նախնի հարց ստուգաբանի՝ «սա է՞ս» զմեզ , այսինքն հաստեաց , կամ 'ի հաստումն ածող , այսինքն է հաստիչ : ոյլ կարէ ևս ստուգաբանիլ «չո՞ւ» , այսինքն սղգեցեալ , կամ հրատարակեալ , և կամ ծանուցեալ : Քանզի չիք ինչ այնքան ազդեալ և ծանուցեալ առ արարածս՝ քան զգոնն Աստուծոյ . որպէս և չիք ինչ այնքան լռեալ և ծածկեալ՝ քան զինչութիւնն Աստուծոյ , որ առաւել ճանաչի բացասական անուամբ՝ քան ստորասականաւ , զի 'ի վեր քան զմիտս է . ուստի պարտիմք միայն զգոնն նորա ճանաչել , և նմա սրաշտօն մատուցանել , առ որ և բնութիւնն մեր ինքնին ձկտի :

Վասն որոյ զայլ և այլ կրօնս հեթանոսութեան սահմանեցին մարդիկ թելադրութեամբ գիւին , որ մուրեցոյց զնոսա 'ի բազմաստուածութիւն , և 'ի զանազան տղանդս պաշտաման կռոյց և ըստեղծութեան , որպէս զի նորօք զբաղեալ դադարեցին 'ի խնդիր լինելոյ ճշմարիտ աստուածգիտութեան :

Իայց գտան ՚ի նոսա արք իմաստասէրք, որք բնական լուսով ծանեան՝ թէ սնոտի են պաշտամունք կոոց, և խնդրէին գտանել զհեղինակն բընութեան զմի միայն ճշմարիտն Աստուած, մինչև վերանալ մտօք ՚ի կամարս տատեղաց։ Ուստի ՚ի շարժմանէ և ՚ի պատճառելութենէ արարածոց մակարերեցին, թէ գոյ գերագոյն էակ ինքնագոյ՝ անշարժ և անպատճառ, որպէս որ վսեմախոհն էր ՚ի նոսա՝ ասէր. Եւ ոմն որ շարժէ, և ոչ շարժի, և ամբաւտղօր է. և նմա տալի է պաշտօն։

Եւ թէպէտ ծանեան նոքա զԱստուած, այլ ոչ որպէս արժանն էր ճանաչել. և ոչ ևս իբրև զԱստուած կարացին փառաւորել կամ գոհանալ, որպէս նշանակէ առաքեալն։ Քանզի ոչ էր հնար մարդոյ բնական գիտութեամբ վերանալ առ ծանօթութիւն գերբնականին, զի զգալի կարողութիւնն չունի համեմատութիւն առ իմանալի առարկայն։ Վասն որոյ գթացեալ Աստուծոյ ՚ի գործըս ձեռաց իւրոց՝ յայտնեաց զինքն առ նահապետն ազգի ազգի տեսլեամբ, օրինովօք, խոստմամբ, և գրական օրինօք, որովք իբր զմանկունս նորակիրթս վարժէր զմարդկայինս բնութիւն յայբերնարանի ուսման ճշմարիտ հաւատոյ։ Եւ հոսկ յետոյ որդւոյն իւրով Քրիստոսիւ տերամբ մերով յայտնեաց, և ուսոյց զճշմարիտ և զկատարեալ հաւատս աստուածապաշտութեան, որ նոյն ինքն է քրիստոնէական սուրբ և ուղղափառ հաւատքն։

Ապաքէն բաց ՚ի քրիստոնէական սուրբ հաւատոյ՝ որքան և զանազան աղանդք կամ կրօնք

իցեն՝ ոչ են ճշմարիտ հաւատք . զի կամ ոչ են հասեալ առ ՚ի ճշմարիտ Աստուածածանօթութիւնն՝ որպիսի է կուսպաշտականն , կամ թերի մնացեալ են ՚ի ճշմարիտ աստուածածանօթութենէ՝ որպիսի է հրէականն : Եւ կամ խոտորեալ յուղղութենէ ճշմարիտ հաւատոյ տեսական և գործնական մոլորութեամբ , որպիսի են հերետիկոսական աղանդքն , որք են թիւր աւանդութիւն՝ անպիտան առ ժառանգութիւն յաւիտենական փառաց : Ուրեմն քրիստոնէականն է միայն ճշմարիտ հաւատք , որով միայն ճանաչի ճշմարիտն Աստուած՝ մի էութիւն յերիս անձինս , ՚ի Հայր՝ և յԱրդի՝ և ՚ի սուրբ Հոգի , և հաւատացեալ լինի մարդեղութիւն բանին Աստուծոյ , որպէս և սուրբ եկեղեցին ուսուցանէ ՚ի հանգանակին , և ՚ի դաւանութեանն :

Դ. Որպէս մի է ճշմարիտն Աստուած , մի է ըստ գոյացութեան և ճշմարիտ հաւատք յամենայն ազգս և ՚ի լեզուս ուղղափառ քրիստոնէից , որ յառաքելոց սնտի անընդհատ յաջորդութեամբ մինչև յարդ կայ հաստատուն ՚ի մի՝ սուրբ՝ կաթուղիկէ՝ և առաքելական եկեղեցւոյ , և կացցէ մինչև յյաւիտեան : Ապա ամենայն եկեղեցիք ուղղափառաց որ ընդ տիեզերս ամենայն՝ պարառութեամբ ամենայն ուղղափառ ազանց , են՝ և ասին կաթուղիկէ եկեղեցի . որպիսի է և Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին , հիմնեալ ՚ի վերայ քարոզութեան սուրբ առաքելոց , ՚ի սահմանադրութեան ուղղափառ ժողովոց , և յողջամիտ վարդապետութեան սուրբ հարց : Եւ իւրաքանչիւր

քրիստոնեայ՝ յորմէ ազգէ և իցէ, որ զնոյն ճրջ մարտութիւն հաւատոյ ունի, է ուղղափառ : Աւելիք ընդ ուղիղ հաւատոյն արասցէ ևս զգործս բարիս, և բարի խոստովանութեամբ ելցէ յաշխարհէ՝ ըստ կանոնաց սուրբ եկեղեցւոյ, է որդեգիր Մատուծոյ, և ժառանգ երկնից արքայութեան :

Ե. Բազումք միայն ճանաչեն զանձինս թէ են քրիստոնեայք, բայց ոչ գիտեն զհարկաւոր գիտելիս քրիստոնէական հաւատոյ և ուղղափառ վարդապետութեան : Այսն որոյ ՚ի լինել խօսից զհաւատոյ՝ և զվերաբերելոցն առ հաւատս, զընդդէմն ուղղափառութեան խօսելով մեղանչեն, կամ օտարացուցիչս իմն խօսելով լսելեաց՝ առ ի թստան գայթակղութեան : Աւրեմն արժան է ամենեցուն գիտել զայնս՝ որք առ հաւատալիսն վերաբերին, և կարևորք են ՚ի փրկութիւն :

Զ. Պարտաւոր են ծնողք, ուսուցիչք, կնքահարք, և խոստովանահարք՝ ուսուցանել համբալիսց զէական մասունս հաւատոյ, և զուղղափառ վարդապետութիւնս՝ ըստ աւանդութեան սուրբ եկեղեցւոյ, ևս և զբարոյական առաքինութիւնս : Օ՛հ ուղղափառ հաւատաքն է՝ որ տայ ճանաչել զՄատուած, և է նա հիմն և խարիսխ ամենայն առաքինութեանց, առ որ յարի յոյսն, որ է աներկ միտ ակնկալութիւն ՚ի ժառանգել զխոստացեալ բարիան, զոր ծանոյց հաւատքն, առ նմին յարակցի և սէրն, որ է միաւորիչ ընդ այնմ՝ զոր հաւատայ, և առ որ յուսայ մարդն : Աւստի հաւատն տայ ճանաչել զՄատուած, յոյսն առ այն հասուցանէ, և սէրն միաւորէ :

Եւ սէրն կատարեալ ոչ գիտէ դադարիլ ՚ի ներք
գործութեանէ իւրմէ . զի եթէ առ վայր մի լռես-
ցէ ՚ի սիրելոյ , անդէն կորուսեալ զգործութիւն
իւր՝ շիջանի , և որպէս թէ մեռանի . վասն որոյ
հարկաւոր է նմա ելլուզանել միշտ զներգործու-
թիւնս սիրոյ , այսինքն սիրել զԱստուած ՚ի վեր-
քան զամենայն . դոհանալ զնմանէ յամենայնի ,
օրհնել զնա , ոչ խնայել յինչս՝ և ՚ի սիրելիս , ՚ի
մարմին՝ և ՚ի կեանս վասն սիրոյն Աստուծոյ . խոր-
շիլ յամենայն մեղաց . միամտութեամբ սրտիւ
ծառայել նմա . կատարել զամենայն կամս նորա ,
ճանաչել զերախտիս նորա , յուսալ ամենայնի առ
նա , և յանձինս բերել զայլ ամենայն աստուածա-
հաճոյ տուրքինութիւնս , որք վերաբերին յամ-
բողջութիւն և ՚ի կատարելութիւն սիրոյ : Օ՛ի
սէրն է պսակ հաւատոյ և յուսոյ , և ըստ առա-
քելոյն՝ է լլումն օրինաց . զի զսիրոյն պատուիրանէ
ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան : Այս
հաւատքն է իբրեւ արմատ , յոյն իբրեւ ոստ , և
սէրն իբրեւ սլուղ :

Ե . Հաւատքն և յոյսն դադարին ըստ ներգոր-
ծութեան՝ ՚ի ժառանգել հաւատալեաց և յու-
սալեաց , և մնան միայն ըստ ունակութեան : Իսկ
սէրն որ առ Աստուած՝ ոչ երբէք գիտէ դադա-
րիլ , թէ ըստ ներգործութեան , և թէ ըստ ու-
նակութեան . մանաւանդ թէ տուաւ աճի և
զօրանայ , յօրժամ զսիրելեալն փարի , և ընդ նը-
մա միանայ : Իսկ նշան սիրոյն Աստուծոյ՝ է սէրն
ընկերին . զի զԱստուած պարտ է սիրել վասն իւր ,
և զընկերն վասն Աստուծոյ : Եւ ո՛ր ողբատցէ ըզ-

վիճակ նոցա, որք բանիւ լոկով խոստանան ունել զսէր, բայց իրօք և ոչ մի ինչ արդիւնս սիրոյ ցուցանեն առ Աստուած, և առ մարդիկ:

Ը. Առաքինին յամենայն ՚ի կեանս իւր երկնչի և դողայ, զի մի կորուսցէ զարդիւնս առաքինութեան իւրոյ. ըստ այնմ, «Ահիւ և դողութեամբ զանձանց փրկութիւն գործեցէք». Փիլիպ. Բ. 12: Այլ այս երկիւղ ոչ պատճառէ ՚ի նմա զորումս կան և զտանջող կիրս, այլ յաւետ յառաջ ածէ զմտադիւր և զուրախական բերկրութիւնս. ըստ այնմ, «Ուրախ եղիցի սիրտ իմ յերկնչիլ յանուանէ քումմէ». Սաղ. 26. 11: Եւ որքան վերամբարձ թռչի այնպիսին ՚ի բարձրութիւն առաքինութեան, այնքան զօրանայ ՚ի նմա երկիւղ անկման. և որքան երկնչի յանկմանէ, այնքան վերասլանայ ՚ի գազաթն գերագոյն առաքինութեանց: Ուստի ոչ ինչ փոյթ է նմա զրկիլ յընչից, անկանիլ յիշխանութենէ, տարադրիլ ՚ի հայրենեաց, կորուսանել զառողջութիւն և զմարմին. զի քաջ գիտէ նա, թէ սոքա են անցաւոր, և ՚ի բնութենէ իւրեանց կորստական. իսկ վարձք առաքինութեան՝ որ է փառքն արքայութեան, է անկողոպտելի, և յաւիտենական մեծութիւն հոգւոյ: Վասն որոյ ընդ պէսպէս ձախորդութիւնս աշխարհի՝ որք կարեն պատահիլ ինքեան, ոչ տիրի, և ոչ ընկճեալ լբանի. այլ խնդամիտ բերկրանօք հրճուի, և զօրանայ ՚ի հոգի իւր. զի ունի աներկբայ յոյս՝ առնուլ ՚ի Տեառնէ զվարձս վրաստակոց իւրոյ ՚ի յաւիտենական կեանս:

Թ. Այլ առաքինի և կատարեալ չածէ ՚ի միտ

գրարին զոր արար, և ցաւի ընդ այն՝ զորով տար-
տամութեամբ զանց արար: Յիշատակէ միշտ զե-
րախտիս բարեբարին, և մոռանայ իտպառ զանի-
բաւութիւնն զոր կրեաց յումեքէ: Բաւական հա-
մարի զիւր սակաւ գոյսն, և ոչ ինչ վարկանի զայ-
լոց զբազումն: Բնկերակցի ընդ արանց բարեաց,
և հեռի կայ ՚ի հաղորդակցութենէ չարաց: Ը-
ռաջի մեծամեծաց պատկառ կայ և լռէ, և ընդ
հաւասարս և փոքունս սիրով կենցաղավարի: Ի
բարս հեղէ և խոնարհ, և ՚ի բանս քաղցր և սա-
կաւախօս, և առ ամենեւին հաւատարիմ: Ի յա-
ջողութեան ոչ բարձրամտի, և ՚ի ձախորդու-
թեան ոչ լքանի. լինի բարեկամ սակաւուց, և
թշնամի ոչ ումեք: Ըմենեցուն բարիս առնէ որ-
քան կարէ, և ոչ ումեք չար ինչ առնէ՝ թէ և
կարէ: Իսկ յաւուրս մեր նա ոչ վնասէ ումեք,
որ չէ կարող վնասել. զի ժամանակն գոլով չար,
հազիւ գտանի որ ուրեք, որ կարող իցէ վնասել՝
և ոչ վնասեացէ:

Ժ. Ըռաքինին յաւէտ կամի ՚ի կենաց զրկիլ՝
քան զհամբաւ բարեմասնութեան իւրոյ բժաւու-
րել, հաստատեալ ՚ի միտս՝ թէ կեանք աշխորհիս
այսորիկ դիւրեղծական է և անցաւոր, իսկ համ-
բաւ բարի՝ անմահ է և մշտնջենաւոր, և անմտու-
թիւն է փոխանակել զմշտնջենաւորն ընդ անցա-
ւորին: Բայց յատուկ է առաքինւոյն առանց ա-
կնկալութեան բարի համբաւոյ գործել զբարին.
և եթէ համբաւ չար հանիցեն ևս, չորտմիլ ընդ-
այն, այլ ջանալ զի մի չար ինչ արասցեն ինքեան:

ԺԱ. Որ որ ուրախանայ՝ մինչ բարեհամբաւին

զնա այլք, և տրամի՛ մինչ անուն չար հանեն ըզնմանէ, ծառայէ յօժարութեան և լեզուի այլոց. քանզի մարդիկ ոչ հային ՚ի ճշմարիտն կամ ՚ի սուտն, այլ որպէս կամին և ատորժեն՝ այնպէս համբաւեն :

ԺԲ. Մենայն մեծագործ շինուածք հնութեամբ ժամանակին կարեն անհետանալ, բայց անուն բարի ոչ բնաւ կորնչի : Նորելի է մեռանիլ բարի անուամբ՝ քան կեալ վատահամբաւութեամբ. զի որ թողու համբաւ բարի յաշխարհի, նա՛ և յետ մահու մնայ կենդանի, իսկ վատհամբաւն կենդանւոյն մեռեալ, թէ և ապրեսցի զամբոյ բազում :

ԺԳ. Չէ նա կատարեալ և պատուելի, որ ունի զհամբաւ կատարելութեան և զպատիւ, այլ նա՛ որ ունի զկատարելութիւն յինքեան, և արժանաւորութիւն պատուոյ : Օ՛ր են բազումք՝ որք ունին զհամբաւ կատարելութեան և զպատիւ, այլ չունին զկատարելութիւն յանձին՝ և արժանաւորութիւն պատուոյ : Եւ են բազումք՝ որք չունին զհամբաւ կատարելութեան և զպատիւ, բայց ունին զկատարելութիւն յանձին՝ և արժանաւորութիւն պատուոյ : Ապայն լաւ է լինել կատարեալ և պատուելի՝ քան ունել զհամբաւ կատարելութեան և զպատիւ :

Պատիւն նման է ծխոյ, և որ զհետ պնդի՝ ոչ պակասի նմա արտօսը աչաց :

ԺԴ. Փութալի է գովութեան լինել արժանաւոր, բայց փախչելի է ՚ի լսելոյ զգովութիւն : Որ ատորժէ լսել զգովեստ իւր, կորուսանէ անդէն

զարժանաւ որսւթիւն իւր : Այր կատարեալ յորժամ առ երեսոս զգովեստ իւր լսէ , 'ի որսոյ իւրում զանձն անգոսնէ : Ախորժակն լսելոյ զգովեստ անձին , է նշան անախառնթեան : Ճշմարիտ գովութիւն գէժ յանգիման՝ է նմոն սուտ մարդահաճութեան :

ԺԵ. Բազումք են որք գովին , բայց սակաւք են 'ի նոստ արժանի գովութեան : Համբաւն բողբոմ անգամ չէ համաչափ ընդ իրին՝ որ գովութեամբ հոչակի . զի հասարակութիւնն սովոր է սուանց քաջ տեղեկութեան՝ 'ի վերքուն զճշմարտութիւն իրին հոչակ հարկանել : Համբաւն է որպէս ըստուեր մարմնոյ եղեալ յարեալ , որ մերթ աճիքան զմարմինն՝ և մերթ նուաղի . վասն որոյ չէ արժան ամենայնիւ հաւատոս ընծայել համբաւոյ , այլ մանաւանդ խնդրելի է ճշմարտութիւն իրին :

ԺԶ. Համբաւ գովութեան իմաստնոց կամ առաքինեաց՝ որ հնչէ 'ի բերանս առակաց , նմոնի օգոյ , որ դիւրաւ փոփոխի յամենայն : Եւ թէ հաւատալ արժան է , եթէ ջուրոյ վառ կարեն մնալ անշարժ 'ի հողմոյ , հաւատալ 'ի գէպ է և համբաւոյ առակաց , այլ որպէս 'ի մեղմ ինչ հողմոյ շարժին ջուրք , նոյնպէս և 'ի գոյզն մի կարծեաց փոփոխի դատումն և համբաւ նոցա :

Բարեմտաց է զմասնաւոր բարիս ուրուք գովութեամբ հոչակել :

ԺԷ. Այր առաքինի պարտ է լինել ներանձնաւոր , որպէս զի խօսեսցի ընդ մարդոյ սակաւ , ընդ անձին յաճախ , և ընդ Աստուծոյ միշտ : Առանձնութիւնն բռնադատէ զհոգին ելանել յերկինս ,

և խօսել ընդ Աստուծոյ . զի Աստուած ոչ խօսի 'ի սրտի ուրուք՝ բայց եթէ 'ի միայնութեան նորա :

Առարկայ խօսակցութեան մարդոյ ըստ որում է մարդ՝ վերածի յերևոյ . կամ 'ի գովութիւնն Աստուծոյ , կամ առ 'ի ուսանիլ զճշմարիտ ինչ , կամ առ 'ի ուսուցանել զկարևորս . իսկ զոր խօսիցի որ օտար 'ի սոցանէ , խոտորի 'ի սահմանէ մարդկութեան . զի անդէն անկանի կամ 'ի տրանջանս զԱստուծոյ , կամ յուսումն մոլորութեան , կամ յուսուցանել զանարժանս :

ԺԸ . Առաքինութիւնն առաւել աճի 'ի կրել զնեղութիւնս վասն Աստուծոյ . և որ սիրով գիրկս արկանէ խաչին՝ ոչ զգայ զգթուարութիւն ինչ : Օ՛ր յորժամ հաստատութեամբ դնէ որ 'ի մոի կրել զվիշտս՝ առ 'ի պահել զհաւատն և զսէրն Աստուծոյ , վիշտքն անդէն վախճան առնուն : Եւ որ 'ի միտ ածէ զչարչարանս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ , համբերէ ամենայն նեղութեան աշխարհի , մանաւանդ զի արժանի համարի զանձն դառնադին ևս վշտաց և նեղութեան :

Հանկ փշալից արդելու զյափշտակողս մտանել յայդին , և ապականել զարդիւնս նորա . նեղութիւնք և վիշտք չթողուն թշնամւոյն հոգւոց մը տանել 'ի սիրտ առաքինւոյն , և կողոպտել զբարեմտութիւն նորա :

Որ կարէ բառնալ զխաչն 'ի վերայ ուսոց , չէ արժան նմա գետնաքարչ ածել :

ԺԹ . Չէ արժանի վարձուց որ առնէ զբարին , այլ որ համբերութեամբ յարատւէ 'ի նմին . զի իսպառ համբերութիւնն է՝ որ պսակէ զգործն

բարի : Որ յետո կասի 'ի բարւոյն՝ զոր սկսեալ է առնել , խանգարէ զարարեալն . և չէ յայտ՝ թէ կարացէ առնել լուսագոյն ևս քան զայն :

Ի. Առաքինւոյն վարձք և պարծանք բազմանան , մինչ կարացէ բեղմնաւորել զարդիւնս բարեաց 'ի դառն վիշտս . զի յայնժամ նմանի երկրի , որ բուսուցանիցէ զշուշանս 'ի մէջ փշոց : Վանդի և մարդիկ զարմանան և գովեն , յորժամ տեսանեն զերկիր փշահեղձ՝ լի շահեկան պտղովք :

ԱՆ. Ս'ի տրտմեացին առաքինիք՝ մինչդեռ տեսանեն զայլս 'ի յաջողութեան ճոխացեալ , և զինքեանս յանցաջողութեան ներգւեալ . այլ յայնժամ պարտ է նոցա տրտմիլ , մինչ տեսանեն՝ թէ յօրացեալքն 'ի մեծութեան , ոչ ունին փոյթ զառաքինութեանց :

ԻԲ. 'Իտրծք դժուարինք՝ և իբր անհնարինք՝ զիւրաւոր են այնմ , որ անձանձիր ջանաց գտանել զելս . գործք դիւրինք՝ դժուարին լինին այնմ , որ դանդաղի մեղկութեամբ և լքանի : Որ կամի լինել առաքինի , աշխատ լիցի կրթել զանձն իւր 'ի գործս առաքինութեան . որ թէպէտ 'ի սկզբանն երեւի կրել դժուարութիւն ինչ , բայց ապա զգայ զանակնունելի իմն դիւրութիւն և զհանգիստ , որպէս վաստակեալն 'ի ճանապարհի՝ մինչ հասանէ յիջեւանն , և նաւագնացն՝ 'ի դէմ եդեալ նաւահանգիստն :

ԻԳ. Չէ քաջութիւն զինուորի մղիլ 'ի պատերազմ , այլ յաղթել թշնամւոյն : Որ պանծայ 'ի քաջութիւն իւր 'ի ժամանակի խաղաղութեան , վաղ աճապարէ 'ի փախուստ 'ի ժամու պատերազմի :

Պատերազմ է կեանք մարդոյ ՚ի վերայ երկրի ,
 և յաղթողք ժառանգէն զմրցանակն : Արդ՝ է մարդ
 որ մարտնչի ընդ անձին , է՝ որ ընդ աշխարհ , և է՝
 որ ընդ մարդ . բայց ոմն յաղթէ , և ոմն յաղթի :
 Յաղթէ նա անձին , յորժամ զանկարդ բաղձանս
 իւր նուաճէ . յաղթէ նա աշխարհի , յորժամ ըզ-
 փառս և զմեծութիւն արհամարհէ . յաղթէ նա
 մարդոյ , յորժամ բարիս առնէ ամենեցուն , և համ-
 բերէ փնասուց՝ զոր ընդունի յանիրաւ մարդկանէ :

Իսկ յաղթի յանձնէ , յորժամ զհաճոյս մարմնոյն
 կատարէ . յաղթի յաշխարհէ , յորժամ փառաց և
 մեծութեան ծառայէ : յաղթի ՚ի մարդոյ , յորժամ՝
 չար փոխանակ չարի հատուցանէ : Ապա ջանա-
 ցուք յաղթող գտանիլ յամենայնի , զի առցուք
 զպսակն փառաց :

ԻԴ . Անարի վատասիրտ է՝ որ առ ահի կորըս-
 տեան ընչից կամ մեծութեան՝ յանձն առնու ա-
 նիրաւիլ առ Աստուած կամ առ ընկերն . զի լաւ
 է մեռանիլ քաջութեամբ , քան կեալ յանցաւո-
 րութեամբ :

ԻԵ . Օ՛հրք՝ եթէ ոչ ջանացին զբարիս գործել
 առաւել քան զերիտասարդս , ոչ կարեն արդարա-
 նալ , վասն զի ՚ի ծերս թուրացեալ են բռնու-
 թիւնք ախտաւոր կրից . և զի մերձ են ելանել
 յաստի կենցաղոյս , սրտալին զպաշար յաւիտենա-
 կան ուղւոյն պատրաստ ունիլ միշտ :

ԻԶ . Որ յերիտասարդութեան իւրում պատ-
 ճառէ զեռանդն հասակին և կրից , և ոչ առաքի-
 նաքար կեայ , եղեալ ՚ի մտի՝ ՚ի ժամանակի ծե-
 րութեան գործել զառաքինութիւն , այնպիսին

յորժամ հասանի ՚ի ծերութիւն , և մօտի ՚ի դըրունս մահու , ունի պատճառել զտկարութիւն մարմնոյն : Այլ քանզի չէ հնար ՚ի գերեզմանի գործել զառաքինութիւն , ապա իրաւամբ ժառանգէ զպատիժ հեղգութեան իւրոյ :

Իէ . կեանք մարմնոյն է հոգին , և կեանք հոգւոյն է հաւատքն կենդանի . կեանք հաւատոյն է սէրն , և կեանք սիրոյն է յոյսն . կեանք յուսոյն է խոստումն Աստուծոյ , և կեանք խոստմանն է ճշմարտութիւնն Աստուծոյ , որ ՚ի խոստմանն է հաստատ . ապա սինդ կալցուք զհաւատոյն ճշմարտութիւն , որով ճանաչեմք զճշմարիտն Աստուած , սիրեմք զնա , և յուսամք աներեւութից պարգեւաց նորա , զոր խոստացաւ շնորհել այնոցիկ , որք հաւատով յուսով և սիրով ծառայեն նմա :

ԻԸ . Փառք կենցաղոյս և հեշտութիւն մարմնական՝ նախ քան զստացանիլն քաղցր թուին , այլ զկնի ստացմանն դառնացուցանեն զսիրտսւ կըն մարդոյ . իսկ գիտութիւն և առաքինութիւն՝ որք են մտաց և հոգւոյ հեշտութիւն , զներհաւ կըն գործեն , զի յառաջ քան զստացանիլն դառն և դժուարին թուին , այլ զկնի ստացմանն քաղցրացուցանեն զհոգին , զորմէ ասէ մարգարէն .
 “Ղաշակեցէք և տեսէք , զի քաղցր է ” . Սաղմոս . ԼԳ . 9 :

ԻԹ . Առաքինութիւն որպէս է գեղեցիկ , նոյնպէս է և փափուկ , մինչ զի դոյզն մի պակասութեամբ մեծապէս արատաւորի . զի է իբրեւ պարզ հայելի , որ ՚ի շոգեսոյ աղօտանայ , կամ իբրեւ գիւրաբեկ ապակի , որ ՚ի թեթեւ ինչ բաղնմանէ խորտա-

կի . վասն որոյ զգուշացին առաքինիք յինչ և ի յէ պահասութենէ , զի մի տգեղացին գեղափայլ երեսք առաքինութեան իւրեանց :

Լ. Ոչ ամենայն որ յերկրի կենցաղավարի՝ և զվայելութիւնս աշխարհի ունի՝ համարի աշխարհասէր , այլ այն՝ որ մտօք և կամօք ՚ի սէր և ՚ի վայելութիւն աշխարհիս բեռեալ կայ . քանզի հնար է մտմտով յերկրի բնակիլ , և հոգւով յերկինս ճեմել , ըստ առածին՝ կայ յաշխարհի , չկայ յանապատի :

ԼԱ. Օր ինչ առնես ընկերի քում , զայն առնես արարչին քում . զի Վստուած ինքեան համարի՝ զոր առնես այլում . զի և նա իւր է արարած , և ըստ այնմ հատուցանէ քեզ՝ եթէ բարի և եթէ չար : Վա ջանա բարի առնել ընկերի քում , զի և քեզ բարի լինիցի . զի զոր ինչ սերմանես , զնոյն ժողովես :

ԼԲ. Սարդիկ՝ բազում անգամ ընդ տնձանց հակառակին . զի զոր ունիլ կարծեն , զնոյն կորուսանեն : և յորմէ փախչիլ կամին , ՚ի նմանէ ըմբռնին : Որպէս որկրամոյն կամելով հեշտոնալ , և ընդ երկար ապրել , խճողէ զորովայն իւր պէսպէս կերակրովք և ըմպելեօք , սակայն նոքիմբք առաւել տանջի , և կարճէ զկեանս իւր : Հպարտըն ցանկանալով յամենայնէ փառաւորիլ , մեծաւ մեծս բարքառի զանձնէ իւրմէ , բայց այնու առաւել ևս անգոսնի , զի ամենեքին արհամարհեն զհպարտն : Վողն՝ անաշխատ կենաց փափագանօք ձեռնարկէ գողանալ զինչս այլոց , բայց ըմբռնեալ ՚ի վախճանի՝ չարաչար մեռանի : Վա մի-

այն առաքինւոյն է կեալ բարեբաստիկ :

ԼԳ. Չիք պատուական քան զկեանս, բայց չիք անարգ քան զնա յաչս մոլեաց, որք յուժպէտս վասնեն զնա վասն անարժան իրաց : Քանզի սընախառն ՚ի վտանգի դնէ զկեանս վասն փառաց, ագահն՝ վասն ընչից, բղջախոհն՝ վասն հեշտութեան, ռիսակալն՝ վասն հանելոյ զվրէժ. սորա իբաւամբք զրկին ՚ի կենաց, զի ոչ ճանաչեն զյարգ նորա :

ԼԴ. Ոչ որ է՝ որ ոչ սիրեսցէ զիմն, և ոչ յուսացի իմիք, զի ՚ի նմա հանգիցեն բաղձանք իւր. քանզի վախճան սիրոյ և յուսոյ՝ է լրումն բաղձանաց, ապա բարիք և չարք ունին զսիրելիս և ըզյուսալիս, յորոց ակնկալեալ սպասեն առնուլ ըզլրումն բաղձալեաց և յուսալեաց՝ իբրև վարձ և տրիտուր սիրոյ իւրեանց և յուսոյ :

ԼԵ. Բարիք սիրեն զՄտուած և յուսան առնա, վասն որոյ վարձք նոցա յատուածուստ պարգևի նոցա, որ է հանգիստն յաւիտենից : Իսկ չարք սիրեն զաշխարհս, և յուսան իրաց աշխարհի, վասն որոյ յեւանել նոցա յաշխարհէ՝ մնան անվարձ յՄտուծոյ. զի զոր սիրէին՝ և որում յուսոյին, մնաց անդէն յաշխարհի : Քանզի աշխարհքս ոչ կարէ ՚ի հանդերձեալ կեանս վարձատրել զսիրողս իւր. սակայն սիրելին բարեաց Մտուած՝ որ երկնի և երկրի է տէր, հանգուցանէ զբաղձանս բարեաց, նոյն ինքն լինելով նոցա վարձք սիրոյ նոցա և յուսոյ ՚ի հանդերձեալն :

ԼԶ. Հաստատուն և խորարմատ ծագք՝ թէպէտ և օստովք յամենայն հոգմոց շարժին, այլ

կան մեան յարմատս անկործան . ըստ ոյսմ՝ այր առաքինի յարմարէ զինքն ըստ փոփոխման դարձուածոց ժամանակի , մնալով անշարժ 'ի բարեհոտութեան իւրում : Վանդի 'ի փոփոխիլ ժամուց և ժամանակաց՝ եթէ փոխեացի մարդ 'ի բարեմբոտութենէն , ոչ այլ ինչ շահի՝ բայց եթէ զյնաս : Այս է իմաստութիւն մարդոյ , 'ի յարաշարժ գիպուածս ժամանակի՝ 'ի բարի միտս մնալ հաստատուն :

“ Աշխիւ զնշեղեար՝ գլխ-իւեամբն Աստուծոյ՝ պաք բասպել զմարմինս յեր պաքարագ ինքանի , սորբ , հաճոյ Աստուծոյ , զխօսուն պաշտօնդ յեր ո . Հո օմ . Ե. 1 :

“ Հաւաքարիւ է բան , և 'ի սոյն կամիւ զնշե հասարակն լինիլ , զի իոյն արասցեն բարեաց գործոց վերահացու լինել հաւաքացեալն յԱստուած , զի այն է բարի և օգտակար մարդիւն . Տ/տ . Գ . 1 :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԽՈՒՆԵՄՈՒԹԻՒՆ

Ա . Պահապանս պատուոյ և համբաւոյ՝ է խոհական դատումն մտաց և ընտրողութիւնն . զի որ բաջ խորհի , բարւոք դատի , և ըստ պարագայից ժամանակին յարմարէ զգործն . ոչ որ կարէ ըստ գտանել զնա իւրիք , այլ մանաւանդ մատուցանէ նմա զգովութիւն և զմեծարանս :

Բ. Ինքնահաւանութիւն է առնել զամենայն՝ միայն ըստ իւրում դատողութեան . և յիմարութիւն է առնել զամենայն՝ միայն ըստ այլոց դատողութեան :

Գ. Օւերունի ոք՝ որ ընդ լիութեան աւուրցունի զկատարելութիւն մտաց , գովութեան է արժանաւոր : Օ ի բազմամեայ փորձառութեամբ աւսաւ ընտրել զլաւն ՚ի վատթարէն , և զօգտակարն ՚ի վնասակարէն : Այս երիտասարդք մի հասանիցեն վճիռ դժուարին իրաց յառաջքան զփորձառու ծերս , այլ նախ ընդ նստա ՚ի խորհուրդ մտցեն , և ըստ դատման նոցա սրտեցեն առնել :

Օերն եթէ չիցէ խոհակոսն որպէս պահանջէ այն արդոյ հասակ , երիտասարդ է անխորձ , և երիտասարդն եթէ չիցէ եռանդնոտ , ծեր է ուժաթափ :

Դ. Չէ իմաստութիւն միամտութեամբ սրբաւիւ վաղվաղակի հաճ և հաւան լինել խորհրդոյ իմիք՝ թէ և օգտակար երևեացի , մինչև իցէ ՚ի քննին մատուցեալ զամենայն պարտապա նորա , զի մի գուցէ վնաս ինչ պատահեալ , զիղջ և ասլաշաւ զկնի եկեացէ :

Ե. Խաբէութիւն մտաց է երկբայակոս կարծել զամենայն անցս , որք ստուգիւ եղեն յանցեալ ժամանակս , և ոչ հաւատալ՝ որք լինելոց են յետ այսորիկ , և միայն հաւատալ համարել՝ որք ակն երև տեսանին լինել այժմուս . զի այսպիսիքս ոչ իբրև բանաւորք ՚ի գործոց ներկայիս զանցեալն և զապաւնիս իմաստասիրեն , այլ իբրև անբանք գործ ներկայիս միայն ճանաչեն՝ որում ականա-

տես եղեն, և զայն ևս վաղվաղակի մոռանան. կամ զոր 'ի հարկէ պատճառացն գան յառաջ, ըստ դիպաց իմն վարկանին լեալ. և զայն ոչ գիտեն, թէ հանդերձեալ են կրել վնասուք անձանց զպատիժ անհաւանութեան իւրեանց:

Զ. Սեծի զգուշութեան պէտս ունի խօսիլ ինչ կամ խորհուրդ տալ իշխանաց առ 'ի ուղղել զնոսա: Օ. 'ի թէ և ծանիցեն նորա զճշմարտութիւն բանիցն ասացելոց, և զսխալմունս իւրեանց, բայց տակաւին զայրանան՝ եթէ իցեն 'ի բանս խրատութոքր մի ծանր և խիստ բառք. զի կենցաղավարութեամբ ընդ մարդերուդաց ուսեալ են շողոքորթել, և լսել միշտ զհաճուկս: Աստի բաւա կան է խայթել զնոսա ճշմարտութիւն պարզ բանից, մինչ կամին ճանաչել զսխալանս իւրեանց:

Ե. Խոհեմն առ ստացումն միոյ իրի՝ ոչ գնէ 'ի վտանգի կորստեան զբազումն. և վասն բազում անհաւաստի իրաց՝ զմի հաւաստին ոչ թողու 'ի ձեռաց:

Ը. Եթէ գէպ լիցի կռուիլ ընդ ումեք, քննելի է նախ՝ թէ ունիցի արդար իրաւունս կռուելոյ: Երկրորդ՝ թէ ընդ սւմ կռուեսցի, կամ զինչ զօրութիւն իցէ նորա: Երրորդ՝ կարողութիւն իւր իցէ բուական յաղթել նմա: Առաւել յուսալի է յաջողակ ելից հասանել խոհական խորհրդով, քան գաղանտկան վստահութեամբ:

Թ. Այսպէս քաջ զօրավարի անարի վատութեամբ յետս կալ 'ի պատերազմէ՝ թէ և իցէ վնասանդաւոր, մինչ օգուտն հայրենեաց ստիպէ. զի լաւ է նմա մեռանիլ փառօք՝ քան տալիլ անար-

գտնօր : Եւ այց և ոչ յանդուգն համարձակու թեամբ միջամուխ լինել 'ի թշնամիս , խնդրելով զկորուստ անձին . զի խեղափարութիւն է արկանել զանձն 'ի վտանգ մահու՝ չունելով ուստեք ակնկալութիւն յաղթութեան :

Ար ոչ վարի խոհեմութեամբ , կշռելով զկար զօրութեան իւրոյ և զվիճակ թշնամւոյն , առաւել յանդուգն է քան արի , և արժանի է նախատանայ և պատուհասի՝ քան գովութեան և պըսակի . զի միջնորդ ստանալոյ զյաղթութիւնն՝ է սպասել դիպողագոյն առ թի :

Ժ . Եթէ կամեցի որ բուռն հարկանել զգործոյ իմեքէ , որ իցէ մեծ և դժուարին , պարտ է խորհրդակից ունել զիմաստունս և զառաքինիս , և ունկնդիր լինել նոցա . զի եթէ ձախողակ ինչ դիպեցի , մի որ կարիցէ մեղադիր լինել նմա :

ԺԱ . Ի՛նչդէմ բնութեան մարտ մղէ , որ ձգտի առնել զգործս՝ որ առաւել է քան զկար անձին իւրոյ :

ԺԲ . Ար փութայ առնել զո՛ր և իցէ գործս , և ոչ սպասէ դիպողութեան ժամանակի , է նա որ պէս ծառ՝ որ յառաջ քան զժամանակն արձակէ զծաղիկ , բայց վնասեալ 'ի ցրտոյ՝ ոչ ժամանէ բերել զպտուղ :

ԺԳ . Օր ինչ կամի որ ասել կամ առնել , նախապէս պարտ է զամենայն պարագայս նորա մըտածել , զի մի յետոյ վնաս ինչ զհետ եկեցէ , և վերջին զղջումն ոչ ինչ արժեցէ : Խորախորհուրդ մտածութեան կարօտի գործն , առ որ միանգամ ձեռնամուխ եղեալ՝ անհնարին է դառնալ յետս .

ԺԴ. Սարգիկ յղլվակի վասն սակաւ օգտի վնասին բազմօք. զի հայեցեալ միայն յառաջակաց օգուտն՝ ոչ մտադիր լինին մեծամեծ վնասուց՝ որք կարեն զհետ գալ նմին. զոր եթէ ուշի ուշով դիտեալ էր նոցա, զգային արդեօք և զօգուշանային. վասն որոյ ոչ զսակաւ օգուտն խնդրէին, և ոչ զբազում վնաս կրէին:

ԺԵ. Խորհրդականք ո՛ր և իցէ ազգի կամ քաղաքի՝ պարտին լինել ազատ ՚ի կրից, այսինքն ՚ի սիրոյ և յատելլութենէ, որպէս զի զօգուտն հասարակաց կարասցեն անօրինել:

ԺԶ. Եթէ որ կոչեսցի ՚ի տուն խորհրդոյ, մի վաղվաղեսցէ խօսիլ զկարծիս իւր, մինչև ոչ հասցէ նմա կարգն խօսելոյ:

ԺԷ. Ի ժողովս բազմութեան՝ յորժամ խօսք ինչ լինիցին վասն կարևոր խնդրոյ իմիք, ոչ է պարտ հայիլ՝ թէ ո՞վ է որ ասէ, այլ թէ զինչ է՝ զոր ասէ. զի մօրթ է լինել՝ թէ ասացուած միոյ ումեք ՚ի նուաստից կամ ՚ի փոքունց՝ իցէ յաւէտ օգտակար քան զկշռութիւնս բազում իշխանաւորաց. ապա չէ արժան վասն անձինն նուաստութեան՝ անգոսնելի զբանսն համարել:

ԺԸ. Չէ բաւական գիտել զխօսիլն բարւոք, այլ և զյարմարութիւն ժամանակին և զտեղւոյն. զի չարաչար նուագէ քնարահար, որ ՚ի տուն մեռելոյ գեղգեղէ զերգս հարսանեաց: Ար՚ ՚ի խնջոյս ուրախութեան խօսի զբանս աղետից և արամութեան, զբաղդր սիւկ գեղեցիկ գարնան փոխէ ՚ի ցրտաշունչ օդ ձմեռան:

ԺԹ. Դժոյշ և չափաւոր պարտ է խօսիլ զանձ-

նէ, զի մի՛ ՚ի գովեստ իւր շրջեցի բանքն. որ թէ պէտք է ստոյգ և հաւաստի իցէ, տակաւին կարծի լինել երկբայական: Որ ոչ ուտաւ զգուշութեամբ խօսիլ, այնպիսւոյն արժան է խապառ լուել:

Ի. Ընձն որ արժանի է գովութեան, պարտ է զայն գովել ըստ չափու առաքինութեան նորին, և ոչ առաւելազանց. իսկ եթէ հարկն ստիպեցէ խօսիլ զպակասութիւն ուրուք, խօսեցցի զեղջելով՝ և ոչ ճշդիւ:

ԻԱ. Ըխորժելի է մարդոյ խրատել զայլը՝ քան թէ զանձն իւր, գուցէ համարի թէ առաւել գիտիցէ զշահ և զվնաս այլոց քան զիւրն: Աստի թէ իմաստուն որ իցէ և թէ տգէտ՝ յօժարամիտ բերի ՚ի խրատ այլոց. իսկ անձին իւրում՝ կամ ոչ բնաւ, կամ հազիւ երբեք գտանի խորհրդատու և խրատիչ, սակայն արժան է գիտել ամենայնի, թէ իւրաքանչիւրք առաւել պարտական է հոգալ զանձնէ՝ քան զայլոց:

ԻԲ. Պարտ է կարծել թէ կարելի է յամենայն մարդոյ հասանել ինքեան չար. բայց ոչ է պարտ չար ինչ առնել ումեք:

Ոչ է խոհեմութիւն խապառ զհետ պնդիլ տըկար թշնամւոյն, զի մի գուցէ յուսահատեալ ընդդէմ դարձցի, և զօրոտցի ՚ի վերայ հալածչին իւրոյ:

Իւզում բարեկամք երբեմն ոչ կարեն օգնել յորժամ անկանի որ ՚ի տառապանս ինչ. բայց մի միայն թշնամի կարէ վնասել մարդոյ՝ մինչդեռ կայ ՚ի յաջողութեան. ապա ջանալի է ոչ բնաւ առնել թշնամի:

ԻԳ. Ըրկու ինչ յաւէտ հարկաւոր են առ եր-

Ջանկութիւն աղգի կամ քաղաքի, խոհեմութիւն
և զօրութիւն : Խոհեմութիւն՝ զի օգտակար օրի-
նօք և խոհական խորհրդով կառավարեցէ զաղգն
կամ զքաղաքն : Զօրութիւն՝ զի պահպանեցէ
քաջութեամբ յարտաքին թշնամեաց, և զյարու-
ցեալսն ՚ի վերայ՝ որք կամին զխաղաղութիւնն ամ
բոխել, ՚ի բաց հալածեցէ :

Բայց հասարակութիւնն է մարմին ինչ, որոյ
աչք են խոհեմութիւն, և ձեռք՝ զօրութիւն.
և որպէս ձեռք առանց աչոյց անպիտան են ՚ի
գործ, մանաւանդ թէ և վնասակար, զի փոխա-
նակ հարկանելոյ զթշնամիս, անգիտացեալ հար-
կանեն զբարեկամս. այսպէս և զօրութիւն առանց
խոհեմութեան՝ է վնասակար : Այսու մեծ վնաս է
աղգի կամ քաղաքի՝ յորժամ պակասին խոհեմ
կառավարք :

ԻԴ. Այր հանճարեղ եթէ ոչ յօգուտ հա-
սարակաց վարեցէ զճարտարամտութիւն իւր,
նման է այնմ՝ որ ունի զգեղեցիկ ոտս, բայց ոչ
կարէ քայլել :

ԻԵ. Են ոմանք՝ որք ուրախութեամբ երթան
՚ի գործ ինչ՝ կամ ՚ի զբօսանս. բայց բազում ան-
գամ դարձ առնեն արտմութեամբ, կամ ոչ բնաւ
կարեն դառնալ : Քանզի ոչ գիտեն քաջ կշռել
զհանգամանս տեղւոյն՝ և ժամանակին՝ և ընկերա-
ցն, վասն որոյ շարժին անզգուշաբար, և վնասին
չարաչար : Չէ բաւական մարդոյ խոկալ զգնացից
իւրոց, ոյլ և զամենայն պարագայից նորա՝ զի մի
անկանիցի ՚ի վտանգս. կամ եթէ անկանիցի, նա
խատես գորով նմին՝ վնասեցի սակաւ, և գտցէ
զելս :

ԻԶ. Եւսէտ զգուշալի են փոքր չարիք բան զմեծամեծ չարիս . զի յորժամ վտանգ ինչ ճանաչի լինել մեծ և մահաբեր , հնարս խնդրեն մարդիկ՝ և զերծանին . իսկ յորժամ տեսանի լինել փոքր , չնչին իմն համարին զնա և անվնաս , և ոչ ինչ հոգան , վասն որոյ ըմբռնին ՚ի նմանէ և վնասին : Ուստի պարտ է առն խոհականի , ոչ լինել գլխովին վատահ , և ոչ կտրի իմն կասկածոտ , այլ զմիջինն ունել շաւիղ զգուշաւոր . զի վատահն յուրովակի գահավիժէ ՚ի վտանգս , և կասկածոտն միշտ տանջի յերկիւղէ վտանգին :

ԻԷ. Հնար է մարդոյ գիտել զխորս ծովաւ , այլ ոչ զգաղանիս սրտի . և չէ իմաստուն , որ ՚ի բանից և ՚ի գործոց ուրուք կարծէ ճանաչել ըզխորհուրդս նորա : Օ՛ր բազում անգամ այլ է սիրտ ուրուք , և այլ բանք նորա և գործ . և իմաստուն որ որչափ և համարիցի իրազեկ եղեալ խորհրդոց նենգաւորին , տակաւին խտրի ՚ի նմանէ . զի անդունդ անհնարին է սիրտ առն նենգաւորի :

ԻԸ. Օ՛սիրտ ընդ լեզուի փոխանակէ , որ զցաւ լըս սրտի իւրոյ պատմէ այնմ , որ միայն սնտոի խոստմամբ սովոր է օգնել , և ոչ ծագիւ մատին ՚ի գործ մերձենալ :

Եւր զգուշաւոր զկիրս ցաւոց սրտի իւրոյ ոչ յայտնէ արտաքին նշանաւ գիմաց կամ շարժմանց , գիտելով թէ ոչ օգուտ ինչ յայնմանէ ստանոյ :

ԻԹ. Վիսնական որ՝ մինչ հանգերձեալ է խօսիլ զերևելի ինչ խնդրոյ , պարտ է նմա զիւ բաքանչիւր բառսն կշռել , և սքարզ և մեկին իմացուա-

ծով բացատրել։ Օ՛ր թէպէտ դիտաւորութիւն իւր իցէ ուղիղ, և բանքն ողջամիտ, բայց եթէ գտանիցի ՚ի բանսն մթին ինչ կամ երկդիմի, լսողքն առնուն զայն ՚ի թիւր միտս, մանաւանդ եթէ իցեն հակառակասէր, և ատեցող ճշմարտութեան. և դառն թշնամութեամբ վատահամբաւ են զնա իբրև մուրամիտ։

Իսկ եթէ լսողք իցեն մուրամիտ, ծեբեն զուղիղն, և մեկնեն չարաչար, և առնուն ՚ի վկայութիւն խեղաթիւր կարծեաց իւրեանց, և գայթակղեցուցանեն զաւիկսն, և արկունեն ՚ի նոսաջշունջ և խռովութիւն։ Այլա մեծ զգուշութիւն պիտի դիտնականաց ՚ի խօսիլ ինչ, որպէս զի մի կարտոցեն չարայոյզ միաք գտանել պատճառս ՚ի խօսել զչարիս։

Լ. Իտհեմն ոչ դատի զերս տրամաբաշխաբար, այլ համեմատաբար. քանզի ոչ ամենեքին՝ որք ամբարձեալ են ՚ի հաւասար իշխանութիւն, ունին և զհաւասար փառս. և ոչ ամենեքին՝ որք անկեալ են ընդ հաւասար պատժովք, ունին և ըզհաւասար տանջանս. զի փառք և տանջանք պէս պիտանան ըստ պէսպիսութեան անձանց։ Այլաքեն առաւել փառաւորի նուաստ սք բարձրացեալ յիշխանական պատիւ, և առաւել տանջի ազնուական սք իշխան՝ անկեալ ընդ պատժովք։ Օ՛ր նուաստ սկզբան՝ առաւել վսեմ և պանծալի երեթի վախճանն փառաւոր, և փառաւոր սկզբան՝ առաւել դառն թուի և տանջողական՝ վախճանն թշուառ։

ԼԼ. Ի՛հիւանդութիւն՝ որ բժշկի դեղով, և

Է՛ որ սլահեցողութեամբ . է բաղձանք՝ որ պէ՛տս ունի ջանից և աշխատութեանց , և է՛ որ կարօտի ժամանակի և համբերութեան . ապա թէ որ չգիտիցէ որոշել , և ըստ տեղւոյն ՚ի վար արկանել , ոչ լիու բաղձանք և ցանկութիւն նորա . որպէս գնալ ՚ի դէմ եղեալ տեղին՝ սլահանջէ զջանս , զի հասանիցի . և մանգաղ արկանել յանդս՝ սլահանջէ ժամանակ , զի հասունացի : Եւ է բաղձանք՝ որ խնդրէ զջանս միանգամայն և զժամանակս , որպէս բաղձանք գիտութեանց և արհեստից . ապա գիտել զժամանակ աշխատութեան կամ համբերութեան՝ տայ լրումն բաղձանաց և ցանկութեան :

ԼԲ . Խոհեմք՝ յարաաբին նշանաց ինչ բազում անգամ ճանաչեն զներքին յօժարութիւնն մարդկան . վասն որոյ չէ սուտ՝ որպէս և նոքա համարին , թէ որ ՚ի փոխ առնու ուրախութեամբ , բաղմիցս տրտմութեամբ հատուցանէ . և որ առնու տրտմութեամբ , վճարէ ուրախութեամբ :

Վ լան զի որ ՚ի փոխ առնու ուրախամիտ՝ թուի թէ անիրաւ որ է , և ոչ կամի անդրէն դարձուցանել , կամ կարի անագան . վասն որոյ մինչ բռնադատի տալ զպարտս իւր , իբրեւ թէ ակամայ և տրտմութեամբ հատուցանէ : Իսկ որ առնու տրտմութեամբ , երևի թէ իրաւասէր որ է , և հաստատեալ է ՚ի միտս հատուցանել զպարտսն . զի զփոխն ՚ի տախմանէ հարկաւորութեան իբրեւ ակամայ առնու , վս որոյ վճարէ ուրախութեամբ :

ԼԳ . Սինչ ընդ ումեք կենցաղաւարիս ընտանեբար , դիր ՚ի մտի քում թէ եկեցէ ժամանակ յորմէ բաժանեսցիս խռովութեամբ . ապա ըզ-

գառտ լեր չտալ նմա զգաղտնիս քո, զի մի զղջաւ
ցիս յետոյ :

ԼԴ. Եթէ տեսանես զյաջողութիւն ուրուք,
մի դիցես 'ի մօտի քում թէ և քեզ պատահեսցի .
քայց մինչ տեսանես զձախորդութիւն ուրուք,
այնպէս հուստոտցես՝ թէ մարթ է և քեզ պա-
տահիլ . զի վաղ հասանեն առ մարդիկ վտանգա-
ւոր գիպուածք քան թէ յաջողուածք :

ԼԵ. Չիք հարկաւոր գիտութիւն քան զճանաչ-
ողմն անձին . զի որ ճանաչէ զանձն իւր, ճանաչէ
զՆստուած . և որ ճանաչէ զՆստուած, սիրէ և
զնա, և ցանկայ հաճոյանալ նմա, որով ժամանէ
'ի գագաթն կատարելութեան : Ուրեմն պարտ է
մարդոյ գիտել թէ է մի 'ի հասարակ մարդկանէ
մահկանացու, տկար և հոսանուտ բնութեան վի-
ճակեալ, յամենայնի և յամենայն ուրեք միշտ կա-
րօտ աստուածային օգնականութեան . և թէ զոր
ինչ ունի, յՆստուծոյ ունի, թէ բնական և թէ
ասացական :

ԼԶ. Իւրաքանչիւր մարդ կարէ ուղղել զվարս
իւր, եթէ խորհեսցի որպէս և պարտ իսկ է խոր-
հիլ, թէ փառքն արքայութեան վասն իւր միայն
է պատրաստեալ, և ինքն միայն է գնալոց յար-
քայութիւն՝ եթէ ծառայէ Նստուծոյ . նոյնպէս
և դժոխքն վասն իւր միայն է, և ինքն միայն գը-
նալոց է 'ի դժոխս՝ եթէ ոչ ծառայեսցէ Նստու-
ծոյ : Կամ թէ խորհեսցի զանձնէ լինել յաշխար-
հախումբ բազմութեան մարդկան, յորմէ յան-
ակնկալ ժամու յափշտակելոց են զինքն՝ տանիլ
կամ 'ի յաւիտենական փառս, կամ 'ի տանջանս :

արդ՝ զինչ արդեօք տունէր յայնժամ սնտանօր, արասցէ այժմ աստէն, զի նոյն բան է՝ որ լինելոց է ամենայն մարդոյ :

ԼԵ. Բազում ինչ իրբ տեսնին յաշխարհի, ուրոց պատճառք են գաղտնի. բայց ոմանք ՚ի մարդկանէ յախտէ հետաքրքրութեան դրդեալ յուզեն և քննեն, զի կարասցեն հասու լինել պատճառացն. սակայն որ ինչ եղեալ է, և լինի, և լինելոց է, կամ յԱստուծոյ է, կամ ՚ի մարդկանէ, և կամ ՚ի բնութենէ :

Ըռ աստուածային անհաս իմաստութեան գործըս՝ բազումք մեղանչեն յանդգնութեամբ, զի ըզպատճառն կարգադրութեան, կառավարութեան, փոփոխութեան աշխարհի, չարաց յաջողութեան, և բարեաց դժբախտութեան, և ոյլն, ոչ կարացեալ ընդ դատման իւրեանց զուգակշիռ գտանել, յայլ և ոյլ անտեղի մտածութիւնս և յօտար կարծիս անկանին. և յայսմանէ անթիւ ամբարշտութիւնք յառաջ եկին :

Ըռ գործս ՚ի մարդկանէ արարեալս վրիպին թիւր դատողութեամբ. զի զմիտս գործողին՝ որ առ մի վախճան դիտէ, առ զանազան վախճան վերածեն՝ ըստ իւրաքանչիւր կարծեաց իւրեանց, յորմէ և ոչ սակաւ չարիք յառաջանան :

Ըռ գործս բնութեան մոլորին, յորժամ ՚ի մասնաւոր փորձոյ զընդհանուր ինչ հետեւեցուցանեն. կամ որոց պատճառք են գաղտնի, զնոցանէ սնտաի կարծեօք յերազեն գիտել : Սակայն բազումք ՚ի քննել զգաղտնիս բնութեան, թէ և մասամբ իւրիք կարացին գիտել, ոյլ բազում իւրիք սխալե-

ցան : Եւ յայնմանէ՝ զի կամեցան զհետ կարծեաց իւրեանց բռնի ձգել զգործս բնութեան , անհամար տարածայն կարծիք և մէծք յուղեցան 'ի մէջ բնազննից և փիլիսոփայից , և յուզին մինչև ցարդ . և երևի թէ ոչ բնաւ ունի վերջանալ :

Քանզի չեք այլ ինչ 'ի բնութեան , բայց եթէ շարունակութիւն պատճառաց և գործոց . սակայն բազում անգամ պատճառն է յայտնի , և գործն ծածկեալ . և յոլովակի ևս գործն յայտնի , և պատճառն ծածկեալ : Այս պարտ է զգուշութեամբ վարիլ 'ի ճառելն զայնցանէ , որոց պատճառն և գիտութիւնն՝ կամ 'ի մարդկանէ ծածկեալ է , և կամ չափով յայտնեալ , զի մի առ Աստուած՝ կամ առ մարդ մեղանչեցուք , և կամ սխալեալ նախա տեսցուք իբրև սպէտ կամ յանդուգն :

ԼԵ . Այր խոհեմ յորժամ առնէ զգործ ինչ մեծ յօգուտ հասարակաց , ոչ պարծի և հռչակէ առնուլ զգովութիւն 'ի մարդկանէ , զի ոչ 'ի միտքերէ թէ ինքն արարեալ իցէ , այլ արդէն մոռանայ զոր արարն , և ջանայ և ևս մեծագոյն բարիս առնել ամենեցուն . զի որ պարծի ընդ գործս իւր , թէ և իցէ մեծ և արժանի գովութեան , կորուսանէ զյարգ իւր և զգովութիւն : Իսկ այր թեթեամիս՝ նախ քան զձեռնարկելն 'ի գործ ինչ , և կամ յառաջ բան զբուսն նորին՝ մեծապէս պանծայ և հրատարակէ . բայց իբրև ոչ յամբօկ գործոյն ժամանէ , չամուչէ ասել թէ այսպէս ոչ կարծէի . վասն որոյ և առաի նշուակի լինի առաջի ամենեցուն :

ԼԹ . Այր խոհեմ ոչ պատմէ զանձնէ իւրմէ

զգործ ինչ բարի՝ լսել զգովութիւն , և ոչ զչար՝
ընդունիլ զնախատինա : Օյի եթէ զբարինս պատ-
մէ՝ լսողք անգոսնեն զնա իբրև զնախառ , իսկ
եթէ զչարինս՝ լսողք անարգեն զնա , և գայթակ-
ղին , ապա ոչ է խոհեմութիւն ասել զայն ինչ որ
առ գովեստ և կամ յանարգանս իւր վերաբերի :

Խ. Ոչ ամենայն որ զկերպարանս ճշմարտու-
թեան ունի , է ճշմարիտ , և ոչ ամենայն որ զկեր-
պարանս սուսութեան ունի , է սուս . քանզի բա-
զում ինչ իրօք եղեն , և եղեալ են , և լինին ,
բայց ընդդէմ երևին մտաց մարդկան . և բա-
զում ինչ համաձայն մտաց պատմին , որք չեղեն
իրօք , և դուցէ ոչ լինիցին մինչև ՚ի յաւիտեան :
Այս ոչ է արժան սուս համարել զայն ամենայն՝
որ ընդդէմ երևի մեզ , և կամ ճշմարիտ վար-
կանել զայն ամենայն՝ որ համաձայն թուի . այլ
պարտ է խոհեմութեամբ ղեակաւթիւն գործոյն
և զպարագայսն քննել , ապա հաւանութիւն տալ ,
կամ չտալ :

Սարգիս՝ եթէ ճանաչեն զմի ինչ պարագայ
զբանից և զգործոց ուրուք՝ որ իցէ ճշմարիտ , առ-
այն վստահացեալ կարծեն գիտել և զայլ ամենայն
գաղտնիս սրտի նորա . և ՚ի մից բացայայտ և հա-
ւաստի դրութենէ՝ վաղվաղակի մակաբերեն զբա-
զում անձանօթ և երկբայական հետևութիւնս
իբրև զճշմարիտս , ուստի բազմիցս անախտան առ-
նեն և զայն՝ զոր ճշմարտութեամբ ծաննան : Քան-
զի ՚ի ճանաչելն զմի ճշմարտութիւն , ոչ հետևի
յայնմանէ գիտել և զայլ ամենայն ճշմարտութիւնս ,
այլ զնոր խորհուրդ և զքննութիւն պարտ է ՚ի

մէջ բերել, և ճշդիւ խուզարկել աստիճան առ աստիճան զամենայն կարելի և կարծելի պարագայս իրին՝ զորմէ է բանն. մինչև յամենայն կուսէ փայլեացի նշոյլ ճշմարտութեան : Որպէս ՚ի կորնչիլ իրիք ՚ի տան, և ՚ի լինել անդ առն ուրուք որ երբեմն գողացեալ իցէ ինչ, առ հասարակ կարծիք լինի զնմանէ՝ թէ նա գողացաւ : Այն ճշմարիտ է, թէ նա երբեմն գողացաւ ինչ, այլ ոչ հետեւի թէ և այժմ՝ նա գողացեալ իցէ. ապա զգուշանալի է՝ ՚ի ճանաչելն զմի ինչ ճշմարիտ՝ մակարբերել յայնմանէ զանձանօթ և զերկբայական հետեւութիւնս, և պնդել իբրեւ զճշմարիտս :

ԽԱ. Սարգիկ քաջ գիտեն բարւոք խօսիլ՝ քան բարւոք գործել. զի թէ գիտէին այնպէս առնել՝ որպէս և տեսն, կամ ոչ բնաւ գտանէին չարք յաշխարհի, և կամ յոյժ սակաւ :

ԽԲ. Սիամտութիւնն առանց խորագիտութեան՝ է յիմարութիւն, և խորագիտութիւնն առանց միամտութեան՝ է խորամանկութիւն. միամտութիւնն խորագիտութեամբ, և խորագիտութիւնն միամտութեամբ՝ է խոհեմութիւն. որպէս Տէրն մեր, Սաքի. Ժ. 16. ընդ միամտութեան աղաւնւոյ յարեաց զխորագիտութիւն օձին, զի ուսուսցէ զմարդիկ խորչիլ յերկուց մնասակար ծայրից, և հաստատիլ ՚ի խոհեմութեան :

ԽԳ. Սի ամաչեցէ իմաստունն խոնարհիլ և խորհուրդ հարցանել այլոց, կարծելով՝ թէ նոքա ոչ հասանեն ՚ի չափ խոհականութեան իւրոյ. զի ահա և ածելին առնու զսրութիւն ՚ի կակուղ կաշւոյ վարսալիրային, և երկաթն զգետու զզօրութիւն՝ մխեալ ՚ի լոյծ ջուք :

“ Ինորհոօրէս Բարեաց շնորհացի զէս, և յիսս ստորեւ
զահանջեցեն զէզ ”. *Լուսկ. Բ. 11.*

“ Սի յաջ խորորիցիս ” և յի՛ յահեալի. Գարշո զոսն յի
ճանապարհէ լարէ ”. *Լուսկ. Դ. 27.*

“ Եւրի է իսպարած Բանից ճան զլիկլէն իւրեանց. Բարի
է երկայնամիս՝ ճան զհարարացեալն ոգւով. ” *Սողո. Է. 9.*

“ Փառս և անարգանս ՚ի յեռս լեզուի. և իրծանուցն
մարդոց ՚ի յեռն անարգ լեզուի իւրում ”. *Սիրաք. Ե. 18.*

“ Ո՛րքեալ ընարո-լեամբ արա Բարի մարդոց, զի ՚ի նմանէ
շնորհս Բարեաց Գայես ”. *Սիրաք. ԺԲ. 1.*

“ Եւրոսս այսուհեքս խորագէտս իբրեւ զօյս, և յիսս
իբրս իբրեւ զաղանիս ”. *Սաաթ. Ժ. 12.*

“ Ո՛ւրս իսմիցի զիսեւ աջարալի, և ոչ նախ նսպեալ
համարիցի զծախան՝ ելիւ ունիցի Բաւալան ՚ի իսպարումն ”.
Ղուկ. ԺԴ. 28.

ԳԼՈՒԽ ԿՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԽՈՐՀՐԴԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ոչ այնքան վտանգաւոր է հեծանել յան
կիրթ երիվար, քան յայտնել զգաղունիս անփորձ
բարեկամի: Լսա չէ արժան անխտիր սլամ և իցէ
բարեկամի յայտ առնել զգաղունիս սրտին, այլ
այնմ՝ զոր փորձիւ ճանաչէ ոք լինել խորհրդապահ:

Ի ծակ սափոր ընու զջուր, որ ծանուցանէ ըն-
ծածուէն հոգւոյն այնմ՝ որ ոչ գիտէ պահել ըն-
խորհուրդ :

Բ. Եթէ որ կամի զգաղանի ինչ հստակ հար-
կանել, դաշամբք խորհրդապահութեան յայտ-
նեացէ զայն ռամկին. զի ռամկին առաւել մու-
նետիկ է խորհրդոց՝ քան խորհրդապահ։ Ապա հա-
ւատարիմ խորհրդապահութիւն ոչ է յուսարի
գտանել ՚ի մէջ ռամկաց՝ այլ իմաստնոց, և այն
ոչ ամենայն իմաստնոց՝ այլ սակաւուց և կարի սա-
կաւուց, առ որոյ ընտրութիւն՝ մեծի զգուշու-
թեան է պէտք :

Գ. Սեփինչ խնդրէ, որ խնդրէ պահել զխոր-
հուրդն զոր յայտնէ :

Դ. Ար խորհրդապահ է, ունի զբերանն ՚ի սրտի,
և որ չէ խորհրդապահ, զսիրան ունի ՚ի բերանն,
Բայց են տմանք որք համարին զգաղանիս՝ որպէս
բեռն ինչ ծանր, զոր ինքեանք ոչ կարացեալ տա-
նիլ, տան այլոց որպէս բեռնակրաց ՚ի բառնալ :

Ե. Հպարտն յափշտակեալ յախտէ սնափա-
ռութեան, ակտորժէ պատմել զխորհուրդս մտաց
իւրոց՝ որ բերէ գովութիւն ինքեան, որով մատ-
նէ այլոց զգաղանիս սրտի իւրոյ :

Զ. Բարեացողն ոչ կարէ պահել զխորհուրդս
իւր. զի ՚ի ցասնուլ իւրում բռնն բարկութեամբ՝
եւ այլ արիւն նորա, և ոչ ժողովայ լաւել, և անդէն
փազմազակի թափէ ՚ի սրտէն զգաղանիս իւր,
ուստի գիւրկն է գողանալ ՚ի նմանէ զխորհուրդս
ցաղանիս։ Սի բարեացողն է իբրեւ զտիկ լցեալ
պաշտօնական-հեղանիութիւն, որ մինչ բռնաբարի

յու մեքէ՝ պայծի առ ժամայն, և թափէ զոր ունի :

Է. Խորհրդապահն մի յազագս պահելոյ բղ-
խորհուրդ ինչ՝ խօսեսցի զսուտ, և մի յերկիւղէ
յայանութեան գաղտնեաց՝ այլափոխեալ զգէման
ցուցցէ, զի գէմք և աչք առաջնորդ և դեսպան
են սրտին, և մարդիկ այսպիսի նշանօք փութով
նախատես լինին, և իմանան զգաղտնիս : Ապա ՚ի
խօսին պարտ է միայն զվնասակարան ծածկել, զի
մի լիցի ստախօս, և զկարգ բանիցն անշիթթ պա-
հել, զի մի զնշոյլ խորհրդոցն երևեցուցէ ՚ի գէմս
իւր, զորմէ լռել կամեր :

“ Որպէս չաղաք իրծանեալ ՚ի պարսպաց՝ և անպարկսոյ
էյէ, նոյնպէս և այր որ ոչ խորհրդով ինչ գործէյէ ” :
Աւակ. ԻԵ. 28 :

“ Բազմօք խաղաղարար լէյին իւր. և խորհրդակէց լէյի
իւր զի ՚ի հաղարաց ” : Սիրաք. Զ. 6 :

ԳԼՈՒԽ ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԻ

ԽԻՂՃ ՄՏԱՅ

Ա. Բարբ մարդոյ ուղղի ՚ի ներքուստ ՚ի խղճէ,
և յարտաքուստ ՚ի յօրինաց, զի եթէ խիղճն թե-
լաղբեալ ՚ի թիւր կամաց՝ հակառակ զինի բնոյ
դէմ ուղիղ բանի, օրէնքն յանդիմանեալ սանձեն
զնա, և ամեն ՚ի հնազանդութիւն : Խիղճն՝ իբր

նեբբին արդար դատաւոր ՚ի կողմանէ բնութեան, և օրէնքն արտաբուստ իրաւարար ՚ի կողմանէ Աստուծոյ, իբրեւ երկու թաթ կշռոյ՝ զմէան արդարութեան ՚ի միջասահմանութեան պահեն:

Քանզի մարդիկ եթէ միայն խղճիւ կառավարեալ լինէին, բազում անձնասէրք կողմնապահ լինէին բնութեան, և զուղիղն թիւրէին, և ոչ որ էր՝ որ յանդիմանէր և ուղղէր զնոսա: Իսկ եթէ միայն օրինօք կառավարեալ լինէին, բազումք ևս չարակամութեամբ իւրք խտրէին զպարզամիտըս, և զիրս անօրէնս իբրեւ զօրէնս յառաջադրէին առնել և գործել: Այս կարեւոր են երկոքին ևս՝ խիղճ և օրէնք, առաջնորդել մարդկան և ամել յառաքինութիւն իբրեւ առ հուպ վախճան, և այնու յերջանկութիւն իբրեւ առ իւր վերջին վախճան. զի ըստ առածին, Աստուած և բնութիւն ոչ երբէք գործեն ընդունայն:

Խիղճն՝ ՚ի բնական օրէնս պարտ է զհետ երթալ ուղղութեան բանի. ըստ այնմ, « Հեթանոսք որք զօրէնան ոչ ունին՝ բնութեամբ զօրինացն գործեն » . Հօմ. Բ. 14: Եւ յեկեղեցական՝ հետեիլ աստուածային օրինաց. զի յաստուածայինըս ոչ է բաւական միայն ուղղութիւն բանի, այլ և պահանջէ համաձայնութիւն օրինացն Աստուծոյ:

Բ. I ղոյն մտայ՝ է նշոյլ ինչ յաւիտենական օրինաց, որ Աստուծոյ ներապեալ է ՚ի բնութիւնս մարդոյ. որով մարդն առնէ զարժանն և զվայելուչն, և հերբէ զայն՝ որ չէ արժան և վայելուչ: Եւ աստուածային օրէնք պարզեւեցան Աստուծոյ

իբրև թարգման նորին կամաց . զի նա՝ որ միայն բնութեամբ էր մարդ , և ճանաչէր միայն զբնական ուղղութիւնս , օրինօքն լիցի և բարոյակահապէս մարդ , և ծանկցէ զաստուածային ուղղութիւնս , և կամ՝ որ նախ բնականաւ էր սրտուկեր լստուծոյ , օրինացն պահպանութեամբ լինիցի և նման լստուծոյ՝ և աստուածային մարդ : Վասն որոյ ուղիղ բանն մտաց և օրէնքն միաբան ուղղեն զբարս մարդոյ՝ ՚ի պահել զխիղճն յուղղութեան ՚ի խորհելն , ՚ի խօսելն , և ՚ի գործելն : Լպա որ խոտորի յուղղութենէ մտաց և ՚ի հրամանէ օրինաց , հակառակի լստուծոյ և բնութեան իւրոյ :

Գ . Եթէ որ յամենայնի անսայ խղճին իբրև խղճահար , առաւել ևս սխալի . վասն որոյ հարկ է խոհեմութեամբ վարիլ ընդ խղճին . զի ոչ է արժան իսպսոռ անկուշէլ , կամ գլխովին նմա հետեւիլ , այլ բարեկարգել զնա լուսով բանին և օրինօք , և յիրս տարակուսականս՝ ուր խիղճն մտաց տկարանայ որոշել , դիմել առ իմաստունս և օրինագէտս , և ուսանիլ ՚ի նոցանէ՝ զոր պարտն է առնել : Եւ յայնս՝ ուր երկուստեք ոչ պակասին հաւանական փաստք կամ պատճառք առ ՚ի առնել զիմն կամ խորշիլ , զանկասկածն և զապահու վագոյնն ընտրել :

Դ . Չար է խղճահարութիւնն , բայց չար ևս է լինելն անխիղճ . ապա պարտ է լինել խղճմտա նաւոր , այսինքն՝ ոչ իբրև փաքրոգի յամենայնի երկնչիլ , և ոչ իբրև յանդուգն յամենայնի վստահիլ . այլ իբրև արի չերկնչիլ՝ ուր չէ սրտա , և երկնչիլ՝ ուր սրտուն է :

Ե . Յանդուգն է կամք մարդոյ , և բազում անգամ ելանէ ըստ սահման բանաստեղծեան . վասն որոյ և խիղճ մտացն սուսաւ նմա սանձ , զի մի քան զգայման առաջնորդութեան բանին արշաւեացէ . իսկ եթէ ոք ազդարարութեան խղճին ոչ անսացէ՝ պարտաւորի դատաստանի : Բայց դատողն վասն զի է մարդ՝ տկարանայ որոշել զիրաւունս արդարութեան , վասն որոյ ապաստան առնէ անդրէն զդատաստանն՝ խղճի մտաց պարտաւորին . զի նա է անխաբ դատաւոր գաղանկաց սրտի , որպէս զի պարտաւորն նմա երդնուցաւ . որ եթէ ընդդէմ դատման խղճի մտացն երդնու , լինի երդումն սուտ . և մնայ այնպիսին պարտաւոր դատաստանին լստուծոյ :

Զ . Լնասունք եթէ ունէին զկարողութիւն խօսելոյ ընդ մարդկան , արդարեւ կշտամբէին զայնոսիկ որք դորձեն ընդդէմ ազդարարութեան բանին , և խղճի մտաց : Եւ քանզի անասունք ոչ ունին զբան , վասն որոյ և ոչ անկանին ընդ պարտաւորութեամբ պատժոյ . և ոչ է վասն նոցա կարգեալ դատաւոր և քննիչ դորձոյ : Իսկ մարդիկ՝ վասն զի ունին առաջնորդ զբանն՝ և ազդարար զխիղճն , եթէ ոչ անտան նմին՝ անկանին ընդ դատաստանաւ : Լստա նախապիւնք են մարդոյ ունիլ զբան , և վարիլ իբրեւ զանբան :

Է . Բազումք ՚ի մարդկանէ քաջ ճանաչեն ՚ի սիրտս իւրեանց , թէ սխալեալ են ՚ի դործս ինչ կամ ՚ի բանս . բայց տակաւին ընդդէմ խղճի մտաց իւրեանց ջանան բանիւ արդարացուցանել զանձինս : Եւ այս է նշան յամսաութեան իւր-

եանց 'ի չարիս, զի երևի՝ թէ ոչ կամին ուղղել զօխալանս իւրեանց: Չէ բնառնութեան և սիրոյ արժանի՝ որ յայտնի ճշմարտութեան յամառեալ հակառակի, զի մի սխալեալ երևեցոյի:

Ը. Որ ոք գործէ ընդդէմ խղճի մտաց իւրոյ՝ չկարէ լինել զերծ 'ի խայթոցէ նորա. զի խայթ խղճին խիստ է քան զմահ. քանզի մահն միանգամ մեռուցանէ, իսկ խայթ խղճին յամենայն ժամ: Լպա որ ունի զխիղճ իւր անխաբ դատաւոր անձին, և հնազանդի օրինաց և հրամանաց նորա, մնաց ազատ և խաղաղ 'ի ներքին տանջանաց սրտին:

Թ. Խիղճ մարդոյ նմանի շան, որ առ օտարս հաջէ և հալածէ, և առ ծանօթս քծնի և շողաքորդէ. քանզի 'ի խորհել և 'ի գործել ումէք ըզչար ինչ՝ խիղճն վաղվաղակի հաջէ և հալածել ջանաց զչարն, իբրև օտար և թշնամի բնութեան մարդոյ: Իսկ եթէ տակաւ առ տակաւ չարն ընտելացի մուտ և ել գործել 'ի միտս, այնուհետև խիղճն մտաց վարի ընդ նմա իբրև ընդ ծանօթի, և լռէ 'ի յանդիմանելոյ. վասն որոյ և մարդն համարձակ սահի յամենայն մարդութիւնս, յորոյ յառաջագոյն հարեալ 'ի խղճէ խորչէր: Լպա ջանալի է 'ի սկզբան չտալ տեղի չարի խմբ, և ըզխիղճն միշտ արթուն պահել, զի մի դահալէժ լիցի մարդ 'ի խորս չարեաց:

“ Երկնային ասանցին իմն շարո-վիւն՝ ինչեամբ վիայե
 Դապապարպեալ . Տեղս կանխէ զանհնարինսն՝ նեղեալ ՚ի խճէ
 ճառոյ ” . Իմաստ . ԺԵ . 10 :

“ Քանզի պարծանք Տեր այս էն՝ վիայո-վիւն ճառոյ Տե-
 րոյ . զի սրբո-վեամբ և սպո-գո-վեամբ Աստուծոյ , և ոչ
 ճարմեղէն իմաստ-վեամբ , այլ շնորհօքն Աստուծոյ շքեցա-
 յաշխարհի ” . Բ . Կորն . Ա . 22 :

“ Ոչ խղճիցէ՛ յանցինս՝ և լինիցի՛ Դապա-տր՝ շարեացն
 խորհրդոյ ” . Յակ . Բ . 4 :

“ Սիրելի՛ ելիւ սիրաք Տեր զՏեղ ոչ սպգաանիցեն , զհա-
 ճարչախո-վիւն ունիմք աս Աստուծ ” . Ա . Յօճ . Դ . 21 :

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա . Գանգատէ արդարութիւնն յորժամ մար-
 դիկ ոչ այնպէս դատին զանձինս՝ որպէս դատէին
 զայլս :

Բ . Չէ հարկ դատաւորին ընդ պատժովք ար-
 կանել զյանցաւորն , եթէ առանց մեղանշելոյ ի-
 րաւանց՝ կարէ զնա թողուլ անպատիժ . զի պա-
 տուհասելովն ոչ եթէ զիրաւունս պաշտպանէ , այլ
 զիրաւունս անգութ առնէ :

Գ . Են մարդիկ՝ որք կամին ծառայեցուցանել

զօրէնս արդարս հաճութեան կամոց իւրեանց . և սորա են անօրէնք և կամապաշտք , որք և չառնուն 'ի միտ' թէ պարտ է օրինաց իշխեւ 'ի վերայ կամոց մարդոյ , և ոչ եթէ կամք մարդոյ 'ի վերայ օրինաց . զի եթէ կամք մարդոյ լինէր օրէնք , լինէին այնքան օրէնք՝ որքան մարդիկ :

Իայց օրէնքն պահանջէ ունիլ և զհնազանդեալս . իսկ 'ի կացուցանել ամենեցուն զկամս իւրեանց օրէնք , լինէին ամենեքին իշխողք . և ո՞վ գտանէր հնազանդ օրինաց , բայց եթէ յորժամ մի միայն մարդ մնայր յաշխարհի : Այսն այնորիկ նախնի օրէնադիրք իւրաքանչիւր ազգաց՝ սահմանեցին օրէնս բարիս , զի ամենեքին միաբանեցին 'ի մի կամս . և որ բնութիւնն ետ իւրաքանչիւրոց զառանձին կամս , մարդիկ միացուցին 'ի մի օրէնս , ընդ որ բնութիւնն իսկ զարմացաւ , տեսանելով եթէ մարդիկ գտին հնարս կառավարել զկամս իւրեանց :

Դ. Չէ արժան բնակիլ 'ի քաղաքի , ուր ոչ գոյ օրէնք , կամ ոչ գտանի գատաւոր օրինասպահ . զի ուր ոչ գոն օրէնք , մարդիկ լինին անօրէնք . և ո՞վ կարացէ մնալ անվնաս 'ի մէջ անօրինաց : Այսմ թէ իցեն օրէնք , բայց թէ գատաւորն ոչ 'ի գործ դիցէ զհրամանս օրինաց , յո՞ գիմեսցէ զըկեալն խնդրել զերաւունս , զի այնպիսիքն ջատագովեն զօրէնս , այլ վարին իբրեւ զանօրէնս . և յեղծանել իւրեանց զօրէնս , եղծանեն զքաղաքն և զհասարակութիւն :

() րէնք կամ բարեկարգութիւնք որք վերաբերին առ հասարակութիւնն , հասարակաց հաւա-

նութեամբ պարտին հաստատիլ :

Ե. Երջանիկ է քաղաքն, յորում դատաւորք են իմաստուն և արդար, միապէս հոյին 'ի դատաւ տանն աղքատաց և փարթամաց, եկաց և բնակաց . ոչ թիւրեն զիրաւունս վասն կաշառաց, կամ վասն երկիւղի, կամ վասն սիրոյ :

Զ. Ոչ ինչ վճիռ դործոյ կարէ մնալ հաստաւ տուն՝ եթէ չիցէ հիմնեալ յիրաւունս . ուստի մարդիկ եթէ առ ժամն համաձայնեալ ընդ միմեանս, վճռեցեն առնել զգործ ինչ՝ որ վերաբերի առ ինքեանս, 'ի վախճանի տարաձայնին 'ի միմեանց, և նանրանայ վճիռն՝ եթէ չիցէ իրաւամբ հաստատեալ :

Ե. Եթէ այր ընդ ընկերի իւրում կենցաղաւ փարէր աննենգ և խաղաղ, աւելորդ լինէր նոցա դատաւոր և դատաստան . զի ոչ որ ունէր յայն ժամ զվէճ, և ոչ որ կարօտէր երթալ 'ի դատ . վասն զի դատաւորն սահմանեցաւ վասն խարդալ խուժեան և անիրաւութեան մարդկան, զի եթէ մարդիկ անիրաւեցին առ միմեանս, դատաւորն արասցէ իրաւունս : Սոսկայ արդարութիւնն, յորժամ դատաւորն՝ որ պահապանն է իրաւանց, հալածէ զարդարութիւնն 'ի դատաստանէ իւրմէ, և զըկեալն խնդրէ իրաւունս 'ի նմանէ :

Ար սաէ զիրաւունս, ասէ և զայնս որ խօսին զիրաւունս :

Ը. Ար զրկէ և յափշտակէ զինչս այլոց, կորուսանէ զիրաւունս ժառանգութեան ընչից իւրոց . ապա որ ցանկայ խաղաղութեամբ վայելել զինչս իւր, հատուսցէ նմա զոր զրկեաց . զի որ զըկանօք

զինչս այլոց ժողովէ , որպէս թէ զհօւր ՚ի հանդերձս իւր ծրարէ :

Թ. Օ՛րինչ քան զայս իրաւացի հատուցումն՝ յորժամ նա որ յընթացս կենաց իւրոց ցաւօք և փնասուք այլոց ստացեալ իցէ զինչս , թողեալ երթիցէ ցաւօք սրաի , և փնասուք հոգւոյ : Անիրաւութիւն էր արդեօք՝ եթէ նա որ զըկանօք մթերեալ էր զինչս , վայելէր ՚ի նոսա մտադիւր , զի գանձք որ ժողովին զըկանօք , պահին կասկածանօք , և կորուսանին ցաւօք :

Ժ. Յանցաւոր է օրինաց՝ որ ոչ ընու զպարտաւորութիւն իւր . ապաքէն իշխանաւորն դաշտմբ հատուցման վարձուց պահէ առ իւր զսպասաւորն զի ծառայեսցէ , և սպասաւորն ծառայէ՝ զի վարձ առնուցու : Այս եթէ իշխանաւորն զըլտացի առ զսակ արկեալ վարձսն , կամ սպասաւորն ոչ ծառայեսցէ հաւատարմութեամբ , մինն լինի զըկող , և միւսն գող , և երկոքին իսկ ոչ հատուցանելով զպարտաւորութիւնս իւրեանց՝ յանցաւոր օրինաց դատին :

ԺԱ. Ար առանց իրաւանց աէր լինի բաղմաց , իրաւունքն առնեն զնա ծառայ այլոց :

ԺԲ. Արդար հատուցումն լինի՝ յորժամ նա որ հասաց զփնաս այնմ՝ յորմէ չէր ընկալեալ չարիս , կրեսցէ զփնաս յայնմանէ՝ որում արարեալ էր բարիս :

ԺԳ. Ար առաջնարդ լինի մասնութեան և դաւաճանութեան՝ օրինակաւ իւրով ուսուցանէ այլոց զնայն առաւել և ինքեան :

Անութիւն է մարդոյ՝ ՚ի բաղում բարի օրի-

նակաց զտակաւ բարիս , և 'ի սակաւ չար օրինակաց զբազում չարիս ուսանիլ :

ԺԴ . Աստուած՝ ըստ յօժարութեան և բաղձանաց և Զանից իւրաքանչիւր ումեք հատուցանէ զփոխարէնն . զի եթէ յօժարեսցի որ և Զանացէ առնել զբարի կամ զչար , և չկարիցէ գործով 'ի գլուխ ածել , տակաւին արժանաւորի վարձուց կամ պատժոց :

Քանզի գործք որ ունին զբան բարւոյ կամ չարի , վասն այն փոխարինութեան են արժանի , զի գործին 'ի հրամանէ կամաց , ապա թէ ոչ լինէին գործ մարդոյ՝ բնական և հարկաւոր , և ոչ եթէ գործ մարդկային՝ բարոյական և կամաւոր : Եւ վասն զի կամաւորութիւնն է՝ որ առնէ զգործն արժանի հատուցման , ապա և բաղձանքն ելուզեալ 'ի կամաց՝ առ 'ի գործել զբարի կամ զչար , արժանաւոր գտանի վարձուց կամ պատժոց , է՝ որ յաւէտ , և է՝ որ նուազ , ըստ յաւէտ և նուազ՝ կամ յարատե և անցողական ըղձանաց և Զանից իւրաքանչիւր մարդոյ :

ԺԵ . Ղշմարիտ հաւատացեալն Վրիստոսի՝ է իբրեւ որդի և ժառանգ Աստուծոյ , իսկ անհաւատն՝ իբրեւ ծառայ և վարձկան . ուստի 'ի գործել նոցա զչար ինչ հաւասար ծանրութեամբ , արդարութիւնն պահանջէ՝ զի պատժեսցին անհաւասար պատժովք , իբր զի սաստիկ պատուհասեցի հաւատացեալն քան զանհաւատն . քանզի ապստամբութիւնն որդւոյ է առաւել չար , և մեծագոյն պատժոյ արժանի՝ քան զապստամբութիւն ծառայից :

Լ'պա ճշմարիտ հաւատացեալք պարտին առաւել քան զամենայն մարդիկ ահիւ և դողութեամբ զանձանց փրկութիւն գործել . ըստ այնմ, « Լ'թէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր աւելի քան զգարաց և զփարիսեցւոց , ոչ մտանիցէք յարքայութիւնն Լ'ստուծոյ » . Սաբի . Ե . 20 :

« Իւրան արդարոյ խորհի զեմաստեղիւն , և լեզու նորա խօսեցի զիրաւունս » . Սաղմ . ԼԶ . 30 :

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

Ա . **Չ**իք քան զճշմարտութիւնն արժանի պատուոյ , բայց չիք քան զնա յաւէտ անարգեալ : Սարդիկ 'ի խօսելն ընդ միմեանս մեծացուցանեն զփառս նորա , և ցուցանեն զանձինս ջատաղով ճշմարտութեան . բայց 'ի գործս իւրեանց արհամարհեն հանապազ , և պատուադիր լինին ստուութեան :

Սակայն ճշմարտութիւնն զմարդասիրութիւն իւր 'ի գործ արկեալ , երկայնմտութեամբ տանի անարգանաց իւրոց , և ոչ գլխովին մեկնի յաշխարհէ՝ սպասեալ դարձի նոցա , և կամի՝ զի որպէս

ամենեքին ՚ի խօսիլ իւրեանց մերձ են ճշմարտութեան, միասցին ընդ նմա և ՚ի գործել իւրեանց : Սուտի ամենայն որ բարիս գործէ, միանայ ընդ ճշմարտութեան. զի ամենայն բարի՝ է ճշմարիտ, և ամենայն ճշմարիտ՝ բարի. իսկ որ չար գործէ, հեռանայ ՚ի ճշմարտութենէ, զի այն է չար՝ որ ոչ ունի զճշմարտութիւն :

Տեսե՛ք զներողութիւնն ճշմարտութեան, զի ոչ առ ժամայն վրէժխնդիր լինի անարգողաց իւրոց, և ոչ խնդրէ իրաւունս, այլ առ ամենեօին հուպ մտաջի՝ և օգնէ ստէպ, զի շահեսցի զնոսա. թէպէտ ոչ ամենեքին հուպ առ նա գտանին, և ընդունին զօգնականութիւն նորա :

Բ. Մի որ յուսացի ՚ի սուտ խօսողէ ընդունիլ զբարի ինչ, քանզի ստասացն չունի ինչ բարի. զի որ զճշմարտութիւնն կորուսանէ, կորուսանէ զամենայն բարիս, զի ճշմարտութիւնն է ամենայն բարի :

Ստասացն զայս միայն շահի, զի թէ և զճշմարիտն ստասցէ, ոչ որ հաւատայ նմա :

Չէ արժան ՚ի թիւս մարդկան գրիլ, որ սովոր է սուտ խօսիլ :

Գ. Չիք գովելի քան զճշմարտութիւնն, բայց աւանդ՝ զի չիք այժմուս ատելի քան զայն. են բազումք՝ որք բանիւ ճշմարտասէր լինել պարծին, բայց սրտիւ ատեցողք են ճշմարտութեան : Իսկ ճշմարտութիւնն ճանաչելով զգաղտնիս մարդոյ՝ ծարտեալ չընի յաշխարհի, զի մի խաղառ հալածեսցի. բայց ճանաչեն զնա և պատուատիրեն, որք ուղիղ են սրտիւք :

Դ. Ղճմարտութիւնն հալածական եղեալ 'ի մարդկանէ՝ որոց այլ է սիրտ և բերան, բնակի ընդ անմեղ անասունս, որոց նոյն է սիրտ և բերան:

Ե. Ուր ծագեալ է լոյս, ոչ բնակէ անդ խաւար: ուր թագաւորէ ճճմարտութիւն, անդ ոչ գտանին դէք:

Որ ունի զճճմարտութիւն 'ի խօսս, և զուղ-զութիւն 'ի գործս, ունի նա կրկին թևս վերա-սլանալ յերկինս:

Զ. Ուր չիք ճճմարտութիւն, չիք անդ և բա-րութիւն. զի երկոքին սոքա են անբաժան ընկերք, որովհետև նոյն են իրօք ընդ միմեանս, և տար-բերին տեսականութեամբ և եթ: Ապա յոյս է՝ թէ 'ի չարս չիք ճճմարտութիւն, զի չեն բարի. և որ չունին զճճմարտութիւն, խաւարեալ են միտք նոցա, զի ճճմարտութիւնն է լոյս մտաց. վասն որոյ և չարք յամենայն խորս մոլորութեան անկեալ՝ ոչ իմանան:

Ուստի եթէ կամիցի որ զչարն դարձուցանել 'ի բարի, նախ պարտ է լուսաւորել ճճմարտու-թեամբ զմիտս նորա, որպէս զի միտքն իւրովի յսոխտակեցի 'ի սէր բարւոյ. ապա թէ ոչ՝ ընդ վայր տքնի խրատիչն, և որպէս թէ անլուր լսելեաց ջանայ ազդ առնել զներդաշնակութիւն երգոց:

Է. Լեզու մարդոյ եթէ ճանաչէր զպարտա-ւորութիւն իւր և զչափ իւր, գուցէ ոչ փակեալ լինէր 'ի բերանի ընդ պարսպօք ատամանց և դը-րամբք չլթանց՝ իբրև յարգելանս բանտի: Պար-տաւորութիւն նորա՝ է խօսիլ զճճմարտին. զի լե-զուն է թարգման խորհրդոց և մտաց, և չափ նու-

լսա՛նք խօսիլ զարժանն : Բայց ոչ ճանաչէ զպարտաւորութիւն իւր , եթէ ոչ պահէ զհաւատարմութիւն ՚ի խօսս , և ասէ ինչ ընդդէմ ըմբռնման և դատման իւրոյ . և ոչ ճանաչէ զչափ իւր , եթէ աւելի քան զարժանն խօսի : Լսա իրաւամբ պատժի լեզուն՝ որ ոչ ճանաչէ զպարտաւորութիւն և զչափ իւր :

Եւ չեն ինչ զարմանք , եթէ լեզուք զառամեալ ծերոց և պառաւանց աւելի քան զարժանն խօսին , զի պարիսպ ատամանց նոցա խրամատեալ են , և դրունք շրթանցն թուլացեալ :

Ը . Որ չէ օգտախնդիր անձին , սովոր է լինել ճշմարտախօս . քանզի շահասէրքն են որք լսեն զճշմարիտն , և կամ ստեն : Բնդ ցորեանն զորոմն խառնէ , որ ընդ ճշմարիտն զսուտ ինչ յարէ :

Թ . Չէ արժան ստել երբէք՝ առ ՚ի զերծանիլ ՚ի վտանգէ . զի թէ մարդկային հնարն տկարանայ ՚ի փրկել , պարտ է աղօթիւք առ Աստուած ապաւինիլ , և զելս հնարից առ ՚ի նմանէ խնդրել , և ոչ երբէք վհատիլ և ստել . զի Աստուած է ամենեւին ճշմարտութիւն , և միշտ զճշմարտութիւն կամի : Ուստի որ ոք ստութեամբ իւրիք այլայլէ զճշմարտութիւնն , մեղանչէ ընդդէմ Աստուծոյ , և ընդդէմ խղճի մտաց իւրոյ . և Աստուած քաջ գիտէ փրկել , եթէ իցէ օգուտ . ապա թէ ոչ՝ լաւ է մեռանիլ պահմամբ ճշմարտութեան , քան կեալ յանցանօք ստութեան : Սակայն Աստուած երբեմն թոյլ տայ չարաց սուտ խօսիլ՝ առ ՚ի փրկել զբարիս , որ սիրեն կորուսանել զկեանս քան ստել :

Ժ . Եւակի է ճշմարտութիւնն , սրտի , բերա-

նոյ, և գործոյ . բայց բազում անգամ ոչ ինչ զօրէ առ մարդիկ ճշմարտութիւնն սրտի և բերաննոյ, եթէ ոչ ՚ի վերայ գայցէ ճշմարտութիւնն գործոյ . որովհետեւ մարթ է ստիլ երկուց առաջնոյ, կամ մնալ անգործադիր : Արդ՝ միայն Աստուծոյ է սեպհական ճանաչել զճշմարտութիւնն սրտի . մարդիկ հաւատարիմք միմեանց՝ ճանաչեն զճշմարտութիւնն բերանոյ, իսկ հասարակութիւնն ճանաչէ զճշմարտութիւնն գործոյ :

Այս չէ նա խոհեմ, մինչ զայն որ սեպհական է Աստուծոյ՝ պահանջէ ՚ի մարդկանէ, այսինքն յորժամ խնդրէ ՚ի մարդկանէ ճանաչել զյօժարութիւն և զբաղձանս սրտի իւրոյ, թէ ստուգիւ կա միցի զայս ինչ, այլ պարտ է նմա բանիւ ևս յայտ առնել : Չէ խոհեմ, մինչ զայն որ յատուկ է հաւատարիմ անձանց՝ պահանջէ ՚ի հասարակաց, այսինքն խնդրէ ՚ի հասարակութենէ հաւատալ բանից բերանոյ իւրոյ, այլ հարկ է նմա գործովք ևս ցուցանել :

Առակի է և ստութիւնն, այսինքն սրտի՝ բերանոյ՝ և գործոյ . զի է՝ որ զայլ ինչ խորհի, և զայլ ինչ խօսի . և է՝ որ զայլ ինչ խօսի, և զայլ ինչ գործէ . և ուր մինն երից աստի չէ համաձայն, անդ է ստութիւնն : Բայց օրէն է խոհեմ՝ կառավարչին երբեմն պատրուակել զճշմարտութիւնն, այսինքն զայլ ինչ խորհիլ ՚ի սրտի, և զայլ ինչ խօսիլ, կամ զայլ ինչ գործել . բայց այս ոչ է աղաւաղել զճշմարտութիւնն, այլ միայն թունդուղել և ծածկել, զի այսպէս պահանջէ օգուտն հասարակաց . քանզի երբեմն բարին յաղթահա-

րէ զճճմարիտն ։

ԺԱ. Որ միանգամ ստէ երդման կամ դաշին իւրոյ վասն շահասիրութեան , վնասէ անձին , զի ոչ որ հաւատայ նմա յայլում նուագի , թէ և երդնուցու պահել զխոտաւմն իւր . վնասէ ևս հասարակութեան , զի բռնայ յաշխարհէ զյարգ հաւատարմութեան , որ հաստատեալ է յերդման ։

ԺԲ. Եւ է քաջութեամբ մեռանիլ ՚ի պատեւ րազմի՝ սու հաստատուն պահելոյ զդաշն հաւատարմութեան , քան յաղթել թշնամւոյն ուխտու գրուծ երդմնադանցութեամբ ։

ԺԳ. Չէ արժան վնաս հատուցանել այնմ , զոր երկբայական կարծեօք համարիս լինել թշնամի , զի լաւ է թէ նա լիցի չարագործ՝ քան թէ դու ։

Բազում ինչ իրողութիւն գործեցան յառաջին դարս , բայց այժմ կամ ոչ հաւատան նոցա մարդիկ , և կամ դժուարաւ . և բազում ինչ ատոյգ գործին ՚ի ներկայս , զորս յեառաքայք կամ ոչ հաւատասցեն , և կամ դժուարաւ ։ Այդա զգուշալի է մեզ չստել զանցս անցելոյ , զի մի և յեառաքայք անստոյգ համարեացին զճճմարտութեամբ գործեալն սու մեօք ։ Որ ոչ երբէք հաւատայ ումեք , ոչ որ կարէ հաւատալ նմա ։

ԺԴ. Ոչ ամենայն հակառակութիւն է իրաւացի . զի են ոմանք՝ որք հարցեալ ինչ ումեք՝ լսեն պատասխանի ճճմարիտ , բայց չունելով ուղիղ միտքս՝ թիւրեն զբանն , և հակառակին յանիրաւի ։

Բազումք ևս լուեալ զճճմարիտ ինչ՝ ոչ կամին հաւատալ , մինչև չիցեն զփորձ սուեալ . և յորժամ փորձեն՝ վկայեն լինել ճճմարիտ , բայց վնա-

առ.բ անձանց իւրեանց :

ժԵ. Օ, որ ինչ խօսի որ՝ պարտ է լինել ճշմարիտ . բայց ոչ զամենայն որ իցէ ճշմարիտ, պարտ է խօսիլ :

ժԶ. Բնական է մարդոց խնդրել զճշմարիտն, և ցանկալ բարւոյ . զի ճշմարիտն է առարկայ կարողութեան մտայ, և բարին՝ կամայ . և յատուկ է ամենայն կարողութեան բնականաբար գիմել առ իւր առարկայն : Բայց բազումք ոչ ունենով զկոտորեալ ճանաչումն ճշմարտի և բարւոյ, վաւրանական դեգերին ՚ի խնդիր նոցուն . և մինչ ոչ կարեն ստանալ, անհասանելի զիրոն վարկանին . իսկ թէ ուշի ուշով հայեացին, կարեն զնոսա ճոռնաչել և ՚ի ձեռս բերել, զի չէ օտար ՚ի հասողութենէ մարդկան :

Եւ զայքէն ճշմարտութիւնն է համակերպութիւն իրի ընդ իմացութեան, իսկ բարին է այն՝ որ է համաձայն ուղիղ բանի : Աստի և թէ որ հետազօտէ մտօք ըմբռնել զիրն այնպէս՝ որպէս է իրն յինքեան, հասու և զև ճշմարտութեան . և որ լուսով բանին առաջնորդի յընտրութիւն գործոյ : Գտանէ զբարին . ապա թէ այլազգ վարեսցի, վրիպի ՚ի ճշմարտութենէ և ՚ի բարւոյ, և անկանի ՚ի մոլորութիւն և ՚ի չարիս : Աւրեմն քաջ մտադիր լինել պարտ է ՚ի հետազօտել զբնութիւն իրին՝ ՚ի ճանաչել զճշմարիտն, և խոհական խորհրդով վարիլ յարոշելն զմի ինչ գործողութիւն յայլմէ՝ ՚ի գտանել զբարին . և յայսոսիկ կայանայ կատարելութիւն մարդոյ :

Աստի իմաստունք որք ճանաչեն զճշմարիտն :

և առաքինիք որք գործեն զբարին, են զուարթա-
միտ և ուրախասիրտ . իսկ տգէտք որք զսուան
լմբռնեն որպէս զճշմարիտ, և մոլեք որ զառերե-
ւոյթ բարին սիրեն փոխանակ իսկական բարւոյ,
միշտ տանջին 'ի միտս և 'ի կամս իւրեանց, և ոչ
ուենին հանգիստ . զի միայն ճշմարիտն է հանգու-
ցիչ մտաց, որպէս և բարին՝ կամաց :

ԺԵ . Ղշմարտութիւնն բնական իրաց հաստա-
տեալ է 'ի փորձս . զի ամենայն տարակուսանք
կամ դժուարին խնդիրք՝ որք են շուրջ զբնական
կամ զգալի գոյացութեամբ, ոչ լուծանին բանիւ՝
այլ միայն փորձով : Օ՛ի բանն որչափ և զօրաւոր
իցէ, միայն զմիտսն հաւանեցուցանէ, այլ ոչ կարէ
զնա հանգուցանել, կամ իբրեւ ապացուցեալ ճշ-
մարտութիւն բռնադատել 'ի հաւանութիւն ,
զի քաղցեալն ոչ յագի բանիւ, այլ խնդրէ հայ
'ի կերակուր :

ԺԶ . Յաճախակի խաբին մարդիկ, որք հանա-
պաղ ցանկան լսել զնորագոյնս, զի ոչ հետամուտ
լինին քննել և իմանալ զճշմարտութիւն իրին :

ԺԸ . Ըրտասուէ ճշմարտութիւնն՝ մինչ ատեն
զնա նենգաւորք և ստասացք, և եթէ ոչ ուրեք
գտանէին հաւատարիմք և ուղղախօսք մխիթարել
զնա, իսպառ չուէր յաշխարհէս, և երթեալ բը-
նակէր յերկինս, ուր ոչ գոյ նենգութիւն և սը-
տութիւն :

“ Լճեայն երկիր ապա-ինի 'ի ճշմարտութիւն, և եր-
կին օրհնեն զճշմարտութիւն . և ամենայն գործս շարժին և

դողան առաջի նորա . և ոչ է ՚ի ճշմարտութեան անիրաւո-
րեան և ոչ ՚ի . Ա . Լ . Գրաս . Դ . 36 :

« Պիղծէ ևն առաջի Տէառն շէնոնիս սոոր . Իսկ ոք
առնէ զհաապո՝ ընդոռնելէ է նմա » . Լ'ուսկ . ԺԲ . 22 :

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՐԵԿԱՄ

Ա . Բնութիւնն մարդոյ գոլով բաղաբական
և ընկերասէր՝ կարօտի բարեկամութեան , թէ
յուրախականս և թէ ՚ի տրտմականս . իսկ որ ոչ
ունիցի զսէր բարեկամութեան ընդ ումեք՝ ար-
տաքոյ ելանէ ըստ սահման բնութեան մարդոյ .
վասն զի ուրախութիւնն ընկերակցութեամբ բա-
րեկամաց առաւելու , և տրտմութիւնն բարե-
խառնեալ նուազի : Եւ որ ոչ գիտէ թէ զինչ է
բարեկամութիւնն , ոչ գիտէ նա՝ թէ զինչ է մարդ :

Բ . Կենցաղօգուտ խորհրդածութիւնն փոխա-
դարձ խօսողութեամբ բեղմնաւորի և իբր կեն-
դանանայ և աճի . զի երկու կարծիք ընդ միմեանս
բաղդատեալ՝ ցուցանի արժանն և վայելուչն՝ և
եղանակն դիւրութեամբ ՚ի դործ դնելոյ ՚ի դէպ
ժամանակի . իսկ ՚ի մնալն առ մի ոք ծածկեալ
ընդ ինքեան բթանայ , և կամ մոռացմամբ կորնչի :

Ապա պարտ է ունիլ մարդոց խոհեմ և խորհրդապահ բարեկամ խորհիլ ընդ նմա . զի եթէ բարի է՝ զոր կամի առնել , օգնելով բարեկամին՝ լինի բարեգոյն . իսկ եթէ ոչ է բարի , ազդարարութեամբ բարեկամին յետո կասի ՚ի նմանէ . զի օգուտ կամ փնաս խորհրդոց և գործոց՝ այլում պարզ և մեկն երևի քան ինքեան :

Գ . Ոչմարիտ բարեկամութիւնն դասնի տիրապէս ՚ի մէջ իմաստնոց՝ մարդասիրաց և առաքինեաց . ապա որ ունի հաւատարիմ բարեկամութիւն ընդ ումեք , նշան է՝ թէ ունի նա և զիմաստութիւն , կամ զմարդասէր բարս , և զբարւոյք կենցաղաւարութիւն . զի ընդ այսպիսիս յօժարումիտ և փոյթ են մարդիկ առնել զբարեկամութիւն . իսկ այն որ ոչ ունի զբարեկամ , նշան է՝ թէ իցէ տգէտ , կամ մարդատեաց , կամ մպլի , վասն զի ամենեքեան խորչին յայսպիսեաց :

Դ . Ոչմարիտ բարեկամութիւնն կոյանաց ՚ի փոխադարձ հաղորդութեան բարեաց և չարեաց , որպէս զի յաջողուածովք բարեաց ուրախացին սիրտք , և կարեկցութեամբ չարեաց՝ թեթեացցին տրտմութիւնք , ապա թէ ոչ՝ բարեկամութիւնն փոխի ՚ի շահասիրութիւն :

Ե . Առ է ունիլ զիմաստուն բարեկամն՝ քան զբաղում գանձս . զի իմաստուն բարեկամն օգնէ յաւուր նեղութեան օգտակար խրատուք , այլ գանձք և մեծութիւնք ոչ բնաւ :

Զ . Յատուկ է ճշմարիտ բարեկամաց լինել հաւատարիմ միմեանց , և յատուկ է հաւատարմաց՝ ունել ընդ միմեանս սերտ բարեկամութիւն :

() րէնք բարեկամութեան հաստատի և պահպանի ՚ի հաւատարմութեան . և ուր չիք հաւատարմութիւն , չիք անդ և բարեկամութիւն :

Ե . Օրկիլ ՚ի բարեկամէն առաւել դառն է և ցաւալի , քան զօրկիլ յընչից . զի ինչք բազմացոյցանեն զթշնամիս , և բառնան զհանգիստ ստացողին . իսկ բարեկամութիւնն զթշնամիսն նուազէ , և զանձն բարեկամին հանգուցանէ :

Ը . Որ փութով բարեկամանայ ընդ ումեք , փութով քակէ զկապն բարեկամութեան :

Թ . Կեղծ բարեկամ է ուղիւսջուր անձրեւոյ . և որպէս ուղիւն ՚ի պակասիլ անձրեւոյ ցամաքի , նոյնպէս և կեղծ բարեկամն ՚ի դադարիլ յաջողութեան՝ անհետ լինի :

Փ . Յատուկ է օգտախնդիր և կեղծաւոր բարեկամի , ՚ի ձախողութեան բարեկամի իւրոյ նախկին լինել ՚ի փախչողս , որ ՚ի յաջողութեան նորա նախահրաւէր լինէր ՚ի կոչնականս :

Չախորդութիւնն է փորձաքար բարեկամութեան . և որ չէ անկեալ ՚ի ձախորդութիւն ինչ , ոչ կարէ որոշել զկեղծ բարեկամն ՚ի ճշմարիտ բարեկամէ :

ՓԱ . Կեղծ բարեկամն է առաւել չար՝ քան զյայանի թշնամին . զի ՚ի յայանի թշնամեաց սուփոր է զգուշանալ որ , բայց ՚ի ծածուկ թշնամեաց չունելով զկասկած՝ փնտսի չարաչար :

ՓԲ . Լքժանի զարմացման է՝ զի յորժամ մարդիկ զձի կամ զէշ գնոց առնուն , խուզարկեն զգնութիւն և զբարս նորա , իսկ յորժամ բարեկամ զըք ստանան , յարտաքին կերպարանս նորա և

եթ հային, իսկ զներքին բնաւորութենէ նորա անփոյթ լինին : Որ ոչ ընտրէ իւր բարեկամ և խորհրդակից զարս առաքինիս և ճշմարտախօսս, արժան է զի վնասեսցի ՚ի նենգաւոր բանից խորամանկ շողորորթաց :

ԺԳ. Օ՛րհնչ յիմարութիւն քան զայս առաւել վտանգաւոր, մինչ զարատաւոր անասունս առանց դանդաղանաց արտաքս վարեն մարդիկ ՚ի տանէ իւրեանց, իսկ զմոլի բարեկամս հանապաղ սեղանակից և խորհրդակից ունին ընդ ինքեանս :

ԺԴ. Որ ստանայ զբարեկամ բարի՝ գտանէ զամենայն բարի . իսկ որ ստանայ զբարեկամ չար, կորուսանէ զամենայն բարի : Նշտրելի է մնալ առանց բարեկամի, քան ընկերանալ ընդ չարի : Վասն այնորիկ մանաւանդ ստանալի է զբարեկամին, զի բարին զոր ունի որ՝ մնացէ սամբոջ, և զոր չունի՝ ստացի նովաւ . բայց բարեկամ չար՝ զբարին զոր ունի որ՝ բառնայ ՚ի նմանէ, և զոր ոչ ունի՝ ոչ բնաւ կարէ տալ . զի որ չարքն են՝ այլում բարիս առնել ոչ կարեն :

ԺԵ. Թէ կամիս ունել քեզ զոք բարեկամ և հաւատարիմ, նախ լեր դու նմա անկեղծ բարեկամ, որպէս զի քոյդ բարութիւն զայլս արասցէ քեզ բարեկամ. զի եթէ դու ոչ կամիս այլոց ըզբարին, մի՞ յուսար՝ թէ այլք կամեսցին քեզ բարի :

ԺԶ. Չիք յաւէտ զուարճալի իմաստնոց՝ քան կենցաղավարիլ ընդ առաքինի բարեկամս, և խօսակից լինել վասն կարեւոր և օգտակար իրաց, դիւրին է իմաստնոց կորուսանել զամենայն վայելչութիւնս աշխարհի, քան զըկիլ յընկերութենէ առ

ռաքինի բարեկամաց :

ԺԵ. Երկնաքաղաքացի 'ի դէպ է անուանել ըզնոսա , որք 'ի գործս բարեպաշտութեան սերտ սիրով բարեկամութեան մեան 'ի միմեանց անբաժան , այս է երկնային կեանս վարել 'ի յերկրի . զի երկնայնոց է 'ի սէրն Աստուծոյ և 'ի սէր ընկերին մեալ հաստատուն : Ապա որ բարեկամութեամբ կեայ ընդ բարիս 'ի գործս բարիս , նախքան ղեւաններն յերջանկաց գաւառ՝ անշուշտ կրէ յանձին զնոցուն քաղաքավարութիւն :

ԺԶ. Նորազն որքան և լուսավայլ իցէ , տակաւին պէտս ունի հատման պատրուդի , ապա եթէ մնացէ անյարդար , լինի դիւրահալ և աղօտալոյս . այսպէս և մարդ՝ որքան և բաղմահանձար իցէ , կարօտի խորհրդակցութեան բարեկամաց , զի մի գուցէ կարեւոր ինչ խորհրդածեալ իրողութիւն՝ իբրեւ իւղ ճրագի վաղվաղակի հալեալ սպառեացի , կամ աւելորդ պարագայիւք առլցեալ՝ պայծառութիւն խորհրդոյն մուայլ առնուցու :

ԺԸ. Խրատ իմաստուն բարեկամաց քաջ պահպանէ զիշխանն , քան զբազում գունդս ահեղ զօրաց : Անկանին 'ի վտանգս՝ որք անգոսնեն ըզխրատ իմաստուն բարեկամաց :

Ի. Ս'ի 'ի նշանաց ճշմարիտ բարեկամութեան է պահել 'ի գաղտնիս սրտի զխորհուրդս ընկերին , և ոչ մատնել օտարաց . զի խորհրդապահութիւնն է հիմն բարեկամութեան , և առանց նորա սէր ընկերին չկարէ կալ կանգուն : Չէ ճշմարիտ բարեկամ , որ մինչ գժգմնի ընդ բարեկամին իւրոյ՝ լուծանէ զկնիք հաւատարմութեան , և

հրատարակէ զգաղանիս նորս :

ԻԱ. Հարազատ բարեկամ նման է հայելոյ՝ կշռոյ՝ և փորձաքարի . զի որպէս հայելեաւ տեսանէ որ զվայելութիւն կամ զարատ երեսաց իւրոց , և կշռով իմանայ զչափ ծանրութեան իրին , և փորձաքարիւ ճանաչէ զաստիճան և զարժողութիւն ոսկւոյն . այսպէս և ազդարարութեամբ բարեկամի կարէ որ քաջ ՚ի միտ առնուլ , թէ խորհուրդ իւր զոր խորհեալն էր յառանձնութեան իւրում՝ իցէ՞ վայելուչ , կատարեալ , և արժանի՝ ըստ ժամանակին , ըստ տեղւոյն , և ըստ այլ աւանդոյն պարագայիցն : Քանզի բազում անգամ առանձինն առանց խորհրդակցի՝ թէ և իմաստուն որ իցէ՝ անկանի ՚ի սխալանս , կամ տարակուսի յիրս ինչ , կամ զխորհեալն թողու տարտամ և անգործ . վասն որոց կարօտի այլում , զի ուղղեացէ զսխալանսն , և զտարակուսանսն լուծցէ , և զխորհեալն եթէ իցէ հարկաւոր և օգտակար՝ խրախուսեացէ ՚ի գործ դնել : Այսպէս որ ունի անկեղծ և իմաստուն բարեկամ՝ ոչ սխալի . քանզի աչք առաւել տեսանեն քան զակն . իսկ որ ոչ ունի խորհրդակցի բարեկամ ՚ի գործս զոր հանդերձեալ է առնել , զգոյշ լիցի , զի կամ անկեղծ է ՚ի վրէպակոս , կամ մերձ է յանկանիլ :

ԻԲ. Հարազատ բարեկամութիւնն պահանջէ ունիլ զհաւասարութիւն ինչ , կամ ըստ փարթաւութեան , կամ ըստ պատուոյ , կամ ըստ իմաստութեան , և կամ ըստ խոհեմութեան . ապա թէ ոչ՝ փոխարկի բարեկամութեանն անուն կամ ՚ի շահասիրութիւն , կամ ՚ի շողոքորթութիւն , կամ

ի դասառութիւն , և կամ ՚ի կուրօրէն հաւանութիւն . վասն որոյ անհաստատ է բարեկամութիւնն՝ ուր չիք հաւասարութիւն ինչ :

ԻԳ. Հոգին բարեկամութեան է անկեղծ սէր , զի առանց նորա բարեկամութիւնն է դի անկենդան . կամ է պաճուճապատանք ինչ՝ որ արտաքին երևութիւ ցուցանի լինել մարդ , այլ իրօք է կեղծիք . և որպէս դիւրաւ կործանի շինուածն՝ որ չիցէ հաստատեալ ՚ի վերայ վիմի , ողնպէս փութով եղծանի բարեկամութիւնն՝ որ չիցէ հիմնեալ ՚ի վերայ սիրոյ :

ԻԴ. Բարեկամութիւնն որպէս գեղեցիկ է տեսեամբ , նոյնպէս և փափուկ է բնութեամբ . վասն որոյ և դոյզն պակասութեամբ ծանր հիւանդանայ , և փոքր ինչ անհոգութեամբ մեծամեծ վէրս երևեցուցանէ . քանզի մարդ իկ չնչին նետուք սիրելեաց կտրեւէր խոցին ՚ի սիրտ՝ քան հրացայտ գնոտկօք թշնամեաց : Բազում անգամ սաստիկ սէր բարեկամութեան յանհնարին տտելութիւն փոխարկի անզգուշութեամբ , նմին իրի միշտ կարօտի փոխադարձ դարման մատուցանելոյ , զի ևս քան զևս զօրացի :

ԻԵ. Յաճախել առ բարեկամն առանց կարևոր ինչ առթի՝ բերէ զտաղտկութիւն և զանպատուութիւն : Այլ կարի իմն յամբ և անագտն երթևեկութիւն՝ հախցուցանէ զՎերմութիւն սիրոյ . ըստ առածին , որ հեռի է յաչոց , հեռի է և ՚ի մտաց . ապա որ կամի արգոյ և սիրելի լինել յաչս բարեկամին , մի կարի յաճախեսցէ , և մի կարի անագառ նեւցի , այլ մոտացն լծակօք կշռեսցէ զժամանակն .

ԻԶ. Անդ է կատարեալ բարեկամութիւն, յոր ժամ երկոքին ունին զմի սիրտ և զմի հոգի. զոր ինչ կամի մինն՝ կամի և միւսն, և զոր ինչ ասէ մինն՝ ասէ և միւսն. եթէ առնէ մինն՝ առնէ և միւսն, և եթէ դադարի մինն՝ դադարէ և միւսն, մինչև երևիլ նոցա՝ թէ ոչ են երկու անձինք, այլ մի հոգի՝ յերկուս մարմինս բնակեալ: Անդ է տեսանել անձանձիր քաղցրութիւն կենաց, և յաւերժ ուրախութիւն. ՚ի միասին կեան, և ՚ի միա սին մեռանին. մանաւանդ զի մեռանին և բնաւ իսկ ոչ, զի ունին ներգոյացեալ ՚ի հոգիս իւրեանց զսէր անմահ և մշտնջենաւոր:

ԻԵ. Նշան է կատարեալ բարեկամութեան՝ եթէ որ յանձն արասցէ զօգուտն իւր ՚ի կամս բարեկամին, և ասիցէ. զայն օգուտ համարիմ ինձ, զոր կամիցի առնել բարեկամս իմ ինձ:

ԻԸ. Արժան է սիրոյ և բարեկամութեան, որ մոռանայ զերախտիս բարեկամի իւրոյ. զի է մարդ՝ որ բազում անգամ զմեծամեծ բարերարութիւնս ընկալեալ է յումեքէ, և մինչ ըստ դիպաց իմն յայլում նուագի ոչ դտանէ զոր խնդրէ, վաղվա զակի մոռանայ, և առ ոտն հարկանէ զայն ամենայն երախտիս նորա. խոժոռի և անգոսնէ զբարեկամս:

ԻԹ. Այ է ճշմարիտ բարեկամ, որ յորդորէ զբարեկամն իւր գործակից լինել ընդ ինքեան ՚ի ֆեսս այլոց. այսպիսին կերպարանօք զանուն բարեկամութեան կրէ, բայց իրօք զթշնամութիւն նիւթէ. զի տայ նմա մեղանչել, գործակից առնելով անօրէնութեան իւրոյ:

Լ. Բարեկամութիւնն ծնանի ՚ի սիրոյ. իսկ

սիրոյն ոչ է հարկ՝ զի սիրեցեալ առարկայն իցէ մերձաւոր , քանզի կարէ սիրել և զկարի հեռաւորն և զբացակայն : Ուստի որք պատճառաւ հեռաւորութեան տեղւոյ՝ դադարին 'ի սիրելոյ զընկերն իւրեանց , և ոչ ջանան առնել նմա զբաւրիս , ոչ են կատարեալ 'ի սէրն :

ԼԱ . Օպարանան ցաւք սրտի , մինչ 'ի վշտանալ ուրուք՝ ուրախանան այլք . թեթևանան ցաւք , մինչ ընդ վշտացելոյ ուրուք կարեկից լինին այլք : Ապա որ ունի զկիրս ցաւոյ 'ի սրտի , թագուսցէ զայն 'ի թշնամւոյ , զի մի ուրախացին , և ինքն առաւել արամեսցի . և յայտնեսցէ բարեկամին , զի 'ի վշտակցիլ նորա՝ թեթևացի ինքն 'ի ցաւոյ , և մխիթարեսցի :

ԼԲ . Ղշմարիտ բարեկամ՝ այնորիկ են , որք փոփոխակի բառնան զծանրութիւն և զցաւս իրերաց . բայց գտանին և տմանք , որք բանիւ շքեթանց կոչեն զընկերս իւրեանց բարեկամս և սիրելիս , այլ 'ի սրտէ համարին զնոսա որպէս բեռնաբարձ գրաստս . զի միշտ բառնան զբեռինս իւրեանց 'ի յուս նոցա , իսկ ինքեանք ոչ երբէք մերձենան 'ի բեռինս նոցա , և սոքա են կեղծաւորք , և սուտ բարեկամք :

ԼԳ . Չէ արժանի սիրոյ , որ ոչ սիրէ զիմն՝ որպէս պարտն է սիրել . վասն զի կամ ոչ ճանաչէ զյարդ նորա , կամ արհամարհէ զնա : Աշան ճրշմարիտ սիրոյ ոչ են բանք լեզուի , այլ՝ արդիւնք գործոյ : Ոչ է անդ սէր , ուր թագաւորէ իմ և քո :

ԼԴ . Օպն պարտ է ճանաչել բարեկամ , և պինդ ունել 'ի սիրելութեան , որ ազդ առնէ զսխալանս

քո առանց իրիք շահասիրութեան. զի թէ և խիստ իցեն բանքն, և ընդդէմ ակորժակին քում, հաճեաց ընդունիլ, զի հային յօգուտ անձին քո. Յիմար է նա՝ որ ատէ զբարեկամ իւր, զի յանդիմանի 'ի նմանէ :

ԼԵ. Ս'ի զայն միայն համարեացիս թշնամի՝ որ հասուցանէ անձին քում չարիս, այլ և զայն՝ որ բարեկամ լինել կարծի, բայց ոչ ազդ առնէ ըզսխալանս քո. և վասն շահասիրութեան իւրոյ ներբողէ զբեղ կեղծուստտիր գովեստիւ, յորմէ խաբեալ անկանիս 'ի վտանգ, և լինիս վատանուն :

ԼԶ. Ղշմարիտ բարեկամութիւնն պարտաւորէ զամենեսեան զբարիս կամիլ, և առնել ընկերին. իսկ խրատել և յանդիմանել զեղբայրն՝ որ իցէ սխալեալ 'ի բանս կամ 'ի դործս, է կամիլ և առնել ընկերի իւրում զբարիս. ապա որ կարող գուլով զանց առնէ, և անփոյթ լինի 'ի դարձուցանելոյ զեղբայր իւր 'ի մեղաց խրատուք կամ յանդիմանութեամբ, մեղանչէ ընդդէմ սիրոյ պատուիրանին :

Ոչ լնու զօրէնս ճշմարիտ բարեկամութեան, որ տեսանէ զորդի բարեկամի իւրոյ անխրատ՝ և ոչ խրատէ կամ յանդիմանէ :

ԼԷ. Ինչպէս և աստուածային օրինօք պարտաւորիմք նպաստիւք ընչից օգնել ընկերին, մինչ է 'ի կարօտութեան ըստ մարմնոյ. ապա առաւել ևս հարկ 'ի վերայ կայ նպաստիւք խրատուց և յանդիմանութեան օգնել կարօտելոյն ըստ հոգւոյ : Ըրժանի է վարձուց որ առաջնորդէ ումեք ընդ ճանապարհ ուղիղ. բայց ոչ է պարտ յեր-

կուանալ՝ թէ մնացիւ անվարձ, որ արգելու զոր
գնալ ընդ ճանտպարհ մնլար :

ԼԸ. Եղբայրական յանդիմանութիւնն առ հա-
ւասար և համապատիւ բարեկամն 'ի գործ գնի .
զի իշխանաւոր սք, կամ դատաւոր մինչ յանդի-
մանէ զյանցաւորն, այն է սաստ կշտամբանաց հե-
ղինակութեամբ իւլիք . իսկ եթէ փոքրն յանդի-
մանէ զմեծն, այն է յանդգնութիւն : Այլ խոհե-
մութեամբ և զգուշութեամբ իւլիք որդին զհայր
իւր, կրտսերն զերեց եղբայր իւր, կինն զայր իւր,
և հպատակն զիշխանն իւր կարէ խրատել, և ըզ-
գործ յանդիմանութեան 'ի վար արկանել . բայց
այն ոչ ասի յանդիմանութիւն՝ այլ ազգարարու-
թիւն, իբրեւ զի յուշ առնէ նմա զանպատշաճու-
թիւն բանից, կամ գործոց, յորոց կամի խորշե-
ցուցանել զնա :

ԼԹ. Եանդիմանութիւնն՝ յառաջ եկեալ 'ի
սիրոյ բարեկամութեան, սրահանջէ ունել զայսու
սիկ պայմանս . նախ՝ զի յանցանքն իցէ ստոյգ . զի
յանդիմանութիւնն վասն տարապարտ յանցաւո-
րութեան կարելէր խոցէ զսիրտ : Արկրորդ՝ զի
իցէ համաշտի յանցանացն, կամ նուազ քան զար-
ժանն . զի որ տարապայման ձգի 'ի յանդիմանելն,
փոխանակ զիւրս բուժելոյ առաւել ևս զայրացու-
ցանէ : Արրորդ՝ զի իցէ 'ի դէպ ժամու, և առան-
ձին . զի յանդիմանութիւն որ լինի առաջի բազ-
մութեան, ոչ է խրատ զգաստութեան՝ այլ թըշ-
նամանք : Չորրորդ՝ զի իցէ ցաւտեցաբար՝ մեղմ
և ազգու բանիւք . զի որ հոգւով վրէժխնդրու-
թեան և խիստ բանիւք վարի, տեղի տայ յան-

դգնութեան : Հինգերորդ՝ զի իցէ յոյս ուղղութեան . զի առաւել փառաւոր է յանդիմանել զանուղղայն :

Խ . Որ զպահասութիւն բարեկամի իւրոյ՝ ոչ անդր առնէ , և ոչ խրատական բանիւք յանդիմանէ , զի մի բարեկամն վշտացի՝ կամ խոժոռեսցի , ոչ է նա ճշմարիտ բարեկամ՝ այլ մանաւանդ թընամի . զի գործ թշնամութեան է՝ կարող գորով ոչ ուղղել զսխալնս բարեկամին . յորմէ զհետ Գան նմա և այլ մեծամեծ միտսք , զորս եթէ կամեսցի յայնժամ՝ ոչ կարէ խափանել : Այս եթէ խրատեսցէ , և նա ոչ անսայցէ , առցէ ընդ իւր և զոմանս ՚ի բարեկամաց , և խրատեսցէ նոքօք , զի գոնէ շահեսցի զեղբայրն : Իսկ թէ և նոցա ոչ անսայցէ , ասացէ սուսջնորդին եկեղեցւոյ , որով ազատեսցի ՚ի սպարտաւորութենէ . որ եթէ նմա ևս ոչ լուիցէ , եղիցի իբրև զհեթանոս , և ըզմաքսաւոր . Սաբ . ԺԸ . 17 :

“ Լաւ էն հարուածք բարեկամի , քան զկամակոր համբոյրս իշնամոյ ” . Առաջ . ԻԵ . 6 :

“ Լաւ է յայանդիման յանդիմանութեան՝ քան զբարեկամութեան ՚ի ծածոռի ” . Առաջ . ԻԵ . 8 :

“ Բարեկամ հասապարիճ՝ աշխարհի մտոր , և որ եգիպտէս՝ եգիպտէս Գանջ ” . Սիրաք . Զ . 14 :

“ Օ հասապարհութեան սպայիւր ընդ բարեկամի յաշխարհութեան նորա . զի և ՚ի բարիս նորա որախապիս ” . Սիրաք . ԺԲ . 28 :

ԳԼԽԻՒ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ՀԻՒՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. **Ա**ռաքինութեանց ոմանք են առանձնական, որք միայն զգործողս իւրեանց մխիթարեն. որպիսի է աղօթք, և ծնրադրութիւն, բարեպաշտ խոհումն զլստուծոյ և զաստուածայնոց, զըջումն ՚ի մեղաց, ծոմապահութիւն, և պահեցողութիւն, և այլ ապաշխարանաց գործք. և սորա վերաբերին առ կրօնն: Իսկ ոմանք են ընկերական, որք միանգամայն զգործողսն և զընդունողսն մխիթարեն. որպիսի է ողորմիլ կարօտելոց, աղատել զգերիս, ծառայել հիւանդաց, մխիթարել զտրտմեալս, բարիս առնել հասարակաց, և սորա վերաբերին առ բարոյականն:

Եւ արդարեւ սորա երկոքին ևս են գովելի, բարի, աստուածահաճոյ, և վարձուց արժանաւոր. այլ ընկերական առաքինութիւնք՝ եթէ գործին առանց սնամաստութեան, գովելի ևս են, և մեծագոյն վարձուց արժանի. զի ոչ միայն լինին յօգուտ և ՚ի շահ գործողին՝ այլ և ընկերին. մանաւանդ զի օրինակօք գործոց իւրեանց շարժեն զբաղումս բարերարել սյուց: Ըստ այսմ է և հիւրասիրութիւնն, որ ոչ միայն զհիւրընկալն ուրախացուցանէ՝ այլ և զհիւրն. որ և զայլ բաղում մասունս առաքինութեան պարունակէ յինքեան, այսինքն զմարգասիրութիւն, եղբայրսիրութիւն, քաղաքավարութիւն, օտարասիրութիւն, ողորմութիւն, խնարհութիւն, բաղջրութիւն քարուղ, և այլն:

Բ. Նա՛քաջ գիտե՛ թէ՛ զինչ է լինել հիւրասէր
և օտարասէր, որ երբեմն լեալ իցէ նժգեհ և
պանդուխտ, չքաւոր կամ հիւանդ յօտար երկրի:

Գ. Ոչ է նա հիւրասէր, որ կոչէ ՚ի սեղան ըզ-
հացկատակս, կամ՝ զբարեկամս ՚ի շնորհուկս նո-
ցա, և ՚ի փառս անուան իւրոյ. այլ այն՝ որ զազ-
քատս, զանյարկս, և զնժգեհս ժողովէ ՚ի տուն
իւր, կերակրէ և մխիթարէ զնոսա առանց փո-
խադարձ ակնկալութեան:

Դ. ՚Իէմք զուարթունք՝ և բանք քաղցունք ա-
ռաւել յաղեցուցանեն զհիւրո՝ քան սեղան բազ-
մախորտիկ և անուշահամ ըմպելիք:

Ե. Սոյի և խելադար է հիւրընկալուն՝ որ այ-
նու գիտմամբ ասպնջական լինի օտարաց, զի ե-
կեալ մատուցեն ինքեան զպատիւ և զմեծարանս:

Զ. Որ աւաջի հիւրոց՝ մեծաբանէ զանձնէ,
ոչ միայն զվարձս իւր կորուսանէ, այլ և որպէս
զամբարտաւան նախատի: Քանզի հիւրն կամ
պարտի դովել զմեծաբան տանուտէրն՝ և լինել
մարդահաճոց, կամ լուռ կալ՝ և երևիլ տմարդի:
Լու է ՚ի սեղան քաղցրախօս ազքատի ուտել
հաց աշտուճ, քան ՚ի կոչունս մեծաբան փար-
թամի՝ կերակուր համադամ:

“ Բըրեա զհաց քաղցելոց ”, և զազքատս անյարկս քա-
ր ՚ի տուն ”. Էլիս փեսանիցեա զմերի՝ զփեցոցանիջիք ”.
Երայ. ԺԸ. 7:

“ Ի պէսս սրբոց կաշրտեցարոս . զհիւրասիրութեան
չէս երկայս ”. Հռոմ. ԺԲ. 13:

“ Եղբայրսիրո-ւիւն հասապատեացի առ յեղ. զօրարատե-
րո-ւիւն թ’ ճոռանայ, զի այնո՞ւ ոմանք յանգէպս ընկալան
զհրէշակս ” . Եբրայ . ԺԳ . 1 :

“ Եւսի չան զամենայն սէր սերպ ունէլ ընդ թիւանս . զի
սէր ծածկէ զբաղճո-ւիւն թշուոյ, օրարատէրք լինէլ ընդ թի-
ւեանս առանց արանջելոյ ” . Ա . Պետ . Դ . 8 :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

ԲԱՒԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա . Երջանիկ է քաղաքն՝ որոյ բնակիչք են
ժրաջանք , և վայելեն ՚ի վարձս աշխատութեան
իւրեանց . ստացեալ ունին միայն զհարկաւոր պի-
տոյս կենաց , և փախչին յաւելորդաց և ՚ի զուար-
ճակեաց . կահք և կարասիք՝ հանդերձ և տուն՝
կերակուրք և ըմպելիք համեստ են և չափաւոր :
Ընդ է տեսանել խաղաղութիւն քաղաքացւոյ՝ և
միաբանութիւն ընտանեաց , հպատակութիւն օ-
րինաց՝ և հնազանդութիւն մեծաց , ատել զմար-
դահաճոյս՝ և սիրել զքարեօիրոս , և կեալ աղատ
և ուրախ :

Բ . Որ ոչ բաւական համարեալ ղկարեւորս ան-
ձին զոր ունի , զհետ լինի վայելչականաց՝ սրբ ՚ի
զարդ և ՚ի զուարճութիւն վերաբերին , զըկի և
՚ի կարեւորաց անախ . և որ չէ գոհ ընդ վիճակ

իւր՝ կորուսանէ և զայն . և ապա խնդրէ , և ոչ կարէ գտանել :

Գ . Սակաւագէտն հանգիստ և անարտունջ վարէ զկեանս իւր . զի սակաւ են իրք կարեւորք , որոց հարկաւ պէտս ունիցի , և զայնսոսիկ ևս դիւրաւ կարէ գտանել : Ոչ տանջի 'ի ստանալ զաւելորդս՝ որք սնուցանեն զանափառութիւնն , և ոչ տրանջէ յորժամ չունիցի զնոսա , զի ոչ կարօտի նոցունց :

Քանզի որ բազմաց կարօտի , անհանգիստ ջանայ ստանալ զնոսին . և մինչ ոչ կարէ 'ի ձեռս բերել՝ տանջի և տրանջէ : Իսկ արտունջն ոչ միայն է ամբոխիչ մօտաց և խարտոց կենաց , այլ և ձանձրացուցիչ ընկերոց , զի ամենեքին զզուին և տաղտկանան և 'ի բաց հեռանան 'ի տրանջող բերանոց , վասն որոց և ոչ որ կամի կենցաղավարիլ կամ բարերարել այնպիսոյն : Օ՛ր այս իսկ է բարբ տըրտընջողին , անգոհ լինել զբարերարէն՝ թէ և բազմօք իցէ երախտաւորեալ 'ի նմանէ , և մեծամեծս տրանջալ՝ եթէ փոքր մի ժամանակ անտես եղեալ իցէ 'ի բարերարութենէ նորա :

Դ . Համեստն սակաւութեւ շատանայ՝ որք կարեւորք են 'ի դարման կենաց , վասն որոց միշտ մըտադիւր կայ և ուրախ : Իսկ փառամոլն հանապազ ջանայ 'ի ստանալ զարծաթ 'ի պէտս վայելչականաց , վասն որոց անհանգիստ տառապի 'ի հոգս և 'ի զբաղանս : Այլ՝ բազում անգամ անարժան միջոցօք հնարի շահիլ , զի մի նուազութիւն ինչ բերցէ պատուոյն իւրոյ , ամին իրի չարաչար տանջի 'ի իղձէ մօտոց : Այլա բարի է լինել չափաւոր և հա-

մեռտ, և կեալ զուարթամիտ, քան լինել մեծատուն՝
բայց փառամոլ, և տանջիլ մտօք և մարմնով:

Ե. Օլինչ առաւել ցանկալի մարդկութեանս
քան զայն՝ որ առաւել օգտակար է ՚ի պահպանել
զկեանս մեր երջանկաբար. ապա զեափդ չիցէ յա-
ւէտ ցանկալի բաւականութիւնն կարեւորօք, որ
սահէ զկեանս մարդոյ զուարթ, առողջ, և երկար:

Զ. Քաղաքական կենցաղավարութիւնն միջա-
կայնոց՝ է առաւել ապահով և հանդիստ քան զայլ
վիճակս կենաց. զի եթէ լինիցի ոք կարի իմն նը-
ւաստ, այլք իշխեն նմա, վասն որոյ կայ միշտ ՚ի
տառապանս նեղութեան և վշտաց: Եւ եթէ լի-
նիցի կարի իմն յարգոյ, ինքն իշխէ սյրոյ. վասն
որոյ կրէ հանապազ զթշնամութիւն ՚ի յաջադկո-
տաց: Իսկ որ զմիջակայինն վարէ զկենցաղ, ոչ
գլխովին ընկճեալ է ընդ իշխանութեամբ ուրուք
իբրեւ զնուաստ ոք, և ոչ կրէ զթշնամութիւն ՚ի
յաջադկոտաց իբրեւ զիշխանաւոր ոք. վասն որոյ
միշտ կայ խաղաղ և մոռագիւր, չափաւոր պի-
տոյիւք շատացեալ:

Է. Տրամութիւն է սրտի ըղձանալ բաղմաց,
և հասանիլ սակաւուց. և բերկրութիւն է հո-
գւոյ ըղձանալ սակաւուց, և հասանել բաղմաց:
Ապա մի ցանկացի ոք բազում ստացուածոց, զի
մի տրամեսցի յորժամ չկարիցէ ունել. այլ սակա-
ւուց և կարեւորաց միտ դիցէ, զորս դիւրին է ՚ի
ձեռս բերել: Եւ եթէ բաղմաց ևս հասանիլ նմա
դէպ լիցի, յայնժամ ուրախամիտ բերկրեսցի ան-
ձըն նորա, իբրեւ զայն՝ որ ՚ի պեղելն վերկիր գը-
տանէ զգանձ:

“ Լ - է պատահեալ յի համով խաղաղութեամբ , իսկ զպտան
լէ զէնէօք և Բարեօք իշնամոթեամբ ” . Լ'ուսկ . ԺԷ . 1 :

“ Շահալամատ թի մարտածպաշտութիւն է Բա-
նանութեամբ հանդերձ ” . Բ . Տիմ . Զ . 6 :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ա . Երկիրն է մայր գլխած , և ոչ դադարի եր-
բէք ՚ի բաշխելոյ զարարգևս բարիս որդւոց իւրոց ,
և առնել զնոսա փարթամ . և որքան առաւելուն
՚ի ջանս գործել զնա , այնքան առաւել արդիւնս
շահեկանս մատուցանէ նոցա . ապա պարտաւոր
գտանին բնակիչք՝ եթէ թողուն զերկիրն անգործ
և զանձինս կարօտ :

Բ . Պարտ է ջանալ և աշխատիլ յայնպիսի ար-
հեստս , որով սնանի և պահպանի կեանք մարդոյ .
և ահա այսպիսի է արհեստն մշակութեան : Թող՝
զի աշխատութիւնն առողջ պահէ զմարմինն և
զօրայուցանէ , իսկ ծուլութիւնն՝ հիւանդագին
առնէ և տկար :

Գ . Բարեբաատիկ փարթամութիւն՝ մշակու-
թիւնն է համարելի , որ աննախանձ ընձեռէ ըզ-
ճմարիտ հարկաւորս կենաց մարդկան . իսկ թէ

կարելի է մարդոյ գործելով զերեւս երկրի ստանալ զհարկաւոր պէտան, ուրեմն տարապարտ տաժանի 'ի խնդիր ոսկւոյ և արծաթոյ՝ ական հատեալ 'ի խորս երկրի :

Դ. Բազումք 'ի մարդկանէ զերջանիկ հարստութիւնն՝ որ զեռեղեալ է 'ի մշակութեան երկրի, մահու չափ պատերազմաւ և արեան հեղմամբ զօր ամենայն տառապին գտանել, և ոչ գիտելով թէ ուր իցէ, 'ի զուր թարթափին ընդ ամենայն երկիր : Չէ յանդունդս խորոց թաքուցեալ, այլ կայ 'ի պատրաստի 'ի ներքոյ ոտից իւրեանց, եթէ գործեն զնա, ոչ միայն զգարման կենաց գտանեն՝ այլ և զխաղաղութիւն, զառողջութիւն, և զերկարութիւն կենաց՝ աւելի քան զոր կարծեն այլով եղանակաւ ունել :

Ե. Սնտառութիւնն է աղբիւր թշուառութեան. զի բազումք վասն չափազանց վայելչութեան 'ի կարեւորացն ևս զրկին, և տառապին 'ի կարօտութեան. ապա որք հարկաւոր պիտոյիւքն շատանալ կամին, գտանեն զինդութիւն և զխաղաղութիւն :

Զ. Առաւել քան զամենայն արհեստս՝ որք ծառայեն 'ի դիւրութիւն՝ 'ի զարդ՝ և 'ի վայելչութիւն մարդկան, պարտ է ծաղկեցուցանել զարհեստս՝ որք հարկաւորք են կենաց, որպիսի է երկրագործութիւն, հովուութիւն, դարբնութիւն, ոստայնանկութիւն, և հիւսնութիւն : Ժողովուրդք որք շատանան հարկաւորօք, և ոչ զհետ կրթին վայելչականաց, կեան անմեղ և հանգիստ կենօք. ոչ տանջեն զայլս անիրաւ յափշտակութեամբ, և

բռնութեամբ . և ոչ արկանեն զանձինս 'ի չարա-
չար աշխատանս առ 'ի ստանալ զաւելորդս , որք
ոչ են կարեւորք կենաց՝ այլ սնուտի վայելչութիւն :
Ինութիւնն սակաւուք սովոր է շատանալ , իսկ
ցանկութիւն ոչ երբէք գիտէ ասել բաւ :

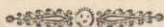
Է . Սիրոյ և յարգանաց են արժանաւոր ճար-
տար արհեստագէտք , զի կազմեն զարհեստակեր-
տուածս հանճարաւոր , որք թէպէտ են գործ ու-
շիմ մտաց , այլ ոչ հարկաւոր 'ի պէտս կենաց : Իսկ
զիւրդ չիցէ գովելի մշակն , որոյ գործ է հարկա-
ւոր և կենցաղօգուտ , և ոչ ըստ գործոց ճարտա-
րաց 'ի վայելչութիւն մարդկան հնարեալ . զի քըր-
տնաջան վաստակոցն արդեամբ կերակրէ զբաջա-
հանճար արհեստաւորս , և զամենայն վիճակ մարդ-
կային աղգի :

Ոչ է պարտ անդոսնել զմշակութիւնն . զի ոչ
ոք որ առողջ միտս ունի , արհամարհէ զգործ ինչ
պիտանի՝ արարեալ ձեռամբ անհանճար գիւղա-
կանի , այլ հաճեալ հաւանի ընդ այն , և մեծ շը-
նորհ և երախտիս անձին վարկանի :

Ը . Հերեկտոն Թագաւոր լ'թենացւոյ՝ որ ե-
գիտ զկիրառութիւն արծաթի դրամոյ , եդ օրէ-
նրս հպատակաց գործել զերկիր , և պտղովք նու-
րա սնանիլ . դարմանել զխաչինս , և զկաթն նոցա
առնուլ 'ի կերակուր , և զսարն 'ի ծածկոյթ , զի
ասէր . երկիր տայ անպակաս զպտուղ իւր 'ի սնունդ
մարդկան , մինչ աշխատին 'ի նոսա մարդիկ : Իսցյ
յորժամ ետես՝ եթէ 'ի պատճառս դրամոյ Թողին
զերկրագործութիւնն , և աստիկանեցին զբարս իւ-
րեանց , և յախտէ արծաթսիրութեան յաճախե-

ցան չարիք 'ի վերայ երկրի , զզջացաւ յոյժ , և առ դառնութեան սրտին թողեալ զիշխանութիւն իւր , առանձնացաւ յանմարդի խորշ լերանց , և եկաց անդ աղքատ և թախծագին մինչև ցլախ՝ ճան կենաց իւրոց :

“Որ ոչն խափցի գործելն և երիցէ ֆ’” . Բ . ԹԵԱ . Գ . 10 :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ա . **Մ**առայ կամ սպասաւոր՝ որ միայն զդիւրութիւն անձին ընտրէ , ոչ բարւոք ծառայէ տեառն իւրոյ . զի ծառայ բարի յանձն առնու կրել զնեղութիւն յօգուտ տեառն իւրոյ . իսկ ծառայ վատ խոյստայ 'ի դժուարութենէ , և ոչ օգնէ նմա 'ի ժամանակի հարկաւորութեան :

Բ . Օ՛րինչ օգուտ է շրթամբք խօսից երեւիլ տիրաճան , և գործով գտանիլ դաւաճան . զի ոչ լեզուն է որ տիրասէր առնէ , այլ գործն՝ որ յառաջ գայ յանխարդախ սրտէ . ծառայ օգտախընդիւր ոչ կարէ լինել հաւատարիմ տեառն իւրոյ , և ոչ բարեջան 'ի վաստակս :

Գ . Մառայ որ նենգէ տեառն իւրում , և յա-

րի 'ի կողմ' թշնամոյն, արժան է զի պատժեացի յայնմանէ՝ որում եղև թեակկոյ . զի որ իւրում բարերար տեառն գտաւ դաւաճան, ոչ այլ ումէք յուսալի է լինել նմա հաւատարիմ:

Դ. Կամք ծառային պարտի լինել այն՝ զոր ունի տէր իւր . սիրել զոր սիրէ, և ատել զոր ատէ . զի որ ջանայ խոնարհեցուցանել զտէրն 'ի կամս իւր, և գործել ըստ հաճոյս անձին իւրոյ, ոչ է ծառայ՝ այլ տէր: Եւ ոչ իսկ արժան է ծառային քննել զպարագայս գործոյն, ընտրել կամելով ըզգէպն և զանգէպն, այլ միայն կամակար հնազանդութեամբ 'ի կատարումն պատուիրանին փութալ:

Ե. Հաւատարմութիւն սպասաւորին երևի յիւրա գծու արինս . զինա է հաւատարիմ, որ եռանդագին սիրով և զուարթութեամբ տանի վշտաց . իսկ որ խոժոռի և տրտնջէ՝ անարժան է սպասաւորութեան և վարձուց: 'Իոյզն մի ծառայութիւն մեծաւ սիրով առաւել հաճելի է քան մեծ ինչ աշխատութիւն արարեալ նուազ սիրով:

Զ. Հնազանդութիւն ծառային յառաջ գայ 'ի բարերարութենէ տեառն, և ուր առաւել է բարերարութիւն, անդ առաւել է հնազանդութիւն:

Է. Ինդգէմ արգարութեան է զաշխատաւոր սպասաւորս թողուլ անխնամ 'ի ծերութեան նուրա կամ 'ի տկարութեան . զի որ մինչ կարողն էր՝ ծառայէր հաւատարմութեամբ, արժան է զի խնամարկեացի 'ի տկարութեան իւրում, ապա թէ ոչ ոչ երբէք գտանիցի հաւատարիմ սպասաւոր:

Ը. Եթէ տեսրք լինէին բարի, ոչ գտանէր ծառայ չար . զի ծառայք ոչ այլ իմիք ջանկան և հե-

տեին, բայց եթէ նմանող լինել տեառն իւրեանց,
և ՚ի պատիւ նոցա հասանել:

Թ. Այն է կատարեալ ծառայութիւն առ Աստուած, որ յառաջ գայ միայն ՚ի սիրոյն Աստուծոյ. և ճշմարիտ սիրողն յանձն առնու կորուստնել զինչս, զպատիւ, զսիրելիս, և զանձն իսկ, զի մի կորուսցէ զսէրն Աստուծոյ: Անկատար ծառայութիւնն է՝ որ յառաջ գայ յերկիւղէ պատժոց. զի որ առ երկիւղի ծառայէ և հնազանդի, առաւել զինքն սիրէ քան զԱստուած:

“Օ, ծառայ ճշմարիտ որ վստակիցէ չեղ՝ զայրացումսցես. և զվարձիւն որ պոռեալիցէ զանձն իւր ՚ի վերայ չո՞ր՝ զչոտեր ”. Սիրաք. Է. 22:

“Օ, ծառայ թիւ սիրեալդ, և յաղաքութենէ կարօս զնա զո՞ր առնէր ”. Սիրաք. Է. 23:

“Օ, ծառայ՝ հնազանդ լիւր՝ պերանց յերոց յամենայնի. զո՞ր առ ախանէ ծառայութեամբ իբրեւ մարդահաճոյ՝ ”. Կողոս. Գ. 22:

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՀՆԱԶԱՆԳՈՒԹԻՒՆ

Ա. Դեղեցիկ դուստր խոնարհութեան 'ի դէպ է անուանել զնազելի հնազանդութիւնն, զորոյ զբաղմապատիկ ձիրս շնորհաց՝ վայելողք միայն ճանաչեն. զի բարոյապէս ազատ կացուցանէ բզկամս մարդոյ, որ ազատ գոյով բնականաբար հընազանդութեամբ բանին, անհնազանդութեամբն նմա՝ եղեալ է ծառայ կրիցն բարոյապէս. և այս ազատութիւն՝ է անաշխատ թաղաւորութիւն, առանց պատերազմի յաղթութիւն: Ընդ է տեսնենել ամենայն թշնամեաց պարտութիւն, անդ վերընձիւզին երիներանգ ծաղիկք խաղաղութեան, անդ բարգաւաճին կենցաղօգուտ պտուղք սիրոյ և խնդութեան:

Ապաքէն որդիք մարդկան, որք միանգամ ցանկայք կցորդակից ձեզ ունել զվայելապէղ օրիորդն խոնարհութեան զհնազանդութիւնն՝ որպէս և կամի Աստուած, փութացարուք ընդ առաջ ելանել նմա և ողջագուրել. առեալ ածել զնա 'ի սենեակ սրտի ձերոյ, և իբրև դշխոյ պանծալի բազմեցուցանել 'ի գահոյս կամաց և յօժարութեան ձերոյ, որպէս զի և դուք թագ ականակուռ կապեալ 'ի գլուխ՝ պսակեսցիք փառօք:

Բ. Հնազանդութիւնն ենթադրէ զներգործութիւն ինչ դրական, կամ 'ի ներքս յինքեան, և կամ արտաքս՝ 'ի ներքս, որպէս հնազանդիլ կամաց առ բարւոք առաջագործութիւն մտաց, և կամ կա-

միլ զիր ինչ ըստ կամաց հրամայողին : Այլ առ արտաքս , որպէս հայիլ աչօք , խօսիլ լեզուաւ , գործել ձեռօք , և այլն : Ապա պաշտօն հնազանդութեան՝ է գործողութիւն ինչ դրական , գործադրիչ այնմ ամենայնի՝ որ է վայելուչ օգտակար և բարի , առաջադրեալ ՚ի մտաց՝ կամ ՚ի հրամայողէն :

Գ. Հնազանդն ոչ ունի զյատուկ կամս , զի կամք նորա՝ է կամքն հրամայողին . և այսու ոչ եթէ բառնի անձնիչխանութիւն մարդոյ , այլ առաւել հաստատի : Օ՛ր մեծ իշխանութիւն է մարդոյ այնպէս կառավարել զկամս իւր , մինչև ամենայն ակնարկութեան մտաց հնազանդեցուցանել , զորս միտքն յատուկ ճանաչմամբ իւրով օգտակար համարի , և առաջադրէ նմա առնել : Ապա թէ ոչ մարդն լինէր անկարող ՚ի շարժել զկամս իւր , որով բառնայր իսպառ ազատութիւն անձնիչխանութեան . զի կամքն գոյով բաղձանք իմն կոյր՝ ոչ կարէր ընտրել զբարի և զչար , եթէ ոչ հնազանդէր մտաց :

Աստի մինչ միտքն տեսեալ զօգուտն անձին իւրոյ՝ յորդորէ զկամսն հնազանդիլ կամաց այլում , արդէն միացեալ է ընդ նմա . և այնուհետև այն ոչ է կամք այլոյ՝ այլ կամք իւր , և իբրև իւրոյ ինքեան հնազանդի ազատաբար : Ապա ուրեմն որ ազատ կարողութեամբ ենթարկէ զկամս իւր կամաց այլում , զոր սեպհականեալ ունի ինքեան իբրև յատուկ կամք , ոչ եթէ կորուսանէ զանձն իշխանութիւն իւր , այլ առաւել հաստատի :

Դ. Հնազանդիլ կամացն Աստուծոյ՝ բնական է ամենայն ստեղծուածոց , ըստ որում Աստուած է հեղինակ բնութեան , ուստի և յաւիտենական

անհեղի օրինացն լստուծոյ հնազանդին ամենայն արարածք . իսկ հնազանդիլ օրինացն լստուծոյ՝ է հնազանդիլ աստուածային կամաց , զի ՚ի նմանէ է օրինադրեալ :

Լրդ՝ օրէնքն աստուածային առ հաստատուն և անեղծանելի մնալոյ տպաւորեցան ՚ի միտս մարդկան , որք կոչին բնական օրէնք . կամ աստուածային յայտնութեամբ ՚ի գիր արձանացան , որք և ասին գրաւորական և շնորհական օրէնք , զորս մարդիկ օրինագէտք՝ կամ որոց յանձն է պաշտպանութիւն օրինաց , գուն գործեն հանապազօր հրատարակել ամենեցուն , և որք լսենն՝ պարտաւորին հնազանդիլ , և ՚ի կատարումն նոցին փութալ :

Եւ և օրէնք եկեղեցական և քաղաքական , որք թէպէտ չեն յատկապէս հրամայեալ յԼստուծոյ , սակայն գիմեն ՚ի լրումն կամացն լստուծոյ . զի եկեղեցականն հայի ՚ի բարեկարգութիւն ճշմարիտ կրօնի , և քաղաքականն ՚ի բարւոք կառավարութիւն հասարակաց : Եւ որ ոչ հնազանդի օրինացս այսոցիկ , արժանի է պատժոց՝ իբրեւ հաւկապիող աստուածային կամաց :

Ե. Հնազանդութիւնն պարտաւորէ զհնազանդեալն մինչև ցմահ . զի եթէ որ ՚ի միումնուագի անհնազանդ գտանիցի , զառաջին վարձսն ևս կորուսանէ . զի ո՞ր շահ ստացի որ ՚ի հնազանդութենէ օրինաց , եթէ ՚ի վախճանի օրինազանց ելցէ յաշխարհէ :

Զ. Սարդիկ յինչ ինչ գործողութիւնս՝ զորս պարտէին առնել , պատճառանօք իմն կարեն զանձինս անբասիր կացուցանել՝ եթէ զանց արացեն զնո-

քօք . այլ ոչ է մարթ անբասիր մնալ նոցա , եթէ անհնազանդ գտանիցին այնց , որոց աստուածային կամ մարդկային օրինօք պարտաւորին հնազանդիլ : Աւստի պարտին ամենեքեան պատասպարիլ ընդ դրօշակաւ հնազանդութեան . և որ որ ստամբաւ կեալ վտարանջէ , արժանի է պատուհասի , զի գլբւեալ է . Որդի անհնազանդ 'ի կորուստ եղիցի :

Ե . Ոչ որ բաւական է յընթացս կենաց անվրէպ ընթանալ ինքնին առանց առաջնորդի . քանզի որ ընդ անծանօթ ճանապարհ գնայ , պէտս ունի ումեք լինել նմա ուղեցոյց : Իսկ մարդիկ մինչ գան յաշխարհ՝ անծանօթ են կենցաղոյս ճանապարհի . ուրեմն կարօտին ուսանիլ յայլոց զճանապարհ ուղիղ , ընդ որ ունին անցանել 'ի կեանս իւրեանց , զի մի խոտորիցին յուղիղ պողոտայէ մարդկօրէն կենցաղավարութեան 'ի յառս և 'ի կիրս . և այս լինի հնազանդութեամբ տեղեկագունից : Օ՛հ զոր ոչ գիտէ որ առ որ դիմէ , պարտի ուսանիլ յայլոց , զի հասանիլ կարիցէ :

Սարգ՝ եթէ ոչ վարժեսցի 'ի հմտագունից 'ի խօսս , 'ի գործս , 'ի վարս , և յուսմունս , անարգ քան զանբանս գտանի : Անբանք 'ի կառավարութիւն իւրեանց ունին դաստիարակ զբնութիւնն . իսկ մարդիկ կարօտին ընուլ զայն 'ի միմեանց , տըգէտք 'ի գիտնոց ուսանելով , և տկարք 'ի կարողաց խնամելով . և ոյսոքիկ բարեմասնութիւնք ոչ կարեն յառաջանալ այլով իւրիք , բայց եթէ հնազանդութեամբ ուսուցչաց և խնամակարաց :

Նորածին տղայն 'ի մնալն անխնամ՝ կամ մեռանի , կամ այլանդակ իմն դառնայ . զի թէ ոչ

սնդէն 'ի խանձարուէս զփափուկ անդամս նորա , բայլէ իբրեւ զգորտ : Վասն որոյ Մտուած ինամածու բնութեան մարդկան՝ զառաջին ծնողս մեր 'ի կատարեալ հասակի ստեղծ , և 'ի միտս նոցա տգաւորեաց զամենայն հարկաւոր գիտելիս , 'ի կառավարել զնորաբոյս մանկութիւն մարդկայինս բնութեան . և սերունդք նոցա վարժութեամբ ուսեալ առ 'ի նոցանէ՝ առ յեանորդս աւանդելին . և խոհականագոյնքն 'ի նոսա ընդ դարս դարս բազում փորձիւ զբազում կենցաղօգուտ խընամս 'ի վերայ յաւելին մինչև ցարդ՝ 'ի գիւրութիւն կենաց մարդկան . բայց այս ամենայն եղև , և լինի հնազանդական հոգւով :

Օ՛րի եթէ ոչ անապին յետինք 'ի գործ դնել զսրլուան և տեսին յառաջնոց , ոչ գտանիւր այժմ օգտակար ինչ՝ յաջորդութեմ հասեալ առ ժառանգս նախնեաց : Ուստի հարկաւոր էր արդեացս , կամ ունել զամենայն շնորհս՝ զոր ունէր նախկին մարդըն , կամ զուրկ մնալ յամենայն բարեմասնութենէն , և կամ կրել իւրաքանչիւրոյ զբազում տարժանմունս 'ի գիւտ նոր 'ի նորոյ կենցաղօգուտ պիտոյից : Աղաքէն պարտ է համբալաց հնազանդիլ հմտագունից առ 'ի ուսանիլ զամենայն հարկաւորսն , թէ՛ արհեստականս , և թէ իմաստասիրականս , մանաւանդ զբարոյականս . որպէս զի կարացեն գնալ անմոլար յընթացս կենաց , և բարւոր զելս գտանել 'ի հովտէս տառապանաց :

Ը. Աշակերտք պարտին հնազանդիլ ուսուցչաց իւրեանց յո՛ւ և իցէ տրհեստս , թէ՛ յազատականս և թէ՛ 'ի ծառայականս . և յանձն առնուլ զաշխարհ

տանս կամակար սիրով, և ջանալ ըստ չափու՝ մինչև 'ի կատարեալ տեղեկութիւն : Բայց արդէն բազումք անհնազանդութեամբ յետս կացեալ, քնան թերի յօգտաբեր ուսմանց, որով զրկին 'ի բարեբաստութենէ, զոր մարթ էր նոցա ստանալ՝ եթէ հնազանդեալ 'ի գործ դնէին զպատուէրս ուսուցչաց :

Բայց և ուսուցիչք պարտին ուսուցանել աննախանձ և փոյթեալանդն, զի մի համբաւքն 'ի սնաւ վաստակ տարժանմանց վհատեալ Լբանիցին. ապա թէ ոչ հակառակ լինին Մտուծոյ, որ կամի զի մարդիկ օգնեսցեն միմեանց 'ի բարի կրթութիւնս ուսմանց :

Թ. Հնազանդիլ Մտուծոյ, ծնողաց, ուսուցչաց, իմաստնոց և ծերոց, և ևս բարերարաց՝ որպիսի են թագաւորք, իշխանք կամ առաջնորդք, ոչ միայն գրական և շնորհական օրէնք, այլ և բնական օրէնք զնոյն օրինադրէ : Որովհետեւ մարդիկ ծնանին տգէտ և անհրահանգ, կարօտին ասլա ուսանիլ 'ի գիտնոց՝ և հրահանգիլ 'ի խնամակալուաց. ուրեմն որ ոչ հնազանդի սոցա, չարաչար մեղանչէ, և պատժոյ է արժանի :

Արտաքին կերպարանաւ և բանիւ բերանոյ ոչ որ զանձն օտարացուցանէ 'ի հնազանդութենէն Մտուծոյ, բայց գործովք սակաւք գտանին. սակայն Մտուած ոչ 'ի բանս՝ այլ 'ի գործս հայի : Ապա որ կամի գիտել թէ իցէ հնազանդ Մտուծոյ, քննեսցէ զգործս իւր, որ թէ իցէ աստուածային օրինաց համաձայն, է հնազանդ. իսկ եթէ այլազգ ինչ իցէ, ծանիցէ զինքն անհնազանդ :

Ժ. Հնազանդութիւնն ոչ է անկարգաբար հը պատակութիւն կամաց այլում, այլ ունի չափ՝ կարգ՝ և կանոն. չափն է կարողութիւն հնազանդելոյն, զի ոչ ոք պարտաւորի բառնալ զուծ ՚ի վեր քան զկար իւր: Կարգն է արժանապատուութիւն այնց՝ որոց հնազանդիլ պահանջէ. որպէս հայր արժանապատիւ է քան զմայրն, երէց եղբայր քան զկրտսերն, Թագաւոր քան զիշխանս, հոգեւոր առաջնորդք քան զաշխարհական տեարս, և չէ արժան զնուազն նախամեծար ընտրել քան զառաւելն: Իսկ կանոնն է աստուածային կամքն. զի սա է յաւիտեանական կանոն ուղղութեան տրպաւորեալ ՚ի միտս մարդկան, յորմէ ոչ ոք պարտի զարտուղել: Իսկ եթէ ոք ընդդէմ կամացն Աստուծոյ բռնաբարէ զոք ՚ի հնազանդութիւն յինչ և իցէ իրս և պատահմունս, եղծանէ զկանոն հը նազանդութեան, վասն որոց ոչ ոք պարտաւորի հնազանդիլ նմա:

ԺԱ. Աշխատ հնազանդին մարդիկ յորոց երկնչին, զի մի վնաս ինչ կրեսցեն. բայց եթէ վնասն իցէ հոգեւոր, չէ արժան առ երկիւղի հնազանդիլ. զի ըսւ է կորուսանել զինչս, զպատիւ, և զմարմնոյ կեանս՝ քան կորուսանել զհոգի:

ԺԲ. Ոմանք անվարձ ելանեն ՚ի հնազանդութենէ, զի հնազանդին այնոցիկ, որոց համբաւ և մեծութիւնն ՚ի փառս աշխարհայինս բարձր է՝ և ոչ յաստուածայինս. և յանկանիլ սոցա ՚ի սնոտի հողմածիգ բարձրութենէ, կորնչին և վարձք հնազանդելոյն նոցին: Այս ոչ է հնազանդութիւնս առ աքինական՝ այլ ծառայական և մոլեկան, և այ-

առ ակտիւ բազում են այժմ ակտացեալք : Իսկ եթէ հնազանդէին առաքինեաց և իմաստնոց , մեծութեան նոցա և փառաց՝ որ բարձր է առաջի Մատուծոյ , լինէին և ինքեանք հաղորդակից :

ԺԳ. Այր հլու և հնազանդ՝ թէ և պակասեսցի մահուամբ , տակաւին համբաւ նորա և փառք՝ որ է պտուղ հնազանդութեան նորա , մնայ անծորելի . զի թէպէտ նա գնաց յաշխարհէս , բայց զբազում բարի գործս եթող յաշխարհի կենդանի , զորս հնազանդութեամբ ուսաւ կատարել : Օ՛ր փառք անձին գործն է , և ըստ գործոց զանազանին մարդիկ , որովհետև ըստ մարդկութեան ամենեքեան են նոյն :

ԺԿ. Հնազանդութիւնն բռնի՝ կրէ ընդ իւր զապստամբութիւն ինչ գաղտնի . զի միշտ ժամ պորապոյ խնդրէ նուաճեալն լծընկէց լինիլ ՚ի բռնութենէ . և երկոքին ևս տանջին ՚ի միտս , բռնաւորն՝ զի մի թողուցու վտարանջել , և նըւաճեալն՝ թէ որպէս ազատեսցի ՚ի բռնութենէ : Այս է չարաչար հնազանդութիւն , որ անարգ ևս է քան զգերութիւն . զի որ գերի է , միանգամ վշտացաւ՝ յորժամ եղև գերի , և յետ այնորիկ ունի զինքն յօրէնս գերւոյ , վասն որոյ ոչ այնքան վշտանայ . նա՛ զի գուցէ գերիչն իբր ՚ի ստացուած իւր խնայէ ՚ի նա , և ոչ տառապեցուցանէ :

Իսկ որ ոչ է գերի օրինօք պատերազմի , ճանաչէ զինքն ազատ , թէ և իցէ հպատակ՝ կամ հարկատու . որոյ ազապաւ մինչ բռնաբարի անդր քան զօրէնս հպատակաց կամ հարկատուաց ՚ի չարաչար հնազանդութիւն , տառապի մեծապէս , և

ապստամբիլ խորհի : Այս չէ արժան զոր բռնի նուաճել 'ի հնազանդութիւն՝ այլ քաղցրութեամբ և բարեբարութեամբ :

ԺԵ . Հաւասարապատիւ իշխանաց դժուարին է հնազանդիլ միմեանց , զի ամենայն աղնուական ծանր համարի իւրում մանեղ հնազանդիլ . յայսմանէ յառաջանայ անհնարին խռովութիւն և հաւատարկութիւն առ միմեանս , և վիշտ և վնաս առ հատարակութիւնն : Այս արժան է աղաչել զԱստուած՝ զի զգլխաւորս ազգի կամ քաղաքի 'ի սէր շարժեսցէ . զի սորա միայն շաղկապաւ սիրոյն կարեն միաբանիլ , և միմեանց հնազանդիլ՝ յօգուտ անձանց և հատարակութեան :

ԺԶ . Ի բառնիլ հնազանդութեան՝ բառնին բարեկարգութիւնք յամենայն կառավարութեանէ . զոր օրինակ՝ եթէ զօրապետք ոչ հնազանդէին արքայի , և զօրք՝ զօրապետաց , ուր երևէր յաղթութիւն թշնամեաց : Այլ թէպէտ քաջութեամբ մղի պատերազմ , բայց պահանջի ևս հնազանդութիւն ամենայն ակնարկութեանց զօրապետին , որով անգին լինի արիւնն զոր հեղուն : Իսկ եթէ ինքնարշաւ մղեսցին 'ի պատերազմ առանց հրամանի զօրապետին , ոչ 'ի համարի գնոց է հեղումն արեան նոցա . այսպէս ամենայն բարեկարգութիւնք յաշխարհի՝ հիմնեալ կան 'ի կանոնն հնազանդութեան :

ԺԷ . Պարտաւոր են մանկունք՝ հպատակիլ սիրով և զուարթութեամբ ամենայն ակնարկութեանց ծնողաց և ուսուցչաց իւրեանց , և ևս եղբարց , կամ ինամածուաց , մինչև չտալ տեղի

սրտմոտութեան նոցա : Սկսան զի չար և վտանգաւոր է հակառակիլ կամաց ծնողաց , կամ վարպետաց , կամ եղբարց , և կամ այցելուաց , որք բարին նոցա կամին և առաջադրեն . որովհետեւ հասակն մանկական չէ բաւական անձամբ անձին զօգուան իւր խորհիլ , և առնել : Այս առանիցին որդիք հնազանդ լինել ծնողաց իւրեանց , զի և որդիք իւրեանց հնազանդեցին ինքեանց . զի զոր ինչ սերմանէ որ , զնոյն և հնձէ :

ԺԸ. Հնազանդութիւնն է ենթարկել զկամս 'ի ներքոյ հրամանի այլոյ , կամ վասն սիրոյ , կամ վասն վարձուց , և կամ վասն երկիւղի : Ար վասն սիրոյ հնազանդի , սիրէ զանձն նորա՝ որում հնազանդի : Ար վասն վարձուց հնազանդի , սիրէ զինչս նորա , զոր ակն ունի առնուլ 'ի նմանէ : Ար վասն երկիւղի հնազանդի , սիրէ զիւր ինքն՝ զի մի պատժեացի :

Այսքէն երեքին ևս են բարի և օգտակար . այլ առաջինն յոյժ գովելի է , և կատարեալ 'ի կարգի որդիութեան . զի որդւոց է վասն սիրոյ հնազանդիլ ծնողաց : Արկրորդն է 'ի կարգի վարձկանութեան , զի վարձկանաց է վասն վարձուց հնազանդիլ վարձատուաց : Արրորդն է 'ի կարգի ծառայութեան , զի ծառայից է յերկիւղէ պատժոյ հնազանդիլ տերանց , որ առաւել ծառայութիւն առի՝ քան հնազանդութիւն , վասն զի ոչ է կամաւոր . իսկ հնազանդութիւն է՝ որ լինի ազատ կամօք . նա զի ամենայն որ է ծառայ՝ հարկ է նմա լինել ևս հնազանդ , այլ ոչ ամենայն որ է հնազանդ՝ պարտ է լինել ևս ծառայ :

“ Լաւ է ունինդրոտութիւնն չափ զլոկ ընդիւր , և հնազանդութիւնն չափ զճարպ խոյոյ ” . Ա . ԹԻՄՈԹ . ԺԵ . 22 :

“ Որպէս անհնազանդութեամբ Տիոյն ճարդոյ Տեղաւորս բաղդո՞ւ է իղէն . նոյնպէս և հնազանդութեամբ Տիոյն՝ արդարս բաղդո՞ւ է իղէն ” . ՀԵՐՈԴ . Ե . 19 :

“ Հնազանդ լիւրո՞ւ ամենայն ճարդիկէն սպեղծութեան լիսն Տէառն . Եթէ լազաւորի՞ իբրեւ առաւել ուժի , Եթէ զապաւորաց՝ իբրեւ ՚ի նմանէ առաւելոյ ՚ի Վէժիլն . Երոտութիւնն չարագործացն , և ՚ի գովութիւնն բարեգործացն ” . Ա . ՊԵՏ . Բ . 13 :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ա . Տանկալի է ամենայն կենդանեաց ընկերութեամբ կենցաղավարել ընդ տեսակակիցս իւրեանց , առաւել ևս մարդկային ազգի , որք բազում անգամ ՚ի բազում իրս փոփոխակի կարօտին օգնականութեան միմեանց , ՚ի ձախողակի պատահման , ՚ի ժամանակի հիւանդութեան , ՚ի պակասիլ կարեւոր պիտոյից : Այլ որովհետեւ մարդիկ ծնանին սոգէտ և տկար , առաւել քան զայլ ամենայն կենդանիս սկէտս ունին դարմանոց և ուսման՝ առ ՚ի կեալ և լինել երջանիկ . և զայստօրիկ

ոչ կարեն գտանել յառանձնակեցութեան, բայց եթէ յընկերական վիճակի:

Իսկ եթէ բնական է մարդոյ ըզձանալ ընկերական կենցաղավարութեան, յայտ է փորձիւ զի ահա ՚ի գտանիլ ումեք յանապատ անմարդի, տըրտմի և տառապի, և ՚ի տեսանել զխուռն բազմութիւն մարդկան, ուրախանայ և մխիթարի: Սակայն պարտ է ընտրել զայնպիսի ընկեր, որ յուրախական կիրս ուրախակից լինիցի, և ՚ի տրամականս՝ կարեկից և մխիթար: Այլ որքան քաղցր է և ցանկալի ընկեր բարի, այնքան դառն է և տաղտալի ընկեր չար: Այս ՚ի դժուարին դիպուածս գիտէ բառնալ զձանրութիւն ցաւոց, և դիւրացուցանել զտառապանս. սա պատճառէ զանակնկալ վշտանգս, և յաւելլու վիշտս ՚ի վերայ վշտոց:

Բ. Ինչպէս չարք են ՚ի մարդիկ, որք եթէ չար ընկերի ոչ պատահէին, ոչ լինէին չար. են և բազում բարիք, որք եթէ բարւոյ ընկերի ոչ հանդիպէին, ոչ լինէին բարի: Ապա լինել չար կամ բարի՝ յովովակի պատճառի յընկերութենէ: Օգուշացին երիտասարդք յընկերութենէ չարաց, եթէ ոչ կամին լինել չար և վատահամբաւ. զի հասակն երիտասարդական՝ դիւրասահ գոլով ՚ի մոլութիւնըս, օրինակաւ չար ընկերին փութով ուսանի ըզչարիս. յիմար է այն՝ որ անխորիւր ընդ ամենեւին ընկերանայ:

Գ. Այնչ են զարմանք, զի բազում բարեբարոյ մարդիկ հազիւ զմի ոք չար կարեն ուղղել. իսկ մի ոմն չար բաւական է մոլերեցուցանել զբազումըս. քանզի և բազում առողջք զմի բորոտ ոչ կա-

րեն սրբեւ, բայց մի դք բորոտ կարէ ախտացուցանել զբազումս :

Դ. Բազումք ընկերակից լինելով չարաց, ոչ միայն զհայրենի ժառանգութիւնս վատնեալ՝ ՚ի յետին չքաւորութիւն հասին, այլ և զանգին գտնձ ամօթխածութեան և պարկէշտութեան կուրուսին. և անարգ անուն ստացեալ՝ առտկ նշաւակի եղեն յաշխարհի, և կորեան զկորուստն յաւիտենից : Ապա մեծի զգուշութեան պէտս ունի ընտրութիւն ընկերաց :

Ե. Չարասէր մարդիկ՝ շողքորթ և կեղծ բաւութեամբ արտաբուստ երեւին բարի, բայց իբրեւ զօձ գեղեցկամորթ զթոյն մահու ծածկեալ ունին ՚ի ներքս ՚ի սրտի, և խաբելով զանիորձ երիտասարդս՝ արկանեն ՚ի պէսպէս մոլութիւնս : Ապա եթէ կամիցի երիտասարդն կենցաղավարիլ ընդ ումք, քննեսցէ զընկերս նորա. եթէ իցեն բարեհամբաւ, ընկերակից լինիցի և ինքն. իսկ եթէ իցեն վատանուն, խորշեսցի ՚ի նմանէ, զի մի և ինքն լինիցի վատանուն. զի ըստ առածին, այլ յընկերէ իւրմէ ճանաչի :

Զ. Բժուարին իմն է երիտասարդաց հեռի կալ ՚ի տեսաւորութենէ չարաբարոյ ընկերաց. զի այն հասակ առայգ և եռանդնոտ՝ ցանկաց երթալ ՚ի զբօսանս և ՚ի սրճանոցս, և ընկերակից լինել ընդ բազմաց : Բայց պարտ է գիտել նոցա, թէ արք բարեբարոյք սակաւ, իսկ չարք բազում են յոյժ. ապա ընտրելի է ընդ սակաւուց բարեաց կենցաղավարիլ՝ քան անխտիր ընդ բազմաց, զի մի գուցէ հանդիպեսցին չարաբարոյ ընկերաց :

Է. Իսկ է ընդ բարի ընկերս դտանիլ 'ի վեշտրս, քան ընդ չար ընկերս 'ի հեշտալի վայելս. նա է 'ի մահուանէ կեցուցիչ, իսկ սա՝ մարմնոյ և հոգւոյ անողորմ դահիճ:

Ը. Եթէ որ ընկերակցի ընդ չարս, կամ պարս է համաձայնիլ նոցին, կամ հակառակիլ. եթէ համաձայնի, լինի և ինքն չար. իսկ եթէ հակառակի, առնէ զնոսա թշնամի ինքեան: Այս յաւէտ զգուշալի է 'ի կենցաղավարութեան, զի մի գուցէ ընկերակց լինիցի ընդ չարս. զի գիւրին է ընկերանալ, բայց գժուարին է օտարանալ:

“ Որքեալ իմ 'ի նախնայի ընդ չարս, և 'ի յանկանայցե՝ իսկ ընդ նոսա ”. Առակ. ԻԴ. 1:

“ Որ անցին չար է՝ այլոյ բարի ոչ լինի ”. Սիր. ԺԴ. 8:

“ Ի պարոյ նոցա ծանիջիչ զնոսա. 'ի իւր չաղեցե՞ն 'ի քչոյ խաղղ՝ իմ 'ի պապանիւ իւր ”. Սատթ. Է. 16:

“ Յառնէ հերձոսածողէ՝ յեպ 'ի անգամ և երկիցս խառեւ՝ հրաժարեալի. գիպասելի զի իւրեալ է այնպիսին ”. Տիմ. Գ. 10:

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԽՈՆԱՐ ՀՈՒԹԻՒՆ

Ա. Որպէս չիք մեծագոյն չար քան զհպարտութիւնն, նոյնպէս չիք մեծագոյն բարի քան զխոնարհութիւնն. զի նա առնէ ատելի Աստուծոյ և մարդկան, և սա՝ սիրելի և հաճոյ. նա անհանգիստ տառապեցուցանէ, սա անվրդով խաղաղութեամբ հանգուցանէ: Այլ թէ խորհեացի մարդ՝ թէ զինչ էր նախ, և զինչ ոյժմ, և զինչ լինեաց է առ յապոյն, ոչ կարէ բնաւ հպարտանալ:

Վանզի սկսանիլն է յանարգ նիւթոյ, ծնանիլն յաւօք, կեալն տառապանօք, իշխանութիւնն անօգուտ, փառքն վաղաթառամ, կեանքն կարճատև, մահն հարկաւոր, մարմինն ապականացու և կերակուր որդանց. յայտմամբնայնէ և յայլ բազում գլխոց գիւրիւն է մարդոյ առնուլ ՚ի միտ զթշուառութիւն բնութեան իւրոյ, և լինել խոնարհ:

Բ. Ոչ է նա ճշմարիտ խոնարհ, որ բանիւ ըսկով զանձն անպիտան խոստովանի. բայց մինչ ըզնոյն յայլմէ լսէ, վրդովի գժգժնի և բարկանայ. ուստի յայտ է թէ այնպիսին առաւել հպարտ է քան խոնարհ. զի խոնարհն խոստովանութեամբ կամի գովութիւնս ընդունիլ, և փառս որսալ ՚ի մարդկանէ: Մանաւանդ զի ստասաց է և կեղծաւոր, զի զայլ ինչ ունի ՚ի լեզուի, և զայլ ինչ խորհի ՚ի սրտի. և որպէս խարդախ ոսկեգործ՝ զարդոյն փոխանակ ոսկւոյ ջանայ ՚ի վար արկանել:

Գ. Խոնարհն՝ զգործ բարի և օգտակար բազմաց սովոր է առնել ՚ի ծածուկ, զի մի գովութեամբ հռչակեսցի, քանզի ՚ի Տեառնէ ակն ունի առնուլ զհատուցումն: Իսկ հպարտն՝ զփոքր ինչ գործ բարի զոր առնէ՝ ցանկայ հրատարակել, զի ընկալցի զգովութիւն ՚ի մարդկանէ՝ իբրև վարձ գործոց իւրոց, վասն որոց և ոչ առնու վարձս ՚ի Տեառնէ: Խոնարհն եթէ զգովեստ անձին յումեքէ լսէ, ամաչէ և տրամի: Իսկ հպարտն դուռզանայ և բերկրի, և կամի զի առաւել ևս լուիցէ:

Դ. Խոնարհութիւնն վասն զի է բարի՝ ոչ խարէ զոր, այլ ընդունի զամենեւին որք սիրեն զնա, զի այս բնութիւն է բարւոյ, զամենեւին հաղորդս առնել բարութեան իւրոյ: Այլ է որպէս անգամանդ աղնիւ, որ ՚ի տունջեան և ՚ի գիշերի փայլի. առ աղբատոս՝ որք գոհ են զվիճակէ իւրեանց և շատանան կարևորօք, ունի շողջողւն՝ բայց աղօտալոյս. իսկ առ փարթամս՝ որք ազգօգուտ արդեամբք ճոխանան, իբրև ՚ի քաջարուեստ ակնաւ գործէ բաղմանկիւն ճախարակեալ՝ մեծապայծառ ցոլանայ, և զաչս ամենեցուն տու ինքն դրաւէ:

Ե. Կատարեալ խոնարհն՝ թէ և ունիցի զմեծամեծ շնորհս, զինչս, զպատիւ և զմեծութիւն, տակաւին նուաստ զգացումն ունի զանձնէ իւրմէ. ոչ տեսանէ զբարիսն զոր ունի, այլ կամի ըզպակասութիւնս իւր տեսանել՝ զի ուղղեսցէ զնուսա, որով և ևս արժանանայ շնորհացն Աստուծոյ:

Զ. Մի՞ ոք զխոնարհութիւնն կարծիցէ պակասութիւն անձին զօրութեան, կամ յիմարութիւն մտաց, կամ թիւրութիւն կամաց. այլ ճշմարտիւ

գիտացէ , թէ նա է նշան արիութեան ոգւոյ , իմաստութեան մտաց , և ուղղութեան կամաց : Քանզի անարին՝ յիմարն՝ և մօլին ոչ երբէք կարեն խոնարհիլ . զի ոչ ամենեքեան բաւական են ունիլ զայնքան մեծ զօրութիւն , մինչև յազթել զանբան կիրս հպարտութեան և բարկութեան , և լինիլ հեղ և խոնարհ : Վասն որոյ որ կամաւ խոնարհի առաջի ամենեցուն , է զօրեղ , իմաստուն , և բարի . և ընդ հակառակն՝ անզօր , յիմար , և մօլի է նա՝ որ չունի զխոնարհութիւն . զի ոչ կարէ նուաճել զմոլեկան կիրս անձին իւրոյ , և զյազթանակ խոնարհութեան առնուլ յասպարիզի կենցաղոյս :

Ե . Են բազումք՝ որք գովեն զխոնարհութիւնն առաջի մարդկան՝ առ ՚ի ցուցանել զանձինս խոնարհ . իսկ նա՝ որ ճշմարիտ խոնարհ է ըստ սրտին Լստուծոյ , գովէ զխոնարհութիւնն յայն սակս՝ զի է բարի և արժանի գովութեան , և ոչ եթէ այնու խոնարհ կարծեսցի ինքն և փառաւորեցի . նա՝ զի ճշմարիտ խոնարհն ոչ երբէք համարի զանձն հասեալ ՚ի կատարեալ խոնարհութիւն , այլ միշտ կրթէ զինքն առ այն հասանիլ :

Ը . Ոչ է նա խոնարհ՝ որ առաջի մեծամեծաց նուաստացուցանէ զանձն , և կերպարանի ՚ի կերպարանս խոնարհի , բայց մտօք հաւասարապատիւ նոցին , կամ վերագոյն քան զնոսա զանձն վարկանի . այլ նա՝ որ քան զայլս ամենեսին նուաստ ճանաչէ զանձն իւր , թէ և ունիցի զմեծագոյն առաքինութիւնս , և զայլ ստացական բարիս առաւել քան զնոսա :

Թ. Ոչ է նա խոնարհ, որ մինչ գտանէ զյաջողութեամբ բարեաց, և զպատիւ 'ի մարդկանէ, երեւի հանդարտ և խոնարհ. իսկ յորժամ անկանի 'ի ձախորդութիւն, և կրէ զարհամարհանա, վերդովի և դառնանայ: Աշխարհիտ խոնարհութիւնն ոչ է ծառայ մոլութեանց, զոր իբրեւ անարգ գերի, կամ անբան գրաստ՝ ըստ հաճոյս որ կապեսցէ և արձակեսցէ, կամ իբրեւ աւելորդ զգեստ ագանիցի որ, և 'ի բաց հանցէ. այլ ազատ է և ինքն իշխան, հարկաւոր զարդ հոգւոյ, և պարծանք ազդի մարդկան:

Այս աշխարհիտ խոնարհն յամենայն ժամ և յամենայն ուրեք մնայ հանդարտ և անվրդով. ոչ 'ի պատուիլ իւրում ամբարտաւանէ, զի ոչ երբեք զանձն արժանի պատուոյ համարի. և ոչ յարհամարհիլն վշտանայ, զի գիտէ ունիլ զպակասութիւնս արժանի անարգանաց:

Ժ. Ինքվայր ջանայ խոնարհ երեւիլ նա՝ որ բզհետ պնդի փառաց. զի թէ և արտաքուստ ունիցի զկերպարանս խոնարհութեան, բայց 'ի ներքուստ կրէ յինքեան զհոգին հպարտութեան: Իսկ աշխարհիտ խոնարհն որքան 'ի բարիս յաճախէ, այնքան առաւել ամաչէ. և իբրեւ բազմապտուղ ոստ ծառոց՝ որքան առաւելու արդեամբք, այնքան առաւել խոնարհի: Այսին որոյ զամենայն բարիս զոր ունի՝ շնորհացն Աստուծոյ տեսանագրէ և գոհանայ, և միշտ զանձն անարժան վարկանի, և երկնչի՝ զի մի գուցէ մեծամտեսցի, որով մեծամեծ ևս պարգեւաց գտանի արժանաւոր:

ԺԱ. Խոնարհն ոչ միայն երկարակեաց լինի և

առողջ, այլ և յամենայն ժամանակ ազատ մնայ
 'ի վնասուէ. զի ոչ խռովի յումեքէ, ոչ տրտմի,
 ոչ յուսահատի, ոչ զայրանայ, յորոյ պատճառին
 ազգի ազգի հիւանդութիւնք և մահ. ոչ թշուա
 մանայ ընդ ումեք, վասն որոյ և ոչ որ ջանայ վնա
 սել նմա. և այսպէս խաղաղ և երջանիկ կենօր կրն
 քէ զաւուրս իւր:

ԺԲ. Այն է հեզ և խոնարհ, որ թէպէտ կա
 րող է վրէժխնդիր լինել անիրաւութեանց տրա
 րելոց ընդդէմ իւր, այլ աստուածալախ իմն եր
 կիւղածութեամբ ներէ: Իսկ հպարտն վասն փա
 քու յանցանաց ջանայ վրէժս պահանջել, զի ե
 րևեսցի կարող:

ԺԳ. Այն իսրեհոցն զանձինս մեծամիտք 'ի մը
 նալ իւրեանց անպատիժ՝ մինչ ոչ թողուն զյան
 ցանս զըջացելոյն, որ թախծագին պաղատանօք
 հայցէ զներուսմն: Ս. ի թէպէտ և երկայնամիտ լի
 նի Աստուած, և յապաղէ պատժել, զի թերևս
 դարձցին 'ի խստասրտութենէ իւրեանց, բայց յե
 տոյ իբրև տեսանէ յամառեալ, սաստիկօրէնս պա
 տուհասէ. որպէս ուժգին հարկանէ որ ասորակ,
 որքան զձեռն իւր հեռի տարածէ: Ոչ իմիք նե
 րողութեան է արժանի, որ չէ ներողամիտ:

ԺԴ. Որ կամի մերժել յանձնէ զմեծամտու
 թիւն, ամբարձցէ զաչս իւր՝ և հայեսցի 'ի հոյա
 կապ դամբարանս. ածցէ զմոռա, թէ մարդիկ՝ որ
 երբեմն մեծաշուք փառօք բարգաւաճեալ ճոխա
 նային 'ի վերայ երկրի, զիարդ այժմ 'ի ներքոյ եր
 կրի նեխեալ և հողացեալ կոխան լինին յամենայնէ:

ԺԵ. Իշխանք և մեծատունք՝ դիւրաւ կարեն ըս

տանալ զխոնարհութիւն, եթէ ածցեն զմտաւ՝ թէ յոր աստիճան բարձրութեան ամբարձեալ կան, զի որ 'ի բարձունս բնակի՝ առաւել երկիցէ յանկմանէ, քան որ 'ի սոորին վայր գտանի : Այլ իշխանք՝ որ 'ի վերոյ են քան զբազումս, 'ի խոնարհութեան կալցին զանձինս իւրեանց առաւել քան զբազումս, զի մի անկանիցին . քանզի մեծութիւն և փառք յաշխարհի որչափ բարձրագոյն իցեն, այնչափ վտանգաւոր են և երկեղուս :

“ Արյալեացէ արմարս 'ի խոնարհ' և արացէ զպարտ 'ի վեր' ” . Գ . Թաա . ԺԹ . 50 :

“ Խոնարհաց և հեղոց աղաչանք՝ միշտ չեղ հաճոյ եղեն ” . Յուդիթ . Թ . 16 :

“ Հայեցաւ նա յաղօխ խոնարհաց . և ոչ արհամարհեաց զնորոգածս նոցա ” . Սաղմոս . ԺԱ . 17 :

“ Որչափ մեծ ես՝ խոնարհեցո զնիլ յաշխարհի . և առաջի Աստուծոյ Գոյես զշնորհս ” . Սիրար . Գ . 20 :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՀԱՄԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ա . ամբերութիւնն է զօրութիւնն այն արիութեան, որով դիմակալէ անզուսպ կրից . սա ոչ յաւելլու ինչ 'ի ներգործութիւնս, զորս ներգործեն մարդկային գործարանք ներքին և արտաքին, այլ միայն է զօրութիւն ինչ բնաւորեալ 'ի

զսպել և արգելուլ զայն ամենայն, զոր խոհեմու-
թիւնն ոչ թոյլատրէ առնել: Այսն զի խոհեմու-
թիւնն է ընտրել զառնելիս և զխորշելիս, և ա-
րիութիւնն է ՚ի դործ դնել. իսկ զօրութիւնն՝ որ
ընդդէմ կայ և խափանէ առնել զոր արգելու խո-
հեմութիւնն, ասի համբերութիւն: Այս համ-
բերողն է տիրող ՚ի վերայ բուռն կրից, իսկ ան-
համբերն՝ յաղթահարեալ և տկար:

Այս խորհրդաբար կոչեցաւ համբերութիւն,
այսինքն համբերող. զի յորժամ կիրք բարկու-
թեան սրէ և ջերմացուցանէ զարիւնն, ՚ի կծու
և ՚ի դառն համ փոխարկէ զքաղցրութիւն նորա.
զի որպէս յայտ է ՚ի փորձոյ, յորժամ սաստիկ ե-
ռայցէ քաղցրահամ ինչ, փոխի ՚ի կծու և դառ-
նահամ: Իսկ առն համբերողի զիջանին կիրք, զու-
վանայ արիւնն, և անդէն ստանայ զառաջին բնա-
կան համն քաղցրութեան, ուստի ասացաւ համ-
բերութիւն, այսինքն համբերողութիւն:

Բ. Չիք յաղթող դժուարութեանց աշխարհի
քան զհամբերողն, և ոչ յաւէտ տկար քան զայր
ապաժոյժ. զի ոչ գոյ այնքան ծանր և դժուարին,
որում կատարեալ համբերութիւնն ոչ յաղթե-
ցէ, և ոչ թեթևագոյն ինչ բեռն, զոր անհամբե-
րութիւնն ոչ ծանրացուսցէ, զի ո՛ր և իցէ իր դիւ-
րաբառնալի, ՚ի պակասիլ համբերութեան լինի
անտանելի: Այսն որոյ այր անհամբեր յամենայնի՝
տաղտկանայ, խռովի, և յուսահատի. և ոչ միայն
անձին իւրում է տանջանք, այլ և ամենեցուն, նը-
մին իրի ամենայն ուրեք է անարգ և թշուառ:

Գ. Օրինչ արդեօք շահի ոք անհամբերու-

Թեամբ 'ի պատասխիլ դժուարութեան , բայց եւ թէ զառաւել վիշտս . որում եթէ համբերէր , վիշտքն դադարէին 'ի լինելոյ վիշտ : Վանզի անհամբերութիւնն բազում անգամ սնոտի կարծեօք երևակերպէ զդժուարութիւն , ուր չիք բռնաւ դժուարութիւն . կամ զսակաւն առաւելու , և զփոքրն մեծացուցանէ . զի նմանի խոշորացոյց ապակւոյ՝ որ զլուն իբրև զփիղ երևեցուցանէ , կամ մեղամաղձութեան ախտի՝ որ զչգոյն իբրև զգոյ կարծեցուցանէ . սմին իրի հանապազ տանջի՝ որ ոչ գիտէ համբերել :

Դ . Եւ այն լինի ոք անհամբեր՝ ընդ որ ոչ հաճի կամք իւր . զի եթէ ամենայն ինչ լինէր ըստ կամաց , ապաքէն կամք իւր հաճեալ հաւանէր , և միաբանէր ընդ նմին . և յայնժամ ոչ բնաւ պարտէր գտանիլ 'ի մարդում ունակութիւնն համբերութեան : Իսկ արդ՝ գոյ ունակութիւն համբերութեան տպաւորեալ 'ի կամս մարդոյ անդատին 'ի բնութենէ . ապա պարտին գտանիլ յաշխարհի ներգործութիւնք ինչ կամ պատահաբք՝ որք իցեն ներհակք հաճութեան կամաց առ 'ի համբերել նոցին : Եւ որովհետև ամենայն կարողութիւն կարգեալ է առ իւր սուարկայ , ապա և կարողութիւնն համբերութեան կարգեալ է առ հակառակս կամաց մարդոյ՝ առ վիշտս և նեղութիւնս , որպէս առ իւր առարկայ :

Եւս որ ոչ կամի համբերել կրից , բարձցէ յաշխարհէ զամենայն հակառակ ներգործութիւնս և զվիշտս . իսկ եթէ չէ բաւական այսմ , զայն արասցէ՝ առ որ բաւական գտանի , այսինքն է՝ համ

բերել դժուարութեանց : Իսկ եթէ ոչ ակտորժէ համբերել, բարձր ինքն անհամբերն յաշխարհէ, որ ոչ կամի հնազանդիլ ընդհանուր կարգի տիեզերաց, որ ՚ի հակառակ էութեանց դուրով բաղկացեալ՝ զհակառակ ներդործութիւնս ամէ յառաջ :

Ե . Համբերութիւնն անդ երևի, ուր անհաճոյք կամաց մարդոյ պատահին . որպէս հիւանդութիւն, ձախորդութիւն, չքաւորութիւն, անպատուութիւն, ևս և մահ սիրելեաց, և որ սուցուն են սակի՝ վշտացուցիչ գիպուածք : Արդ՝ էինչ յայտանէ՝ որ յատուածային կարգադրութենէն լինի, է՝ որ ՚ի մարդկանէ պատճառի, և է՝ որ ՚ի կամաց կամ յանգգուշութենէ ուրոք յառաջ դայ :

Առա՛ ռով անհամբեր, ռւմ ՚ի սոցանէ բարկանալ արժան է . զի անհամբերութիւնն յառաջանայ ՚ի բարկութենէ : Եթէ բարկանաս հեղինակին բնութեան՝ որ է Աստուած, թէ ընդէր թողու գալ գժնդակ պատահարացս, հակառակիս Արարչին քում : Եթէ բարկանաս մարդկան, զի վշտացուցին զքեզ, հարկիս ուրեմն զամենայն մարդիկ ՚ի կամս քո խոնարհեցուցանել, զի աւրասցեն զհաճոյս կամաց քոց . և այս է յանկարելեաց սակի, զի չէ բաւական մի որ նուաճել զկամս բազմաց, և հնազանդեցուցանել ինքեան, այլ մանաւանդ քեզ անկ է նուաճիլ ընդ կամօք նոցա և հնազանդիլ : Իսկ եթէ բարկանաս անձինքում, զի հասոյց քեզ չարիս, ահա դու ընդ քեզ ոգորիս . և այս է անհնարին յիմարութիւն : Ապա զոր ակամայ կրես, պարտիս կամաւ համբերել :

Զ. Լինհնար է մարդոյ ամենեւին զերծ ՚ի վրտանդէ մնալ, մինչդեռ կենցաղավարի ՚ի կեանս յայսմիկ. ապա ՚ի հասանել արկածից՝ պարտ է արիաբար տոկալ և համբերել, և իբրև վէմ անդդդուելի՝ զալիս փորձութեանց կենցաղոյս ծովու փշրել և յետս դարձուցանել, զի լաւ է համբերել տառապանաց և կեալ, քան անհամբեր բարոյիւք լքանիլ՝ և զմահ համբուրել:

Է. Պարտ է ունիլ մարդոյ զհամբերութիւնն, ոչ միայն վասն շահու անձին՝ այլ և վասն աստուածսիրութեան, եղբայրսիրութեան, և ազգասիրութեան: Քանզի է մարդ՝ որ գիտէ համբերել միայն վասն օգտի իւրոյ. իսկ ուր ոչ գուցէ ինքեան շահ ինչ, թէպէտ և օգտակար իցէ բազմաց, չկամի համբերել: Իսկ սակայն պարտ է համբերել վասն աստուածսիրութեան, մինչ յուսալի է փառաւորութիւն անուանն Լստուծոյ. վասն եղբայրսիրութեան՝ մինչդեռ այնու եղբայրն քո շահեալ լինի. վասն ազգասիրութեան՝ յորժամ ազգն ողջոյն բարեհամբաւի: Քանզի անհամբերութեամբ՝ է զի փառքն Լստուծոյ խափանի, է զի՝ եղբայրն քո գթէ կամ կործանի, և է զի՝ ազգն ողջոյն պառխարակի կամ մնասի: Եւ ապա փութալի է ստանալ զհամբերութիւն, առ ՚ի ստանալ վարձս աստ և ՚ի հանդերձեալն:

Ը. Համբերութիւնն՝ առանց իրիք սանձի նշուածէ զանբան կիրս բարկութեան ընդ հնազանդութեամբ բանին: Սա է օրիորդ գեղեցիկ՝ որ ընդ առաջ ելանէ ամեհի առիւծու գաղանացեալ բարկութեան, ուր գեղով երեսաց՝ բարեձևու-

Թեամբ կերպարանաց՝ համեզուութեամբ բանից՝
և վայելչութեամբ ձայնից՝ ՚ի հեզութիւն հան-
դարտութեան անէ զվիրագն անհեթեթ՝ առա-
ւել քան երկաթի կապանօք :

Եւ ո՞ր կարէ զարդիւնս համբերութեան ճա-
նաչել, բայց եթէ նա՝ որ գիտէ համբերել. քանզի
զինչ չար ոչ յառաջ գայր ՚ի բազմահոյլ ամենի
կրից իբրև զալիս ծովու առ միմեանս բաղխելոյ,
եթէ համբերութիւնն իբրև վէժ՝ որձաքար ոչ
խորտակէր զբռնութիւն նոցա : Եւ յաղթու-
թիւն՝ որով յաղթէ համբերողն ամենայն դժուա-
րութեանց և կրից, է մեծ և զուարճալի. զի որ
զմտաւ անէ զվտանգն՝ յորմէ համբերութեամբն
զերծ գտաւ, տօն ցնծութեան կատարէ : Եւս լեր
ծառայ համբերութեան, զի ազատ լիցիս ՚ի ծա-
ռայութենէ բարկութեան. և որ ծառայէ համ-
բերութեան, ամենայն կիրք նմա ծառայեն :

Թ. Մեզ հանուր բնութիւնն է քաջալարժ գտա-
տիարակ՝ անել զանհամբերն ՚ի համբերութիւն,
և խոհական խորհրդով բնորել զժամանակ խօսելոյ
և գործելոյ. ոչ ամենայն ինչ յամենայն ժամու
յաջողի լինել. զի է ինչ՝ որում պարտ է լինել սատ
և այժմ, և է ինչ՝ որ յայլում տեղւոյ և յայլում
ժամանակի. ապա թէ ոք չիցէ խելամուտ սոցին
բնորութեան և հանգամանաց, ոչ մի ինչ մարթի
բտ կարգի խօսիլ կամ գործել :

Տես՝ զիմօդ գիտեն տունկբ զժամանակն ար-
ձակելոյ զտերև, զճաղիկ, և զպտուղ. և հաւք
զձուս անելոյ, ՚ի թուխս նստելոյ, և զճագս հա-
նելոյ. իսկ եթէ ապաժաման բերին ՚ի գործս՝ առ

որ կարգեալ են ՚ի բնութենէ հաստատուն օրինօք, եղծանին և չքանան: Ապաքէն ուսիր համբերել՝ ո՛վ մարդ, և պահել զկարգ բանական բնութեան, զի մի քան զանգագոյս և զանբանս երևեսցիս անզգոյ և անբան:

Ժ. Բազումք համբերեն դառն նախատանաց օտարաց առ երկիւղի, բայց խրատական բանից բարեկամաց՝ որք ծանր թուին, ոչ համբերեն վասն սիրոյ, սոքա նմանին դիւահարի, որ երկիւղեւ բանտապետին զգաստանայ, և սիրով բարեկամին կատաղի, որոց սլարտ էր առաւել համբերել սիրելեաց քան օտարաց:

Եւ մի ասիցէ որ, թէ ախամայ բռնադատիմ համբերել օտարի: Ապաքէն եթէ արժան է համբերել օտարի յոչ կամաց, ապա ևս առաւել արժան է համբերել բարեկամին յօժարութեամբ կամաց, եթէ առ ախամայն գիտես զիջանիլ, ընդէր ՚ի կամաւորէն յետո նահանջիս, յայտ ուրեմն է՝ թէ ոչ ունիս զսէր, որով անարգ քան զամենայն արարածս գտանիս, զի չիք արարած՝ որ ոչ ունիցի սէր կամ գիմողութիւն առ նմանին իւր, տես՝ յո՞ր յետին անարգութիւն հասեր ո՛վ անհամբեր:

ԺԱ. Այն ինչ զոր ամենեքին գովեն և պանծան ունել՝ է բարի և օգտակար, զի ոչ է մարթ ամենեցուն միանգամայն խաբիլ և սխալիլ, իսկ արդ՝ զհամբերութիւնն ամենեքին գովեն և ունել պարծին, նա և նոքին իսկ անհամբերք, ապա է բարի և օգտակար մարդկան: Ուստի որ ոչ գիտէ համբերել նեղութեան՝ որում պարտ է համբերել, է

անխոհեմ՝ և արժանի մեղադրութեան . զի անխոհեմութիւն է հերքել զճարի ինչ և օգտակար , և մեղադրութեան արժանի՝ ոչ ճանաչել ումեք զպարտաւորութիւն իւր :

ԺԲ . Ոչ ինչ այնպէս զօրաւոր դեղ երևեցաւ յաշխարհի ՚ի բժշկել զծանր ծանր հիւանդութիւնս , որքան համբերութիւնն , զի անպիտան լինէին տմենայն դեղք և ճարտարութիւնք բժշկաց՝ եթէ անհամբեր լինէր հիւանդն ՚ի պահել զպատուիրանս բժշկին : Այլ համբերութիւնն գործ կատարեալ ունի . և որ համբերէ ձախողակի դիպուածոց , ՚ի վախճանի գտանէ զելս յաջողակ և զգիւրութիւն :

ԺԳ . Քաջահանձար խորհրդածութիւնք իմաստնոց՝ իբր խոր յիմարութիւն համարէին , եթէ ոչ ընկերանայր նոցա համբերութիւն ՚ի գործ զընել զգիտմունս իւրեանց , սպասելով դիպողագոյն առթի և ժամանակի . ասպա այր անհամբեր՝ թէ և իցէ նրբամիտ և խորախորհուրդ , տակաւին յիմարէ՝ և ոչ ինչ գիտէ . զի ոչ կարէ յառաջացուցանել զայն՝ զոր խորհեալն է յառաջագոյն :

ԺԴ . Քաղումք կարէին հասանիլ բաղձանաց իւրեանց որոց ցանկային , եթէ գիտէին համբերել սրչափ սկիտոյն էր . որ իբր քաջ ուղեցոյց ընդ անմոլար ճանապարհս առաջնորդէր նոցա ՚ի դէմ եղեալ ակեղին : Իսկ անհամբեր բարոյիւք վաղվաղեալ յընթացս՝ կորուսին զճանապարհն , և դեպերեալ յողամոզ և յանել շաւիղս՝ չկարացին ժամանել ՚ի նպատակ բաղձանաց իւրեանց :

ԺԵ . Չիք զօրեղ բարեկամ՝ որ կարող իցէ ա

զատել զոր 'ի նեղութենէ՝ քան զհամբերութիւնն , զի բազումք անկեալ 'ի տառապանս՝ չունելով զհամբերութիւնն զօրավիգ ինքեանց , վհառեալ լքան և զրաւեցան 'ի կենաց , որք եթէ գիտէին յուսով համբերել՝ կարէին ելանել 'ի տառապանաց , և մոռացեալ զվիշտս՝ զուարճանային ընդ կենդանիս , բայց արդէն ընդ մեռեալս են :

ԺԶ . Բազում պիտոյք են յաշխարհի 'ի պահել զկեանս մարդոյ , սակայն ոչ ամենեքին միապէս կարեւորք . զի են իբր՝ որք եթէ պակասիցին , տալուին պահպանին կեանք մարդոյ՝ բայց ոչ վայել չաբար , որպէս աղ՝ իւղ՝ միս՝ գինի , և այլն : Եւ են իբր՝ որք եթէ պակասեցին , պակասի և կենդանութիւն մարդոյ , որպէս օդ՝ ջեր՝ հաց՝ ջուր : Այսպէս բազում առաքինութիւնք պիտոյ են մարդոյ , յորոց ոմանք եթէ պակասին , կարէ լինել մարդ՝ այլ ոչ կատարեալ , որպէս իմաստութիւն , արիութիւն , առատաձեռնութիւն , զուարճախօսութիւն , և այլն : Իսկ առանց համբերութեան ոչ կարէ լինել մարդն մարդ , զի համբերութիւնն այնպէս պիտոյ է մարդոյ առ 'ի կեալ մարդկաբար , որպէս օդ , հաց , և ջուր՝ առ 'ի կեալ կենդանի : Ապա որ ոչ դիտէ համբերել , ոչ գիտէ նա և կեալ մարդկաբար :

“ Համբերելով համբերի Տէառն , և նայեցաւ առ իս , և լուսաւ աղօթից իմոց ” . Սաղմոս . ԼԹ . 1 :

“ Սոյ որ իրողսն է զհամբերութիւնն ” . Սիր . Բ . 16 :

“ Որ համբերեսցէ 'ի սպասոյն նա կեցցէ ” . Սատ . Ժ . 22 :

“ Պիպոյ է յեղ համբերութիւն, զի զհամ Աստուծոյ ա-
րարեալ հասցիք աւելաւոյն ”. Եբբ. Ժ. 36 :

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԽՈԿԱՒՄՆ ՄԱՀՈՒ

Ա. Օտեղութիւն մարմնական կենաց ՚ի
դէպ էր կոչել անընդհատ յաջորդութիւն մահու .
և որովհետեւ յամենայն վայրկենի քայլափոխէ ՚ի
մահ , գրեթէ յամենայն վայրկենի մեռանի . և
որչափ առաւելու ամօք ՚ի կեանս , այնչափ առա-
ւել կրէ մահունս : Ապա յիրաւի յիմարութիւն է
յանմահից կարգի գնել զանձն , և անփոյթ լինել
զհոգևորաց . այլ մանաւանդ յամենայն կիսի ճա-
նաչել զանձն մեռանելոց , և գործել զբարիս , որ
է կեանք հոգւոյ՝ և պատճառ երջանկութեան :

Բ. Թէպէտ Աստուած վասն օգտի մարդկան
ծածկեաց ՚ի նոցանէ գիտել զժամանակ օրհաս մա-
հուն , բայց և ոչ յամայրամեան երկարութեամբ
կենաց եթող մեռանալ՝ որպէս յառաջին դարսն ,
յորս ապրէին զբազում հարիւրաւոր ամս՝ մինչ
անցանել զինն հարիւր ամօք : Այլ հազիւ իբր
զտասանորդն կենաց մարդկան առաջնոց դարուն
առ յետնորդս եթող . զի դուն ուրեք արդէն շուրջ
զիննսուն կամ զհարիւր ամօք պարաբերի ժամա-

նակ մարդոյ , և այն ցաւօք և հեծութեամբ :

Եւ զայս արար Աստուած՝ ոչ միայն ՚ի կարճել զչարութիւն մարդկան , այլ և առ ՚ի զգաստ առնել զնոսա . զի գոնէ այսու չափաւոր թուով ծանուցեալ զկարծութիւն կենաց մարդկան , յամենայն ժամ արթուն և պատրաստ գտանիցին տնօրինել զկեանս իւրեանց ՚ի բարիս : Եւ ոչ այսու միայն՝ այլ և ինչ ինչ յայտնի նշանօք ծանոյց ըզմերձենալ մահուն , այսինքն՝ սպիտակութեամբ հերաց , ծերութեամբ , հիւանդութեամբ , և պէսպէս տկարութեամբ մարմնոյ : Ապա ոչ են ազատ մարդիկ ՚ի մեղադրանաց , եթէ տակաւին յազգարարութենէ սոցա ոչ զգան զմերձենալ մահուն :

Գ . Որչափ մեծանայ որ հասակաւ , այնչափ առաւել մօտի ՚ի գերեզման . զի կեալն մարդոյ՝ է խոնարհիլ ՚ի մահ , և յորժամ ծերանայ , յայնժամ հասանէ ՚ի դրունս մահու :

Դ . Չիք ստոյգ քան զմահն , և չիք անստոյգ քան զօր և զժամանակ մահուն . սակայն ոյր խոհեմ ոչ է անծանօթ , զի քաջ գիտէ՝ թէ ամենայն վայրկեան է ժամանակ մահու իւրոյ :

Իսկ արդ՝ ժամանակն բաժանի յերիս , յանցեալն , ՚ի ներկայն , և յապառնին . անցեալն և ապառնին ոչ են ընդ իշխանութեամբ մարդոյ , զի մին անց գնաց , և միւսն չեւս է եկեալ : Եւ ներկայն է յարահոս՝ և անկայուն , ՚ի գոյն՝ անդէն չքանայ , և փոխի ՚ի յանցեալն . անուամբ յորջորջի , բայց իրօք ոչ երեւի , զի է յարափախուստ միջոց անցելոյ և ապառնւոյ , և ասացաւ ներկայ , զի իբրեւ կէտ անբաժանելի ՚ի մէջ կայ երկուց ժա

մանակաց , և ահա միայն ներկայ ժամանակն է 'ի գործածութեան , զորով յածի կեանք մարդոյ :

Իսկ ժամանակն է փոփոխական տևողութիւն տուեղծական և փոփոխական իրաց . և ժամանակ առի , զի գայ ժամանէ միշտ . և այս լինի մեզ 'ի հոլովմանէ արեգական , որ չափէ զվայրկեան , բլուր ժամ , զօր , զամիս , և տարի . և ասի տարի , զի միշտ տանի զժամ և զժամանակ կենաց մերոց . տես ուրեմն յսրապիսի անկայուն միջոց զետեղեալ է կեանք մարդոյ :

Արդ՝ որ զայս քաջ 'ի միտ առնու , ճանաչէ զինքն 'ի վայրկենի իմիք ներկայ ժամանակի մեռանելոց , զի յամենայն վայրկենի հնար է մեռանիլ . և այսու մտածութեամբ զմահն կրէ միշտ առաջի իւր . ըստ այնմ , Հաւատայ քեզ ամենայն օր ծագել վերջին . և այսպէս գիտէ զօրհասն՝ թէ յայսմ կիտի յորում գտանի , մեռանելոց իցէ , որովհետև ոչ գիտէ՝ թէ կարիցէ մնալ կենդանի 'ի յաջորդ վայրկեանն , որ դեռ ևս է ապառնի :

Ե . Սարգն կեայ տուրևառութեամբ շնչոյ , և այն յառաջ գայ 'ի շարժմանէ և 'ի բաղկամանէ սրտին . արդ՝ եթէ դադարիցի բաղխումն սրտի , իսկոյն մեռանի մարդն . իսկ ոչ որ գիտէ թէ երբ դադարիցի , զի հնար է՝ թէ վայրկեանն յորում առնու որ զուենչ , իցէ վերջին . ապա յամենայն շնչառութիւնս սրտի ասել՝ թէ այս վայրկեան է վերջին , որով միշտ զգաստ մնայ : Այս է նկատումն սրբոց , որք ճանաչեն զինքեանս յամենայն շնչառութեան մեռանելոց . իսկ որ ճանաչէ՝ թէ արդէն մեռանի , ոչ կարէ մեղանջել . ապա խռ

կումն մահու աղատ սրահէ զմարդն 'ի մեղաց :

Զ . Սահն է անհրաժեշտ ոստիկան մարդկան 'ի կողմանէ Նստուծոյ , որ յօրէ ծննդեան կալեալ ունի զօճիս իւրաքանչիւր մարդոյ՝ անել կացուցանել առաջի Նստուծոյ : Նպա կարի յանդուգն է նա՝ որ ոչ զարհուրի , մինչ գիտէ թէ 'ի ձեռս ան խաբ ոստիկանի անկեալ կայ , որ կարէ ընդ քարշ տանիլ զինքն 'ի յատեան անտառ արքայի 'ի դատել : Նրդ՝ որ 'ի սոյն լինի միշտ մոտիտոհ , ոչ երբեք կարէ մեղանչել :

Է . Թուի թէ կեանք մարդոյ 'ի վերայ երկրի՝ իցէ երեք օր . մի օր ծննդեանն , մի օր մահուան , և մի օր ամենայն ժամանակ կենաց նորա , թէ՛ երկար իցէ և թէ սուղ : Նայց յաւէա երեի լինել՝ թէ իցէ երեք վայրկեան . զի ծնանի 'ի մի վայրկենի , կեայ 'ի մի վայրկենի , մեռանի 'ի մի վայրկենի . զի յամենայն վայրկենի հնար է մեռանիլ : Նա աւանիկ թէ և կեցցէ զամս բազումս , համարի իբրև զմի վայրկեան ժամանակի . զի ամբ բաղկանան յամսոց , ամիսք յաւուրց , աւուրք 'ի ժամուց , ժամք 'ի վայրկենից . և ոչ այլ ինչ են ամբ , բայց եթէ բազմապատուութիւն վայրկենից . յայսմանէ յայտ է՝ թէ հեշտութիւն կամ տանջանք զոր կրեն մարդիկ յաշխարհի , են վայրկենական : Նպա մեծ անմոտութիւն է սակս վայրկենական հեշտութեան կամ տանջանաց մեղանչել առ Նստուած , զի երկօքեանն ևս 'ի վայրկենի իմիք են , և խոյնն անցանեն :

Ը . Կեանք մարդոյ՝ թէ և տեսցէ զամս բազումս , է տակաւին սուղ , զի զկէս մասն յափշտու-

կէ քուէն, զմի մասն տանի անդգայութիւնն տղայութեան, զմի մասն գողանան դատարկաբան ընկերք, գուցէ և զմասն ինչ տկարութիւնք մարմնոց և ցաւք. ապա ջանալի է 'ի գործ ածել զայն մասն ժամանակի զոր 'ի ձեռին ունիմք՝ 'ի բարի և յօգտակար իրողութիւնս :

Թ. Ոչ որ 'ի մարդկանէ կարաց մինչև ցարդ, և ոչ կարասցէ որ երբէք խկութեամբ նշանակել զսխալներ մահու. զի զայն՝ միայն մեռեալք տեսին և ուսան, և չեղև միում 'ի նոցանէ դառնալ յաշխարհ 'ի յայտնել կենդանեաց՝ թէ որպիսի ինչ է մահն. ապա կենդանիք որքան զարհուրելի գոլ ցուցանեն, տակաւին ոչ կարեն լրիւ յայտ առնել, զի անձանօթ են զնմանէ : Սահն յաւէտ անսղորմ գտանի յայտմ մասին, զի մի անգամ գոյ առ կենդանիս, և այն 'ի վերջին կէտն, թէպէտ և յայնժամ ուսանին մարդիկ՝ թէ ո՞րիցէ, ո՞րպիսի պատրաստութեամբ սպասելի է նմա, զի ամրդ սլարտ է ընդունիլ, զի՞նչ արդեօք խնդրէ 'ի մէնջ, սակայն այն ամենայն ուսումն է անօգուտ, զի յետ այնորիկ ոչ կարէ որ 'ի գործ դնել :

Ժ. Սահն մի անգամ պատահի մարդկան, բայց մարդիկ յերկիւղէ նորին պաշարեալ՝ գրեթէ յամենայն ժամ կենդանւոյն մեռանին : Այլ սակայն ընդվայր տանջանք է երկնչիլ յայնմանէ, յորմէ ազատիլ չէ հնար, միայն սլարտ է պատրաստ գտանիլ, զի մի իբրև չարագուշակ դահիճ՝ 'ի գուրն մահու, այլ իբրև աւետաբեր հրաւիրակ կոչեցէ զքեզ 'ի յարկն յաւիտենից :

ԺԱ. Ոչ զարհուրի 'ի մահուանէ իմաստունն,

զի ճանաչէ զմահն անհրաժեշտ պարտք բնութեան մարդկեղէն կազմուածոյ . ոչ զարհուրի առաքինին, զի գիտէ զնա բարեհաւէր առաջնորդ առ Լստուած ճանապարհին : Սեռանի աներկիւղ և ուրախ , որ միշտ զմահ իւր ունի 'ի մօտի , և սգայ 'ի վերայ յանցուածոց իւրոց : Սեռանի երկիւղիւ և տրտմութեամբ , որ ոչ յիշէ զմահ , և ուրախանայ 'ի հաճոյս մարմնոց և աշխարհի :

ԺԲ . Եթէ կամիս չերկնչիլ 'ի մահուանէ , կալ միշտ զնա 'ի մօտի քում . զի ընդերայցիս ընդ նմա իբրեւ ընդ բարեկամի , և մի զարհուրեացիս 'ի նըմանէ՝ յորժամ առեալ տանիցի զքեզ յայլ աշխարհ : Եւ եթէ կամիս տեղեկանալ բնութեան և բարուց նորա , յաճախակի երթ յայցելութիւն մահամերձ հիւանդաց , և տես՝ թէ որպէս մեռանին նորա . զի այս բնութիւն է մահու , միապէս վարիլ առ ամենեւին , առ մեծատունս և առ աղքատս , զի ոչ երկնչի յումեքէ : Եւ ուսեալ քո զմեռանիլն՝ աներկիւղ լիցիս 'ի մահուանէ , որ է յատուկ պարտաւորութիւն քո , զոր բնութիւնն՝ աստուածասահման և անյեղլի օրինօք եղեալ է 'ի վերայ քո : Թող՝ նա երկիցէ 'ի մահուանէ , որ ոչ յիշէ զմահ , և չէ ընդ նմա ընդեր և բարեկամ . վասն որոյ մինչ գայ առ նա մահն , երեւի նմա իբրեւ սոսկալի թշնամի , որ եկեալ է վարել զնա յանդերձ և 'ի դժնդակ ծառայութիւն :

Ար միշտ զմահ իւր՝ ունի 'ի մօտի , 'ի մեռանիլ իւր՝ նա ոչ զարհուրի . զի մահն եկեալ՝ որպէս ընտանի , հրաւիրէ հանգչիլ՝ յիւրն հայրենի : Ար 'ի մահուանէ՝ միշտ հեռի փախչի , զմահն առնէ՝

անհաշա թշնամի . դոյ որպէս զինուոր՝ անեղ արաքայի , ասնիլ խստութեամբ՝ ուր ոչն կամի :

ԺԳ . Օ՛րնչ օգուտ է կեալ բարի անուամբ , և մեռանիլ վատութեամբ . զի չարաչար մահն եղծանէ զբարի կեանս , յորս եկեաց որ զբազում ժաւ մանակս . և բարի մահն տայ մեռանալ զանբարի կեանս անցեալ ժամանակաց : Ի՞նչ քանզի ոչ գիտէ մարդ՝ թէ յորում աւուր մեռանիցի , որպէս զի բարի մահուամբ կնքեցէ զկեանս իւր . զի դոյ մահն որպէս զգող գիշերի ՚ի ժամու՝ յորում ոչ կամիցի որ : Եւրա յոյժ օխալի նա , որ սպասէ աւուր վախճանի , զի լինիցի բարի : Եւ քանզի աւմենայն օր կարէ լինել վախճան կենաց , տպա զօր ամենայն պարս է դասնիլ բարի , որպէս զի բարի մահուամբ կնքեցէ զվախճան իւր :

ԺԷ . Եւ յն է բարի մահ՝ յորժամ ՚ի շնորհս Եւտուծոյ մեռանի մարդն , զի որպէս կեանք մարմնոյ է հոգին , նոյնպէս կեանք հոգւոյն՝ է շնորհքն Եւտուծոյ : Սեռանի մարմինն՝ մինչ բաժանի հոգին ՚ի նմանէ . մեռանի հոգին՝ յորժամ բաժանի ՚ի նմանէ տառուածային շնորհք : Եւ մահ է բնութեամբ հոգին մարդոյ , բայց ՚ի զրկիլն յառաւելածային շնորհաց՝ ասի մեռանիլ բարոյականապէս . իսկ շնորհքն պահպանի և աճի առաքինութեամբ , ապա սյր առաքինի է ՚ի շնորհս Եւտուծոյ , վասն որոյ մահն առաքինեաց է բարի :

ԺԸ . Երեք են վասն որոյ դառն թուի մահ . սէր աշխարհի , խիղճ մտաց , և անստուգութիւն փրկկութեան : Աւտի ասէր ոմն իմաստասէր , որովհետեւ ոչ գիտես՝ եթէ յորում տեղւոջ և յորում

Ժամանակի սպասէ քեզ մահն, դու յամենայն ժամ սպասեալիւ նմա, զի մի անպտորաստ գտանիցիս ՚ի դաշտեան նորա:

ԺԶ. Սարգս ունի ազատութիւն նմանիլ հրեշտակաց և անբանից. եթէ հոգւովն վարի՝ նմանի հրեշտակաց, իսկ եթէ մարմնով՝ նմանի անբանից: Արդ՝ մինչդեռ կենդանի է մարդ, թէպէտ կարէ վարել՝ զկեանս ըստ նմանութեան անբանից, այլ ոչ կարէ յետ մահու մնալ աննորոգելի և անպատիժ ըստ նմանութեան անբանից. քանզի ունի հոգի բանական և անմահ ըստ նմանութեան հրեշտակաց, վասն որոյ ըստ նմանութեան հրեշտակաց չարաց պատժի ՚ի յաւիտեան: Այլա խորհեսցի իւրաքանչիւր զվախճան իւր, և արասցէ որպէս և կամի:

ԺԷ. Այր բարի և իմաստուն՝ ՚ի քաջաւորչ կենդանութեան իւրում զմիտս մահամերձ հիւանդաց ունի: Օ՛ր յայնժամ բազում ինչ ճշմարտութեամբ զգայ հիւանդն, զորս յառողջութեան իւրում ոչ զգայր. վասն զի քաջ ճանաչէ ՚ի նոյն կէտ զօգուտ և դարատուականութիւն առաքինութեան, զոչընչութիւն և զմնաս աշխարհային հեշտութեան և մեծութեան: Սարգիկ որքան և մոլի իյեն յառողջութեան իւրեանց, ՚ի ժամ մահու զգաստանան, և ցանկան առաքինաբար կեալ. բայց աւանդ՝ զի ոչ ինչ կարեն շահիլ, վասն զի արեգակն ՚ի մուտս է խոնարհեալ:

ԺԸ. Ոչ որ քաջ ճանաչէ զդառնութիւն մահու, բայց այն՝ որ էսու զճաշակ մահու. այլ զինչ օգուտ իցէ գիտել յայնպիսում ժամանակի, մինչ

ոչ կարէ այնուհետեւ քաղցրացուցանել զդառնու-
թիւնն նորա : Սակայն և այժմ՝ ոչ իսպառ մնայ ան-
գիտելի՝ որոյ աչք են 'ի գլխի իւրում, զի մարթէ
սակաւութիւն իրազգած լինել նմա, և զօգուան տնօ-
րինել : Օ՛, ի եթէ որ եղեալ զանձն 'ի տեղի հո-
գեմար հիւանդի՝ առաջի նկարեոցէ զանհրաժեշտ
մահուն զպատկեր, փոքր 'ի շատե իմանայ զան-
հնարին տագնապ և զդառնութիւն ժամուն այ-
նորիկ : Ուստի և նա որպէս 'ի մեռելոց կենդանի՝
յառողջութեան իւրում հոգայ և պատրաստէ
զկարեորսն անդառնալի ուղւոյն և յաւէժ կեն-
դանութեանն, որովք դառնութիւնն փախի 'ի
քաղցրութիւն, և տագնապ մահուն 'ի հանգիստ
քնոյ, և առաջնորդ կենացն անվախճանից :

ԺԹ. Խորհրդով սահմանեցան գերեզմանատունք
իւրաքանչիւր ազգաց 'ի բազմամբոխ հրապարակս,
կամ 'ի դբունս քաղաքաց, կամ յանցս ճանապարհ-
հաց, զի որ 'ի քաղաքին են մարդիկ, տեսեալ բղ-
մահարձանս զգաստասցին և յիշեսցեն, զի և ին-
քեանք թաղելոց են անդ, և որք 'ի քաղաքն մը-
տանեն, 'ի միտ առցեն՝ թէ և 'ի նմա մարդիկ
մեռանին : Վանզի անմուռնչ բարբառք մեռելոց՝
առաւել զարթուցանեն զմարդիկ յիշատակել զօր
մահուն և զգաստանալ, քան մեծաձայն ազդարա-
րութիւնք կենդանեաց :

Ի. Բարեղք գրեն 'ի մահարձանս մեռելոց, թէ
ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ, որովհետեւ մարդ 'ի
մեռանիլ իւրում՝ հանգչի 'ի տառապանաց աշ-
խարհի, զի փորձութիւն է կեանք մարդկան 'ի
վերայ երկրի :

Սակայն եթէ կարէին մարդիկ զատանել ՚ի մի-
մեանց զբարիս և զչարիս, ՚ի դէպ էր գրել զայս
միայն ՚ի մահարձանս բարեաց. իսկ ՚ի մահարձանս
չարաց՝ լաւ ևս էր գրուիմել ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՏԱՆՁԱ-
ՆԱՅ: Քանզի չարք ՚ի մեռանիլն անցանէն յառ-
օրեայ վշտաց աշխարհի՝ ՚ի յաւիտեանական տան-
ջանս, այսինքն ՚ի մահուանէ ՚ի մահ, որպէս և
բարիք ՚ի կենաց ՚ի կեանս:

ԻԱ. Օգերեզմանատունս եթէ որ անուանեսցէ
բնակարան ստախօսից, ոչ սխալէ. վասն զի թա-
ղեալքն ՚ի նոսա՝ ՚ի կենդանութեան իւրեանց ըզ-
բազում ինչ ասէին, և խոստանային առնել. այս-
ինքն շինել, քակել, ուտել, ըմպել, պճնիլ, շքիլ,
և այլն. այլ ստելով խոստման իւրեանց, գնացին
անդր և դադարեցան, և առնէն ինչ ոչ:

ԻԲ. Վերեզմանատունն է այնպիսի դպրոց, յու-
րում մեռեալք վարժեն զկենդանիս, համբք ըզ-
խօսունս. ոյբբենարան կամ գիրք ընթերցանու-
թեան՝ են մահարձանք շիրմաց, զորս եթէ ուշի
ուշով ընթերցցի որ, զբազում կենցաղօգուտ շա-
հեկանութիւնս գտնձէ անձին. ՚ի միտ առնու-
թէ ոյբ են թողեալքն, ում սպասեն, զինչ խոր-
հին, զիարդ թողեալ զժառանգութիւնս և զստա-
ցուածս իւրեանց՝ մերկ և կողոպուտ աստ ընկող-
մանին. ճոխաբան լեզուք կան լռիկ. քաջարուեստ
մատունք՝ անգործ, սիգաճեմ ընթացք՝ կաշկան-
դեալք. որք ոչ սեղմէին ՚ի հոյակապ ապարանս՝
յերկկանգուն տապանի բովանդակին, զայսոսիկ և
առաւել քան զսոյն օգտակար խրատս ուտանին
կենդանիք ՚ի մեռելոց:

ԻԳ . Որք 'ի կեանս իւրեանց սովոր են հոգալ զաանց , զվաճառաց , և զառեւարութեանց , նա և 'ի ժամու մահուան իւրեանց զնոցանէ միայն խուկան . զնոսա յանձն առնեն յետնոց , և վասն նոցա պատուիրեն աշխատ լինել , որպէս թէ միւսանգամ դառնալ ունին յաշխարհ : Խորհին զերաց՝ յորոց հրաժարին , և ոչ զայնց՝ առ որս 'ի պատւրաստի են երթալ . խօսին զանցաւորաց՝ և ոչ ըզյաւխտենականէն : Պատուիրեն կատարել զչին ուաճս՝ զորս հիմնաւորեցին . զարդարել զսոգիս և զբուրաստանս՝ զորս անկեցին . շահեցուցանել տոկոսեօք զմայր դրամոցն՝ զորս գանձեցին , հոգալ զսրճաթոյն՝ զորս 'ի վարձու ետուն , արդիւնաւորել զշահավաճաւութիւնն՝ զոր սկզբնաւորեցին : Եւ զի՞նչ քան զայս անմիտ խորհրդածութիւն և Զանք՝ անփոյթ լինել զճշմարիտ պիտոյից , և հոգալ զայնց՝ որք չեն ինչ նմա պիտանացու :

ԻԴ . Օգտոյշ են մարդիկ 'ի պահպանութիւն մարմնաւոր ընչից , այլ անհոգ՝ 'ի պահպանութիւն հոգեւոր բարեաց . բոյց որ իմաստունն է , առաւել քան զմարմնաւոր ստացուածս գուն գործէ անկորուստ ունել զհոգեւոր բարիս :

ԻԵ . Գործք մարդկային ըստ էակութեանն են անցաւոր և անկայուն , այլ ըստ ներգործութեան կամացն անփոփոխ և մնայուն . զի յոր միանգամ յարի կամքն և սիրէ աղատ ներգործութեամբ , 'ի նմա յաւիտեան մնալ ախորժէ եթէ հնար իցէ . վասն որոյ ըստ յօժարութեան բաղձանոցն չափի հատուցումն յաւիտենական բարւոյ կամ՝ չարի :

Դարձեալ՝ կամքն գորով աթոռ սիրոյ , ներգոր-

ծել նորա և յարիլ ինչ է սիրել զնա . և յորժամ 'ի բարին յարի՝ զԼստուած սիրէ , որ է յաւիտենական . զի միայն Լստուած է իսկապէս բարի և աղբիւր բարութեան . ըստ այնմ , « Չիք որ բարի , բայց մի Լստուած » : Եւ յորժամ 'ի չար ինչ յարի , յետս դառնայ 'ի սիրոյն Լստուծոյ առ ստեղծուածս . նըմին իրի ժամանակաւոր գործոց մարդոց հատուցանի փոխադարձ վարձք՝ կամ պատիժ յաւիտենական . զի առարկայն զոր սիրեաց՝ կամ արեաց , է Լստուած յաւիտենական :

Լստեալն յամենայն կէտ կամք մարդոց կարէ յարիլ կամ 'ի բարի ինչ՝ կամ 'ի չար , սենակաբար կամ ներգործաբար . և ոչ գիտէ մարդ , թէ 'ի հասանել մահուան՝ 'ի բարի՞ կամս գտանիցի , թէ 'ի չար կամս : Արեւմտեան պարս է մարդոց յամենայն ժամ հաստատել զկամս 'ի բարի խորհուրդս և յաստուածահաճոց գործս , զի ընկալցի իւր վարձք յաւիտենական զամենաբարին Լստուած . քանզի զներգործութենէ կամաց իւրաքանչիւր ումք կախի հաստուածսն , եթէ բարի՝ և եթէ չար :

ԻՁ . Սահն զերկուս շնորհս առնէ բարեաց , մի՝ զի ազատէ զնոսա 'ի չարեացն աշխարհի , յորս տառապէին . և միւս՝ զի հատուցանէ զնոսա 'ի ժառանգութիւն երկնային բարեացն , որոց փառաբէին : Ներհակ այսմ , զերկուս վնասս առնէ չարաց , մի՝ զի զրկէ զնոսա 'ի փայելութեանց աշխարհի , յորս հեշտանային . և միւս՝ զի մատնէ զնոսա 'ի տանջանս դժոխոց , յորմէ երկնէին : Այսն որոյ բարիք ուրախութեամբ մեռանին , իսկ չարք թախծութեամբ :

Ի՛նչ . Սահն ոչ վարի աչառանօք ընդ ումէք , վասն որոյ ոչ որ պարտի զնմանէ գանգատել : Օ՛ր եթէ բառնայր յաշխարհէ միայն զծերս , ո՞վ կարէր ըզմօրութիւնս երիտասարդաց զսպել . եթէ զերիտասարդս , ո՞ բաւական լինէր զազահոութիւն ծերոց յաղթահարել : Եթէ զցաւագարս միայն 'ի կենաց հատանէր , ո՞ կարող էր արդեօք զուժեղացն յանդգնութիւն չափաւորել . եթէ զառողջս մարմնով , ո՞ ձեռնհաս գտանէր զցաւագարս և զհիւանդս խնամել : Եթէ միայն զաղքատս 'ի բաց տանէր , միթէ մարթ ի՞նչ էր ումէք զփարթամացն հպարտութիւն խոնարհեցուցանել . եթէ զփարթամս միայն , ո՞ կարէր զթիւ աղքատաց 'ի համար տռնուլ : Եթէ զառաքինիս բառնայր 'ի միջոյ , աշխարհս լինէր դժոխք , զի մնային միայն մարդիկ դիւազգիք , եթէ զչարս , յոյժ սակաւ գտանէին մարդիկ յաշխարհի , որովհետեւ սակաւութիւ են բարիք : Ապաքէն մահն ընդ ամենեւեան միօրինակ վարի , զի զամենեւեան զգտսաւ և անտրտում պահեսցէ . վասն որոյ ոչ որ իրաւունս ունի արանջալ զնմանէ , զի մարթ է իւրաքանչիւր ումէք ըմբռնիլ 'ի մահուանէ՝ յորում հասակի և իցէ :

Ի՛նչ . Սրտնեղութիւն է յոյժ և տանջանք մտայ՝ սպասել գալստեան ումէք , մանաւանդ յորժամ յամէ նա 'ի գալ . ուստի լաւ է՝ եթէ այլք սպասեսցեն քեզ գնալ առ նոսա , քան թէ դու սպասեսցես գալստեան նոցա առ քեզ : Ապա անհնարին տանջանք լինէր կենդանեաց , եթէ սպասէին մեռելոց՝ միւսանգամ գալստեան նոցա յաշխարհ ,

զորս սիրէին . բայց այժմ ոչ տանջին կենդանիք ,
զի ոչ սպասեն մեռելոց , այլ մեռեալք սպասեն
կենդանեաց՝ երթալ առ նոսա :

ԻԹ . Որ վասն յանցանաց մատնի 'ի բանդ , ոչ
զայլ ինչ մտածէ . բայց եթէ ազատիլ . իսկ մար-
դիկ 'ի նախկին մարդն յանցանօք ըմբռնեալ՝ ար-
կան իբր 'ի բանդ՝ 'ի բողմովիչոյ յայս աշխարհ ,
ուր միան յամենայն 'ի կեանս որպէս յարգելանս ,
և 'ի մեռանիւն ազատին . ուրեմն մահն է ազատիչ
'ի բանդէ վշտաց աշխարհի : Բայց Աստուած ու
զորմած և գիտակ ամենայնի՝ զորս կրեն մարդիկ
յայս աշխարհ , կարճեաց զժամանակ կենաց մար-
դոյ . և ինքեան միայնոյ պահեաց զքանալին , այս-
լինքն զվճիռ մահուն , զի մի օր տաղտկացեալ 'ի
դառն վշտաց , համարձակեսցի խնդրել զմահ , կամ
զիւրովին երթալ : Վասն որոյ մահն որ ըստ կամացն
Աստուծոյ լինի , ոչ միայն ազատէ զմարդն 'ի բանտէ
տառապանաց աշխարհի , այլ և հասուցանէ 'ի լա-
ւապոյն կեանս . յայն սակս մահն ասի դուռն լա-
ւապոյն կենաց :

Ապաքէն քանի դառն լինէր կեանք մարդոյ 'ի
վերայ երկրի , եթէ ոչ էր մահ . յայտ է փորձն 'ի
չարաչար ախտացեալս , 'ի զառամեալ ծերս , 'ի
յետին չքաւորս , և յանդերձ փորձանաւորս , ու
րոյ ամենեցուն միտթարիչ է մահն :

Չիք ճարտար բժիշկ յապաքինել զցաւս հի-
ւանդին՝ առաւել քան զօրհառ մահուն . զի ուր
ոչ ազդեն զօրութիւնք դեղոյ քաջարուեստ բժը-
կաց , սա առանց ինչ դեղոյ գիտէ ապաքինել :
Ապա մեծ ողորմութիւն է Աստուծոյ առ մար-

գիկ՝ լինիլ նոցա մահկանացու . որ և ոչ փոքր պառ-
տիւ է մարդոյ , մինչ Աստուած ինքեան սեպհա-
կան արար գիտել և կամիլ զոր և զժամ մահու .
ուրեմն մի երկնչիւր 'ի մահուանէ , այլ ջանա՝ զի
բարի մահուամբ ելցես յաշխարհէ :

Լ. Երանեւի է մարդ , որ գիտէ՝ եթէ պան-
դուխտ է 'ի վերայ երկրի , վասն որոյ ընդ ժամու-
նակս ժամանակս առաքէ 'ի բուն հայրենին իւր
'ի յերկինս զգանձս բարեաց՝ զոր ստացաւ յամե-
նայն 'ի կեանս իւր . և կտակագրութեամբ իւ-
րով պատրաստեալ զպիտոյս ճանապարհի՝ սպա-
սեալ մնայ գալստեան մահու իբրեւ հմուտ ա-
ռաջնորդի , ճանապարհորդել յերկինս՝ 'ի վայելել
յուսիտեան յարգիւնս վաստակոյ իւրոյ :

Իայց է մարդ որ գիտէ՝ թէ երկիրս չէ տեղի
սեպհական ինքեան , այլ իջեան ինչ առժամանա-
կեայ բնակութեան , որովհետեւ չէ ծնեալ մարդս
վասն երկրի՝ ըստ օրինակի անբանից , այլ վասն
երկնից՝ ըստ նմանութեան հրեշտակաց . բայց սա-
կայն ոչ ինչ հոգայ զայնմանէ , և ոչ ջանայ ամբա-
րել անդ զգանձս իւր վայելել անլախձան կենօր :

Եւ թէպէտ կարապետն մահու հիւանդու-
թիւնն՝ բազում անգամ եկեալ աղդ տունէ նմա ,
այլ նա տակաւին ոչ զգաստանայ պատրաստական
գտանիլ : Եւ մինչ յաւուր միում իբրեւ զգող
գիշերի յանկարծակի հասեալ բռնադատէ տանիլ ,
յայնժամ զգայ մարդ զլրիպակն զոր արար , բայց
անապան : Օ՛հ թէպէտ ըստ ձեռնհաս գոլոյ աճա-
պարէ պատրաստել , այլ ոչ ամենայն կարեւոր պի-
տոյիւր . և ոչ ևս կարէ առնել կտակագիր , որպէս

զի ամենայն ինչ յետ մահու իւրոյ լինիցի բարեկարգ և օրինաւոր : Այսն որոյ յոլովակի յառնէ խռովութիւն ՚ի մէջ ժառանգորդաց, և այր ընդ եզբօր իւրոյ ՚ի դատ վարեալ, ծախեն զինչս բազումս ՚ի դատաստանական կռիւս. և եթէ ոչ խաղաղացին ՚ի համոզանաց հոգեւոր հովուաց և մտերիմ բարեկամաց, հայրենի ժառանգութիւնն ամենայն ոչ կարէ լինել բաւական վայրաւատին ծախուց նոցա :

Այս ամենայն որ փութացի մինչդեռ ժամանակն ՚ի ձեռս է, պատրաստել զպէտս հոգւոյ և մարմնոյ իւրոյ հաստատուն կտակագրութեամբ : Եւ այս այս գովելի սովորութիւն՝ զոր հաստատուն օրինօք պահեն այլազգ քրիստոնէոյք, նուազեալ տեսանի այժմ՝ յազգի մերում, թերեւս յանհոգութենէ առաջնորդաց և իշխանաց, որ արգար և պիտանի է յոյժ և օգտակար, մանաւանդ առն քրիստոնէի և բարեպաշտի :

Ա. Չիք թշուառ և սղորմելի քան զայն, որ ընկողմանեալ ՚ի մահիճս տանջի արտաքուստ մահաբեր ցաւօք, և ՚ի ներքուստ ՚ի խղճէ մաաց, ՚ի միոյ կողմանէ տեսանէ զխուճապումն մահու՝ վարել զհոգի իւր յանձանօթ ինչ աշխարհ, և ՚ի միւս մէ կողմանէ նշմարէ զպատրաստութիւն ժառանգորդաց ընչից իւրոց՝ տանիլ զմարմին իւր ՚ի գերեզման : Արկեղք քանձուց և ստացուածոց՝ որք զեռեղեալ են մի զմիով առաջի աչաց իւրոց, յաւելուն զտառապանս նորա. զի յուշ անդր անեն զզրկեալսն՝ յորոց յանիրաւի էառ, և զկարօտեալսն՝ որոց զլացաւ տալ. սնոտի յոյսն առողջու-

Թեան՝ զոր տան նմա մերձաւորք իւր , ոչ կարէ միտթարել զնա , զի տեսանէ զանդամս մարմնոյ իւրոյ լուծեալ և Թալկացեալ :

Ապա որ կամի անտրտում մեռանիլ՝ յորմէ անհնարին է խորշիլ , կտակագիր արասցէ 'ի կենդանութեան իւրում . եթէ՝ զրկեալ իցէ զոք , հասուցէ նմա , եթէ զլացեալ իցէ նախատել կարօտելոյ՝ եկեղեցեաց և վանորէից՝ տոցէ ըստ արժանւոյն , և մաքրեալ զմիտս 'ի խղճէ՝ չարեաց խոտ տովանութեամբ և հաղորդութեամբ՝ հրաժարեսցի 'ի տառապանաց կենցաղոյս հանգչիլ 'ի յերկինս :

ԼԲ . Ի՛նչ որ խրատէ զհիւանդն հաստատուն կրտակագրութեամբ պնդիմնել զամենայն պէտս հոգւոյ իւրոյ և մարմնոյ , զտղորմութիւնն աղքատաց , զպատարագիս , զնպատան եկեղեցեաց և վանորէից , և զոր այլ ևս են հոգողութիւնք յօգուտ որդւոց և ընտանեաց իւրոց , յուշ արարեալ նմա՝ Թէ այս ամենայն պատրաստութիւնք ոչ եթէ վութացուցանեն զմահ , այլ խոտտանան զսուողջութիւն , զի Թեթեացուցեալ զմիտսն 'ի բաղմատագնապ հոգոց , և մաքրեալ զսիրտն 'ի խղճէ՝ չարեաց , Թեթեացուցանեն և զհիւանդն 'ի ցաւոց , նա՛ զի ցորչափ կենդանի է կտակագիրն , ոչ որ ունի իրաւունս պահանջել 'ի նմանէ ինչ , զի կտակ յեա մահուն է հաստատուն :

Այլ յորժամ ինքն հիւանդանայ , չածէ 'ի միտ զխրատն որով խրատէր զայլն . և եթէ որ 'ի բաւրեկամաց առաջադրեսցէ նմա կտակագիր լինել , խոժուի և երեսս դարձուցանէ՝ ստելով . միթէ ամենայն որ հիւանդանայ՝ մեռանելոց իցէ : Յա-

ւերու ասել՝ թէ զգամ յանձն իմ, զի ես այսու հիւանդութեամբ ոչ մեռանիմ. բայց թէ հիւանդացայց առ ՚ի մահ, յայնժամ եղեալ եմ ՚ի մօտի առնել զխտակագրութիւն : Օպայտօսիկ և զոր այսպիսիք են անտեղի բանք՝ յանդգնի խօսիլ, որպէս այն՝ թէ լստուած ոմն իցէ գիտել զօր մահուան :

Ուստի բարւոք առնէր, եթէ որ զխրաան զոր տայր այլոց հիւանդաց՝ արձանագրէր ՚ի թղթի, և ՚ի հիւանդանալ իւրում կատարէր գործով : Քան զի մահն ոչ զոք ունի իւր խորհրդակից, զի ազդարասցէ նմա զժամն օրհասական. և ոչ ումեք աչառէ, զի յապաղեսցէ. և ոչ յումէքէ երկնչի, զի հեռի կացցէ. ոչ զոք թողու կենդանի, զի և ինքրն ընդ նմա անմեռ մնացցէ :

Եւ վասն զի կայ մնայ մարդկան մի անգամ մեռանիլ, գուցէ յայսմ հիւանդութեան մեռանելոց իցէ. զի չիք նմա յայտնութիւն ՚ի վերուստ, թէ յայլում նուագի մեռանիցի : Լսա որ ուսուցանէ զայլս, և զանձն ոչ ուսուցանէ, բազում գանից սլարտաւոր գտանի. իբրև զճառայն որ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և ոչ սլարտատէ ըստ կամաց նորա :

ԼԳ. Բժիշկ որ եթէ ոչ ճանաչէ զպատճառ հիւանդութեան ուրուք, ոչ կարէ տողջացուցանել զնա. զի պնդացուցիչ դեղս տայ՝ որում օշարակ պիտի, և երակ հատանէ՝ որ խարանայ կարօտի. սմին իրի բազում բժիշկք բազում անգամ ՚ի խորհուրդ մտեալ՝ ոչ կարեն բժշկել զխօթացեալն : Օ՛ի նոքա միայն մարմնական ախտա-

ւորու թեանց գողով հմուտ՝ անտեղեակ են հիւանդ
գու թեանց հոգւոց . և ո՞ գիտէ , գուցէ հիւանդ
գու թիւն այնմ՝ որում քանան օգնել , իցէ պատ-
ճառեալ ՚ի խղճէ մտոց :

Օ՛ր որ վերս ունի ՚ի հոգին , և տաքնապի հա-
նապաղ ՚ի խոցթէ մտոց , նա ՚ի դոյզն մի հիւանդ
գու թենէ մարմնոց տկարանոց , և անկանի ՚ի մա-
հիճս ցաւոց . և զխմբօ օգնեացեն այնպիսոյն ճար-
տարու թիւնք բժշկաց , կամ ո՞ր շահ նմա ՚ի մարմնա-
կան դեղոց . և այսու օրինակաւ բողբոմ են ախ-
տացեալք , զորս չէ մարթ ճանաչել :

Ապա պարտաւոր են մերձաւորք հիւանդին՝
առանց դանդաղանաց տանիլ առ նա զհոգեւոր
բժիշկ , որ խորհրդական խոստովանութեամբ ծա-
նիցէ զցաւս հոգւոց նորա , և զօգտակարն մա-
տուցէ նմա զբարման . և հիւանդն ազատեալ
հոգւով ՚ի խղճէ չարեացն , առողջասցի և ՚ի մար-
մնական ախտաւորութենէն : Այլ եթէ մահ ևս ՚ի
վերոց հասանիցէ՝ ոչ ինչ տաքնապեացի , այլ որ-
պէս ՚ի քաղցր քուն հանգիցէ . և փրկութեամբ
հոգւոց իւրոց բերկրեալ՝ զուարթ դիմօք ՚ի պատ-
րաստեալ օթևանս երկնից ճանապարհ արասցէ ,
և փոխանակ սգոց և արտմութեան զօր թողլոց է
մերձաւորոց իւրոց , թողուցու հոգեզուարճ բա-
փովանս և մխիթարութիւն :

ԼԴ. Այն է ճշմարիտ բարեկամ , որ օգնէ բա-
րեկամին ՚ի մեծի նեղութեան նորա . իսկ ոչ կա-
րէ լինել այլ ինչ նեղութիւն մեծ ՚ի կեանս մար-
դոյ՝ քան զօր մահու նորա . ապա ճշմարիտ բա-
րեկամն ՚ի լսել զհիւանդութիւն բարեկամին ,

երթաց և օգնէ նմա օգտակար խրատութեամբ, որպէս զի փութացի տաճուել զսուրբ խորհուրդն ապաշխարութեան, և արաոցէ կոտակագրութիւն :

Եւ այց աւանդ՝ զի զբազումս տեսանեմք յաւուրս մեր, որք պանծան զանձանց լինել բարեկամ հիւանդին. և երթեալ յայցելութիւն նորա, չառնեն ինչ զրոյց զապաշխարութենէ և զկոտակագրութենէ, այլ վեր 'ի վերոյ խօսելով զհիւանդութենէ նորա և զբժշկաց, դառնան և յուսադրեն զնա առողջանալ. և իբրեւ մարգարէ՝ կամ որդի մարգարէի նշանակեն նմա զօրն և զժամն ելանելոյ նորա 'ի մահճացն, և երթալոյ 'ի վաճառանոցն : Եւ ողորմելի հիւանդն հաւատացեալ բանից նոցա, յապաղէ տեսանել զպատրաստութիւն իւր. և մինչ օրհաս մահուն ստիպէ զնա, հոգիւ առեալ զխորհուրդն ապաշխարութեան՝ ելանէ յաշխարհէ :

Եւ յապիսիք ոչ են ճշմարիտ բարեկամ հիւանդին՝ այլ շողքորթ, չասացից թէ թշնամի. զի փոխանակ փութացուցանելոյ զհիւանդն տեսանել զպատրաստութիւն անդառնալի գնացիցն, սուտ խոստմամբ առողջութեան՝ տան նմա յապաղել. փոխանակ նպաստամատոյց լինելոյ, վնասու նորա գտանին պատճառ :

Եւ պարէն ընդ ամենայն մարմնաւոր ծառայութեանց և բարերարութեանց կարէ մարդ ըստ արժանեոյն հատուցանել. բայց ընդ հոգեւոր խրատութեան՝ անհնարին է մարդոյ տաճել արժանի հաւատուցումն : Օչի հոգին է անգին, ապա և խրատն որ տուեալ լինի 'ի փրկութիւն հոգւոյ՝ է անգին :

Իսկ առ այն՝ որ է անգին, պահանջի արժանի հաւտուցումն՝ վարձք անգին. բայց քանզի տալ զայն անկարելի է մարդկան, ապա լստուած տայ և հաւտուցանէ ընդ հոգեւոր անգին խրատուց զվարձս անգին :

ԼԵ. Լինքան սաստիկ է և զօրաւոր սէրն ծընողական, մինչ զի ՚ի մեռանիլ որդւոյն մնաց անմեռ ՚ի սիրտ ծնողին, մանաւանդ եթէ որդին իյցէ բարեբարոյ : Բայց ոչ վայելէ հաւատացելոյ անդր քան զպայման սգալ և տրտմիլ. զի եթէ բարի էր որդին, ոչ է արժան լալ, զի մեկնեցաւ ՚ի միջոյ չարեաց, և դնաց վայելել յարդիւնս բարեաց իւրոյ : Իսկ եթէ չար էր, ոչ բնաւ արժան է լալ, զի կանխահաս օրհասիւ բարձաւ չարն ՚ի միջոյ, և ոչ յաւելաւ պատիժ նորա, որ եթէ մընայր կենդանի, կարէր գործել զայլ ևս չարիս՝ յաւելաւ զպատիժ իւր : Բայց է երբեմն զի թոյլ տայ լստուած մեռանիլ որդւոյ բարւոյ, զի մի գուցէ լինիցի չար. և բառնայ ՚ի կենաց որդի չար, զի մի չարագոյն ևս լինիցի :

ԼԶ. Կոծ մեծ ունել ՚ի վերայ մեռելոյ՝ և վայելք և ճշով ողբալ, արտաքոյ է մարդկային բաւաւորութեան, և անվայել քրիստոնէական յուսոյ և կրօնի : Օ՛ ի եթէ ուղիղ հաւատով և բարի վարուք հրաժարեցաւ ՚ի կենցաղոյս, նա յանմահական կեանս ուրախացեալ բերկրի, և դու իբրեւ անյոյս ոք սգաս տրտմութեամբ, որպէս թէ չիցէ անդրէն յառնելոյ : Իսկ եթէ չարաչար վարուք մեռաւ, բաւական է նմա սուգն զոր ունի ՚ի վերայ իւր, զի թէ և աշխարհ ամենայն ՚ի մի

վայր ժողովեցին և կոծեցին, ոչ կարեն հաւա-
սարիլ սգոյ և տրտմութեանն, զոր ունի մեռեալն
ի վերայ կորսեան իւրոյ :

Եթէ ասիցեն, բարեայտաբար ոմն էր մեռեալն
և երախտաւոր բաղմաց : Այսպէն արժան էր նո-
ցա գիտել, թէ սաստիկ սգով չկարեն լինել չը-
նորհապարտ . իսկ եթէ ախորժեն, անմուտց ի
մօր կալցեն զերախտիս նորա, և բանիւ և գրով
յիշատակեցեն զհամբաւն բարութեան, և զազգ-
օդուտ արդիւնս վաստակոց նորա՝ յազգէ ազգ մին-
չև յաւիտեան . մանաւանդ զի յորդորեալ յօրի-
նակէ նորին՝ լինիցին իւրաքանչիւր ըստ կարի բա-
րերար և երախտաւոր հայրենեաց իւրեանց :

Իսկ եթէ ասիցեն . բաղմորդի էր մեռեալն և
անստացուած, և եթող որբ և անխնամ զսրդիս և
զընտանիս իւր : Օ՛ր է՝ զի չառնուն ի միտ, թէ
սչ ինչ օգտէ սուգ և թախծութիւն, զի ոչ կարե-
լնուլ զպէտս որբոցն և այրւոյ : Հասա փոխար-
կեցեն զսուգ իւրեանց ի գթութիւն, և մար-
դասէր կամօք խնամածու լինիցին նոցա մինչև ի
զարգանալ, և հոգալ զկարեաց իւրեանց՝ մի թո-
ղուցուն յաղարծի և անխնամ զորբօն, և մի կա-
րօտեալ զընտանիս նորա :

Եւ թէ ասիցեն . սիրելի էր մեզ մեռեալն և
բարեկամ : Իսկ արդ՝ պարտ էր նոցա ոչ մեծակա-
կան ձայնարձակութեամբ ընդ վայր աղաղակել,
և սգով և կոծով ի թուխս համակիլ, այլ հաստա-
տուն կալ ի սիրելութեան, և որ ինչ վայելէ բա-
րեկամութեան՝ ի նոյն կանխել . աղօթս առնել
վասն մեռելոյն, և տալ սրատարադիս և ողորմու-

Թիւն . ՚ի բարեւոյ շինութեան պահել զառն նորա , և խնամով զարգացուցանել զորդիս նորա . զուստերսն տալ յուսումն գիտութեան՝ և յարհեստս պիտանիս , և զգտերսն բարեկարգութեամբ պահել և ամուսնացուցանել , և սիրով բարեկամութեան հոգածու լինել ընտանեաց նորա , որպէս Թէ ինքն իցէ կենդանի :

Ապա տսիցեն , եթէ ՚ի ծաղկեալ հասակի մեռաւ . ծանիցեն այնպիսիքն , Թէ և այն էր հարկաւոր՝ և գրեթէ բնական , նկատմամբ պատճառացն՝ յորոյ եկն յառաջ մահն տարածամ :

Ապաքէն մարմին մարդոյ ըստ անյեղի օրինաց արարչապետին բնութեան՝ բաղկացեալ է յայլուսեռ տարերաց կամ ՚ի նիւթոյ , որք ունին զտարբեր յատկութիւնս , զտարբեր շարժմունս , և ըզտարբեր ներգործութիւնս : Վանդի հոգն է հաստատուն , անթափանցելի , և ծանրագոյն քան զայլսն : ջուրն է մածուցիկ , որ ընդմտեալ յամենայն կազմութիւնս գործարանաց մարմնոյ , տայ նոյա լինել գիւրաշարժ : ()դն է հոսանուտ , որ տայ միջոց այլոց տարերաց մարմնոյ շարժիլ առ հարկաւոր գործս : Հուրն է յաւէտ ներգործական և շարժուն : Ուստի և մարմինն բաղկացեալ յայլուցիկ տարերաց կամ ՚ի նիւթոյ , ունի զզանազան յատկութիս նոյա . այսինքն զանթափանցութիւն , զծանրութիւն , զգանգաղութիւն , զբաժանելութիւն , զտարածութիւն , և զշարժականութիւն :

Արդ՝ մինչ հաւասարակշիւ են տարերքս , զօրացուցանեն և պահպանեն զմարմին մարդոյ . բոյց մինչ կորուսանեն զհաւասարակշիւութիւնն , տը

հարացուցանեն և առբերեն զմահ . և որք պատ-
ճառ էին պահպանութեան և կենաց , լինին առիթ
ապականութեան և մահուան : Քանզի հուրն ա-
ռաւելեալ՝ երազէ զշարժումն մասանց նիւթոյ ,
և խանգարէ զկազմուած մարմնոյ , ջուրն առատու-
ցեալ՝ թուլացուցանէ զջիլս և զնեարդս . օդն լը-
ցեալ անյարմար մասամբ՝ բերէ զմահաբեր ախտս :

Կորուսանեն զհաւաստարակչութիւն իւրեանց
տարերք , մինչ ՚ի բազմամեայ գործողութենէ տը-
կարանան գործարանք մարմնոյն . և նուազի օր ըստ
օրէ ձգողական շարժումն տարերաց , որք ձգէին
զմասունս համեմատս էութեան իւրեանց ՚ի սը-
նունդ և յաճումն մարմնոյ , և ՚ի պահպանութիւն
կենաց . և ընդ հակառակն՝ սկսանին տարերք վա-
նողական շարժմամբ վանել զնիւթս՝ որք աննման
են էութեան իւրեանց , և տկարանան և քակտին ,
և յայցանէ յառաջ գայ մահն ծերութեան ըստ
սահմանելոյն Լստուծոյ :

Կորուսանեն ևս զհաւաստարակչութիւնս իւ-
րեանց տարերք , է՝ որ ՚ի կերակրոց և յըմպելեաց ,
և է՝ որ ՚ի խառնակեցիկ վարուց . է՝ որ յապակա-
նութենէ օդոյ , և է՝ որ յամբոխմանէ կրից , և
յայլ ևս բազում՝ և ՚ի զանազան պատճառաց , որք
կարեն խանգարել զկազմուած մարմնոյ և գործա-
րանաց . ուստի և տարերք վանողական շարժմամբ
հերքեն զնիւթսն , որք ոչ համեմատին էութեան
իւրեանց , և նուազին և քակտին , և յայցանէ
յառաջ գայ մահն տարաժամ :

Եւ զայսոսիկ զերկոսին , այսինքն զշարժումն
ձգողութեան՝ որով պահպանին կեանք , և զշար-

ժուռն վանողութեան՝ որով լուծանին կեանք , հաստատուն օրինօք սահմանեալ է (Նստուած ՚ի բնութեան մերում մինչև ՚ի կատարած աշխարհի :) Եւ յորժամ փոփոխեացին օրէնք բնութեան յօրէնս շնորհաց , և եղիցի երկին նոր և երկիր նոր , յայնժամ նորոգեացի և մարմին խոնարհութեան մերոյ ըստ նմանութեան մարմնոյ փառաց որդւոյն (Նստուծոյ , և առցէ իւրաքանչիւր զհասուցումն գործոց իւրոց :

Իսկ արդ՝ եթէ մահն ծերութեան՝ և եթէ մահն երիտասարդութեան են բնական և հարկաւոր , մինչ զպատճառսն յորոց յառաջ գան՝ խելամուտթեամբ քննեցուք : Օ՛ր որ արկանի ՚ի հուր , հարկաւ այրի . և որ գահալէժ լինի , հարկաւ խորտակի . այսպէս ամենայն պատճառ հարկաւորապէս ներգործէ , ուստի և ամենայն գործ է հարկաւոր և բնական , նկատմամբ պատճառացն՝ որք զուգընթանան և յառաջածեն զգործն : (Ապա չէ պարտ տրտմութեամբ լքանիլ ընդ մահ մեռելոյն , այլ զգաստութեամբ զարժանն անօրինել , և զնոյն կատարել փութալ :

“ Եթէ Ռաանիցի ճարտ՝ կեցէ , վախճանեալ զառարկանայ իւրոյ : Ապաւեցից Ռնչ Ռաանգամ լինիցի՛ ” .
Յոր . ԺԴ . 14 :

“ Սախաւայ ՚ի վերայ Ռաւելոյն՝ զէ հանգեաւ ” .
Սիրաք . ԻԲ . 11 :

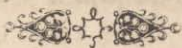
“ Ո՞վ հա՛կ որպէ՛ս չէ դառնէ յիշատակ չո՞ հարժոյ խա-
ղաղացելոյ ՚ի վերայ սպառնաւորոյ իւրոյ ” . Սիրաբ . ԽԱ . 1 :

“ Ո՞ հա՛կ չէ գեղեցիկ էն դապաստանս չո՞ , կարօպելոյ
առն , և նոսաղելոյ ՚ի զօրութենէ ” . Սիրաբ . ԽԱ . 3 :

“ Եթէ ոչ հասն ցորենոյ անկեալ յերկր մեռանիցի , ինչն
մայն կայ . ապա թէ մեռանիցի , Բաղդա՛մ արդիւնս առնէ ” .

Յովհ . ԺԲ . 24 :

“ Օ՛ր թողան մեղայ հա՛կ է . այլ շնորհսն Աստուծոյ՝
կեանս յաւիտեանի , ՚ի Քրիստոս Յիսուս ՚ի Կէր մեր ” .
Հովհ . Ջ . 25 :

ՅԼՆԿ

ԳԼԽՈՑ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ

ԳԼ.	ԵՐ.
Ա.	Առաջնորդ 1 :
Բ.	Քահանայ 17 :
Գ.	Իշխան 21 :
Դ.	Ժողովուրդ 47 :
Ե.	Ազգասէր 54 :
Զ.	Վարժապետ 74 :
Է.	Օճող 78 :
Ը.	Լմուսնութիւն 95 :
Թ.	Երկրասարդ 101 :
Ժ.	Գիտութիւն 105 :
ԺԱ.	Վիճակ կենցաղոյս 117 :
ԺԲ.	Երջանկութիւն 144 :
ԺԳ.	Առաքինութիւն 155 :
ԺԴ.	Խոհանութիւն 176 :
ԺԵ.	Խորհրդապահութիւն 191 :
ԺԶ.	Խիղճ մտաց 195 :
ԺԷ.	Արդարութիւն 198 :
ԺԸ.	Ճշմարտութիւն 205 :
ԺԹ.	Բարեկամ 211 :
Ի.	Հիւրասիրութիւն 223 :
ԻԱ.	Բաւականութիւն 225 :
ԻԲ.	Երկրպագործութիւն 228 :
ԻԳ.	Օրացութիւն 231 :
ԻԴ.	Հնազանդութիւն 234 :
ԻԵ.	Բնկերութիւն 244 :
ԻԶ.	Խոնարհութիւն 248 :
ԻԷ.	Համբերութիւն 253 :
ԻԸ.	Խոկումն մահու 262 :

919
920

919

h. 2

0028644

920

h. 1

0028624

